

Mariana, Juan de, 1536-1624

**Ioannis Marianae ... De rege et regis institutione
libri III, Hispaniae regem Catholicum**

Toleti : apud Petrum Rodericum ..., 1599.

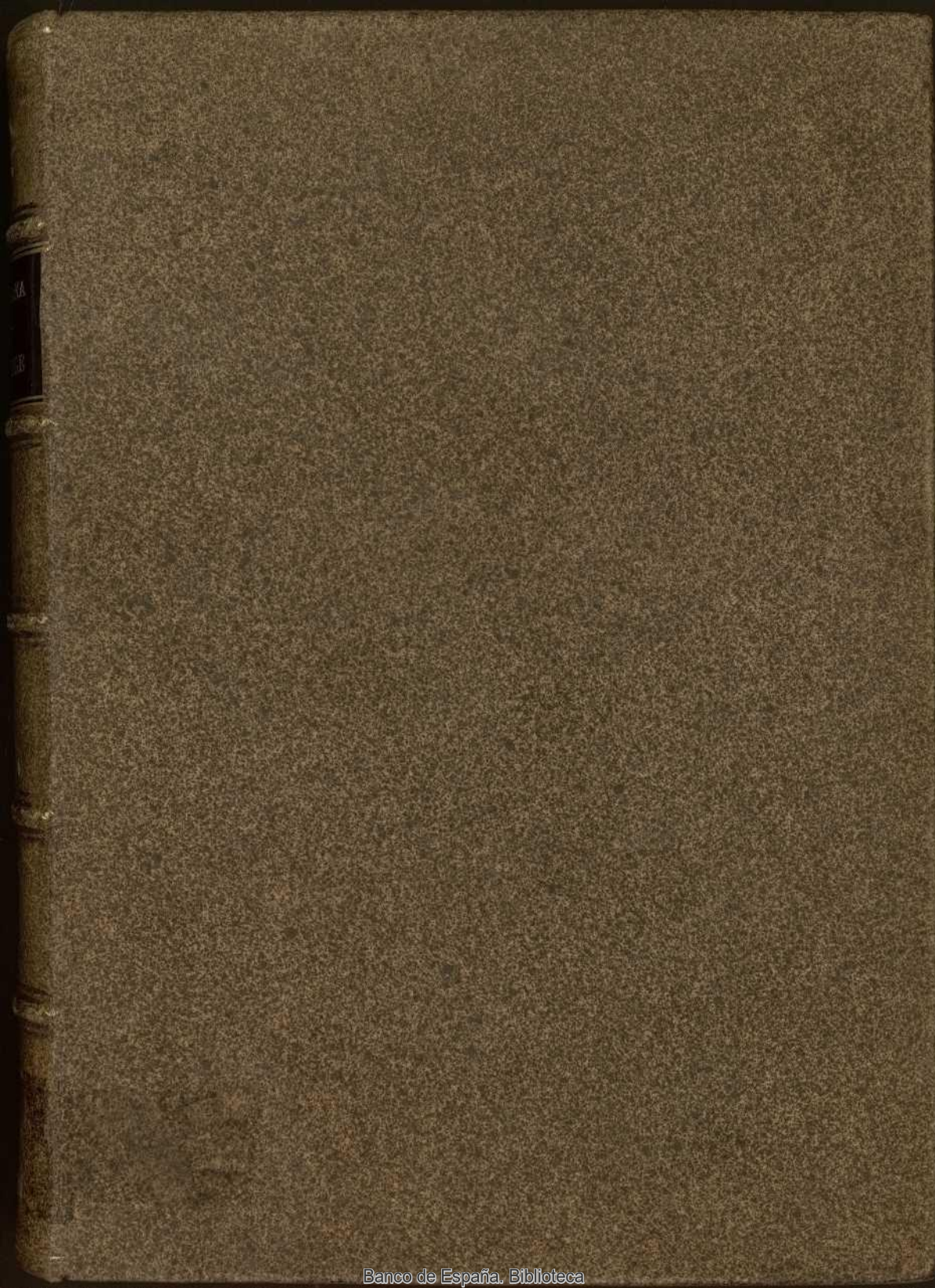
Signatura: FEV-AV-M-02024

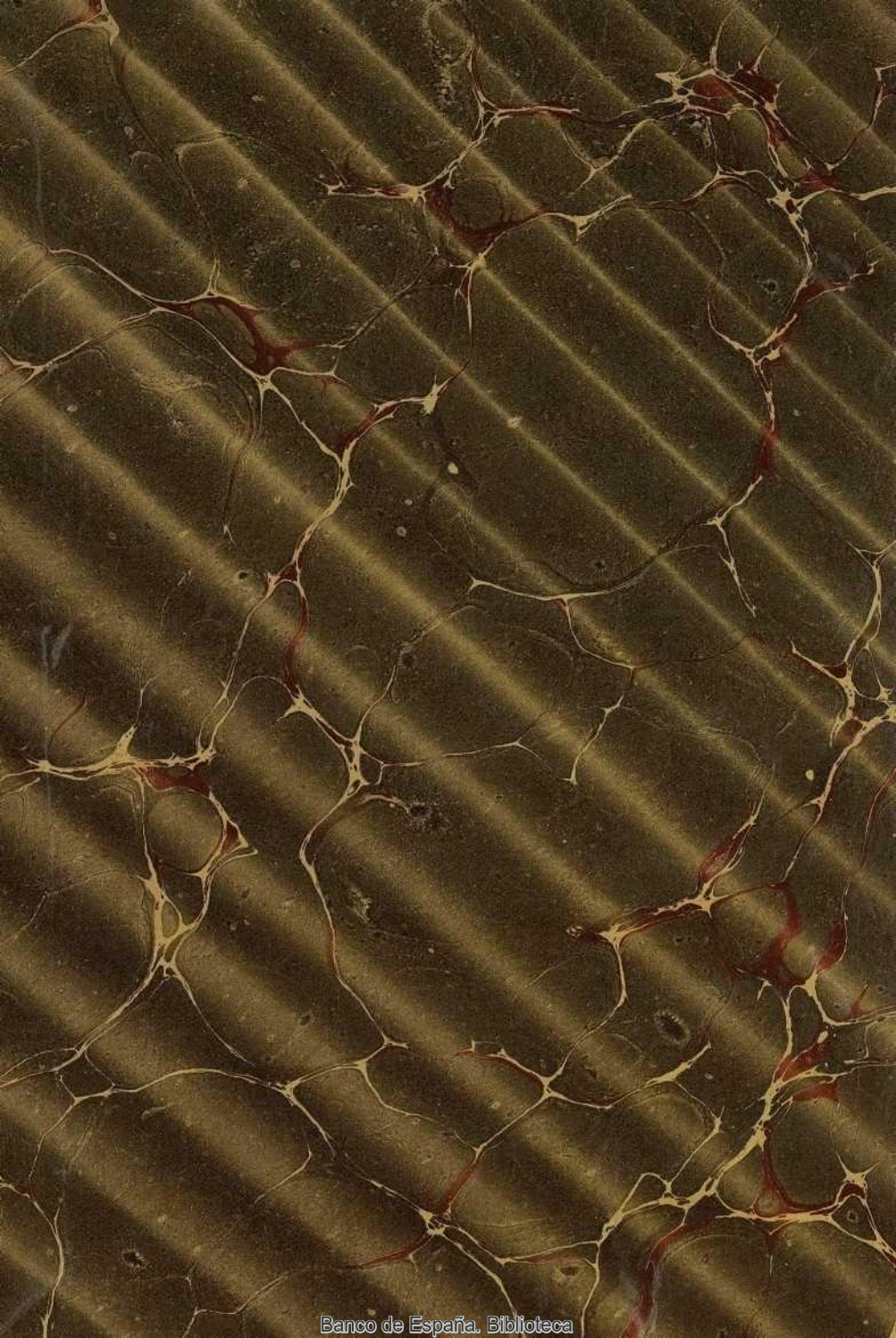
La obra reproducida forma parte de la colección de la Biblioteca del Banco de España y ha sido escaneada dentro de su proyecto de digitalización

<http://www.bde.es/bde/es/secciones/servicios/Profesionales/Biblioteca/Biblioteca.html>

Aviso legal

Se permite la utilización total o parcial de esta copia digital para fines sin ánimo de lucro siempre y cuando se cite la fuente

CB: 6000000160722

FEV-AV-M-02024

10 ANNIS
MARIANAE

Hispani, e Soc. Iesu,

DE REGE

ET REGIS INSTITVTIONE

LIBRI III.

Ad Philippum III. Hispaniæ Regem Catholicum.

Anno

1599.

CVM PRIVILEGIO.

Toleti, Apud Petrum Rodericum typo. Regium.

CENSURA HUIUS OPERIS
regia auctoritate facta.

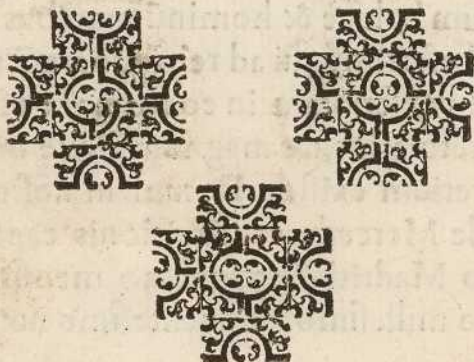

Insertum plane & eruditum virū Ioan-
nem Marianam esse, vt alia desint, tres
libri satis indicāt, quos de Rege & Re-
gis institutione confecit elegantes &
graues. Eos regia auctoritate diligenter & attente
perlegi, iterum & tertio facturum si per tempus &
otium licuisset. ita semel lecti placuerūt. In simili
argumento autores nō pauci regni & reip. statum
componunt: noster Regem à primis annis suscep-
tum ijs moribus informat, ijs præceptis instruit,
quæ eo loco digna sunt. Quippe in Deū coniectis
oculis vt sapiens architectus ad eam regulam insti-
tutæ fabricæ fundamētis molem vniuersam impo-
nit. Æquum proinde iudico, vt hoc opus typis
mandatum in luce & hominū manibus versetur,
eorum præsertim, qui ad reip. gubernacula sedēt.
Qui si ad præscriptam in eo formam actiones &
consilia retulerint, næ magnum atque incredibile
operæ pretium existat. Datum in nostro sanctæ
Mariæ de Mercede redemptionis captiuorum,
cœnobio Madriti die trigesimo mensis Decem-
bris anno millesimo quingentesimo nonagesimo
octauo.

Fr. Petrus de Oña
Magister prouinc.

Summa Regij priuilegij.

Philippi III. Hispaniæ & Indiarum Regis Catholici priuilegio cautum est, ne quis hunc librum de Rege & Regis institutione, proximis decem annis, nisi de auctoris voluntate imprimat, aut alibi impressum in vniuersis Castellæ regnis vendat. Qui secus fecerit, ei præter librorum publicationem multa pecuniaria indicitur. Vti ex ipsis regijs litteris plenius intelligitur, Madriti datis die quintodecimo Ianuarij, anno millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Facul

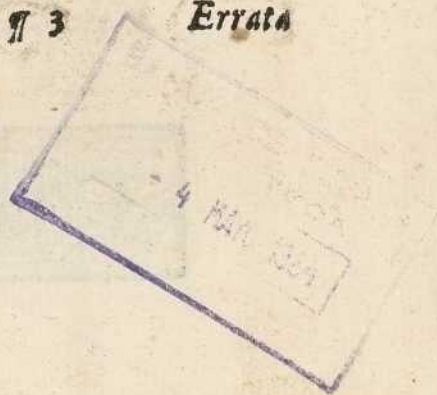
Facultas imprimendi.

Stephanus Hojeda Visitator Societatis Iesu in prouincia Toletana, potestate speciali facta à nostro patre Generali Claudio Aquaiua, do facultatem vt imprimantur libri tres quos de Rege & Regis institutione composuit P. Ioannes Mariana eiusdem Societatis, quippe approbatos prius à viris doctis & grauibus ex eodem nostro ordine. In cuius rei fidem has litteras dedi meo nomine subscriptas, & mei officij sigillo munitas. Madriti in collegio nostro quarto Nonas Decembris M. D. Lxxxxviiij.

*Stephanus Hojeda
Visitator.*

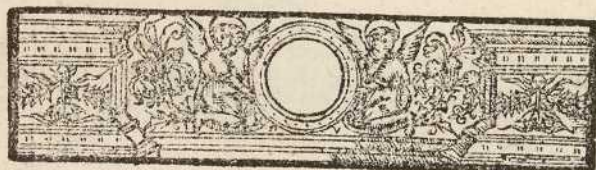
¶ 3

Errata

Errata sic castigato.

P Ag. 16. linea. 2. præcibus. l. precibus. 73. 25. ocubuit.
l. occubuit. 86. 1. prætiosa. l. pretiosa. 94. 25. perper.
l. per. 117. 6. Hierosolimitano. l. Hierosolymitano. 9. mi
lesimo. l. millesimo. 124. 1. Romæ. l. Roma. 129. 10. subli
men. l. sublimem. 145. 1. debeberent. l. deberent. 24. luan
tur. l. luatur. 147. 1. fælicitas. l. felicitas. 150. 18. 24. ca
nóna. l. canóna. 177. 16. legimns. l. legimus. 183. 6. op
portunæ. l. opportunè. 184. 12. emuletur. l. æmuletur.
209. 7. & 358. 8. Leutrica. l. Leuctrica. 209. 10. quantum.
l. quantam. 213. 1. erugo. l. ærugo. 245. 19. inuicam. l. in
uicem. 255. 10. comercia. l. cōmercia. 278. 10. præsbyste
ro. l. presbytero. 299. 14. ttansijffe. l. transijffe. 18. Princi. l.
Principi. 307. 3. corpore. l. corpori. 309. 18. pærmia. l.
præmia. 312. 3. prouincia. l. prouidentia. 345. 13. coapta
tis. l. cooptatis. 348. 13. videamus l. videamur. 355. 13.
tollerent. l. tolleret. 369. 8. solicitudinem. l. solitudinem.
374. 25. credendam. l. credendum. 375. 24. Hispania. l.
Hispaniæ. 377. 19. sclere. l. scelere. 382. 1. constricti. l.
constructi.

Tassa.

Y O Pedro çapata del Marmol, escriuano de Camara de su Magestad, doy fe que los señores del Consejo, de pedimiento y suplicacion del padre Iuan de Mariana de la Compañia de Iesus, tassarõ vn libro intitulado, *De Rege & Regis institutione*, q̃ con licencia y priuilegio de su Magestad se imprimio, a tres marauedis el pliego en papel: y al dicho precio y no mas mandaron que se venda: y que antes que se venda ningun libro, se imprima esta tassa en la primera hoja de cada volumen. Y para que dello conste, de pedimiento del dicho padre Iuan de Mariana, y mandamiento de los señores del Consejo, di la presente en Madrid a dias del mes de Setiembre de mil y quinientos y noventa y nueue años.

Pedro çapata
del Marmol.

Liber.

Hic legit vt discat: rigido is me
vellicat vngue.

Præstiteris fodes, laus ea ma
ior erit.

DE REGE ET
REGIS INSTITV
TIONE,

LIBER PRIMVS.

AD PHILIPPVM. III. HIS
paniæ Regem Catholicum præfatio.

AD confines Carpetanorum, Ve-
ctonum, & veteris Lusitaniæ no-
bile & lautum municipiū situm
est, magnorum ingeniorum pa-
rens, quod à Ptolemæo Libora,
Ebura Liuiio, Gotthorū ætate Elbora, nostro tem-
pore Talauera nominatur. Loco plano in valle
quatuor ea parte passuum millibus lata, superius
latiori, quam plures amnes amœnissimo riparum
vestitu pinguibus aruis interfecāt. inter alios prin-
ceps Tagus ab arenis auro micantibus celeberrim-
us fama, latissimo alueo, multisque receptis a-
quis amplissimus, eius oppidi mœnia ad Austrū
alloit: quæ sunt opere firmissimo, multis & excel-
sis turribus horrida specie minaci. De cuius lau-
dibus, quoniam in eo nati sumus, silere præstat
quam pauca dicere. Quod rei præsentis est tamē,

A in

in vicinis huic oppido locis, qua Abulam itur, mons assurgit ferme in metē modum ab alijs Abulensibus montibus omni ex parte diuulsus, ambitu colligens passuum millia viginti quatuor, arduus ascensu plerumque præruptus. Multis circum collucet pagis syluisque impeditur: aquis gelidis & copiosis irriguus, tenui gleba, nonnulla ea iniuria est. In summo vertice ad Austrum rupibus horridum, difficili aditu antrum visitur religione plenum, Vincentij & sororum, quo tempore Elbora profugerunt Datiani metu, latebra nobilis. propeque arx & templū Vincentij nomine, eius fugę monimentum extabat inclytū olim, non religionis modo opinione sed & amplis possessionibus locus editus, vnde latissimus in omnes partes despectus est, & intactis quo arboribus amēnus auget maiestatem. Fama est olim Templarijs militibus fuisse attributū, nunc abbatia magis quā re alia insigne est, quę in Toletani tēpli sacerdotijs numeratur. Alioqui locus vastus vix ut parietinę super sint vetusti operis vestigia, gemina lapidea sepulcra formę insolētis & nouę: nullum præterea vel angustum sacellum: qua cul pahaud facile dixerim ea religio negligatur. Sed sub ea tamen arce ad septentrionē planicies omni ex parte collibus circumuēta panditur, annosis quercubus distincta. in qua rudi opere & male-

mate-

materiatum sacellum extat Virginis matris nomine omnibus circum populis sanctum, coniunctum viridarium fonte perenni nitet, multa intus circumque castanea, nuce, pruno, moroque. Quibus vestigijs Dianam nemorū tutelarem Diuam (vti finxit antiquitas) cultam fuisse lapidis inscriptio Romana indicio est, his verbis.

T O G O T I

L. V I B I V S

P R I S C V S

E X V O T O.

Ipse Toxoti primis litteris legendum putabam, ab arcu & sagittis, cognomen haud infrequens Dianę. Loci temperies, cū in medijs æstatis caloribus maligni sideris vi subiecti agri & oppida ardent, mirabilis. Noctu atque per diem sine molestia sine noxa sub arbore aut simplici tecto durare possis. Perflant suauissimæ auræ nullis infectæ vaporibus, nulla tetra contagione graues: gelidissime aquæ locis omnibus scatent: fontes decurrunt pellucidi, vnde Pelagi nomen loco factū. Latissima cæli, solique facies est. thymū, borraginem, oxalim, pioniā spōte & copiose ex se terra fundit, ebuli & filicis amplius. Quales Elysios cāpos beatorū sedes antiquitas prædicauit, talis eius

montis

A 2

montis

montis per æstatem facies est cælo data. Rerum
 ad victum copiam vicina oppida pagique suppe-
 ditant, fructus suauissimos, vuas, ficus, pira cum
 optimis comparanda, pernas salitas eximia boni-
 tate, piscium, auium, carniū affatim, vina no-
 bilissima, vt obliuionem patrię possint inducere:
 mirerque alioqui in tantis dotibus, ea loca vasta
 ædificijs esse, & non potius viros copiosos eo fre-
 quentes per æstatem domicilia transtulisse, siue
 amœnitatem siue salubritatē, siue rerum copiam
 secutos. Sed nimirum amœnitatem honoremque
 regionum, si prouētū careat, plerique inanem ar-
 bitrantur, studia vtilitate metientes. In eum mon-
 tem Calderonius nobilis in primis Theologus,
 eruditionis merito canonicus Toletanus, cum fra-
 cto laboribus & valetudine corpore æstiuis locū
 idoneum quæreret, forte an consilio delatus, me
 sibi, quo familiariter vtebatur, sociū Toletō euo-
 cavit: vt haberet cum quo in ea solitudine fallen-
 do tempore sermones eruditos & familiares mis-
 ceret. quod libenter & iucūdisssime faciebamus.
 reliquum tempus aut in diuinis precibus diuina-
 que hostia, aut in libris ponebatur: vt verissime di-
 cere possim, nullos mihi dies illustriores iucun-
 diioresque illuxisse. tanta erat cōiectus & rerum
 omnium suauitas. Vna domicilij angustia sordi-
 di, humilis, rimosi fatigabat. Cui incommodo vt
sinom medere

mederetur vir minime parcus in vicino agro, suo sumptu nostra ex forma hospitium ædificare proxima æstate aggressus est, structura modica, tardis incrementis redemptorum culpa: sed ubi ad culmen peruenerit, cum Regum superbis palatijs comparandum. Ei structuræ eramus intenti cum à Garfia Loaysa tuo, Philippe Princeps, magistro munice nostro litteræ venerunt plenæ humanitatis atque officij: atque ijs litteris adiuncta disputationes, quas eo ductore ad D. Laurentij de antiqua grammatica habueras eruditas & elegantes. Aderat Suafola vir prudens & doctus, expiatum per confessionem conscientiam nostram, frequenter ad nos ventitare ex proximo oppido Nauamorcundo solitus, ingenio facili, morum eximio candore, ut germanum Cantabrum possis agnoscere. Erat in more, ut sole in occasum præcipiti proximum iugum occuparemus: unde sereno cælo, nullaque offuscato nebula, Toletana ædificia ex tanto interuallo contemplari licet. Quo aspectu animis tantisper ex comparatione eius tranquillitatis cum urbanis æstibus, recreati, & quoniam perpetuæ auræ eo loco aspirant suauissime, nocturnis psalmis dabamus operam versus alternis pronunciando. Accidit eo die ut maturius penso absoluto, sub annosa quercu, bifida trunco, patula ramis, procera & opaca lunæ, quæ pernox erat,

radijs prohibendis informi ligno, qualia multa per syluam iacēt, vi ventorū aut manu prostratæ arbores, consideremus. Ibi vt assolet recenti memoria de acceptis litteris & tuis, Princeps, institutoribus mētio incidit Marchione Veladē,* Garfia Loaysa viris eximijs, quales nostra ætas paucos tulit. in quorum moribus elucet absolutissimū modestiæ, suauitatis, comitatis, prudētiæque & prisce grauitatis exēplum (& licet ex eo mōte tū Marchioni subditos fines, tū gentilitia Loayse prædia despicere) quibus deligēdis dicebamus Regis prudentia cælesti proxima, nisi multis & magnis documētis testata esset, eo delectu perspectam omnibus fuisse. Omnia quæ in eam sententiam sunt dicta, referre pudor prohibet. Sed silentio tantisper facto, Magnum, inquam, nostro Principe instituendo onus ij viri quamuis præclari & nobiles sustinent. quantum enim est eius ingenium excolere, formare mores, cuius imperium post adiectos certe proximis annis Lusitanos, ipsis Oceani & terrarum finibus terminatur? quantum momentū, vt se disciplina dederit neglecta an accurata? & vt est ingenium multitudinis in deterius pronæ, si quos progressus diligentia fecerint, fortune, nobilitati, præclaræ indoli totum adscribetur: si quid in tanta rerum varietate, tanta aulæ licentia offensum fuerit,

eorum

*Obijt Cō
pluti Fe-
bruarij die
22. anni
1599. fa-
ctus recēs
Archiepif-
copus Tole-
tanus.

eorum inuidia peccabitur. Rectè Suasola ait, si quid institutore opus esset. patre Rege sapientissimo præsentis, exëplis & præceptis filium Principem, quem pleno iam gradu per sua ingredientē vestigia videt, formāte, reliqua omnis industria superuacanea sit. Et alioqui quid Hispaniæ Principi litteris opus sit? An conueniat studijs immori, in vmbra pallefcere, cui arma cui bella curæ esse debent? præsertim cum multos in Hispania Principes numerare liceat, nullo quamuis cultu litterarum, rerum bello paceque gestarum gloria excellentes. An Cidus memoria excidit, & recenti memoria Ferdinandus Rex Catholicus, tum alij viri præstantes nullis mundi-
tiji, nullis artibus exculti, ingenti ac militari animo, nobiles de hostibus triumphos reportasse? Næ tu, inquam, bellus es homo: qui Principem nobis dari bardum, eruditionis omnis expertem velis, truncum nimirum aut lapidem sine oculis, sine auribus, sine sensu. Quid enim est aliud sine cultu litterarum, sine ingenuis artibus homo? Sed nimirum gentis vestrę ingenium prodis virile vere ac militare. An bella putas geri sine eruditionis præsidio? Neq; enim temere Minervam tum bellis, tum sapientiæ studijs eandē præfecit antiquitas, armatam finxit. sed vt indicaret in armorum præsidio, pacis artes delitescere,

sine sapientiæ subsidio haudquaquam prudenter
 bella administrari. Licetque pro paucis Hispanis
 ducibus indoctis, innumeros proferre litteris at-
 que eruditione præstantes. nostri etiam, quos de-
 signabas Principes, si ad excellentem indolem,
 cultum ingeniorum adiunxissent, multò admi-
 biliore extitissent. O diuine Plato tua sunt ple-
 raque dicta & cogitata præclarè. Tu dicere sole-
 bas, tum demum respublicas fore beatas, cū eas
 aut philosophi cepissent regere, aut qui regerent
 philosophari. Ipsæ etiam diuinæ litteræ quanto-
 pere Regibus sapientiæ studium commendent &
 quàm frequenter, ignorare nemo potest. Ad hæc
 Calderonius paucis, Sunt, inquit, quæ dicis verissi-
 ma, si modus adsit: neque enim Principē in litte-
 ris omnem ætatem conterere conuenit, vt inanē
 ab eruditione laudē petat: & vera sapientia Prin-
 cipum metu numinis, & legis diuinæ cognitione
 magis quàm alijs artibus continetur. Sapientiæ,
 inquam, præcipuum munus diuini numinis cul-
 tu nititur: sed si aliæ ingenuæ artes accesserint, di-
 uinum quid & eximium extabit: si via rationeq;
 procedatur, primis annis, magnos processus habe-
 bit, præsertim ea indole ingenij, expeditæ atque
 tenacis memoriæ laude, qualem nostro Principi
 contigisse fama prædicat, & magni viri testatur.
 cultura adhibita incredibilis prouentus existet.

negle-

neglectus ager quo est fecundior natura, eo amplius sentibus & noxijs herbis vastatur. Verum de litteris plura à me sunt dicta ea disputatione, quam de Principis institutione commentabar diebus superioribus. Eam vobis ubi lima accesserit, cognoscendam atque castigandam libenter dabo. simul etiam de conformandis moribus, quæ præcipua cura est, de virtutum studio multa disputata a nobis videbitis, quam prudenter, vestrū iudicium erit: etiam ego, si me docebitis, quod minus placuerit, commutabo. Imo quādo otium est, & de ea disputatione à te mentio facta est, de scripto prælegentem, aut ex memoria recitantē hac & sequentibus noctibus, quæ de grauissimo argumento collegisti, audidissimis animis audiemus. Castigandi laborem neque veremur magis, ut molestus sit: neque recusamus tamen, si quid inciderit quod secus videatur, admonere. Conditionem accipio, ingenuum animum laudo. delicati enim ingenij est, neque satis amici, librum malle ab amico castigatum accipere quā facere. Quod si tandem vultis et si placet, nostras commentationes explicare aggrediar. cessabo cū tempus monuerit, aut satietas audiendi. Nobis vero, inquit Calderonius, & vehemēter quidem audire placet, ut pro me & socio respondeam. quid enim iucundius dum cœna paratur, quā

supra

A 5

de ra-

de ratione instituendi Principem audire dicentem contingat: istosque tuos conatus præclaros, si qua in re opus sit, pro virili parte adiuuare? Vestrum istum animum, inquam, pro eo ac debeo magnifico: vellem tamen par vestræ expectationi, & tam eruditis auribus idonea orationis facultas inesset. Quod si Socrates præsentem Phædro amorem vituperaturus facere id non audet, nisi sibi prius pallio caput obnuberet: multo magis me verecundari opus est coram eruditissimo viro, qui diu publicas Compluti Theologicas scholas cum magna celebritate explicuit, ludricas nostras cogitationes depromere: ac præsertim de Principe educando instituendoque quî possim homo priuatus sine pudore differere? non audacia sed temeritas atque impudentia videatur. periculum ne Phormioni seni similis iudicer coram Annibale Pœno quali & quanto duce, de artemilitari scholam explicanti: eiusque exemplo verendum ne pro laude risum referam, stultitiæque & amentitiæ vituperationem incurram. Non est quod reprehensionem metuas, Calderonius ait. ex multa lectione quid prohibet præcepta salutaria colligere omnium seculorum & gentium approbatione testata, magnorum virorum experimentis fixa? Quod possis etiam Aristotelis & Platonis aliorumque

rumque philosophorum exemplo tueri, qui nulla reipublicæ tractatione, de constituenda tamen republica ex ingenio & libris multa subtiliter & prudenter disputarunt. Verum satietas, inquam, vitanda est, simul æstiuo tempore consulendum. disputationem per otium & per partes diebus consequentibus cognoscendam vobis tradam. Si quid censura dignum videbitur, aut noctibus inter nos conferemus, aut lectione vniuersa absoluta, quod visum erit meis verbis sine altercatione emendabitur: ne volumen crescat scilicet, si de rebus singulis disceptabitur. simul quia, vt quidam ait, charta non erubescit, pudori nostro quamuis subrustico consulemus. Hac lucubratione, si videtur, susceptæ disputationis causas explicabo, summaque capita delibabo, quo paratiores & attentiores ad legendum accedatis. Placet ea ratio, vterque ait: præsertim cum vna opera & votis nostris satisfiat, & tibi disputandi molestia detrahatur, contentionem omnem etiam litterariam, vt videtur, à multo tempore recusanti. Nempe cum ætate studia mutantur. clamores & iurgia iuuenes decet, prouecta viros ætate litteræ amœniores. Sed vt quod sum pollicitus, & quod vultis, aggrediar explicare: Superioribus annis cum ex Italica nostra & Gallica peregrinatione redux in patriam

patriam Toleti hæsissem, quod nostri homines expetebant, externi importune efflagitabant, historiam latinam de rebus Hispaniæ aliquot annis confeci: quo vno ornamento carere videbamur. In ea historia, multa & præclara principum virorum exēpla consideraui, quæ si dum vniuersum opus in lucem editur, in vnum corpus colligere, operæpretium me facturum putabam, vt gustū aliquem tum rerum Hispaniensium, tum nostri laboris lectori darem. Simul Philippi Principis ætate formanda ijs exēplis & præceptis conferre aliquid posse videbam, eiusque magistro satisfacere: qui demandata ea cura rogarat per litteras monerem, si quid in eam rem ex vsu fore obseruassent. Fecit ille humaniter & modeste ex omnibus partibus etiam infimis præsidia petens, ipse tantis in me meritis amorique nisi respōderem, ingrati notam subirem, quod cupio à nostris moribus abesse. Itaque pro re præsentī pauca rescripti: hac disputatione reliqua adijcere cogitabam. Occasionem, inquit Calderonius, probamus scribendi, & alioquin in re omnium maxima voluisse vltro iuuare, quis iure vituperat? nūc quod reliquum est, & quod es pollicitus age, priusquam redeundi tempus adsit. Nam & famulos festinare vt nos reuocent, mihi audire videor, Suasola addit, importuni scilicet & graues. Ergo disputationem

tionem in libros tres, singulos libros in capita distinximus. ne perpetua oratio satietatem afferret cogitandum erat. diuisum iter lapidibus, diuerso rij ex interuallo distinctum, minus est molestū. In primo libro de origine regię potestatis, vtilitate, iure hereditario inter cognatos, agnatosque disputatur. tyranni immanitas cum Regis beniginitate comparatur, ea conditione tyrannum viuere, vt cum laude possit occidi: quod est plane miserum. Regię potestatis fines quam late proferrantur, & an maior vniuersa rep. sit, explicatur magnis in vtramque partem argumentis prolatis. Designatis finibus regij principatus Regem à primis annis liber secundus formare aggreditur litteris & virtutibus omnifariam: sed ijs magis quę Principem ornant præ ceteris, rebus gerendis idoneę maximè videbantur esse, pudicitia, clementia, liberalitas, magnitudo animi, glorię incensum studium, religionis sanctissimę synce-
rus amor & cultus: qua nihil est potentius ad flectendos alliciendosque multitudinis animos. Postremus liber regij muneris partibus explicatis consumitur: quibus ex recondita philosophia & magnorum virorum vsu, præceptis desumptis maiori etate Princeps informandus est, ne inscitia aut negligenti institutione labatur. Rep. pace regenda, bello defendenda, atque si opus sit, amplifi-

plificanda, Regis vniuersa cura refertur. Ita quales magistratus esse debeant iuridicundo: quibellum administret, & quibus presidij, qua arte: vectigalium quis modus sit, consideratur: fidei, & iustitiæ quantus cultus, quæ ratio oblectandi gentem, ac quantopere, ne sacra vetustate fixa temerè moueantur, curandum. religionis neglectu remp. non posse constare. Quo loco longissimæ disputationi finis imponitur. Vos vniuersam attentè per otium considerabitis, certi quo seueriores censores extiteritis, eo maiorem à nobis habituros gratiam: neque enim placet eorum ratio, qui leuis molestiæ metu, de amico quid fama locutura sit, nihil aut parum videntur curare. Ij sunt medici prudentiores, qui minus ægroto parcunt: indulgentia sine periculo non contingat. His dictis assurgimus. famuli Ferrera, Nauarrus reditum vrgere cœperant, semel & iterum cœnam paratam dictitantes: neque expectandum dum mora nostra gratiam perderet, quam ipsi culpam sustinerent. Ita eandem emensi viam rursus versis vestigijs terebamus, mula Calderonius propter pedum debilitatem: nos pedibus ex intervallo decliue molliter iter fabulis fallentibus legebamus: ad sacellumque delati, matrem Virginem ante eius signum nixi de more genibus salutauimus. mox ad

ad cœnam eruditis sermonibus magis quam
 vlla re gratam, itum est. Ad somnum labenti-
 bus astris, lunaque ad occasum inclinante: cum
 sub opaca castanea ædi vicina ad multam noctē
 modestis iocis captanda aura temperatissima
 sustentatum esset. Tuo quidem, Philippe Prin-
 ceptis, hoc quidquid laboris est, augusto nomini
 consecramus, nulla ambitione, sed studio syn-
 cero tibi gratificandi, præclaram istam ingenij
 & virtutum indolem iuuandi, de rep. vniuersa
 hoc ipso conatu bene merendi. Nam etsi in ple-
 na sapientiæ & grauitatis aula educato, inter vi-
 ros prudentissimos versanti, quod caput est, tali
 ac tanto parente, tam eruditis institutoribus, præ-
 cepta philosophiæ deesse non possunt: hac nostra
 disputatione tamē per otium cōsiderata, ea ipsa
 confirmari amplius posse cogitabam, obseruari
 alia, quæ ad recte constituēdam vitam, & remp.
 prudenter gubernandam, magnā vim mihi qui-
 dem habere videbātur. Paruæ plerumque res ma-
 ximas trahunt: nihilque despiciendū quod maio-
 ris rei momentū efficiatur. Sed in disputationis
 aditu ad vota conuersus. *Precor Princeps, vt no-
 stram hanc operam in bonam partem accipias, maio-
 rum nobilitati, tuæ indoli satisfacias. Precor Deus,
 vt nostris conatibus faueas, tuis muneribus, tantisque
 animi & corporis dotibus perpetuitatem addas. Vt*
 expe-

expectationi par prouentus respondeat, benignus facito, tuo dono & castissimæ Virginis matris tuæ precibus exoratus.

Homo natura est animal sociabile. Cap. I.

Oliuagi initio homines incertis sedibus ferarum ritu pererrabant: vni sustentandæ vitæ curæ, & secundum eam, vni procreandæ educandæque prolis libidini seruiebant. nullo iure deuincti, nullius rectoris imperio tenebantur, nisi quatenus naturæ instinctu & impulsu in quaque familia, ei honor deferabatur maximus, quem ætatis prærogatiua ceteris videbant esse prælatum. Et cum numero augebatur & sobole, quandam populi formam rudem quamuis & incompositam representare videbatur. Sublato rectore, parente aut auo, filij nepotesque in multas familias inapalium instar dissipati, ex vno pago plures pagos effecere. Ratio viuendi quieta erat, nullaque sollicitudine grauis. paruo enim contenti pomis agrestibus arborum, baccis sponte natis, lacteque pecoris famem, sitim, si admoneret, aqua profluente sedare soliti erant. pellibus animantium aduersus frigoris & æstus iniurias se munire, sub frondosa arbore iucundos captare somnos,

instrue

instruere agrestia cōuiuia, ludere cum equalibus, sermones familiares miscere. Nullus locus fraudi, nulla mendacia, nulli potentiores, quorum salutare limina, quibus assentari opus haberēt. nulli ambitus, nulli bellici fragores quietam vitam eorum hominum sollicitabant. Nondum rabida & furens auaritia diuina beneficia interceperat, sibi que omnia vendicarat, sed vt quidam ait.

Mallebant tenui contenti viuere cultu:

Ne signare quidem, aut partiri limite campum

Fas erat.

Quibus bonis de felicitate cum cœlestibus certa re potuissent, illisque conuitiū facere: nisi multarum rerum indigentia premeret, imbecillitasque corporis externis iniurijs opportunos faceret. Enimuero parens humani generis & sator Deus cū mutua inter homines caritate, & amicitia nihil præstantius esse cerneret: neque ali posse excitari que mutuū inter homines amorem liceret, nisi in vnum locum & sub eisdem legibus, multitudine hominum sociata: quibus sermonis facultatem dederat vt cōgregari possent, animi sensus & consilia aperire inuicem, quod ipsum amoris magnum incitamentum est, eosdē vt vellent ac vero necessario facerent, multarum rerum indigos, multis periculis malisque obnoxios procreauit. quibus supplendis & procurandis

B multo

multorum vires & industria sudaret. Sic qui cæteris animantibus cibos & regumenta dedit, atq; aduersus externam vim, alia cornibus, dentibus, vnguibus arinavit, alijs, vt se periculo eriperent, pedum velocitatem largitus est: solum hominẽ nudum & inermem, quasi ex naufragio rebus omnibus amissis, in huius vitæ ærumnas eiecit. qui neque materna vbera appetere, neque iniuriam temporis ferre, neque mouere se loco, vbi effusus est pedibus possit, nihil aliud quam vitam miserrimã à fletu & lacrymis auspicari valens, ad omen certissimum videlicet vrgentis infelicitatis atque instãtis. His initijs reliqua vita consentanea est multis rebus indigens, quas neque vnus homo sibi, neque pauci præstare possint. Quot enim artificum & quanta industria consumitur lino, lana, bombyce pectẽdis, nendis, texendis, in varia indumenta mutandis? Quot fabris opus habemus domando ferro, conficiendis ex eo omne genus ferramentis, armis telisque conflandis, metallis effodiendis, liquandis, in vasa ornamentaque formandis quantus labor? Addas licet mercium exportationes inuentionesque, culturam agrorum, sationes arborum, ductus aquarum, deriuationes fluuiorum castigationesque: agros irriguos, portus opera humana & industria factos vastis in mare molibus iactis: quorum omnium

nium pleraque necessaria sunt, alijs humana vita ornatur & illustratur. Pellēdis certe morbis quot medicamenta necessaria sunt? quanta remedia dies & vsus, & maior rerū cognitio inuexit, noua identidem neque ab antiquis inuenta? & cū ceteræ animantes naturali sagacitate parent sibi vitę subsidia, si quibus opus habēt, latibula, lustra, cibos in ęstate, naturæ instinctu: morbis pellen- dis herbas salutes dignoscant: in tantis tenebris tantaque rerum ignoratione versatur ab ortu suo homo, vt nisi longo tempore singulas artes didicerit, nihil earum rerum, quibus opus habet, efficere possit: conficiendis omnibus nullius vita quamuis longæua sufficiat, nisi obseruatio multorum prudentiaque accedat multo vsu collecta. Dictamum ad pellendas sagittas vim habere, quis nisi caprea docuit, ea herba vtens cum iaculis venatorum confixa est? Chelidonium oculis caligantibus ad mouemus ab hirundine admoniti, pullorum ęgris oculis solita eo remedio lucē insinuare. Ciconia origano, hederā apri morbis medētur, draco nauseam syluestris lactucę succo restinguit. Quid alia magno numero cōmemorem? cum ijs quæ dicta sunt competenter sit demonstratum, egere hominem alieno præsidio & opibus: neq; suis viribus posse vitæ omnia subsidia parare, ne exiguā quidē eorū partē. Accessit

imbecillitas corporis ad propulsandam externā
 vim, prohibēdam iniuriam. Nam neque vita ho-
 minum à feris immanibus, quarum erat magnus
 numerus, nondum cultu terræ suscepto, nondū
 extirpatis incensisque syluis, tuta erat: & ipsi ho-
 mines vt quisque maximè viribus fidebat, bestiæ
 instar ferocis & solitariae terrentis alias, alias ti-
 mentis, in tenuiorū fortunas & vitam nullo pro-
 hibente grassabantur: præsertim cū alijs inita so-
 cietate, multorum manus in agros, pecora & vil-
 las irruebant, agentes ferentesque omnia, si quis
 resistere pararet, in vitam etiam sæuientes, mise-
 rabilis rerum facies. Vbique latrocinia, direption-
 es, cædesque impunè exercebātur: nullus inno-
 cētiæ tutus locus, nullus tenuitati. Ergo cū vita
 omnis externis iniurijs esset infesta, ac ne ipsi
 quidem consanguinei inter se & necessarij à mu-
 tuis cædibus temperarent manus: qui à potentio-
 ribus premebātur, mutuo se cum alijs societatis
 fœdere cōstringere, & ad vnum aliquem iustitia
 fideque præstantē respicere cœperūt: cuius præsi-
 dio domesticas externasq; iniurias prohiberent:
 æquitate constituēda, summos cum infimis atq;
 cū his medios equabili deuinctos iure retinerēt.
 Hinc vrbanī cœtus primū regiaq; maiestas orta
 est, quæ nō diuitijs & ambitu, sed moderatione,
 innocētia, perspectaq; virtute olim obtinebatur.

Sic

Sic ex multarum rerum indigentia, ex metu & consciētia fragilitatis, iura humanitatis (per quā homines sumus) & ciuilis societas, qua bene beateque viuitur, nata sunt. Nam & inter animantes alias, imbecilliores quæque & timidiores congregantur, vt quoniam vires singulis desunt, infirmitatē quasi collatis symbolis & inopiam multitudo tueatur. Bestiæ solitariæ versantur, leones, pantheræ, vrsi, quoniam robore viribusque præstant. Sic factum vt homo ab ortu suo rebus omnibus destitutus, præsidioque & armis carens, ex aliorum societate & industria pluribus bonis circumfluat, maiora munimēta habeat solus quàm cæteræ omnes animantes, quæ vtrumque à natura ortuque suo habere videbātur. Inepte ergo natura à quibusdam accusatur quasi nouerca humani generis non mater, quæ muta animantia omnibus bonis instruxit: hominem autem inopem & infirmum in huius lucis vsuram effudit, vt esset ludibrio in prædamque cederet. Ineptiùs alij neque sine impietatis nota, diuinam prouidentiam accusant, quasi omnia temere, nulloque rectore in terris circumferantur, vel eo argumento quod animal nobilissimum miserrimam vitā agat, præsidij omnibus & ornamentis careat. In quo enim illi naturam vituperant, diuinamque prouidentiam sugillant, in eo eius vis & diuinitas

mirabilius apparet. Si enim homo haberet ad propulsanda pericula vires roburque, neque alienis opibus indigeret: quæ societas esset? quæ reuerentia inter homines? quis ordo? quæ fides? quæ humanitas? & cum homine per disciplinam castigato, reuocatoque ad modestiam, constricto legibus, & maiori potestate nihil præstantius sit, nihil amabilius: quid eodem soluto legibus & iudiciorum timore immanius efferaciusque esset? quæ bestia tantas strages daret? cum sit sæuissima iniustitia tenens arma. Ita ex imbecillitate societas inter homines diuinum bonum, humanitas legesque sanctissimæ natæ sunt, quibus vita communis securior facta est & ornatior: omnisque hominis ratio ex eo maxime pendet, quòd nudus fragilisque nascitur, quod alieno præsidio indiget atque alienis opibus adiuuari opus habet.

Vnum reip. præesse, quam plures præstantius est.

Cap. II.

Agnam ergo atque admirabilem rationem habet, quæ præpostere constituta esse videbantur. ex imbecillitate & indigentia hominum ciuile societas nata est, qua nihil est neque usu salutaris, neque iucun-

iucundius ad voluptatem. Adiuncta est regia
maiestas quasi multitudinis custos, vno prælato
de quo magna erat suscepta animis opinio pro-
bitatis & prudentiæ. quæ nullo principali appara-
tu terrebat, nullis initio legibus septa erat. equa-
bili iure cum cæteris viuentem rectorem ciuium
beneuolentia aduersus pericula muniebat. ex eius
voluntate & arbitrato res publica vniuersa, & pri-
uatæ controuersiæ cõponebantur: cum nihil esset
tam graue quod tali Principe auctore posse con-
sequi, modo iustum, tum singuli tum vniuersi nõ
sperarent. Scribendi leges duplex causa extitit.
Principis æquitate in suspicionem vocata, quod
vnus vir non præstabat, vt pari studio omnes cõ-
plecteretur, ira odioque vacaret: leges sunt pro-
mulgatæ, quæ cum omnibus semper, atque vna
voce loquerentur. Est enim lex ratio omni per-
turbatione vacua, à mēte diuina hausta, honesta
& salutaria præscribens, prohibēsque contraria.
Deinde hominum exaggerata malicia, armis sa-
tellitum & maiestate deterrita, seueritate legū,
metuque iudiciorum illigata est: vt dum singuli
metuebant supplicia, sese facilius vniuersi à flagi-
tio continerent. Illud etiam fit verisimile, leges
initio paucissimas extitisse, easq; paucis & aper-
tis verbis nulla explicatione eguisse. Legū multi-
tudinem tēpus & malicia inuexit tantā, vt iam

non minus legibus quàm vitijs laboremus: leguleiorum stabulis repurgandis nullius Herculis vires & industria sufficiât. Neque nimis aspera supplicia initio sceleri fuisse à legibus statuta credendum est: sed cum vsus declararet maiorem vim habere spem vtilitatis, voluptatisque libidinem ad cupiditatem inflammãdam, quam pœnæ metum ad extinguendam, addebant semper aliquid ad seueritatem, donec ad mortem peruentum est. Quam ipsam, quia quidam pestilêtes homines & nefarij præ voluptate contemnebant, maioribus exquisitisque tormentis ad terrorem incutiendum illam armarũt. Deinde Reges tuendis finibus magis quàm proferendis intenti, cuique vrbi aut populo suus, tot numero censebantur quantus erat numerus ciuitatum. Sic in diuinis libris atque profanis scriptoribus sæpe in regione haud latissima spatijs consideramus multos Reges extitisse. Progrediente vero tempore siue plura habendi cupiditate impulsì, siue laudis & gloriæ ambitione incitati, nonnunquã etiam iniurijs laceßiti, gentes liberas subiugare, cupiditatem imperandi causam belli habere, Reges cæteros ditionibus pellere, & in omnium fortunis soli cœperunt dominari. vt Ninus, Cyrus, Alexander, & Cæsar, qui magna constituerunt primi & fundarunt imperia, non legitimos fuisse Reges,

Reges, non monstra domuisse sublata per terras tyrannide, non vitia vt videri volebant depulisse, sed prædatoriam exercuisse videantur, tamen li vulgi opinione immensis laudibus celebrentur & gloria. Hoc fuit initium, hi progressus regię potestatis. De qua à magnis viris sæpe dubitatũ est, an præstet cæteris principatuum generibus, commodiusque sit rebus humanis ciuitatem vnã aut prouinciam ab vno regi, an inter plures diuidi potestatem, imperiumque, siue pauci hi sint ex omni multitudine selecti, siue vniuersi qui in tra eadem mœnia habitant, atque eisdem legibus viuunt. Suppetuntque magna & multa in vtramque partem argumenta, quę hoc loco summa colligenda sunt. Primum enim cæteris principatuum generibus regium esse præstantius declarat, quod naturę legibus maxime consentaneum est, vniuersitatis, cælique regimen ad vnũ caput reuocantis: quod in cæteris naturę partibus obseruamus à corde animantis vitam spiritumque diffundi in omnia membra: inter apes regem vnum præesse: in concentu musico cæteras voces ad vnã referri atque ex illa pendere, quasi dominetur alijs. Quæ gubernãdi ratio non solum mundi rectioni consentanea est, sed cum suis partibus congruens domo vna, pago, ciuitate: quæ ab vno regi amant, multa capita auersantur.

tur. Hoc primum argumentum est multis alijs exemplis illustre. cuius vim primi homines considerantes, qui propius aberant à prima & meliori progenie, eoque facilius rerum naturam intuebantur, vnius imperium amplexi sunt. quod Aristoteles fatetur multis locis, ab vnius principatu ad alias imperij formas ventum esse. Et est verisimile, vti antea dictum est, multitudinem initio ab ijs oppressam qui maiores opes habebant, societate cum alijs inita, vnum aliquem sibi prefecisse ducem, qui iniurias hostium prohiberet, & vindicaret. Alias principatum formas tempus inuexit. Vnde illæ voces natæ. *Multos esse Principes non est bonum: Rex vnicus esto.* Deinde conseruanda multitudinis pace, vnus comodior est quam plures, qui sæpe sententijs discrepant, neque minus negotij, suis controuersijs & dissidijs exhibent, quàm ipsi habeant priuatorum litibus componendis. Prauæ cupiditatis, per quam mens excæcatur, iustitia corrumpitur, res publicæ & priuatæ perturbantur, minus in vno Principe quàm in pluribus est, siue rerum copia fastidium faciente, seu quia vnū quam multos prestare facilius est. imminuta cupiditate maior iustitiæ locus erit, maior libertati. Postremo cū principatus potestasque imperandi vana sine viribus sit: eæ vires in vno homine coniunctæ validiores sunt,

sunt, maioresq; impetus dant, quam cū pluribus participatæ, siue illæ opes sint, siue autoritas imperandi, siue populi studia in vnum coniuncta, plura maioraque efficiunt quam diuisa inter multos. quod in rebus alijs videmus, virtutis in angustum contractæ maiorem esse efficaciam & potestatem quàm segregatæ & quasi multa aqua dilutæ. Res communes melius ab vno quàm à multis curantur. in pari robore & copijs plura vnus præstat, quam si plures operi admoueantur. quod vsus declarat bello gerendo fœdera inter multos inita neque esse diuturna neque valida. Hæc erāt in hanc partem argumēta valida atque præclara. Quis neget? Quis non videat? Sede contrario plurimum principatum esse præferendū multa suadēt. Prudētia & probitas per quam salus publica stat, & respublicæ feliciter gubernantur, multorum haud dubium maior est quasi collatis symbolis cœna lautior. quod vni deest suppletur ex alijs. vnus Principis quanta cæcitas, quanta rerū ignorantia, præsertim in palatio quasi in cauea inclusi, neq; suis oculis singula considerātis? & est magna apud Principes omnes penuria veritatis. cui quis locus sit inter cōtinuos aulicorū plausus, inter domesticorū mendacia & fraudes, omnia ad suum cōmodū referētū? Ea sublata Principē passim offendere quis miretur? aut quis vellet sine luce, sine oculis

oculis & auribus hominem vnum in fastigio rerum collocare? T. Manlius Torquatus cum consul esset declaratus, excusat valetudinem oculorum: quod indignum duceret ei rempublicam committi, qui alienis oculis omnia gerere opus haberet. Qui alieno ingenio, aliena prudentia egent, ij ad gubernandos alios idonei videbuntur cæci hallucinantesque passim? Quod Gordianus Imperator grauissimis ad Misitheim socerum litteris conqueritur malum, Principum rationes labefactare. Cui ipsi Reges Persarum vt mederentur ex parte, ministros delectos habebant spectata prudentia viros, quos ab officio, Regis oculos auresque nominabant. Præclare cum rebus humanis ageretur, si vt in gregibus & inter apes cõtingit, à præside vtraque regi nature præstantioris: ita rector populi conditione mortali maior esset Heros aliquis, vti primis temporibus factum memorant. Sed quando id datum non est: quod vni deesse videmus, vt virtutis & sapientiæ opibus cæteros vincat, numero suppleatur. Deinde nulla maior pestis iudiciorum esse possit, quàm ira, odium, amor, cæterique affectus animi, quæ præcipua constituendarum legum causa fuit: quoniam in vniuersum loquuntur, neque vlla perturbatione animi deprauantur. constat autem nunc malo magis obnoxium vnum hominem esse,

esse, plures difficilius corrūpi, donis, ambitu, amicitia: quemadmodum multam aquam corrumpere, quam exiguam difficilius est. Adde multis de republica disceptantibus, quod ab vno peccatur ab alijs emendari, quorum in pari potestate incorruptius iudicium est, vires maiores. Vnius Principis errata quis audeat castigare, arma tenentis & in acie linguæ (vti Aristotelis monuit) vitam mortemque gestantis? furor non audacia sit eius voluntati repugnare velle, illumque monendo dolorem facere: præsertim cum tam multi ad gratiam loquantur vaniloqui assentatoresque, quorum est semper magnus numerus, certa pestis quia blāda. Quisque etiam in potestate sibi assentator est, sibi que blanditur. Ad hæc constrieto legibus principatu nihil est melius, soluto nulla pestis grauior. & est argumentum oppressæ per tyrannidem reipublicæ, cū contemptis legibus ad rectoris nutum vertitur. Quis autem nō intelligat, non fateatur vnus potestatem & vires, penes quem summa reipublicæ sit, omniaque præsidia, difficillimum esse legibus contineri, ne maiora atque insolita imperet populis vectigalia, iura regiæ successionis inuertat, omnia pessundet? & cum alijs magistratibus creandis inter plures communicetur potestas, siue senatus constituendus sit, siue legendi iudices: quis ferat vt in
supre-

supremo magistratu vnus tantum rector præficiatur. cuius muneris grauissimæ partes sunt & variæ, bellum contra hostes gerere, subditos in pace continere, vniuersamque rempublicam domi forisque præstare. His argumentis victi quidam manus dant eruditione præstanti viri, præsertim ex eorum numero qui in liberis ciuitatibus nati sunt: & est insitum natura, vt assuetis stare homines malint, nisi quæ vsus manifeste arguit: neque periculo vacabat patria instituta mouere, contraria quamuis sentientes. quod maximis philosophis video cõtigisse, vt regiam potestati se minus equos præbuerint. Aristoteles certe cū regiam potestatem probet maxime eius viri, qui ceteros omnes populares probitatis & prudentiæ opibus vnus vincat, in quem omnes animi & corporis dotes, quasi secum ipsa certans natura cõgesserit, larga manu, quod vix aliquando contingat: cæteris ciuitatibus vbi plures viuunt, ingenio & prudentia præstantes, à pluribus gubernari satius fore arbitratur: iniquumq; videri, qui nullas maiores opes ingenij, prudentiæ, probitatis ad rempublicam attulerit, summam eum rerum ad se trahere, supremamque potestatem occupare exclusis omnibus alijs. Ipsi etiam diuini libri regiæ potestati parum fauent iudicibus initio constitutis, qui Iudæorum rempublicam gubernarent. Quam
reipu-

reipublicæ formam ad ciuilem spectasse declarat, quod ad eum honorem electione, atque ex omnibus tribubus qui videbantur idonei, sumebantur, nulla præterea facultate leges gentis aut mores mutandi: vti illa Gedeonis verba declarant. *Non dominabor ego neque filius meus, sed dominabitur vestri Dominus.* Regiam potestatem in eam gentem tempus inuexit, & malitia atque improbitate Heli primum, deinde Samuelis filiorum irritati populares Regem sibi dari extorserunt, multum quamuis reclamante Samuele, atque imminentes ex eo calamitates seuera denunciatione prædicente: foreque vt accepta potestate Reges abuterentur ad tyrannidem. Quo argumento efficitur, aut regiam potestatem ciuili præstantiorem non esse, aut illius certe populi moribus, atque eo præsertim tempore non satis fuisse accommodatam. Quod enim in alijs rerum generibus contingit, vt quæ præstantiora sunt & elegantiora non omnibus conueniant, vestes, calcei, domicilia: idem in reipublicæ forma contingere arbitror, vt quæ præstantissima sit, eam non omnium populorum mores & instituta recipiant. In non dispari enim argumentorum pondere, & ea sententiarum varietate animus inclinabat vt credere, ac vero pro certo ponerem, vnius principatum ceteris

cæteris omnibus reipublicæ formis esse præferendum. Quem ego quidem non negabo magnis periculis esse obnoxium, sæpe etiam degenerare in tyrannidem: sed ea incommoda maioribus bonis video compensari: neque alios principatus suis vitijs carere, & periculis multò grauioribus quisquam negabit. & vt sunt res humanæ fluxæ inconstantesque, prudentis viri partes sunt, non omnia incommoda, sed maiora vitare, persequi quæ maiores opportunitates afferre videantur. ac præsertim concordia inter ciues retinenda, (sine qua quid esset respublica?) aptissimum esse vnius principatum nemo dubitabit. qua conseruanda alia mala & pericula dissimulari satius arbitror. Quid enim pace præstantius, per quam ciuitates ornantur, illustantur, fortunæ publicæ & priuatae stant? Quid bello exitius, quo euertuntur, vruntur, intereuntque vniuersa? Concordia parua imperia augentur: dissidijs maxima concidunt. Deinde cum in omni populi parte improborum numerus sit multo maximus, si rerum potestas penes plures fuerit, in omni deliberatione pars sanior à peiori superabitur: neque enim suffragia ponderantur, sed numerantur, ac ne fieri quidem aliter potest. quod in vnius principatu non cōtingat: cū Princeps probitate & prudentia perspecta sit, quod non parum sæpe cōtinget, & ipse

& ipse quod optimum factu erit sequetur, & pro iure acceptæ potestatis prudentiores secutus, populi leuitati, improborum temeritati resistet. Calamitates morusque graues in Hispania, quo tempore indulgentia paterna in plures filios diuisus est principatus, vti à Sanctio Rege Vasconum, qui Maior est dictus, & à filio eius Ferdinando factum scimus, documento esse debent, imperium indiuiduum esse debere: naturam potestatis esse incommunicabilem: ambitionem imperandi impotens malum esse, impium, inquietum, suspiciosum, fallax: nulloque amicitia neque propinquitatis respectu frangi, quominus omnia permisceat atque possundet. Debilitari vires inter plures partita cura, illud argumento est: quod non alia causa quam ditione inter plures tributa, contentionibusque intestinis ex eo natis factum est, vt Maurorum gens steterit ea tempestate diuisa & ipsa in plures regulos, eoque opportuna maximè exitio. quod ipsum multis alijs temporibus accidit. Quod si in vnius prouinciæ partibus plures Principes esse non debent, quamuis discreti finibus, multo minus in eadem parte, imperio inter plures communicato. Verum ita vnius principatum præferendum iudicamus, si optimos quosque ciues in consilium adhibeat, atque senatu

C ccnuo

conuocato ex eorum sententia res publicas & priuatas administret. sic enim priuatis affectibus medebitur & imprudentiæ: sic cum regia maiestate coniunget optimates, quam Aristocratiam dixere veteres: sic ciuitate vniuersa aut provincia cursum tenente, optatum felicitatis portum occupabit. Rege priuatis affectibus seruiente, aut ex suo aulicorumue iudicio subditos gubernante res publicas aut priuatas, nulla pestis grauior excogitari potest: quod magnorum imperiorum miserabiles casus declarant, cladesque ab omni memoria graues. cum enim relicta Regis beneuolentia in eo tyrannum induat, cum eius nomine regnent aulici: vniuersas reipublicæ partes euertat necesse est, subditosque eius fidei creditos in grauissimas calamitates precipites det. Estque natura ita comparatum, optima queque, si corrumpantur, in peiora & tetriora mala desinere. Neque leue argumentum est regiam potestatem cæteris esse præstantiorem, cum eadem labefactata atque in contrarium versa, desinat in tyrannidem omnium pessimam atque pestilentissimam formam gubernandi.

Optimo enim pessimum opponatur necesse est, maxime pestilentem saluberrimo principatui.

Num

Num principatus hereditarius esse debeat.

Cap. III.

Vnius principatum, quem monarchiam Græci dixerunt, cæteris omnibus præstare explicatum est: eius præsertim qui ciues omnes prudentiæ, probitatis & iustitiæ opibus vnus superet, nulli cedat: quem subditi quasi de cælo dilapsus hominem supra conditionem mortalem intueantur, admirèturque. Ea namque gubernandi ratio mundi rectioni consentanea est, cum natura rerum consentiens, & aliarum animantium gubernatione, Deo amica: cum respublica per eum modum Deo similior euadat, qui maximè vnus est. Dei autem similitudine, quoad natura humana recipit, tum singuli tum vniuersi felices efficiantur. Ad hæc bonum & vnum ita inter se apta & connexa sunt, vt boni ratio vnus rationem consequatur (vti acuti philosophi disputant, & res ipsa indicat.) Constat autem rempublicam vnus imperio constrictam, magis quàm plurium vniri inter se & cum suis partibus: atque adeo meliorè, perfectioremque fore, quàm si plura habeat capita fateamur necesse est. His argumentis ad superiora adiunctis, quæ proximo capite sunt posita multa atq; illustria, satis

arbitror confirmari regiam potestatem excellentiorem esse ea reipublicę forma, vbi dominantur multi, siue proceres siue populares. Debet quidem vir prudens meminisse temporum & reipublicę in qua natus est, neque nouarum rerum studio incitari: meliora tantum voto expetere, atque cogitare, vix imperia & respublicas nisi in peius mutari si tamen optio detur, si hominum & reipublicę, in qua viuit, conditio patiatur, præstantissimam reipublicę formam pro virili parte fundabit, modo sine motu tumultuque ad vnius imperium directam vnius constrictā potestate. His ita cōstitutis quæstio sequitur neque minus grauis neque minori difficultate implicita. Conueniat vno Principe sublato per mortē, principatū esse hereditariū: an successorē ex omnibus dari præstet, vti in plerisq; gentibus obseruatū scimus cura, ne regia potestas data ad salutē, diuturnitate imperandi certaue successione in tyrannidem degeneraret. & filios sæpe paterna indulgētia, copia voluptatum corrumpi, & parētib; esse dissimiles non ignorabāt. ea culpa breui imperia concidisse. Quid autem exitiusius, quid tetrius, quā fortune temeritati rempublicā permittere? iuuenem prauis moribus, aut puerum sæpe in cunis vāgentē, & quod deterius est, fœminā imperio præfici, exercitus, prouincias, copias, ex vxoris sinu dari

dari accipique temere nullo delectu: & quod vituribus erat debitum, nullis iam meritis, contra malis artibus obtineri gentis principatum: rem publicamque vnus respectu grauissimis procellis exagitari: & quidem (vt alias gentes missas faciamus) ex diuinis libris satis perspicitur, Idumeorum Reges electione, rerum summa fuisse perfectos, nec parentibus successisse filios. In Hispania tandiu Principes omnibus imperaturi, ex omnibus eligebantur, quandiu in ea Gothorum imperium stetit: imperio & legibus commutatis hereditariam successionem tempus inuexit. nimia Regum potentia, populisque Principum voluntati blandientibus hereditaria successio inuenta est. Neque deerant viri prudentes, qui magnis in speciem argumentis iun- id atque equitati consonum esse disputarent, priorum Principum beneficijs deuincti, & in assentationem effusi: aut quia ita sentiebant, Principum filios ex nobilissimo sanguine procreatos, & in plena sanctitatis atque prudentie domo educatos, similes fore maioribus affirmabāt. Ex priuatis factos Principes superbos atque arrogantes euadere: vti videmus pauperibus contingere cum repente facti sunt diuites, honores adepti sunt, graues intolerandasque existere, in magistratu, omniumque rerum licetia mores

commutari aut apparere indolem vitiorum, naturæ peruersitatem, quæ priuatæ fortunæ humilitate tegebatur: non secus ac quassati vasis vitium humore infuso perspicitur. Nouo Principe designando (quod superius est indicatum) improbos vincere, quorum est in omni multitudine semper numerus maior. Romani imperij opes & potentiam corruisse nulla re magis, quam Principum electione à prætorianis occupata. magno sæpe dedecore maiestatis, vilissimi plerumque homines magno rempublicam licētes in rerum imperij fastigio collocati sunt. Sed & in Hispania ex minoribus principatibus licet de summa disputationis iudicare. Erant in Castella vltiori ante annos ducentos oppida non pauca, quibus, ducta ab antiquo consuetudine, dominos designare liberum erat. Quædam ex vniuersa gente cum Principem iubebant, quem suis rationibus opportunum maxime iudicarent: alia ex vna tantum familia. Vtraque ab ea libertate Behetrix vulgò vocabantur, tanta ex ea re legum & iudiciorum perturbatione, vt ea voce passim vtantur Hispani, cum rem maxime perturbatam significare volunt: vbi nihil ratione agitur, sed vis, clamor atque libido dominatur. Quæ mala omni ratione vitanda sunt, & in non minori periculo hæreditas retinenda est in principatu: meliusque speran-

ſperandum de Principum filijs, quam in priori diſputatione ponebatur. Sed et ſi ſpes feſellerit concepta populariũ animis, vti non parũ ſæpe accidit, id incommodũ maioribus cõmodis compenſari conſtat. Reuerentiam exhiberi maiorem ijs, qui ex Regibus auis atque atauis nati ſunt, nõ à ciuibus modo ſed ab externis ipſiſque publicis hoſtibus. Imperij maietas quid aliud quam ſalutis tutela reipublicæ ſalus eſt? quod Iacobus Abẽ iucephus bis aperte declarauit, ſemel Zaharæ Alſonſo Regi cognomento Sapienti, qui ad eum ſupplex acceſſerat, altiori ſede data: qui honoſpiti eſt habitus, & quoniam Alſonſus ex Regum progenie ortus, & in regni ſpem à prima ætate educatus, dignitate maior erat. Iterum cum Cæſariano, quam vrbe in Bætica ſextum iam meſem obſidebat cum numeroſis Afro- rum copijs, repente mutato conſilio, raptimque tranſmiſſo Lethi diſceſſit, veritus ne ſi cum Sanctio Rege Alſonſi filio, qui proximis locis tendebat contractis raptim copijs, ventum eſſet ad manus, in pugna vinceretur. neque diſſimulauit timoris cauſam. roganti enim, eccur fugæ conſilium cepiſſet, *Hoſtis*, inquit, *quadraginta nihilominus Regibus ortus tanto ſeptus præſidio pugnaret ante oculos verſantibus nobis ad terrorem, illis ad fiduciam: cùm ego in nouam familiam*

Bartaniella primus regni maiestatem intulerim. Tanti refert in Principe maioribus Principibus esse natum, nobilitas enim instat lucis est, multitudinis sed & procerum oculos perstringentis frangantisque temeritatem. Et est natura datum ut res communes & imperia magis opinione hominum quam rebus ipsis gubernetur. Pereunte obsequio imperium etiam intercidit: feruntque equiori homines animo, quem Princeps infelicitate genuit, quam qui electus est non male. Ad hæc principatu facto hereditario, perpetui quodammodo Principes perpetue rei publice dantur, quod saluberrimum est: sic enim interregni turbulenta tempestates motusque graues, quasi principatu continuato, magnæ de successione contentiones, insultantesque vitantur, quas existere necesse est sublata in principatu hereditate. Denum res communes diligentius quasi propriæ curantur ab eo, qui posteris relicturus est quam acceperit potestatem: negliguntur ab alijs, qui exiguo vitæ incertoque tempore circumscriptum principatum habent. Præsertim cum quisque vereatur ne successor, ut sunt homines, eorumque iudicia varia, eius præclara cœpta cōsiliaque aut inchoata relinquat; aut vertat in contrarium, ut contingere videmus; ubicumque principatus, populi aut procerum suffragijs demandantur.

Equi-

Equidem non negabo Aristoteli, quali & quanto philosopho: non probari ut filij parentibus sine discrimine succedant, lib. Polit. tertio, cap. vnde-
cimo: Constat præterea filios sæpe à patris vir-
tutibus degenerare. Veteres historiae testantur sa-
cræ atque profanæ: innumera exempla proferri
possunt calamitatum, quas reipublice intulerunt
Principes à maiorum virtutibus degeneres. Ni-
mium exolescente indole probitatis, non secus
ac in fatis & pecudibus semina cælo, terraque,
tempore maxime mutantur. Sic ardens Princi-
pum ingenium copia voluptatum aut praua edu-
catione extinguatur. vtque singuli morituri nas-
cimur, ita miramur dolemusque indolem stir-
pium, satorum, animantium atque familiarum
suos veluti natales incrementaque habere, ac tan-
dem cōsenescere interireque: quod in postremis
Castellæ Regibus consideratē licet. Fuit in Hen-
rico eo qui Petrum Regem fratrem suum inter-
fecit, familiæ conditore viuendum ingenium, &
supra ortus cōditionem animus maior. In Ioan-
ne filio felicitas multo minor, neque par indu-
stria vigorque rebus gerendis domi forisque. In
Henrico nepote ignea mens, animus orbis terræ
cum ac cæli dapas, sed imbecilla valetudine, bre-
uisque ætate diu prestare non potuit, quales pro-
missi autem sunt. Ioannes eo nomine secundus
dictus

ingenio fuit erudito magis litteris, quam rebus gerendis idoneo. in quo & eius filio Henrico con-
senuit maiorum gloria, atque in ludibrium ver-
sa est: industriaque & virtus aliena sibi viam
ad eorum regnum muniuit, ambiguo tunc iure,
publico deinde commodo. Quæ quidem omnia
eô pertinent, vt intelligatur filios non parum
sæpe parentibus dissimiles existere ingenio, na-
tura, moribus. Sed neque negare possumus, Prin-
cipes neque minus ignauos, neque minore pra-
uitate morum, ac ne minori quidem numero
per electionem extitisse quàm post susceptam
hereditatem. Excute veteres annales, atque me-
moriam antiquitatis repete, illas imperij Roma-
ni feces, monstraq; Claudium, Othonem, Vitel-
lium, Heliogabalum, alios considera. num alia ra-
tione cunctos ad imperium putas, quàm suffra-
gatione militari? Mitto externa. an erit aliquis
tanta confidentia qui audeat, aut tam ignarus
rerum nostrarum, qui non confiteatur in Hispa-
nia rerum potentibus Gotthis, quo tempore eli-
gebantur ex omnibus Principes, multo peiores
Reges quàm tempore consequenti extitisse? An
Vvitiza Rodericusq; memoria exciderunt postre-
mi Gotthorum Reges, quorum scelera funestam
cladem vniuersæ Hispaniæ attulerunt? Præclare
cū rebus humanis ageretur, si quæ à sano initio
fusci-

suscipiuntur eadem perseuerarent, postremaque
 cū primis cōnexa aptaque essent, verum ignauia
 maliciaque hominum, tempusque cuncta depra-
 uat. ea est humana vitæ cōditio. Nos stulti atque
 inepti rerum estimatores, qui alterius partis vitia
 accusantes nolumus considerare in quā incōmo-
 da antiquis temporibus diuersa ratione suscepta
 incurreretur. quā videmus vitia auersamur, præ-
 terita præsensibus potiora fuisse, foreque existi-
 mantes, vnde malorū orbis recurat. Quæ tamen
 si minora antiquis temporibus extitissent, comi-
 tiorum estus, ambitionis tetra incommoda, quæ
 alia ratione, nisi hæreditate suscepta possint pro-
 curari. Porro ad domesticam tranquillitatē reti-
 nendam nulla cōmodior ratio sit, quā lege suc-
 cessore designato, ne studiis populorū aut cupidi-
 tati Principis locus sit, sublata omni contentionis
 facultate. Sic cōmodius fore cogitabam hære-
 ditarium esse principatum. Et vitia Principis præ-
 fertim in tenera ætate, recta institutione castigari
 possunt: quæ sæpe deprauatæ naturæ frenantur,
 vertunturque in contrarium. quod si secus con-
 tingat, neque votis & diligentie par successus
 fuerit, dissimulandum censeo quatenus salus pu-
 blica patiat, priuatimque corruptis moribus
 Princeps cōtingat. alioquin si rempublicā in peri-
 culū vocat, si patriæ religionis contēptor existit,
 neque

neque medicinam ullam recipit, abdicandum in
 dico, aliumque substituendum: quod in Hispania
 non semel fuisse factum, scimus. quasi fera irrita-
 ta omnium telis peti debet, cum humanitate ab-
 dicata tyrannum induat. Sic Petro Rege ob im-
 manitatem deiecto publice, Héricus eius frater,
 quamvis ex impari matre, regnum obtinuit. sic
 Henrico huius abnepote ob ignaviā prauosque
 mores abdicato procerum suffragijs, primū Al-
 fonso eius frater, recte an, secus non disputo, sed
 tamen in tenera etate Rex est proclamatus: dein
 de defuncto Alfonso, Elisabetha eius soror Hen-
 rico inuito rerum summam ad se traxit. regio
 tantum nōmine abstinens dum ille vixit. Quibus
 tēporibus multa deprauate fuisse facta fatemur.
 Verū omne magnū exemplū habeat aliquid
 de iniquo propemodū necesse est: & quod priua-
 tim peccatur, publica salute deiectaue prauitate
 compensatur. Neque vni tantum familiae prin-
 cipatum tribuendum censeo iure hereditario:
 sed etiam cum multi filij Principis extiterint, de-
 signandum lege, quis in defuncti patris locum &
 opes reponatur: ne quoad fieri possit studijs po-
 puli locus relinquatur, vnde publica tranquillitas
 perturbetur, cuius prima cura esse debet.
 neque enim in principatu probatus quod Plato
 faciendum censuit in hereditate priuata, ut ceteris

ris exclusis vni filio relinqueretur vniuersa, sed voluntate patris prælato, certa que sententia: quo filios obsequentiores parētibz faceret scilicet. quod fere institutum in Hispania Aragonij sequuntur. Verum ex priuatis hæreditatibus nullū periculū imminet: ex principatu graues contentiones existere necesse est, nisi lege definita sit successio. quales inter Mauros Principes in Africa atque Hispania extitisse sæpe considero, bella exitialia, pulsos occisosque Reges non tantum ingenio gentis ad mutādos Principes pronæ, sed etiam quod certa lege & more, quis inter filios succederet, fixum non erat. Porro moribus nationum video susceptum, vt maiores natu filij cæteris præferantur, fœminis mares: tamen si Dauidē videmus Salomoni minimo omnium filio regnum de manu dedisse, maiori abdicato. quod nō negabo ab alijs Regibus fuisse in ea gente factitatum Dauidis exemplo. Et primis tēporibus constat Iacobum Patriarcham iura primogeniti Rubeno ablata in Iosephum transtulisse, vti diuini libri testantur. Verum Rubeni flagitium impietasque grauis eo supplicio est vindicata. Dauidē non sine diuino instinctu & inflatu crediderim id exemplum reliquisse, quod Principes alij aliquando imitati sunt: nostri etiam imitentur, cum aut maior natu filius fædus flagitio est, neque recipit

cipit sanitatem omnibus remedijs tentatis, aut
 minor natu excellenti præ cæteris virtute est,
 non arbitror iniquum aliquando fore, si fratri-
 bus maioribus præferatur, modò sine motu
 contingat contentioneque: pater Princeps hæ-
 rede instituendo non priuatis affectibus ducatur,
 sed publicam salutem respiciat. quod auo-
 rum memoria Ioannes Aragonius Rex fecit,
 nostra pater tuus, capto vterque Carolo filio suo
 maiori. nimirum Ferdinando Catholico Hispa-
 niæ imperium superi tunc destinabant, nunc ti-
 bi atavi & maiorum laudes veris virtutibus æqua-
 turo: quod ista indoles ingenij & præclara institu-
 tio pollicentur, & nos votis nostris libenter faue-
 mus. Sed quoniam diuini hominis est affectibus
 priuatis resistere, vixque tantum virtutis splen-
 dorem nostri mores recipiunt, retinendam fo-
 re consuetudinem arbitror: neque pro Regis ar-
 bitrio successionem etiam inter filios mutan-
 dam videri. præsertim cum leges successionis
 mutare non eius, sed reipublicæ sit, quæ impe-
 rium dedit ijs legibus constrictum, ordinum con-
 sensu id faciat opus est. De scæmina an nulla
 prole virili suscepta, aut defunctis fratribus de-
 beat rebus præfici, dubitari solet. & moribus
 multarum prouinciarum fixum est, ne scæmina
 imperij hæres sit. quid enim mulierem præfi-
 ciant

ciant gerendis rebus ineptam, consilij inopem,
 quę si domi pręsideret magna perturbatio esset,
 an eam vniuersę reipublicę pręfici patiemur?
 pacis bellicę consilia ab ea prodibunt? Et qui-
 dem in Hispania non vnus mos fuit, neque ra-
 tio eadem. In Aragonia sæpe scēminę ad regni
 hereditatem admisse sunt, sæpe exclusę. Verum
 cum in diuinis libris legamus Deborah Iudeo-
 rum reipublicam tenuisse, cū multò plures
 prouincię id sequantur, vt scēminis deferatur
 imperium nulla virili prole: ac in Castella profe-
 cto, quę nobilissima Hispanię pars & prouincia
 est, exterarum nulli cedit, in Vasconibus item
 id videamus à primis temporibus susceptum, vt
 sexum in imperio non discernant: non putamus
 nostrum morem vituperari iure posse. & alioqui
 multas commoditates habet: hæreditatem cum
 electione coniungi scēminę hæredi ex omni-
 bus viro delecto, qui cæteris præstet. Imperia
 per coniugia amplificari: quod alijs prouincijs
 non contingat. Hispanas res scimus in hanc
 imperij amplitudinem venisse, non ma-
 gis armis & virtute, quàm per va-
 ria Principum coniugia iun-
 ctis multis prouincijs
 principati-
 busq;.

De iure

*De iure regie successionis inter agnatos.**Cap. IIII.*

Raues de successione rixa, exitiales contentiones vitantur successore in omne tempus per legem designato, neque relicto in cuiusquã arbitrio, defuncto aliquo Rege quis in eius locum substituat: ne patri quidem Regi potestate permessa ex filiorum numero heredẽ principatus, quem maxime voluerit designandi. In quo publicæ tranquillitati consulitur, qua in rebus humanis nihil est salutaris. Leges, quibus constricta est successio, mutare nemini licet sine populi voluntate, à quo pendent iura regnandi. Eæ leges pars in æs incisæ in tabulasque relatæ, pars moribus institutisque singularum prouinciarum conseruantur. Sed de scriptis legibus, quomodo intelligendæ sint, dubitari potest: consuetudines sæpe pro rerum conditione mutantur. Inde totius controuersie difficultas existit: quam scribentium diuersitas & altercatio magis etiam obscurauit. Filios patribus in regno succedere moribus populorum receptum est, ac ferme virili sexu, natuque maximos, vti paulo ante dictum est. sed vbi superstitie patre Principe è pluribus filijs maior natus decessit prole relicta, nepos auo defuncto

an eius patruus præferri debeant, dubitatum sæpe est: illustriaque in vtramque partem exempla extant: tum in Hispania tum in cæteris prouincijs patruī nepotibus prætermisſis regnum obtinuerunt: nonnunquam econtrario nepotes ad regnū vocati ſunt decedentibus auis. Quod equitati eſſe atque legibus magis conſentaneum plerisque viſum eſt, in auiti regni ſpem natos atque educatos non eſſe ea ſpe, eoque iure ſpoliandos: acerbumque videri patris obitū noua cumulari calamitate filiorum. Illud maiori ſententiarū varietate diſputatur: omnibus liberis ſublatis, aut nulla à Principe prole ſuſcepta, ex agnatis quis debeat ad ſceptra vocari, Regeq; deſuncto ſucceſſor dari. Finge illi fratres ſororesque antea fuiſſe, extinctosque iam eſſe: an nati ex ſororibus an ex fratribus: an ſtirps conſideranda, ſi ex maribus ſi ex ſœminis ſint prognati: an ſingulorū agnatorum capita, non ſecus ac ſi filij eſſent cōparanda, ſexus atque ætatis inter ipſos modo diſcrimine perſpecto. Præterea an gradu remotiori præferendus ſit, vt nepos maioris fratris patruo, aut amittæ. Omnino in cæteris bonis, quæ hereditario iure proueniūt, vtroque modo contingit: legeq; imperatoria, quæ lex eſt de hæreditate ab inteſtato proueniente ſciturum eſt, auo cū patruis nepotes ex filio deſuncto ſuccedere, in ſtirpem tamē

D relatos:

relatos: vt nihil amplius obuেনiat omnibus quā
 parens, si superstes esset, de hæreditate participa-
 ret. idem sancitum cū defuncto fratri intestato
 frater succedit, filios ex fratre alio in stirpem re-
 lados cū patruo ipsorum, defuncti fratre hæredi-
 tatē capere. nam si cum patruo nepotes aut filij
 fratrum non succedunt, sed aut hi inter se com-
 parati, aui patruue hæreditatem adeunt, aut qui
 remotiori gradu propinquitatis, defunctū attin-
 gunt: in capita vt referantur, & equas singuli por-
 tiones accipiant necesse erit. Ergo in priori hęc
 dum genere representatio suscipitur, excluditur
 in posteriori. Vtrum horum in regno obseruari
 debeat cū descendētibz sublati omnibus, filiis
 nepotibusque propinqui à laterē ad imperium
 sceptraque vocātur, magna quęstio est incredibi-
 li sententiā varietate inter iurecōsultos exagi-
 tata dubiaque. Numero tamen & eruditione po-
 tiores capitum rationē haberi iubent, negāt stir-
 pis: quod iure sanguinis regnū obuенiat. dicūtur
 autē sanguini dari, quę more, instituto, lege, aut
 priuati cuiuspiam volūtate vni cuiuspiam familię
 destinata capiuntur, non iudicio & volūtate vlti-
 mi possessoris: vt alia quę hæreditario iure pro-
 uenientia pro voluntate mutantur. Eoq; in pari
 propinquitate iubent, nisi lege provinciali secus
 sancitum sit, præstantissimū sexu, etate, prudētia

ex ea

ex ea familia cognatorumque numero ad regni
successionē vocandum. Quod feminis, quas ipsa
natura ab imperio seiunctas voluit, puerisq; eta-
te minoribus, & cuius grauioribus impari, diuer-
sa sententia aditū ad regnū patefaciat, quæ mag-
na pernicies est, omnibusq; piaculis procuranda:
reijcienda representatio quasi iuris figmentum,
neque extendenda ad ea, quæ expressa legibus
institutisue populorum non sunt. Quid enim, an
commētis fictionibusque susceptis rem publicā
præstiti rectore spoliabimus, permittemus inep-
to, cui tutore & gubernatore opus sit? atq; in ma-
nifesta pericula incōmodaq; sciētes prudētesque
præcipitabimus, vanasq; cogitationes & argumē-
ta multorū salute potiora iudicabimus? Apage tā-
tum probrum tantūque malū. At parētes omnia
sua vt bona sic iura cū generatione transfundūt
in posteros. verum in iure quæsito: in futuro si su-
perstites ij essent, nō item. At in minoribus prin-
cipatibus hæredes reuocantur ad stirpem, & ex
parentum conditione non secus ac si ij viuerēt
de filiorum iure, an propinqui defuncti adeant
hæreditatem iudicatur: fœminaque modo ex
viro nata præfertur mari, cui ex matre ius suc-
cessionis quæritur. Negant id quidam. dein-
de si concedatur, non continuo verum est tan-
tundem in regni successione seruati debere.

vbi multa propria sunt ab alijs omnibus hereditatibus seiuncta: minor repræsentationi locus, si reipublicę incolumitas procuranda est. Sed vt in pauca disputationem conferamus. Sint ex iustis nuptijs modò iusti filij quorum honor principatusque discepat, imperijque sanctitas ad coniugij sanctitatē adiungatur, in pari propinquitate eorum qui defuncti scepra ambiūt, qui etate, sexu, virtutibus præstantior est, ei regnum deferatur: nisi priuatis prouinciæ legibus aut more secus sancitū sit: quibus standū putabamus. Nostra disputatio ex ipsis naturæ principijs procedebat & iure communi: quæ ratio Hispanorum moribus consentanea est. Constat etiam iura regnādi in armis plerumque homines ponere malis artibus ambitiosos atque vēcordes: & qui minus iure, plus viribus sæpe potest: silent enim inter arma leges. nemoque est qui oblatam facultatem regnādi, legum arbitrio permittat. Neque negamus iure successionis cōtrouerso eam sequi partem rempublicā posse, modo volūtate certoque iudicio, quę rebus & tēpori maximè accōmodata videatur: vnde varia in vtramque partē atque illustria exēpla manarūt, tum in alijs Christiani orbis partibus, tū præsertim in Hispania. Hérico eo nomine primo Castellę Rege in tenera etate sine prole defūcto è duabus sororibus Beręgaria præla-

prælata est Ferdinandi Regis mater, eius cui vitæ
 probitas Sancti cognomen adiunxit. Blanca Gal
 liæ Regina prætermiffa est Ludouici itidē San
 cti Galliæ Regis mater, quæ maior natu erat. ta
 mēfi in eo procures fecuti videntur, ne externi
 in Hispania imperarent. Consilium proculdubio
 falutare, vti perpetua felicitas Ferdinandi, vitæq;
 innocentia, morum sanctitas declarauit. Alfonsi
 Regis cognomento Sapientis Sanctus minor
 filius, qui indoles inerat, periculosum tenenti
 arma quod ambiebat denegare, nepotibus ex
 maiori filio prælatus est. Verum omiffis veteri
 bus recentiora proferantur. Henricus re & cog
 nomento Nothus fratrem Regem, quia imperio
 ad perniciem multorum abutebatur, sua ipse
 manu interemit, eiusque filias paterna hæredita
 te spoliavit regno occupato, quod nisi iure factū
 est priores in Castella Reges iniuria regnasse fa
 teamur oportet. Confequentibus annis Ioannem
 Auifij Magistrū Lusitania Regem iussit, iure an
 iniuria non disputamus: sed certe obscuri nata
 les, Castellæ arma deturbare eum, aut posteros
 non potuerunt, quominus ad nostram etatem
 imperium ab eo constitutum bonis omnibus, &
 felicitate cōspicuum steterit. Neque multo post
 duæ Ioannis Aragoniæ Regis filiæ à paterno reg
 no depulſæ sunt: Martinusque Ioannis frater eo

defuncto ex Sicilia ad imperij sceptrū euocatus, quoniam rationes publicæ conturbatæ id postulare videbantur. Quod Petronilla olim Regina Ramiri Monachi filia secuta sub ipsum partum facto testamento ventrem hæredem scripsit, si mascula proles esset, si filia Raymundum Barcinonensem virum suum substituebat hæredem exemplo memorabili: quod filius Alfonsus retractauit ad regni hæreditatem, contra quam mater fecerat, filiabus restituit. Sic iura regnandi ex Principū voluntate mutantur, vsque eo vt in ea prouincia inueniamus aliquando exclusis à regno filiabus, nepotibus ex ijs relictam succedendi facultatem & ius. Mitto Ferdinandum in Martini Regis defuncti locum ad imperium Aragonium venisse è Castella: ubi res communes pro puero Rege Ioanne secundo procurabat. Gloriarerum gestarum præclaraque virtus imperium dedit, magis quàm quod iure alios æmulos superaret. Nimirum quod publicæ salutis causa, & communi consensu statutum est, eadem multitudinis voluntate rebus exigentibus immutari quid obstat? certe iure inter multos controuerso, quis amplecti vetet consilium salutaris? An iniqui iudices in causa omnium grauissima esse velimus? præsertim cum iura regnandi hæreditaria fere sint facta magis dissimulan

mulante populo, & priorū Principū voluntati re-
pugnare non auso, quā certa voluntate, liberoque
omniū ordinū consensu: vti fore opus videbatur.

Discrimen Regis & tyranni. Cap. V.

Ex sunt genera principatuum for-
mæque respublicas gubernādi, sum-
ma hoc loco designāda, priusquam
quid inter Regis beneuolentiam &
tyranni vēcordiā intersit, explicamus. Regia po-
testas, vni homini delata rerum omniū summa
atq; vnius arbitrio cōstituitur. Optimatū, quam
Græci Aristocratiam dixere, sancitur, eadem po-
testate inter paucos virtute præstantes tributa.
Nam quæ respublica proprio nomine dicitur,
tum existit, cū vniuersi populares imperij parti-
cipes sunt, eo temperamento, vt maiores hono-
res & magistratus melioribus commendentur,
minores alijs, vt cuiusque dignitas aut meritum
est. in populari enim principatu, quæ Democratia
vocatur, honos promiscuè atq; sine delectu, ma-
ioribus, minoribus, medijs communicatur: quæ
magna peruersio est, velle cōparare quos natura
seu vis altior fecerat inæquales. Ita popularis gu-
bernatio reipublicæ opponitur, quemadmodum
paucorū principatus, quæ Græcè Oligarchia est,

optimatū regimini: nam quamuis vtroque ad paucos quosdā rerum potestas deferatur, in illis præficiēdis virtus, in paucorū principatu diuitiæ considerātur: & vt quisque censu superior est, ita maxime præfertur alijs. Tyrannus, quæ postrema ac pessima gubernandi ratio est, regiæ opposita, grauem in subditos exercet potestatem plerumque per vim occupatam: certè à sano initio profecta in vitia desinit, ac præsertim auaritiā, libidinem, crudelitatem. Et cum Regis veri partes sint tueri innocentiam, coercere improbitatem, dare salutem, rem publicam bonis omnibus atque felicitate amplificare: tyrannus contra maximam potentiam in libidinis infinitæ licentiæ atque fructu constituit, nullum scelus sibi dedecori fore putat, nullum est tantum facinus quod non aggrediatur. potētium fortunas euertit, per vim labem castis infert, bonis vitam eripit, nullumque est probri genus, quod non in omni vita suscipiat. Præterea Rex mitem & tractabilem se præbet, aditus faciles habet, equo cum ceteris iure viuit. Tyrannus quia ciuibus diffidit, quos timet, terrere consuevit principali apparatū moleque fortune sue, seueritate morum, iudiciorum immanitate. Ergo de Rege & tyrāno quomodo differant paulo plura dicenda sunt, atque vtriusque principatus initia, media, progressus consideran

deradi Rex quam à subditis accepit potestatem
 singulari modestia exercet, nulli grauis, mole-
 stus, nulli præterquã improbitati & vae cordie, qui
 in aliorum fortunas & vitam temere grassantur,
 in hos seueritatem exercet: alijs omnibus pater-
 nam exhibet charitatem: seuerique iudicis perso-
 nam, quam ad tẽpus nefarij homines imponunt,
 eorum sceleribus vindicatis libenter exuit, seque
 in omni vitæ parte facilem omnibus præbet.
 nullius inopia, nullius solitudo, non modo popu-
 lari accessu, sed ne regia quidem & conclauì ex-
 cluditur. Omnium querelis aures patent. toto
 denique imperio nihil acerbum est, nihil crude-
 le: contra multa exempla clementiæ, mansuetu-
 dinis, humanitatis. Sic fit, vt subditis non tanquã
 seruis dominetur, quod faciunt tyranni, sed tan-
 quam liberis præsit: & qui à populo potestatem
 accepit, id in primis curæ habet, vt per totam vi-
 tam volentibus imperet, atque subditorum be-
 neuolentiam præcipue bonorũ, laudemque bo-
 nis artibus factus popularis colligat. Qua populi
 caritate munitus, neque satellitibus magnopere
 opus habet ad tuendam salutem, neque aduer-
 sus externos hostes milite cõductitio & merce-
 nario: quippe pro cuius dignitate & salute sub-
 diti pugnare parati sunt, sanguinem vitamque
 profunderè nõ secus ac pro liberis, coniugibus

ad

D 5

& pa-

& patria, in ferrum flamamque irruere, si res ferret, rapidi, feroces, formidabiles. Sic neque arma equosque detrahet ciuibus, neque otio & ignauia marcescere patietur, quod faciunt tyranni sedentarijs artibus populū, proceresque voluptatum copia & lenocinijs, & vino debilitātes: sed exerceri curabit lucta, pugna, saltu equestres pedestresque, inermes tectosque ferro: in eorūque virtute maius præsidiū ponet quā in malis artibus & fraude. An equum sit filijs in periculo arma detrahē, dare feruis? nos autē sub Rege iusto & moderato ciues se felices arbitrari atque omnibus bonis circumfluere ponimus: quod est magnū erga Principem beneuolentiæ amorisq; incitamentū. sic nec maiestatis apparatu, neque bello gerēdo ingentes sumptus facere opus habebit, cū virtutum choro & bonorū ciuium comitatu sepiatur, clarissimusque euadat: publicas & priuatas opes bello defendendo aut etiā inferendo, si opus erit, ad manū habeat cūctis ordinibus vltro suppeditantibus. Qua ratione in Hispania consideramus exiguo cēsu Reges multa & magna bella præsertim aduersus Mauros inuicta virtute gessisse: qua fundamēta imperij ponebātur, quale hodie cernimus, amplissimi, ipsis fere orbis terrarū finibus descripti. Ergo neq; vectigalia magna & insolita imperare populis opus habebit:

bit: et si quādo res aduersæ, aut bellū illatum co-
 get, eorū consensu vt opus est faciet. quem neq;
 terroribus neq; minis exprimet, ne fraude quidē
 suorū (qualis enim cōsensus is esset?) sed explica-
 tione periculi, belliq; instantis, & rarij extenuati.
 Neque enim se Princeps reipublicæ & singulorū
 dominū arbitrabitur, quamuis assentatoribus id
 in aurē infusurrantibus, sed rectorē mercede à ci-
 uibus designata: quā augere nisi ipsis volentibus
 nefas existimabit. Et tamen thesauros cōstruet,
 publicū ærarium ditabit sine subditorū gemitu.
 tum ex hostiū spolijs, quod fecit Romæ Paulus.
 Omni enim Macedonū gaza, quæ fuit maxima,
 potius tantum pecuniæ in ærarium intulit, vt
 vnus Imperatoris præda finem attulerit tributo-
 rum: tum cura regionum vectigalium. ne aulicis
 aut ministris alijs prædæ sint, cauere debet. &
 quantum de regio censu detrahit peculatus?
 quātum decerpit fraus? Præterea modestia aulæ,
 quæ magna Principum laus est, instar magnorū
 vectigaliū bello paceque sufficientium. Eæ veræ
 opes sunt, quæ innoxie & sine inuidia paratæ.
 Qua ratione Hêricus eo nomine tertius Castelle
 Rex & rarij iniuria temporum exhausti inopiā
 suppleuit, thesaurosque moriens ingentes filio
 reliquit sine fraude, sine gemitu & dolore sub-
 ditorū cōgestos. Eius enim illa vox fuit. Populi se
 execra

execrationes amplius quam hostium arma for-
 midare. Quod caput est, Rex vita & modestia
 exemplo magis quam præceptis ciues officij ad-
 monebit. Lōgum enim iter per verba est, vt qui-
 dam ait, breue & efficax per exempla: atque vt
 nam o vtinam tam multi beneficerent, quam
 multi loquuntur bene. Quod ab alijs exigit, om-
 nes probitatis partes præstabit ipse, modestia,
 equitatis, pudiciæ. Neque in quemquam impe-
 rium seuerius exercebit quam in se & familiam
 suam. Facilius id continget, primum si in omni
 actione & deliberatione spem occultandi quic-
 quam à se penitus remouebit: persuasum etiam
 habebit, si Deum hominesque latere aut fallere
 posset, nihil tamen auare, nihil inulte intempe-
 ranter uelle facienda. non si Gygis anulum, vt
 est in fabulis, haberet, plus sibi licere quam si in
 omniū oculis versaretur. Neq; enim aut simula-
 tio esse diuturna potest, aut Principis facta late-
 re. Lucis instar maiestas est: malefacta & benefa-
 cta in oculis & cōspectu ponit, neq; latere sinit.
 Deinde si assentatores aula exigit, genus homi-
 num pestilentissimum: cum Principis ingeniū
 acriter inspicientes, ea laudent quæ vituperanda
 sunt, accusent contraria, in eam se partem ver-
 tentes quæ Principi magis placeat: quæ pessima
 ars nimium multorum prosperis successibus
 creuit.

creuit. Porro pulsīs assentatoribus viros optimos ex omni prouincia aduocabit: quibus ut oculis & auribus, sed synceris nulloque vitio infectis utetur. Faciat ijs potestatem renunciandi non vera modo, sed quæcumque de eo dicetur, inanes etiam vulgi rumores & vanos. Dolorem ex ijs rumoribus eaque libertate conceptum animo, vtilitatis publicæ ratio & salus vniuersæ prouinciæ cōpensabit. Et sunt veritatis radices amaræ, fructus suauissimi. Ac mihi quidem huc omnia à Principe referenda esse videntur, ut in subditorum animis beneuolentiam alat: ijque sub eius imperio quàm beatissimi habeantur & sint. & est non modo eius qui ciuibz sed etiam mutis pecudibus præest, eorum quibus præsit cōmodis, vtilitatiq; seruire. Hæ sunt regiæ virtutes. hac via ad immortalitatem contēditur. Quibus summa explicatis de tyranno pronūciare prōptum est, cum omnibus turpitudinum maculis fædatus diuersa via ac prorsus contraria ad reipublicæ euersionem ingrediatur. Primum enim supremam potestatem in populo aut per vim ipse occupauit nullis meritis datam, sed diuitijs ambitu & armis: aut volente populo acceptam violenter exercet, metiturque non vtilitate publica, sed suis cōmodis, voluptatibus, vitiorum licentia. Et quidem initio mitis arridēsque omnibus,

aut

aut æquo cum cæteris iure viuens, specie lenitatis & clementiæ fallit, dum vires confirmat, seque opibus & præsidijis munit. Quod Domitius Nero fecit quinquennio commodissimus Princeps etiam Trajani testimonio. Confirmato principatu in contrarium profus vertitur: insitam immanitatem diu dissimulare non valens, quasi bestia indomita & immanis in omnes ordines grassatur: singulorum opes vt perdat rapit, ex contrarijs vitijs libidine, auaritia, crudelitæ compositus & fraude. Qualia illa monstra fuerunt fabularum tegumentis præcis temporibus inuoluta, Geryonès tricorpores in Hispania, Antæus in Libya, Hydria in Bœotia, Chimæra in Lycia: quibus pellendis liberandisque misera seruitute populis magnorum heroum industria, virtusque sudauit. Omnibus iniuriâ facere, omnes prostrernere tyranni quidem contendunt: sed precipue in diuites & probos homines tota ditione impetum faciunt: bonos quàm malos suspectiores habent, semperque his aliena virtus formidolosa est. Et cū medici è corpore noxia excernant succis salutaribus, illis meliores è republica pellerè certum est. Vox enim tyrânì est: Quidquid excelsum est in regno cadat. quod aperta vi faciunt, aut industria secretisque criminationibus. Reliquos omnes exhauriunt, ne se commouere possint,

possint, noua indies vectigalia imperando, ferendo lites inter ciues, bella ex bellis necessendo. Præterea magna opera moles ingentes subditorum sumptu & gemitu extruunt. Vnde Pyramides in Ægypto natæ sunt, Olympi substructiones in Thesalia, vti Aristoteles est auctor. Et in diuinis libris Nemrotus, qui primus tyrannidem in terris occupauit, eoque robustus venator dicitur, se muniendo subditisque extenuâdis excelsam turrim magnis molibus & cæmentis ædificare Babylone est aggressus. Vnde Græcorum fabula nata creditur. olim Gigantes, vt Iouem de cælo præcipientem deturbarent, in Macedoniæ campo, cui Phlegra nomen est, montes motibus impossuisse. auctor Philaster. Mitto Pharaonis fraude gentem Hebraicam, ne ad libertatem aspiraret, malis domitam coactamque suo sudore vires in Ægypto ædificare. Metuat tyrannus necesse est quos terret: & quos seruorum loco habet, ab ijs ne exitium comparetur, diligenter caueat, sublati præsidij omnibus, detractis armis, ne permissis quidē suis vllas ingenuas artes, libero homine dignas exercere, aut militarijs studijs robur corporis, confidentiam animi confirmare. Timet quidem tyrannus, timeret Rex: sed Rexi subditis, ille sibi subditosque: ne videlicet quos hostium loco ducit, ijs opes & principum

militum

patum

patum eripiant. Sic ciues congregari in vnum, in conuentus & collegia coire vetat; & omnino de republica loqui per inquisitiones occultas adempta loquendi libere, audiendique facultate, quod supremum in seruitute est. ne gemitum quidem in tantis malis liberum esse permittit. Sic cum ciuibus diffidat, in fraude præsidium ponit: amicitiam cum externis Principibus diligenter ambit, vt ad omnes casus paratus sit: satellites externos aduocat, quibus quasi barbaris fudit: mercenarium militem alit ciuibus diffusus, quæ magna calamitas est. Domitio Nerone Imperatore volitabât per fora, per domos, rura quoque & proxima municipiorum pedites equitesque permixti Germanis, quibus fidebat Princeps quasi externis, (ipsa Taciti verba retuli.) Tarquinius Superbus Romæ primus Regum, vt traditur, morè de omnibus consulendi senatû sustulit: domesticis consilijs rempublicam administrauit: bellum pacem, fœdera, societatesque per se ipse cum quibus voluit iniussu populi ac senatus fecit diremitque. Latinorum sibi gentem maxime conciliabat, vt peregrinis quoque opib; tutior inter ciues esset. sic Liuius ait libro primo. Quin & primores Patrû interfecisse affirmat, in eorum locum nullos legisse, quò cõtemprior paucitate is ordo esset: cognitiones rerum capitalium

talium sine consilijs per se solum exercuisse, quæ sunt omnia tyranni propriæ notæ. Postremo rempublicam omnem inuertit, præde miseris modis habet nulla cura legum, quibus se solum arbitratur. & cum publicæ salutis consulere præse ferat, id agit vt ciues omnibus malis oppressi miserrimam vitam agant: singulos, vniuersos patrijs possessionibus iniuria pellit, vt in omnium fortunis solus dominetur. Plebe bonis omnibus euersa, nihil mali cogitari potest, quod non sit in ciuium calamitate.

An tyrannum opprimere fas sit. Cap. VI.

Ale est tyranni ingenium moresque cælo æque ac hominibus inuisi. vt maxime felix esse videatur, flagitia in supplicium vertuntur. vt corpora verberibus, ita sæuitia, libidine, metu prauus animus & conscientia laceratur. Quos cælestis vindicta premit, in exitium vrget, mentem, consiliumque eripit. Irritata multitudinis odio Principis quantæ sint vires, populi inuidiam rectoris exitium esse, multis exemplis tum antiquis tum recentibus explicare promptum est. Nuperque in Gallia monumentum nobile est constitutum: quo perspicitur quanti referat popularium

E rium

rium animos pacatos esse, quibus non perinde
 ac corporibus imperatur, insigne ad memoriã
 atque miserabile. Henricus eo nomine tertius
 Gallie Rex iacet manu monachi peremptus, me-
 dicato cultro in viscera adacto: sedũ spectaculũ
 in paucis memorabile. sed quo Principes doceã-
 tur impios ausus haud impune cadere. Principũ
 potentiam imbecillam esse: si reuerentia ab ani-
 mis subditorum semel abscesserit. Parabat ille,
 quoniam prole carebat, sororio Henrico Vin-
 domiensi regnum relinquere, quamuis à tenera
 ætate prauis de religione opinionibus infecto,
 eoque tempore diris deuoto à Pontificibus Ro-
 manis, iureq; successionis spoliato: nunc mente
 mutata Gallie Regi. Consilio indicato magna
 pars procerum recum alijs Principibus cõmuni-
 catum Gallis cum externis, pro salute patrie,
 pro religione sumunt arma, vndique auxilia con-
 quirunt. Princeps Guisus, in cuius & familie vir-
 tute spes & fortune Gallie hac tempestate sitæ
 erant. Regum voluntates in eo quod proposue-
 runt inuictæ sunt. Procerum conatus Henricus
 vindicare parans, Guisum perimendi certus Lu-
 tetiam aduocat: & cum consilium non processis-
 set furente populo atq; ad arma concitato, ex ea
 vrbe raptim discedens, haud magno intervallo
 simulat se ad meliora cõsilia tractum publicè
 de

de communi salute deliberare velle. Blesis, quæ
 vrbs Ligeri alluitur, cunctis ordinibus eius accitu
 convenientibus, Guisum & Cardinalem eius
 fratrem securos per fidem conuentus in regia
 perimit: confictis tamen post eadem maiestatis
 criminibus, vt iure factum videretur. accusati
 nullo defendente, decretumque vt lege maiesta-
 tis punirentur. capit alios, in his Borbonium
 Cardinalem, cui in affecta quamuis ætate, pro-
 xima imperandi spes post Henricum destina-
 batur iure sanguinis. Commouit ea res magnæ
 Galliæ partis animos: multæque ciuitates Hen-
 rico abdicato, pro communi salute publicè re-
 bellarunt. Princeps Lutetia, cui opibus, amplitu-
 dine, sapietiæ studijs nulla in Europa cõparatur.
 Verùm motus plebis ad instar torrentis est, ad
 breue tempus inflatur. Residente multitudi-
 nis impetu, atque Henrico ad quartum ab vr-
 be lapidem castra habente non sine spe eius
 vrbs vindicandæ, res propemodum deplora-
 tas, vnius iuuenis audacia ad tempus breue certe
 recreauit. Iacobus Clemens nomine, in Heduis
 natus pago ignobili Serbona, in sui ordinis Do-
 minicano collegio Theologiæ operam dabat: cū
 cognito à Theologis, quos erat sciscitatus, tyrannum
 iure interim posse, tunc acceptis litteris ab
 ijs, quos ab Henrico voto in vrbe aut palam stare

odoratus erat, suppresso consilio, certus Regis perimendi in castra abiit pridie Kalen. Augusti salutis anno millesimo quingentesimo octogesimo nono. Nec mora, quasi arcanum ciuium communiturus ad Regem continuo admissus, redditis quas afferebat, litteris in diem proximum sustentare iubetur. Ergo ipsis Augusti Kal. qui dies Petri Apostoli vinculis sacer est, sacris operatus ad Regem è lecto surgentem nondum plane vestitum eo aduocante ingreditur. Sermonibus vltro citroque habitis, cum prope accessisset, specie alias litteras in manus tradendi, cultro, quem herbis noxijs medicatum manu tenebat, supra vesicam altum vulnus infixit: insignem animi confidentiam, facinus memorabile. Dolore Rex percitus, eodem cultro interfectoris oculum & pectus ferit, proditorem, parricidam inelamans. Irrumpunt aulici re insolita commoti: prostrato atque exanimi pleraque vulnera feritate & fœuitia imponunt, nihil elocuto ac lecto potius, vti ex vultu apparebat, quod re patrata cruciatus alios euaderet, quibus vt par esset verus erat. simul suo sanguine patriæ communis & gentis libertatē redemptā, inter ictus & vulnera impense lætabatur scilicet. Cæso Rege ingens sibi nomen fecit. cæde cædes expiata, ac manibus Gulsani Ducis perfide perempti regio sanguine

est pa-

est parentatum. Sic Clemens perijt eternū Gallia decus, vt plerisque visum est, viginti quatuor natus annos, simplici iuuenis ingenio, neque robusto corpore: sed maior vis vires & animum confirmabat. Rex nocte proxima in magna spe salutis, eoque nullis sacris procuratus, secunda hora post mediam noctem in illa Dauidis verba, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea, extremū spiritum edidit: felix futurus, si cum primis vltima contexuisset, talemque se Principem praestitisset, qualis sub Carolo fratre Rege fuisse credebatur aduersus perduelliones copiarum bellicae dux: qui illi gradus ad regnum Poloniae fuit procerum eius gentis suffragio. Sed cesserunt prima postremis, bonaque iuuentae maior aetas flagitio oblitterauit. Defuncto fratre reuocatus in patriā, Rexque Galliae renūciatus, omnia in ludibrium vertit: vt non alia causa videatur ad rerum fastigium sublatus, nisi vt grauiori casu praecipitaret. Sic fortuna seu vis maior ludit in rebus humanis. De facto monachi non vna opinio fuit. multis laudantibus atque immortalitate dignum iudicantibus, vituperant alij prudentiae & eruditionis laude praestantes, fas esse negantes cuiquam priuata auctoritate Regem consensu populi renūciatum, sacroque oleo de more delibutum

sanctumque adeò perimere, sit ille quamuis per
 ditis moribus, atque in tyrānidem degenerarit.
 Quod multis argumentis exēplisque confirmāt.
 Quanta, inquit, Saulis Regis Iudæorum, anti-
 quis tēporibus prauitas fuit, viteque & morum
 conditio quā profligata? cuius mens malis in-
 cursibus agitata, scelerum penis agentibus scili-
 cet per interualla titubabat: eoque abdicato, Deo
 auctore, iura regni cū mystica vnctione in Da-
 uidem translata erant. Iniuria tamen regnātem
 atque ad amentiam prolapsam & scelera, Da-
 uid æmulus redactum in potestatem semel &
 iterum, violare ausus non est: cum iure posse fa-
 cere videretur, siue imperio vindicādo, siue tuen-
 da salute: quam is nullis prouocatus iniurijs & vi
 tam auferre modis omnibus moliebatur, vesti-
 gijs innocentis insistent in quancumque partem
 se daret. Neque ipse tantum inimico pepercit,
 sed Amalechitem adolescentem, qui victum in
 prælio & gladio proprio incumbētē, eius iussu
 quamuis, peremisse nunciauit, ferro interfecit
 quasi impium & temerarium: qui Principem
 Deo sacrum (id enim inunctionis cēremonia
 significat) violare ausus esset. Imperatorum Ro-
 manorum, tempore nascentis ecclesiæ immani-
 tatem, cum exagitanda piorum natione sæuam
 carnificinā per prouincias exercerent, omnesq;
 crucia

cruciatus in eorum corporibus consumeretur, quis vnquam ferro vindicandam coercendamque fore iudicauit: ac non potius patientia cum crudelitate, obsequio cum maleficio certadum? præsertim cum Paulus admoneret Dei voluntati resistere, quicūque magistratui resistit. Quod si Prætori quamuis iniquo temereque in aliquē irruenti, manus afferre non liceat, quāto minus Reges violare, sint quamuis perditis moribus: quos Deus & respublica in rerum fastigio collocauit, vt numinis instar à subditis haberentur, maiores conditione mortali. Deinde qui Principes mutare tentant, magnum sæpe malum reipublicæ accersunt: neque euertitur principatus sine graui motu, ipsis plerumque oppressis auctoribus. Plenæ sunt exemplis historiæ, referta vita communis. Quid enim Sichimitis profuit facta in Abimelechum coniuratio studio vindicandi, vt videri volebant, septuaginta fratres, quos is impie & immaniter peremerat ex impari quamuis matre natus, imperandi ambitione mala inductus, qua nullum est tertius malum: nisi vt vrbe æternum euersa (quod sal seminatus significabat) cuncti vno impetu perirent. Et vt antiquissima mittantur, quid Domitio Nerone sublato ciues Romæ profecerunt, nisi vt Othonem & Vitellium attraherent non

colloq

E 4 mino-

minores reipublicæ pestes? nam vt minores strages essent, breuitate imperij factum est. Itaque consulunt, equum atque iniquum Principem ferendum esse, obsequio mitigandum imperium. Regum ducumque clementiã non in ipso modo, sed etiam in subditorum ingenijs sitam esse. Quod non pauci existimât Petro Castellæ Rege contigisse, Crudelisque cognomentum vulgò factum non tam ipsius culpa, quàm quod proceres intemperantes in omne fas nefasque auidi vindicandi iniurias, coercendi audaciam, necessitatem imposuissent. Sed ea est conditio rerum humanarum. Virtus modo infelix in vitio ponitur, ex euentis consilia ponderamus. Quâ autem reuerentia erga Principes (sine qua quid est imperium?) cõstabit, si fuerit populis persuasum fas esse subditis Principum peccata vindicare? veris sæpe aut asimulatis causis reipublicæ tranquillitas, qua nihil est præstantius, turbabitur. Omnesque calamitates seditione facta incurrēt parte populi in partem armata. quæ mala qui non existimabit esse omni ratione vitãda, ferreus sit, communi aliorũ hominum sensu defectus. Sic disputant qui tyranni partes tuentur. Populi patrõni non pauciora neque minora prælidia habent. Certe à republica, vnde ortum habet regia potestas, rebus exigentibus Regem in ius vocari posse,

posse, et si sanitatem respuat principatu spoliari. neque ita in Principem iura potestatis transtulit, vt non sibi maiorem reseruaret potestatem: quod vectigalibus imperandis, legibus in omne tēpus constituendis consideramus, rem publicam semper retinuisse, vt nisi eius voluntate mutari ab antiquo nihil possit. de cōsensu, qualis esse debeat, non disputamus: sed populis tamen volentibus tributa noua imperantur, leges constituuntur: & quod est amplius, populi sacramento, iura imperandi quamuis hæreditaria successoribus confirmantur. Præterea ab omni memoria consideramus, in magna laude fuisse quicumque tyrannos perimere aggressi sunt. Quid enim Thrasibuli nomen gloria ad cælum euegit, nisi graui triginta tyrannorum dominatu patriam liberasse? Quid Harmodiū & Aristogitonē dicam? quid vtrumque Brutum? quorum laus gratissima memoria posteritatis inclusa, & publica auctoritate testata est. Multi in Domitium Neronem conspirarunt conatu infelici, sine reprehensione tamen, ac potius cum laude omnium seculorum. Sic Caius Chereæ coniuratione perijt monstrum horrendum & graue: Domitianus Stephani: Caracalla Martialis ferro ocubuit. Prætoriani Heliogabalum peremerunt, prodigium & dedecus imperij ipsiusmet sanguine expiatū piaculum. Quorū

iup

E 5

auda-

audaciam quis vnquam vituperauit, ac non potius summis laudibus dignam duxit? Et est communis sensus quasi quædam naturæ vox mentibus nostris indita, auribus insonans lex, qua à turpi honestum secernimus. Addas licet tyrannum bestię instar esse ferocis & immanis, qui quancumque in partem se dederit, omnia vastat, diripit, incendit, miserabiles strages edit vnguibus, dentibus, cornu. An dissimulandum iudices: & non potius laudes, si quis vitæ suæ periculo publicam incolumitatem redimat? Omnium telis exagitandum statuas quasi crudele monstrum terris incubans, neque lenientiæ modum, dum vixerit, facturum? Matrem carissimam aut vxorem si in conspectu vexari videas, neque succurras cum possis, crudelis sis, ignauięque & impietatis reprehensionem incurras: patriam cui amplius quàm parentibus debemus, vexandam, exagitandam pro libidine tyranno relinquant? Apage tantum nefas, tantaque ignauia. Si vita, si salus, si fortunæ periclitandæ sint, patriam tamen periculo, patriam exitio liberabimus. Hæc sunt vtriusque partis præsidia, quibus attente consideratis, quid de proposita questione statuendum sit, explicare non erit difficile. Equidem in eo consentire tum philosophos tum Theologos video, eum Principem

qui

qui vi & armis rempublicam occupauit, nullo præterea iure, nullo publico ciuium consensu, perimi à quocumque, vita & principatu spoliari posse, cū hostis publicus sit, malisque omnibus patriā opprimat, vereque & proprie tyranni nomen & ingenium induat: amoueat quacumque ratione, exuatque quam violenter occupauit potestatem. Quo merito Aiod muneribus in Eglo nis Moabitarum Regis gratiam insinuatus cum peremit pugione in ventre confixus: popularesque suos dura seruitute eripuit, quæ iam decē & octo annis premebantur. Nam si Princeps populi consensu aut iure hæreditario imperiū tenet, eius vitia & libidines ferēde sunt eatenus, quoad eas leges honestatis & pudicitie, quibus est astrictus, negligat. Neque enim facile Principes mutandi sunt, ne in maiora mala incurratur, grauesque motus existāt, vti initio disputationis ponebatur. Si vero rempublicā pessundat, publicas priuatasque fortunas prædæ habet, leges publicas & sacrosanctam religionem contempnit: virtutem in superbia ponit in audacia atque aduersus superos impietate, dissimulandum non est. Attente tamē cogitandum quæ ratio eius Principis abdicandi teneri debeat, ne malum malo cumuletur, scelus vindicetur scelere. Atque ea expedita maxime & tuta via est, si publici conuētus

facul-

facultas detur, communi consensu quid statuen-
 dum sit deliberare: fixū ratumque habere quod
 communi sentētia steterit. In quo his gradibus
 procedatur. Monendus in primis Princeps erit
 atque ad sanitatem reuocandus. qui si morem
 gesserit, si reipublicæ satisfecerit, peccataq; cor-
 rexerit vitæ superioris, resistendum arbitror, ne-
 que acerbiora remedia tentanda. Si medicinam
 respuat, neque spes vlla sanitatis relinquatur, sen-
 tentia pronunciata licebit reipublicæ eius impe-
 rium detrectare primū. & quoniam bellū ne-
 cessario concitabitur, eius defendendi consilia
 explicare, expedire arma, pecunias in belli sum-
 ptus imperare populis: et si res feret, neque aliter
 se respública tueri possit, eodem defensionis iu-
 re ac vero potiori auctoritate & propria, Prin-
 cipem publicum hostem declaratum ferro peri-
 mēre. Eademque facultas esto cuicumque priu-
 to, qui spe impunitatis abiecta, neglecta salute
 in conatū iuuandi rempublicam ingredi volue-
 rit. Roges quid faciendum, si publici conuentus
 facultas erit sublata: quod sæpe potest contingere.
 Par profecto, mea quidem sentētia, iudicium
 erit, cum Principis tyrannide oppressa republi-
 ca: sublata ciuib; inter se conueniendi faculta-
 te voluntas non desit delendæ tyrannidis, scele-
 ra Principis manifesta modo & intoleranda vin-
 dicari.

vindicandi, exitiales conatus comprimendi: vt si
 facta patria pessundet, publicosque hostes in pro-
 uinciam attrahat: qui votis publicis fauens eum
 perimere tentarit, haudquaquam inique eum
 fecisse existimabo. Quod satis ijs argumentis cō-
 firmatur, quæ posteriori loco aduersus tyrannū
 in hac disputatione sunt posita. Ita facti quæstio
 in controuersia est, quis merito tyrannus habea-
 tur: iuris in aperto, fas fore tyrannum perimere.
 Neque est periculum vt multi eo exemplo in
 Principum vitam sæuiant quasi tyranni sint. ne-
 que enim id in cuiusquam priuati arbitrio poni-
 mus: non in multorum, nisi publica vox populi
 adsit, viri eruditi & graues in consilium adhi-
 beantur. Præclarè cum rebus humanis ageretur,
 si multi homines forti pectore inuenirentur pro
 libertate patriæ, vitæ contemptores & salutis: sed
 plerosque incolumitatis cupiditas retinet mag-
 nis sæpe conatibus aduersa. Itaque ex tanto nu-
 mero tyrannorum, quales antiquis temporibus
 extiterūt, paucos quosdam numerare licet ferro
 suorum perijisse: in Hispania vix vnum aut alte-
 rum. quamuis id subditorum fidei tribui debet,
 Principum clementiæ, qui imperium optimo iu-
 re acceptum modeste atque humaniter exercue-
 runt. Est tamen salutaris cogitatio, vt sit Princi-
 pibus persuasum, si rempublicam oppresserint,
 si vitijs

si vitij & fœditate intolerandi erunt, ea condi-
 tione viuere vt non iure tantum, sed cum lau-
 de & gloria perimi possint. Fortassis is metus
 aliquē retardabit, ne se penitus vitij atque adu-
 latoribus corrumpendum tradat: frenos iniiciet
 furori. Quod caput est, sit Principi persuasum to-
 tius reipublicæ maiore, quam ipsius vnus aucto-
 ritatem esse: neque pessimis hominibus credat
 diuersum affirmantibus gratificandi studio: quæ
 magna perniciēs est. Dauidi (quod obieciēbatur)
 interficiendi Saulem Regem idonea satis causa
 non erat, cum fuga tueri salutem posset: qua ra-
 tione Regem præsertim à Deo constitutum si
 perimeret causa tuendi se, impietas non repu-
 blicæ amor fuisset. Neque enim tanta morū pra-
 uitate Saul fuit, vt subditos tyrannide opprime-
 ret, diuinas & humanas leges inuēteret, ciues
 prædæ haberet. Iura regni in Dauidem translata
 sunt quidem, vt defuncto succederet, non tamē
 vt viuo imperiū vitamq; eriperet. Quid præterea,
 quod Augustinus contra Adimā, cap. septimo
 decimo noluisse ait occidere Saulē, licuisse tamē.
 De Imperatoribus Romanis laborare non est ne-
 cesse. piorum sanguine & patientia ecclesiæ am-
 plitudinis fundamenta ponebātur ipsis orbis ter-
 rarū finibus descripte: eo maiori miraculo quod
 oppressa crescebat, imminuta numero maiora
 capie-

capiebat indies incrementa. neque vero eius rationibus eo tempore expediebat, ne hoc quidē omnia facere quæ iure & legibus erant concessa. Itaque nobilis historicus Sozom. lib. sexto, cap. secundo, militem, si quis forte Iulianum Imperatorem occidisset, uti eo tempore quidā accusabant, iure & cum laude fecisse ait. Denique motus rei publicæ vitandos iudicamus. ne latititia ob depulsum tyrannum breui luxuriet vanaque euadat, prouidendum: atque omnia remedia saluando Principe tentanda, priusquam ad extremum illud & grauissimum perueniatur. Quod si omnis spes est sublata, in periculum salus publica, religionis sanctitas vocatur: quis erit tam inops consilij, qui non confiteatur tyrannidem excutere fas fore, iure, legibus, & armis? Moueat fortassis ad extremum, quod à Patribus concilij Constantiensis sessione quintadecima reprobatum est, *Tyrannū posse & debere occidi à quocunque subdito non aperta vi modo, sed etiam per insidias & fraude.* Verum id decretū Romano Pontifici Martino quinto probatum non inuenio, nō Eugenio aut successoribus, quorū consensu conciliorum ecclesiasticorū sanctitas stat: eius præsertim quod nō sine ecclesiæ motu, tricipiti Pontificū dissidio de summo pontificatu contendentium celebratum fuisse scimus. Eterat Patribus

propo

propositum Hulsitarum licentiam frænare, reprobare placita existimâtium, quocumque Principes crimine admissio, principatu cadere: posseque potestate, quam iniuria occupabant, à quocumque impune spoliari. Ac proprie Ioannis Parui Parisiësis Theologi vanitatem improbare animus erat, Ludouici Aurelianensis cædem à Ioanne Burgundo Lutetię factam, eo commêto excusantis, quasi tyrannum opprimere fas sit priuata auctoritate. Quod non licet præsertim violato iuramêto, vti ille fecit, neque expectata sententia superioris, si facultas suppetat videlicet: sic enim patres loquuntur. Hæc nostra sententiâ est à sincero animo certe profecta, in qua cû falli possim vt humanus, si quis meliora attulerit gratias habeam. Quam disputationem verbis concludere placet Tribuni Flauij, qui conspirationis conuictus aduersus Domitium Neronem, interrogatusque cur sacramenti ad obliuionem processisset, *Oderam te, inquit, nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti. Odisse capi postquam parricida matris & vxoris, auriga & histrio & incêdiarius extitisti.* Animum militare & validû. auctor Tacitus libro quintodecimo.

An liceat tyrannum veneno occidere.

Cap. VII.

Habet

Abet mens scelerata, nescio quos internos carnifices: aut ipsa sibi conscientia tyranni carnificina est. etiam si nulus exterius aduersarius accedat, acerbam omnem iucunditatem & vitæ licentiam esse, ipsa vitæ & morum prauitas facit. Quæ enim vitæ conditio & quam misera, barbam & capillum carbonibus incensis adurere tonsoris metu, quod Dionysius tyrannus faciebat? Quæ voluptas erat ei qui serpentis in morem in arcam se condebat quietis & somni tempore, vti Clearchus Ponticus tyrannus facere consuevit? Quis fructus imperij Argiuo Aristodemo: qui pensili porta scalis additis detractisque se abdebat in cœnaculum? An maior infelicitas esse possit quàm nulli fidere, ne amicis quidem & familiaribus: ad quem uis strepitum umbramque pauere, quasi tumultu concitato omniumque animis in eum irritatis? Miseram plane vitam, cuius ea conditio est ut qui occiderit, in magna tum gratia, tum laude futurus sit. Hoc omne genus pestiferum & exitiale ex hominum communitate exterminare gloriosum est. Enimuero membra quædam secantur si putrida sunt, ne reliquum corpus inficiant: sic ista in hominis specie bestię immanitas, à republica tanquam à corpore amoueri debet ferroque excindi. Timeat videlicet necesse est, qui terret:

F neque

neque maior sit terror incussus quam metus susceptus. Non tantū præsidij in viribus, armis & copijs est quantum periculi in inuidia populari, unde exitium imminet. teterrimis nequitie atque ignaviae sordibus nobile portentum cuncti ordines amouere satagunt: auctisque indies odijs aut in apertam vim prorumpitur seditione facta, armisq; publice sumptis (spiritum quem naturæ debemus patriæ reddere præclarum, quomodo non pauci tyranni perierunt aperta vi) aut maiori cautione, fraude & ex insidijs pereunt, vno aut paucis in eius caput occulte coniuratis, suoque periculo reipublicæ incolumitatem redimere satagentibus. Quod si euaserint, instar magnorum Heroum in omni vita suspiciuntur: si secus accidat, grata superis, grata hominibus hostia cadunt, nobili conatu ad omnem posteritatis memoriam illustrati. Itaque aperta vi & armis posse occidi tyrannum siue impetu in regiam facto, siue commissa pugna in confesso est. Sed & dolo atque insidijs exceptum: quod fecit Aiod datis muneribus confictoque diuino responso propius accedens, remotis arbitris Eglonem Moabitarum Regem peremit. Est quidem maioris virtutis & animi simultatem aperte exercere, palam in hostem reipublicæ irruere: sed non minoris prudentiæ, fraudi & insidijs locum captare, quod sine motu contingat
minori

minori certe periculo publico atque priuato. Lau-
 doque Lacedæmonum institutum Marti bello-
 rum præfidi (vti delusa antiquitas existimabat)
 gallo candido sacrificantium quidem, cum colla-
 tis vexillis victoria parta erat. cum autem ex insi-
 dijs aut astu hostes vincebantur, opimum taurum
 mactabant. quasi prudentia & ratione, qua homi-
 nes sumus, hostes vincere, exercitum incolumem
 seruasse præstantius sit, quàm viribus & robore,
 quibus à bestijs superamur: multo præterea effu-
 so suorum sanguine. Quæstionem tamè habet, an
 par facultas sit veneno herbisque lethalibus ho-
 stem publicum tyrannumque (idè enim iudicium
 est) occidendi. quod ex me annis superioribus
 Princeps quidam in Sicilia rogauit, quo tẽpore in
 ea insula Theologiæ scholas explicuimus. Et sæpe
 factũ scimus: neque putamus fore aliquem, qui cer-
 tus perimèdi, oblatam eius cædis facultatem negli-
 gens theologorum id arbitrio permittat, & ferro
 grassari malit: præsertim minori periculo maiori
 spe impunitatis: quò nihil de publica lætitia minua-
 tur hoste perempto, conseruatoque auctore & ar-
 chitecto publicæ libertatis. Nos tamè nõ quid factu-
 ri sint homines, sed quid per naturæ leges conces-
 sum sit, despiciamus. & sane quid interest ferro aut
 veneno perimas? præsertim cõcessa dolo & fraude
 agendi facultate. extantq; multa exẽpla antiqua &

recenti memoria hostium peremptorum eo mortis genere. Est quidem difficile Principi venenum temperare, aulae ministerijs septo, præterea epulas explorare gustu solito. regiae fortunae molem ardemque pertumpere arduum. Sed si occasio opportuna offeratur: quis erit tam acuto ingenio, tam perspicaci, ut inter utrumque genus mortis discrepare contendat? Equidem non negabo his argumentis magnam vim inesse: foreque qui ijs inducti rationibus id genus mortis approbent quasi iuri & equitati consonum, ijs quæ dicta sunt consentaneum: summisso non modo sicario sed etiam venenatio tyrannum seu publicum hostem iure opprimi. Nos tamen de nostris moribus sublatum videmus, quod Athenis atque Romae frequens antiquis temporibus fuit, rerum capitalium convictos noxio medicamento tollere. Nimirum crudele existimarunt, atque à Christianis moribus alienum, quantumvis flagitij coopertum eò adigere hominem, ut sibi ipsi manus afferat pugione in viscera adacto, aut lethali veneno in cibo aut potu temperato. perinde enim est, neque minus humanitatis legibus, iurique naturae contrarium: quo in vitam suam saevire vetatur omnibus. Negamus ergo hostem, quem fraude dedimus periri posse, veneno interfici iure. Quid enim refert prudenti an ignaro propinetur: cum interfector non possit ignorare quo mortis genere

genere vtatur nimirum naturæ legibus contrario, ad auctorem redit sceleris per ignorantiam commissi culpa. Quid Labano profuit Iacobo genero pro Rachele, quam duxerat, Liam ignaro quamuis substituisse? quid alijs ad innocentiam imprudentia eorum qui ipsorum fraude decepti peccarunt? Et est naturæ vox communis hominū sensus vituperantium si quis in alios quantumuis hostes veneno grassetur. quo nomine Carolus Vascorum Rex cognomēto Crudelis passim accusatur quasi veneno multorum Principū salutem appetiisset, summissis adeo venenarijs, Regis Galli, Ducum Burgundi, Bituricensisque, atque Fuxensis Comitibus. Quæ siue vera siue simulata, quod magis credere iuuat, in vulgus iactata insanum, quantam illi apud vtramque gentem Gallos atque Hispanos inuidiam conflare, quantam infamiam? Ergo me auctore neque noxium medicamentum hosti detur, neque lethale venenum in cibo & potu temperetur in eius perniciem. Hoc tamen temperamento vti in hac quidem disputatione licebit, si non ipse qui perimitur venenū haurire cogitur, quo intimis medullis concepto pereat: sed exterius ab alio adhibeatur nihil adiuuante eo qui perimendus est. nimirum cū tanta vis est veneni, vt sella eo aut veste delibuta vim interficiendi habeat. Qua arte à Mauris Regibus inuenio sepe

alios Principes missis donis veste prætiosa, lin-
 teis, armis, ephippijs fuisse oppressos: fama que fre-
 quenti vulgatum est Henrico Castellæ Regi Va-
 letudinario, malo fuisse ocreas elegantes à duce
 quodam Mauro dono oblatas. Ex quo enim eas
 induit, pedibus veneno infectis scilicet, ad finem
 vitæ aduersa valetudine afflictus est. Sic à Phu-
 rensi Rege vestis missa purpura auroque rigens
 Iucepho Granatæ Regi, intra trigesimum diem
 necem attulit: fides confirmata noxio veneno ve-
 stem eam fuisse infectam, cum membra præ sanie
 dilapsa carne diffuerent. Quod Mahomadi Gui-
 dixensi scilicet, Regi Granatensi, tempore Hen-
 rici tertij Castellæ Regis cõtigisse fama tenuit: in-
 terula medicata periisse. Ferdinandus Garfia ab-
 iurata superstitione Maurica noster omnia hæc
 ad Ferdinandum Principem conscripsit, eum qui
 postmodum Aragonius Rex fuit, litteris admonens
 in donis Mauricis magni pretij à Iucepho Grana-
 tensi Rege ad eum missis, cauere insidias, me-
 tueret Mauros specie amicitia plerumque fallac-
 es. Male faciunt profecto qui specie beneuolen-
 tiæ fallunt, perniciemque comparant nullo male-
 ficio prouocati, aut post inimicitias reconciliata
 gratia, fœdere sincere facta. Sed tyrannus tamen
 ciues nisi mutanti reconciliatos sperare non de-
 bet, metuere etiam ferentes dona: in eius vitam
 grassati

graffari quacumque arte concessum, ne cogatur tantum sciens aut imprudens sibi conscire mortem: quod esse nefas iudicamus veneno in potu aut cibo quod hauriat qui perimendus est, aut simili alia re temperato, de quo erat suscepta disputatio.

Reipublicæ an Regis maior potestas sit.

Cap. VIII.

Grauis disputatio sequitur multiplex, impedita: eo maioris laboris & molestie, quod nullis vestigijs tritam ingredimur viam. Ea est, Regis ne maior auctoritas sit, quam vniuersæ reipublicæ, cui præficere. Locus lubricus & periculum ne assentari Principibus voluisse, aut offendere non esse veritos videamur, eos penes quos vitæ & necis potestas est, pari vtrumque vitio pro alterutra parte sententia pronunciata, exigua spes proficiendi. Frangas enim citius quam corrigas quæ tempore induruerunt, nauos nostros & cicatrices amamus, amareque alios cupimus. Leuis animi & ambitiosi alterû esset: in altero nota temeritatis & demetiæ. Tentandum est tamē, quoniam nulla re grauius in reipublicam peccatur, quam augenda minueretur Principis auctoritate. Maximam quidem partem constituenda reipublica, legibus promulgandis quasi

quasi suo iure fortuna sibi vendicat: populus saepe non delectu aliquo & sapientia ducitur, sed impetu animorum & quadam temeritate. quo circa sapientes ea quæ populus fecisset ferenda, non saepe laudanda iudicant. Me tamen auctore, quando Regia potestas, si legitima est, à ciuibus ortum habet, ijs concedentibus primi Reges in quaque republica in rerū fastigio collocati sunt: eam legibus & sanctionibus circūscribent ne sese nimia efferat, luxuriet in subditorum perniciem, degeneretque in tyrannidem. Quod inter Græcos olim Lacedæmones fecerunt Regi tantummodo dantes belli curam, atque sacrorum procurationē. auctor Aristoteles. Idem recentiori memoria in Hispania Aragonij præstitit, studio tuendæ libertatis acres & incitati, neque ignari à paruis initijs multum imminui iura libertatis. Medium itaque magistratum fecerūt, tribunitia potestatis adinstar (vulgò hoc tempore Aragoniæ Iustitia dicitur) qui legibus, auctoritate & populi studijs armatus regiam potestatem certis hactenus finibus inclusam tenuit. ac proceribus præsertim erat datum ut fraudi non esset, si quando inter se consilio cōmunicato per causam tuendarum legum, defendendæ libertatis, in scio Rege conuentus haberent. In ijs gentibus & si quæ submissi-
il sup
ritatem

ritatē esse nemo dubitabit. alioqui quomodo nisi maior esset, frangere eorum potentiam posset, ob-
sistere voluntati? In alijs prouincijs, vbi minor po-
puli auctoritas est, Regum maior: an idem iudiciū
sit, & an rebus cōmūibus id expediat, confide-
randum est. Plerique omnes Regem rectorē rei-
publicæ & caput esse concedunt, rebus gerendis
supremam & maximā auctoritatem habere, siue
bellum hostibus indicendum sit, siue iura subditis
in pace danda. neque dubitant maiorem vnus
quā singulorum tum ciuium tum populorum
imperandi potestatem esse. Idem tamen si respu-
blica vniuersa aut qui eius partes gerunt, viri pri-
marij ex omnibus ordinibus delecti in vnum locū
sententia. que conueniant, negant pari iubendi
auctoritate Regem fore. Quod experimento cō-
probat in Hispania, vectigalia imperare Regem
non posse populo dissentiēte. Utetur quidem ille
arte, præmia ciuibz ostentabit, nonnūquam ter-
rores pertrahendis cæteris in suam sententiam: so-
licitabit verbis, spe, promissis (quod an recte fiat
non disputamus) sed si restiterint tamen, eorum
potius iudicio quā Regis volūtati stabitur. Idem
de legum sanctione iudicium esto: quæ auctore
Augustino. d. quarta. c. in istis, tunc instituuntur
cum promulgantur, firmanur, cū moribus vten-
tium approbantur. Neque aliud fortassis sentien-

dum, cum successor ordinum sacramento designandus est: præsertim si nulla Principis prole, nullisque cognatis, ex alia familia sumendus sit, cuius ex partes erunt, non Principis tantum. Præterea Regem prauis moribus rempublicam vexantem, atque in apertam tyrannidem degenerantem comprimere eadem respublica quæ posset, principatu & vita, si opus sit, spoliare, nisi maiori potestate penes se retenta, cum Regi suas partes delegauit? Neque sit verisimile suasse ciues vniuersos penitus auctoritate spoliare voluisse, transferre in alium sine exceptione, sine consilio, rationeque: quod necesse non erat, effecisse, ut Princeps corruptioni obnoxius & prauitati, maiorem vniuersis haberet potestatem: fetus parente, riuus rigine esset præstantior. Et quis sentiat reipublicæ cui maiores vires sunt, maioresque copias quàm Principis quantavis potestate nitatur, non etiam maiorem si dissentiat, auctoritatem fore. Video tamén non deesse viros eruditionis opinione præstantes, qui secus statuunt: Regem non singulis modo ciuibus, sed etiam vniuersis maiorem esse, his argumentis. Quoniam alioqui regius principatus popularis potius esset: quando summa rerum penes multos, atque adeò penes omnes ciues manet. Quod ea sententia suscepta, liceret à Regis sententia ad rempublicam prouocare. quæ libertas si suscipi-

tur

tur, magna esset rerum omnium confusio, magna iudiciorum perturbatio. neque est existimandum minorem habere Regem in prouincia potestatem, quam habeat paterfamilias in domo, Regis adinstar vniuersæ familiæ præpositus, vt Aristoteles ait. Idem sentiendum de singulis regulis si cum subditis sibi populis comparentur: de Episcopis non singulis in diœcesi, sed vniuersis præstare auctoritate, viribus, maiestate. licetque multis exemplis alijs rem hanc illustrare quamlibet copiose: sed genus ipsum apparet. Præterea cum negare nemo possit, quin respublica supremam & maximam potestatem possit sine exceptione Principi deferre: quid prohibet id factum concedere, quo maior esset auctoritas imperandi, maior populis obsequij necessitas, minor rebellandi facultas: qua re salus omnium & tranquillitas publica continetur? Maiestas imperij quid aliud quam salutis vniuersorum tutela est? Sic disputant qui regiam potestatem amplificare volunt: neque vllis finibus circumscribi permittunt. Est autem perspicuum, id institutum in quibusdam gentibus vigere, vbi nullus est publicus consensus, numquam populus aut procures de republica deliberaturi conueniunt: obtemperandi tantum necessitas vrget, siue equum siue iniquum Regis imperium sit. potestas nimia proculdubio, proximeq; ad tyranni

tyrannidem vergēs, qualem inter gētes barbaras
vigere Aristoteles affirmatum reliquit. Nec mi-
rum cum robore corporis, sine consilio, sine pru-
dentia ad seruitutem nati sint quidam: Principū
imperium quamuis graue volentes, nolentes fe-
runt. Nos hoc loco non de barbaris, sed de princi-
patu qui in nostra gente viget & vigere equum
est, deque optima & saluberrima imperādi forma
disputamus. Ac primū libenter dabo, regiā po-
testatem supremam in regno esse ijs rebus omni-
bus, quæ more gentis, instituto, ac certa lege Prin-
cipis arbitrio sunt permissæ: siue bellum gerendū
sit, siue ius dicendum subditis, siue duces magistra-
tusque creandi: maiorem non singulis modo, sed
vniuersis habebit potestātē, nullo qui resistat aut
facti rationē exigat. Quod moribus populorum
ferme omnium fixum videmus, ne à Rege consti-
tuta retractare cuiquam liceat, aut de illis discep-
tare. Credam tamen, in diuerso quamuis genere,
maiorem reipublicæ quàm Principis esse auctori-
tatem, modo vniuersæ in vnam conspirantis sen-
tentiam. Certè tributis imperandis, abrogandisue
legibus, ac præsertim quæ de successione in reg-
no sunt, mutandis, resistente multitudine impar
vnius Principis auctoritas sit. & si quæ alia gentis
moribus vniuersitati reservata haudquaquā Prin-
cipis in arbitrio posita sunt. Postremo, quod caput
est

est, Principis malo coercendi potestatem in repub-
blica residere: si vitij & improbitate infectus sit;
ignoransque verum iter gloriæ, metui a ciuibus
quàm amari malit: metuque paucitibus & percul-
sis imperare, iniuriam facere pergat factus tyran-
nus. Appellatio ad rem publicam sublata est (quod
tamen ius ab Aragonijs retinetur) duplici de cau-
sa. quod Regis suprema potestas sit priuatis litis
bus diiudicandis: ratioque excogitanda erat scele-
ribus vindicandis, finiendis litibus, ne sine modo
immesum progredierentur. Quis vero populare
imperium effici dicat república prælata, cum rebus
gerendis, singulisque rei publicæ partibus admini-
strandis nulla potestas populo relicta sit, nulla pro-
ceribus? De patrefamilias, regulis, Episcopis labo-
rare non attinet. de primo, quoniã subditis vt ser-
uis principatu despotico præest. Rex ciuibus civili
atque libero principatu. duos alios subditis præfer-
re vniuersis nihil impedit, cum maior potestas in
repubblica, nempe Regis aut Pontificis Romani sit:
qua, si quid illi peccauerint, meliori censura corri-
gatur. Regem sanare quis posset, si res publica peni-
tus in ordinem redigatur. Et quoniam de Roma-
no Pontifice mentio incidit, ne eius quidẽ aucto-
ritas quamuis diuinæ proxima (quo alij argumen-
to vtuntur) moueat, vt Regibus in vniuersam rem
publicã auctoritas maxima sine exceptione detur.

m ulti

multi enim viri prudentes & graues eruditione maxima, Pontifices Romanos ecclesiae vniuersae subiiciunt in conuētu generali de religione & moribus deliberāti cente, iure aut iniuria non disputo, sed subiiciunt tamen, regiae potestatis ad instar. qui secus faciunt & iudicant, pontificiam potestatem vniuersis praefidentes, eorum sententia cum è regiae potestatis conditione impugnatur reipublicae subiectae, facto discrimine euadunt: regiam potestatem à republica ortam illi iure subdi: pontificiam Dao, quem vnum auctore habet à Christo, dum esset in terris, Petro & successoribus delegata sacra iurisdictionis in totum orbem terrarum: siue mores populorum castigandi fuerit, siue statuendum quid de religione rebusq; diuinis sentiamus. Ex qua responsione efficitur plane in Pontificum auctoritate dissidentes in regia conspirare, minorem reip. potestate esse. Quod si pergas curiose rogare, sit ne in arbitrio reip. plenam sine exceptione potestatem, id quae deceptatio est, sibi auferre, Principi dare: Equidem non magnò pere contendam, neque in magnò ponam discrimine vtrouis modo sentiat: modo illud concedatur imprudenter facturam rempub. si dederit. Principem temerarie accepturum, perper quod subditi è liberis serui euadant, principatus ad salutem datus, degeneret in tyrannidem. Qui cum demum

plum
regius

regius est, si intra modestia & mediocritatis fines se contineat: excessu potestatis, quam imprudētes indies augere satagunt, minuietur penitusque corūpitur. Nos stulti maioris potentie specie decepti dilabimur in contrarium, non satis considerantes eam demum tutam esse potentiam, quæ viribus modum imponit. Neque enim ut in diuitijs, quo amplius augentur, eo locupletiores euadimus, ita in regio principatu contingit, sed cōtrarium eam Princeps volentibus debeat imperare, ciuium beneuolentiam colligere, eorum commodis seruire: imperio exacerbato & Regis beneuolentiā exuer, & potestatem imbecillitate mutabit. Recte & sapienter Theopompus Lacedæmonum Rex recēs ad frænandā Regum licentiam Ephoris cōstitutis in ea vrbe Tribunorū adinstar, domum inter populi plausus reductus vxori conuitio expostulāti, dicentique, *Tuo factō imminutum imperium filijs relinques: Minus, inquit, sed magis stabile.* Principes enim felicitati frēnos imponētes se, illam, subditos facilius regūt. obliuī humanitatis & modestie, quo altius conscendūt, grauiori casu præcipitant. Hoc maiores nostri prouidētes viri prudētes periculū, ut Reges continerēt intra modestie & mediocritatis fines, ne se nimia potestate cfferrent, vnde publica pernicies existeret, multa sapienter sanxerunt atque præclare. In his quam prudenter, quod

nihil

nihil maioris rei sine voluntate procerū & populi sanctum esse voluerūt: eoque consilio delectos ex omnibus ordinibus ad conuētus regni, Pontifices tota ditione, proceres, & procuratores ciuitatum euocare moris erat. quod hoc tempore in Aragonia alijsque prouincijs retentum, vellem nostri Principes reponerent. Cur enim maiori ex parte antiquatum in nostra gente est exclusis proceribus & Episcopis, nisi vt sublato cōmuni consensu, quo salus publica continetur, Regis ad arbitrium, & ad paucorum libidinem res publicę & priuatę vertatur? Homines priuatos, quales procuratores urbium sunt, qui soli hac tempestate supersunt, donis speque corrumpere conqueritur populus passim: præsertim non iudicio delectos, sed fortis temeritate designatos, quæ noua corruptela est, argumentum reip. perturbatæ. quod prudentiores dolent, mutire nemo audet. Sed rebus tranquillis de tempestate cogitandum, ne incautos procella opprimat. vt mirum non sit conuulsis tantis reip. præfidijs gemere prouinciales: multas calamitates & graues quasi facto agmine indies incurrere: neque amplitudini imperij successus respondere bello paceque, multis implicari malis. Deinde reip. auctoritas ne sine viribus inanis sit, nō minori prudentia prouisum est vt reip. capita magnas opes magnamque potentiam haberent, ampla ditione

data

data multis oppidis & arcibus, non modo regni proceribus, sed etiam Episcopis & sacerdotibus quasi custodibus publicæ salutis, vti reip. amor & ordo sacratuſ exigit: quod reru euentuſ com- probauit iuſtitiaſ eoſ cultoreſ & religioniſ patrię vindiceſ ſæpe extitiſſe: futuroſ terrori ſperandum meritò, ne quiſ ſe audeat in publicam perniciem cõmouere. Errant & grauiffime errant quicum- que viriſ ſacraſiſ ſtatuunt ditioneſ & oppida auſc- renda, quaſi ponduſ inutile & ſacraſo ordini mini- me conuenientem curam: non conſideranteſ videlicet, ſalutem reip. conſtare non poſſe nobi- liſſima eiſ parte debilitata: Episcopuſ non eccle- ſiaru modo capita ſed primas reip. parteſ eſſe, Principeſque. Quod inſtitutum qui mutare con- tendunt, fundamenta omnia conuellunt liberta- tiſ, ſalutiſ, principatuſ. & credam potiuſ, ſi ſalui eſ- ſe velimuſ, addendum ad auctoriſtatem, ampliori ditione augendos, firmiſſimaſ arceſ credendaſ. Quid enim an in vno capite ſaluſ publica, religio- niſ ſanctitaſ, cunctoru fortuneſ periclitentur, in- ter continuoſ aulaſ plauſuſ, aſſentatoru turbaniſ, immodicaſ voluptateſ vix ſui compote, certè ob noxiſ periculiſ multiſ ne corrũpatur vitiſ atque prauitate? An ſacraſo ordine debilitato profaniſ hominibuſ, qualeſ in aula Principiſ viuunt, re- rum, religioniſ, reipublicę arbitriũ permittemuſ?

G

Hor-

Horret animus quanta impendeant mala ex hoc fonte cogitare. Sapienter Aristoteles vt multa, reip. non tantum maiorem auctoritatem esse voluit, sed vires etiam firmiores. cuius verba ex Græcis Latina facta adscribere placuit. *Questionis & illud est, habere Rex debeat circa se vires, quibus malo cogere inobedientes valeat, aut quo pacto exercebit imperium? Si enim habeat potestatem legibus constrictam, vt nihil ex voluntate sua faciat, sed ex præscripto legum, necessaria sibi erunt vires, quibus leges tueri queat. forsan conueniat huiusmodi Regem vires habere, sed tantas quibus singulis & compluribus potentior sit, multitudine vniuersa impotentior. Sic antiqui custodias temperabant, cum aliquem ciuitati præfecissent, quem Aesymnetam vocitabant, vel tyrannum. Et cum Dionysius peteret satellites custodiæ causa, quidam Syracusanis tot esse custodes dandos consuluit. Hæc Aristoteles. Quanta vero esset reip. maiorum tempore auctoritas, quanta nobilitatis, vnius rei exemplo si notauero, finem faciam. Obsidebat Alfonsus Castellæ Rex eo nomine octauus in Celtiberis Concham locis præruptis sitam urbem, firmissimum ea parte Mauricæ ditionis propugnaculum. Pecunia in stipendiū non erat, eoque commeatus inopia. Rex Burgos festinat. In gentis conuentibus petit, vt quoniam populus vectigalibus fessus esset, bello sustentādo*

inge-

ingenua conditione homines per capita quinos
marauedinos aureos in regium ærarium inferrēt.
Delendi nominis Maurici opportunitatem non
esse prætermittendam. Auctor consilij Dieghus
Harus Cantabrię regulus. ijs conatibus Petrus La-
ræ Comes obfistit: contractaque nobilium manu
è conuentu discedit armis tueri paratus partam
armis & virtute à maioribus immunitatem: ne-
que passurum affirmans nobilitatis opprimendæ
atque nouis vectigalibus vexandæ ab eo aditu ini-
tium fieri. Mauros opprimere non esse tanti, vt
grauiori seruitute reip. implicari sinant. Rex pe-
riculo permotus ab ea cogitatione destitit. Pe-
trum nobiles consilio communicato quotannis
conuiuio accipere decreuerunt, ipsum & poster-
os, nauatæ operæ mercedem, rei gestæ bonæ po-
steritati monumentum, documentumque, ne
quaui occasione ius libertatis imminui patian-
tur. Sit ergo fixum reip. saluti consulere, Principū
auctoritati, qui regiū principatū in ordine retinēt
certis finibus cancellisque descriptum: labefactare
vtraque quicunque sine modo volunt efferri vani
loqui, assentatores, fallaces: quorū in aulis Princi-
pū magnus numerus visitur, opibus, gratia & au-
ctoritate pollēs. Quę pestis semper accusabitur, &
semper erit.

Princeps non est solutus legibus. Cap. IX.

G 2

Magna

Agna atque excellenti Principes po-
 testate intra modestię fines continere
 arduares est: suadere difficile, ne bo-
 norū affluentia corrupti & vanis auli-
 corum sermonibus inflati, ad dignitatis suæ statū,
 maiestatis amplificationem pertinere putēt auge-
 re opes & potentiā, neque imperio cuiusquam ob-
 noxios se esse videri. Cū contra res habeat. nihil
 enim regias opes magis confirmat quam mode-
 stia: si fixum fuerit animo atque intimis medullis
 impressum, ita Principes imperare vt seruiāt, consi-
 liorū & vitæ posituri rationē, primū Deo, cuius
 nutu sola terrarū gubernātur, imperia stabiūtur
 caduntq;: deinde pudori atque honestati: quibus
 bonis & diuinū præsidiū promeremur & hominū
 beneuolētia cōciliatur ijs, penes quos rerū arbitriū
 est. populari etiā ciuium opinioni seruiendū est, ac
 frequēter cogitandū, quid fama post sexcentos nē-
 pe annos locutura sit. & est magni animi secundū
 cælestia ad immortalitatē nominis aspirare. Con-
 tēptu famę cōtēnuantur virtutes: optimaq; ingenia
 altissima cupiunt: humili homines animo, quia dif-
 fidūt, præsētibz cōtēti de futuro nō curāt. Quod
 intelligentes primi mortales, Principes fato fun-
 ctos, quorū præclarā in rēp. merita extabāt, cēlo ad-
 scribere soliti erāt, dicare tēplis. stulte, inquis, & ina-
 niter. quis id negat? præsertim cū id institutū nō ab
 infano

insano initio susceptum in eam amentiam degenerarit, vt perditis luxu & vitijs Principibus diuinitatem etiam darent mortuis, viuentibus. sed in ea tamen prauitate satis elucet, ad excitandos ad virtutem posteros, laudes priorum valere multum: amore famæ virtutes ali, æquitatis studium. Postremo sit Principi persuasum, leges sacrosantas, quibus publica salus stat, tum demum fore stabiles, si suo ipse eas exemplo sanciat. Ita ergo vitā instituat, vt neq; se neque quemquam alium plus legibus valere patiatur. Cū enim fas iusque legibus contineatur in omni vitæ parte, qui leges violat ab æquitate discedat, & à probitate necesse est, quod nulli conceditur, Regi multo minus: cuius cura & potestas æquitate sancienda, vindicāda prauitate consumitur: eoque curæ imperandi & cogitationes referendę sunt. Licebit quidem Regibus, rebus exigentibus, nouas leges rogare, interpretari veteres atque emollire: supplere si quis euentus lege comprehensus non est. pro suo tamē arbitratu leges inuerrere, ad suam libidinem & commodū referre quæ agit omnia, nulla moris patrij institutorumue reuerentia, proprium tyrannorū esse vitium credat: neque in legitimos Principes cadere ita se gerere, vt legibus solutam potestatem obtinere & exercere videantur. Iam quantum illud est, subditos velle obsequentes habere, probitate

conspicuos: ipsum vitæ licentia impudicitiam improbitatemque sancire: credunt enim homines magis exemplis quàm legibus, & genus obsequij putatur Principum studia imitari, siue praua illa sint siue salutaria. Ineptus Princeps qui edicta sua, maiorum leges verbis figit modo, vitiorum licentia destruit, funditusque conuellit. Quid vero quod Princeps non maiorem potestatem habet quam vniuersus populus, si principatus popularis esset, aut quàm viri primarij, si potestas vniuersa ad eos esset deuoluta: quàm principatus formam Aristocratiam Græci dixerunt. non ergo se magis liberum putet a suis legibus, quàm singuli populares aut proceres ab ijs essent exempti, quas pro iure arreptæ potestatis ipsi sanxissent. Præsertim cum plures leges non à Principe latæ sint, sed vniuersæ reip. voluntate constitutæ: cuius maior auctoritas iubendi vetandique est, maius imperium quam Principis, si vera sunt quæ superiori disputatione posuimus. Atque ijs legibus non modo obedire Princeps debet, sed neque eas mutare licebit, nisi vniuersitatis consensu certaque sententia. quales sunt leges de successione inter Principes, de vectigalibus, de religionis forma. Non se Zaleucus Locrensis, nõ Charondas Tyrius legibus solutos putabāt. quorum prior quidem adulterio à filio patrato, remittentibus quamuis poenā ciuibus, quæ adulteri luminibus priuabantur, suo prius

pius deinde filij oculo cruto, nobili temperamento humanitati & proceribus satisfaciens, legum auctoritatem sanxit. Charondas autem cum legem tulisset, ne quis cum ferro in conuentum ingrederetur, cumque ex agro veniens repente concione aduocata gladium non deposuisset, legis admonitus in districtum ferrum incubuit. His præceptis & exemplis imbutus Princeps, omnibus præstet probitatis & modestiæ specimen: & quam a subditis obedientiam exigit, legibus ipse exhibeat: patriæ mores amet & instituta: haudquaquam in externos ritus & insolentes degeneret. patrio cultu, vestituque & vocibus delectetur: quod est regiae grauitatis & constantiæ, deinde amoris in patriam certissimum argumētum. neque sibi licere quidquam putet, quod si populares imitaretur, legum & patriæ consequeretur interitus. Aulicorum voces certissimam pestem arbitretur, qui placendi studio Regem prædicant legibus & patria maiorem potestatem habere: quæcumque publice & priuatim à subditis possidentur vnum eorum dominum esse: ex eius arbitratu pendere vniuersa, in eoque ius omne versari, vt Principis voluntati seruiatur. Quod Thrasymachus Chalcedonius affirmabat Principum vtilitate & libidine, ius æquitatemque definiens. Magorum pudendam vanitatem auerfetur, eorum qui Cambyli Persæ

fororem, quam perditē amabat, sibi cōnubio iungere volenti, quærentique ex eis, vtrum legibus id facere liceret: negarunt primum communi apud Persas esse iure concessum: extare tamen legē quæ decerneret, Regibus licere quidquid liberet: ea lege matrimonij illius licentiam Regi permitti, quæ erat alijs omnino præcisa. O homines ad seruitutem natos. Ne Anaxarchum quidem audiat, Alexandrum, cū interfecto Clito in summo luctu iaceret, his verbis erigētē. Num ignoras io Rex, Themim atque iustitiā assidere Ioui, vt quidquid illi cordi fuerit, confestim sanciant. nimirum Regibus, interpretabatur, ius & fas esse quod facere collibuisset. neque alio Romanus senatus populusq; respexit, cū Augustum decreto sancit legibus solutum fore. Nam armis & potentia Cæsaris oppressa resp. nihil aliud quā timere, dissimulare, assentari valens, quid mirum si omnis multitudo insolito metu pressa in vnus adulationem concessit? Sed ita tamen legibus Principem soluit, vt eodem decreto tyrānum esse decerneret. Fuit ille quidē natura clemens atque benignus: qui tamen tyrannum fuisse negauerit, mente careat necesse est. Tyrannus est enim qui imperat inuitis, qui armis reip. libertatem opprimit, qui non populi utilitati præcipue seruit, sed suum emolumentum & arrepti imperij amplificationem respicit: quæ in

Cæsa-

Cæsarem, Augustumque conuenire omnia, quis erit tam cæcus qui non intelligat? At ridiculum esse ais, qui opibus & potētia cæteris præstat, eum legibus velle subijcere, iure exæquare alijs: nam lex æqualitatem sancit: quid enim aliud est æquitas inter eos ergo qui omni ex parte sunt inæquales habere locum non potest. Quam ob causam Athenis susceptum erat, vt viros præ cæteris excellentes exilio mulctarēt, quem Ostracismū dixere. Iniquum nimirum existimabant legibus eos cum cæteris exæquare: exitiale rei, si essent in ea, qui plus priuatim quàm publice leges possent. Deinde ineptū videri ais, illigare legibus quem metu supplicij & iudiciorum coercere non possis, arma nimirum te tenentem, omnibus præsidij septum. frustra enim leges sint, nisi maioris potestatis metu stabiliantur. Postremo multæ sunt leges quæ ita multitudinem constringunt, vt in Principem non conueniant: certè quæ sumptibus modum ponūt, cultus modestiam, vestium genus præscribunt, arma detrahūt popularibus. Verum id est: neque ita amentes sumus, vt Reges in fastigio collocatos de gradu deijcere, in turbamque mittere conemur. Non ea nostra mens est legibus omnibus sine discrimine Principem esse subiectum, sed quæ sine maiestatis sugillatione seruentur, neque functionem Principis impediant: nimirum de ijs vitæ officijs

cijs latæ, quibus à populo Princeps nihil differt. ut
 quæ de dolo malo, de vi, de adulterijs, de vitæ mo-
 destia promulgantur. Faciet prudenter Princeps si
 leges sumptuarias suæ vitæ exemplo sanciat. ne ci-
 ues ad contemptum aliarum legum inducat: nec
 ea opinio vulgò accipiatur non esse è dignitate le-
 gibus parere. si tamen eas prætermiserit haudqua-
 quam morabor, neque in magna culpa ponam,
 modo cæteras præstati siue diuinas siue humanas.
 Ominino qui cæteris excellentior est, debet nihi-
 lominus se hominem aut reip. partem arbitrari.
 Atheniensium institutum viros Principes à rep.
 pellētium passim vituperatur: quos à prima ætate
 præstitisset assuefacere æquo cum cæteris iure vi-
 uere: ac meminisse vniuersos, maiores, minores,
 medios in eadem rep. versari, eoque iure quodam
 societatis constrictos teneri. Principem à lege nō
 coerceri inuitum malo, sed dirigi præcepto mag-
 ni philosophi aiunt: in qua cum duplex vis insit iu-
 bendi coercendique inobedientes, Principem al-
 tera tantum ex parte legi subijciūt, in religionem
 vertentes, si ab eius præscripto recedat: cæteros
 vtraque ex parte legi obnoxios esse prædicāt. quæ
 mihi ratio non displicet: fortassis etiam ijs legibus
 quas resp. sanxit, cuius maiorem esse potestatem
 quam Principis diximus, teneri Principem suppli-
 cioque, si opus erit, cogi posse concedā. nam impe-
 rio

rio deijcere, morte plectere rebus exigētibz superius est datū. Alioqui ijs legibus, quas ipse rulerit, si morē sua sponte gerat satis habeam, inuitum ne quis cogat, supplicioque coerceat dabo. Inculcetur tantum Principis animo à tenera ætate, sitque per suasum, ipsum multo magis esse legibus alligatum quàm cæteros, qui eius imperio parent: graui se religione implicare si repugnet. esse legum custodē & vindicem: quod exemplo magis faciet, quam metu, qui officij diuturnus magister non est. Si se legibus astrictum profitebitur, remp. facillime gubernabit, felicemque præstabit, procerum insolentiam frænabit: ne putent ad dignitatem pertinere mores patrios contēnere, legibus se solutos monstrare. At Principis maiestas ea modestia imminuetur. Imo augebitur amentia, libertate violandi leges concessa. Praui, inquis, & obnoxij animi est vereri leges. Imo profligati atque contumacis eas despiciere. Beatum est facere quæ velis. Imo miserum velle facere quod non licet, miserimū posse facere quod inhonestum est. furor armatus ferro sibi & alijs conciliabit pestem. Sit ergo fixum, Principis modestiam qua præse fert quod verum est, quod decet, legibus obnoxium esse: ipsi honestā, ciuibz salutarem fore: regni statum vniuersi valido atque firmo præsidio munire: faustum, felix. propriumque vt sit, imperium facere.

De re-

De religione nihil Princeps statuat Cap. X.

Væ si vera sunt, Principem neque suis legibus, neque reip. solum esse: sacrorum ritus & cæremonias mouendi, leges ecclesiasticas mutandi, de rebus diuinis statuendi, quis illi concedat facultatē? aut quī posset inter omnes prouincias concordia atque consensus ita constare, vt non aliud Germanus, aliud Hispanus de Deo & immortalitate sentiat: vna sit Franci & Itali, vna Angli & Siculi de rebus diuinis sententia, eadem omnium mens & oratio: si quilibet Princeps in sua prouincia ad suum aut suorum arbitrium reuocet, quid de religione sentiat? An nō breui futurum credimus, vt tot sint de religione opiniones per orbem fusæ, tam varij ritus sacrorum, colorque sacrati ordinis, quam sunt varia hominum iudicia? Ea fuit necessitas vnus capituli constituendi, cui sacrorum cura esset, cæremoniarum tutela, legumque sacrarum: quibus alij per orbem Principes obtemperarent: cuius imperium cuncti respicerent, ministri sacrorum maximè, hac de causa ab imperio aliorū Principum liberi decreto maiorū diuinis legibus consentaneo. Antiquissimis quidem temporibus satis constat à Principibus profanis sacra tractata: penes eosdem reip. & sacrorum curam fuisse. quod
ex di

ex diuinis libris consideramus, Noam, Melchisedechum, Iobum sacrificasse suis manibus: sacerdotum voce procures significari. In Xenophonte videmus Cyrū Persam mactasse Dijs hostias. Athenis atque inter Romanos sacerdotum munere fungebatur Rex: sublatoque Athenis Cōdro Rege, sacrorum Rex est creatus. Romę exactis Regibus, sacrificijs instaurandis, quę Reges facitare erant soliti, ne dubi Regum desiderium esset, Regem & ipsi sacrorum seu sacrificulum creatunt Pontifici tamen subiectum: ne additus nomini honos libertati officeret, cuius prima cura erat. Quod institutum etiam Romanorum Imperatorum tempore reuocatum est, Augustisque datum vt iidem Pontifices essent: recens creatis sacerdotalis stola à Pontificibus mitti consuevit, quasi eos in collegium adoptarent. Quam primus inter Christianos Imperatores Honorius Augustus religioni id habēs scilicet, repudiavit: vt Zozimus est auctor. Multa adduci alia possent, quę necessario sunt ressecāda. Sed eo tamen id institutum pertinebat, vt religionis cultus in reip. & Principū patrocinio esset: cū magistratibus, sacrorum ministri coniunctissime viuerent, vno vtriusque nationis capite. Primus Moyses eo more mutato Aaroni fratri suo ex Dei voluntate sacrorum procuratione delegata, ipse sibi regendi populi curam retinuit, neque imme-

rito:

rito: prouidebat enim in tanto sacrorum apparatu, tam diligenti & multiplici caeremoniarum procuratione, vnus ne vires pares essent vtrique administrationi. Quod maiori de causa, postquam se Christus in carne monstrauit, secreta vtraque potestate, cum Petro & successoribus sacrorum curam commendauit, Regibus & Principibus eam potestatem reliquit, quam à maioribus acceperant. non ita tamen vt sacrorum antistites ac reliquos sacerdotes, quod quidam nefarij homines semper accusarunt, copijs & principatibus quasi ineptos penitus arceret: si qui pleni Deo vellent eo etiam splendore religionis maiestatem augere & amplificare. Quod institutum in omnibus gentibus vsurpatum, quam late pertinet Christianorum nomen, quis iure vituperet? Prorsus diuisa vtraque potestate curandum diligenter, vt vterque ordo beneuolentia & mutuis inter se officijs constringantur. Quod commodissime fiat, si vtrisque ad vtrosque honores & procuraciones sit aditus. sic enim coniunctis animis & sacrati viri reipublicæ incolumitatem procurabunt, viri Principes & primarij maiori conatu in curam tuendæ susceptæ religionis incumbent: vnde certa spes ostenditur se suosque honoribus & copijs augendi. Ergo ea prima Principi cura sit vtrumque ordinem conciliandi, in pace

in paceque ponēdi, ne malo publico dissentiant: eoque studio & ad curam reipublicæ viros sacra-
tos admittet: quod video à maioribus factita-
tum, cum ad regni conuentus Episcopi vocaban-
tur: neque quidpiam maioris rei fixum esse vole-
bant, nisi eorum consensu & voluntate esset
comprobatum: quod nescio cur nostris tempo-
ribus antiquatum sit. An in vnius Principis capi-
te, tot præsertim deprauatoribus circumfusus, rei-
publicæ salutem & religionis patriæ incolumi-
tatem periclitari æquum sit? An aulicorum &
magistratuum profanorum arbitrio permittatur
quid de cæremonijs, de sacris legibus & institutis
sentiatur? Apage periculum grande, quod qui
non videt cæcus est, qui remedium adhibere non
cupit, contemptor salutis publicæ atque priua-
tæ. Corruptis moribus respublica à viris sacra-
tis commodius, an à priuatis hominibus & pro-
fanis, quales sunt vrbium procuratores, reme-
dium expectabit? vtri tantis vulneribus prouiden-
tius medeantur? Deinde sacri ordinis immuni-
tates & iura intacta vt sint, curare Princeps de-
bet. Neminem ex sacrato ordine supplicio quam-
uis merito subijciat. Ad templa quasi ad asylum
confugientes concessa à maioribus libertate non
spoliet. præstat scelera impunita relinqui, quàm
refigi leges ipsa vetustate sacrosanctas. Ac illud
confi-

consideret, impios ausus haud impune cadere. Arcadio Imperatore scimus Eutropio malo fuisse suasorem extitisse legis de templorum immunitate contraria lege abrogandæ. consilium auctori exitiale in primis: ex templo enim extractus, ad quod in ira Imperatoris quasi ad præsidium confugerat, capite pœnas luit paulo ante beatus & magnus, Imperatoris cubiculo præfectus & consul, qui honos eunuchorum primo habitus erat. Si qui ex ordine sacratio pestilentes homines & nefarii extiterint, si templorum præsidio ad flagitia populares abutetur, Pontificibus ut remedium afferat, auctor impulsorque sit: ipse haudquaquam sua auctoritate atque pro imperio iura sacrosancta violabit: quæ ad augendum amplificandumque religionis cultum atque maiestatem sunt à maioribus constituta præclare. Quo plura religioni ipse dederit, maiora cælo accipiet opes, honores potestatem. Ad hæc ne vnquam Princeps oppida & arces templis & Episcopis datas auferri patiatur: ordine enim sacratio viribus & auctoritate debilitato, quis prauorum hominum conatus retundet rempublicæ inuertentium, religionemue habentium ludibrio, quod sæpe contingat: ij prudentissime faciunt qui tranquilla rep. de tempestate cogitant. Finge Principem à patre in minori atque adeo imbecilla ætate relictum: qua occasione turbulenti homines abuti

abuti ad exagitandā remp. cōsueuere. Finge (quid enim prohibet, cū fieri possit?) prauis moribus esse, nouis de religione opinionibus contaminatum, patria instituta & cērimonias mouere. Finge à proceribus coniuratione facta bellum intestinū excitari: an ordinem sacratū conueniat præsidijs carere? an vero viribus, copijs & potentia augeri, qua prauitati resistent, sanctissimam religionem tueantur? Ego paruum quiddam instar eorū quæ animo concipio, præsētia mala putabam: ac vellem potius non tātum quæ à maioribus data sunt, Episcopis non auferri, sed etiam firmissimas arces eorum in fidem tradi: vt quasi iniectis compedibus prauitas & impietas atque, quæ se locis omnibus ostentat, nouandi libido ne se commoueat, constricta teneatur. Possunt quidē viri sacrati deprauari, sed id multo rarius contingat. & scimus in Germania atque Gallia, si quid incolume manet in tanta licentia nouandi, in tanta atrocitate temporis, Episcoporum viribus & potentia totum fere acceptū ferri. In Hispania Alfonso Legionensi Rege defuncto Ferdinādum eius filium, cui vite probitas Sancti cognomē adiunxit, dissentientibus proceribus atque ad arma consternatis, non alio præsidio quàm Episcoporū sterisse: quibus iniquum videbatur filiū à paterna hæreditate excludi. Episcoporum enim partes sunt, vt Rodericus

H Præsul

Præful ait, nō sacra tractare modo, sed etiā temp. prestare. siue enim quod muneris & personę ratio postulat, æquitatem maiori studio tuentur: siue in grauescente ætate, sedatisque animi affectibus, minus perturbantur: siue quod à coniugio seiuncti, & de filijs haudquaquam solliciti, quod magnos sæpe homines transuersos egit, omnē curam & solitudinē ad publicam multorum salutē referūt. Quæ de causâ inuenio à Regibus Persarum alijsq; Principibus homines castratos ad aulæ ministeria antiquis tēporibus fuisse adhibitos: quoniā prole destitutos putabant maiori erga Principes suos caritate, maiori fide futuros: à qua beneuolentia ipsam eunuchi vocem deriuasse quidam putant. Postremo sit persuasum, templorum diuitias, siue vasa sint auro & argento grauiā, siue annui redditus, agrorum decumæ, prædia, rei publicę esse in primis salutare. Est quidem huius rei modus sicut & reliquarum, & quædam in omni genere mediocritas: sed, ex copiæ tamen augenda maiestate religionis, qua continetur salus publica, continēdis in officio sacratis viris, non obsunt tantū, sed etiam profunt quam plurimū. Itaq; videmus vbi cūque gentiū templorū cultus propter inopiam negligitur, vbi cūque viri sacrati angustia rei familiaris premuntur, ijs in locis religionem vilem esse, maioriq; feditate mores sacrati ordinis deprauari. nam ho-

mines

mines sensu ducimur, splendore & apparatu exter-
no plurimum capimur: multumque personę graui-
tas confert, vt si mores inculpati non sunt, certe
maiori pudore peccetur. Neque temere Deus in
gente Iudaica ostro & auro redundare tabernacu-
lum, tēplumque voluit, viris sacratis agrorū decu-
mas attribuit. ne Christus quidē aut Apostoli eum
morem vituperarunt aut antiquarunt quasi à no-
stris institutis abhorrentem. Præclare nobiscum
ageretur, si morum sanctitate nobis & religioni
auctoritatem conciliaremus, externo apparatu
nil opus esset: sed quando tantum decus nostra
tempora non recipiūt: qui templa copijs spoliare,
templorum ministris diuitias detrahare conten-
dunt, id agunt vt maior contemptus sit, minor mo-
destia, exiguo periculo, iactura leui, nullo pudore.
Deinde sacerdotum copijs magna inopum multi-
tudo alitur: qua potissimum causa à maioribus
sunt datæ. Vellem quidem vt maiori modestia, &
maiori cū fructu consumerētur. neque negare pos-
sum non paucos ijs copijs abuti ad prauitatē: idem
tamen contendo si cum profanis opibus conferan-
tur, multo maiorem afferre publice vtilitatem.
Alioqui procerum ingentes redditus annuos ante
oculos pone: nō negabis in cultū corporis superua-
caneū, canes venaticos, otiosam famulorū turbā,
exiguo præterea fructu cōsumi. quod in templorū

copijs non contingit: vbi enim pessimè insumuntur, ibi plures aluntur pauperes, inde plura in remp. beneficia bello paceque existunt. Considera mihi monasteriorum redditus non ingentes, ijs viros magno numero ali, honestis atque adeo plerumque nobilibus parentibus natos: qui paruo contēti vili cultu, victuque vitam sustentare satis habent: vt externi pauperes mittātur, quibus ijs ex opibus succurritur magno sæpe numero. Qui redditus si vni cuipiam profano homini darentur, miserabile dictu est, quam facile exiguoque fructu perirent, ventri & libidini seruientes: certe in paucos famulos filiosque & cultū expensi. Qui ergo templorum copias & redditus otiosos esse disputant, & debere contendunt in meliores vsus conuerti, nā ij opinione sua falsi magnum reipub. malum, si fides habeatur, parant. & credam potius non subtrahendis ijs diuitijs quæri salutem, sed potius cura, vt ad pristinos vsus alendosque pauperes conuertantur. quod certè fuisse maioribus nostris propositum nemo dubitare poterit, qui memoriam antiquitatis explicatam habuerit planeque perspectam. Ad hæc templorū ornāmēta, redditus annui, aurum argētumque factum signatumque, quasi in quodam sacro ærario seruantur ad supremos reipublicę casus: cū hostis bello laceffit victoria ferox formidabilisque, aut de religione sanctissi

sanctissima certamen est, non arbitror incommo-
 dum fore, si ijs copijs resp. ad tuendam publicam
 salutem vtatur. qui legam sæpe aurea & argentea
 templorum vasa ad redimendos captiuos confa-
 ta olim fuisse à viris sanctissimis Ambrosio, Cyril-
 lo Hierosolimitano atque alijs. Ferdinando etiam
 Catholico recenti memoria aduersus Alfonsi Lu-
 sitani conatus & arma, Medinæ Campestris anno
 millesimo quadringentesimo septuagesimo septi-
 mo concessum inuenio ordinū consensu, vt tem-
 plorum aurum dimidia ex parte mutuum sume-
 ret, rebus tranquillis integrum fide integra reddi-
 turus. Neque enim religionis maiestas obscuratur
 detracto auro, sed augetur potius vsu salutari: ho-
 mines etiam vt plura certatim offerant inuitātur,
 vnde vident subsidia certissima rebus asperis con-
 stare. Templi Toletani sacerdotes & reditus non
 alia ratione in eam amplitudinem creuerunt, qua-
 lem hodie cernimus, cui comparari nulla toto or-
 be potest, quam vsu salutari diuitiarum. Ac nomi-
 natim inuenio, cum in suprema annonæ caritate
 ac tanta, vt neglecto agrorum cultu oppida passim
 defererentur, Rodericus Semenus Toletanus An-
 tistes suis opibus, aliosque sacris concionibus ad-
 hortando, multum contulisset in opibus subleuan-
 dis: Alfonsum Castellæ Regē pro eo mērito tem-
 plum Toletanum, quoniam apud illud tanquam

in publico ærario optime deponi thesauros cogitabat, noua multorum oppidorum ditione auxisse: Toletanum Præsulem iure perpetuo, legeque in omne tempus lata regni cancellarium fore sanxisse: quo magistratu suprema & maxima auctoritas secundum regiam olim continebatur. Ergo neque maiestas minuitur neque copiae, sed vsu potius saluari vtrumque augetur. Ita tamē Princeps vtatur, si angustia grauissima sit, neque remedijs omnibus tentatis suppetat aliunde subsidium, neque enim intactis popularibus, nobilium immunitate conseruata, in thesauros sacros inuolare primum debet: quod nefas est. cum Deo sacrati sint, cum dati à maioribus, quorum mouere testamēta nemo debet. Quod immunes maxime semper sunt habiti. an æquum sit in eos primum iniicere manus? Omnino si eas opes veteres domini retinerent, Princeps non contingeret: easdem templis datas, eaque sanctitate munitas auferre quanta esset prauitas? Præterea viduarum & pupillorum subsidia quis audeat tamen contrectare, qui sumptas de Heliodoro ea causa pœnas animo reputarit? Et erit aliquis tanta confidētia qui inuolare in sacros thesauros inducat in animū, inopū, pupillorum, & viduarū dupliciter, eorum vsibus addictos, & quoniam templa virique sacrati in pupillorum numero sunt, quasi aliena tutela: & præfer-

tim

tim Principis præsidio opus habeant. Simul sermōnis vitandi causa abstinendum censeo, magnum rebus bene, aut perperam gerendis momentum. populus enim quasi impium auersatur, si quem videt Deo sacra contingere, ipsumque, atque adeo remp. in expiabili religione eo facto constringi putat: si quid aduersi accidat, mercedem suscepti sceleris interpretatur. Qua causa Ferdinandus Castellæ Rex cognomento Sanctus, Hispali obsessa in magna atque adeo suprema inopia suadentibus quibusdam, uti templorum donis eam inopiam leuaret, ne incepto abscedere cogeretur cum graui dedecore nominis Christiani: præcise facturum negauit, maius se præsidium ponere dictitans in precibus sacerdotum, quam in omnibus eorum copijs & auro. Modestiae & pietatis merces fuit vrbs amplissima proximo die ad ditionis conditiones redacta. Contra Ioannem Castellæ Regem eo nomine primum uictum ad Aliubarrotam opinio fuit, à multo minori hostium numero, non alia causa quam Guadalupei templi donarijs, quæ inde mouere nefas erat, in eius belli usus conflatis. Virginē suas sedes sumpta vindicta tutatam. Accedat præterea ad inopiam Principis atque ad Romani Pōtificis voluntatē sacrati ordinis cōsensus: quod nescio cur negligatur antiquis sæpe temporibus usurpatum. Sed neque Episcopi

debent nimium difficiles se exhibere: sed pro virili parte temp. & Principem suis & templorum opibus iuuare. nam & in eum vsum optimè sacratæ opes collocantur: & quantum est commune periculum velle alienis tantum opibus auertere, neque de suo conferre aliquid? & constat Ambrosij tempore templorum prædia tributum Imperatoribus Christianis representasse. Prouidendum etiā est, ne ipsis onus recusantibus, ad extremum illud recurratur, vt ipsorum consensus non requiratur: ipsis inuitis auferantur, quod multo grauius sit. Illud cauere diligenter debet, ne subsidiū semel concessum perpetuum sit. sed præsentī inopia subleuata, periculo procurato ius suum & libertas ecclesijs integra sit, diuitiæ ad alios vsus conuertantur: milite aut classe iuuent instructa suis sumptibus, commeatum suppedient. cōmodius id erit quam si pecuniam repræsentare cogantur, quam pace parta in alios vsus conuertat Princeps, nouamque deinde imperet nouis enatis difficultatibus, neque sit exactionis finis. Hæc mihi considerata Principi, considerata viris sacratis videbantur atque præstanda. quæ si negligātur, ne sero sacratus ordo ereptam libertatē gemat, imminutas opes: frustra Princeps necessitudinem excuset, calamitatem ærarij. Multi quidem graues casus afferri possunt, plena est exēplis historia eorum Principum, quos

conta-

contacti facri thesauri egere præcipientes. mitto eos qui sua auctoritate fecerunt, tum à nostra religione alienos M. Crassum, Gne. Pompeium, Antiochum, Heliodorū, Nabuchodonosorem: tum ex nostra gente, Vrraca Regina Alfonsi sexti filia in limine templi quod expilarat, occisa ruptis visceribus; Carolus Martellus regiae Francorum magister, Astiulphus Longobardorum Rex, Fridericus Imperator, alijque innumeri infelices exitus consecuti ob occupatos ecclesiarum thesauros. Petro Aragoniae Regi eo nomine quarto Teclam virginem a lapam infregisse lethalem scilicet, sexto post die morte consecuta, fama est: Tarraconensis ecclesiae iura, quae ille violarat, eo supplicio vindicata. Sanctius Aragonius Rex in templorum & sacerdotum bona licenter inuaserat. ærarij tenuitas ingentes bellorum sumptus excusare videbantur, data præterea à Gregorio septimo Pontifice Maximo facultas decimas & vectigalia templorum, quae extructae recens aut Mauris erepta essent, pro arbitrato permutandi, inuertendi, attribuendique quibus mallet. Illustri ipse modestiae & Christianae pietatis exemplo, conceptam ex eo religionem in uidiāque procurauit, Rotae in Diui Victoriani ad aram D. Vincentij humillimo corporis habitu cum gemitu & lacrymis publicè veniam precatus. Affuit Raymundus Dalmatius eius urbis Episcopus.

H 5

copus.

copus, cui quæ ablata fuerant omnia reponi integrâ fide mandauit. Et miror nostra ætate quosdam viros Principes, quorum exēpla imitātur, templorū bonis occupatis, eius neque lacrymis moueri, neque perhorrescere exitum. In Oſcensi enim obſidione, dum propius muro succedit, sagitta sub ala confixa perēptus est: vir alioqui magnis animi & corporis dotibus: sed vno eo auaritiæ crimine fama minori. Populus enim infaustæ cædis causam templorum bona occupata interpretabatur. Huius tamen filio Petro Regi & posteris ab Urbano secundo Romano Pontifice datum est, vt templorū, quæ recens extruerētur aut de Mauris caperentur, decumas & redditus ipsi perciperēt, exceptis tantum ijs templis, vbi Episcoporū sedes erant. Tanta erat cupiditas impiæ gentis extirpandæ, vt quid incōmodi ea indulgentia in posterum allatura esset, non considerarent. Ea fretus pontificia indulgētia Alfonso Petri frater Vrracæ maritus: cōfilio præterea Lusitani Régis, in belli sumptus templorum thesauros occupauit, quos inde mouere religio erat. Isidorus aliique Diui grauib. inflictis pœnis ac Alfonso dotali Castellæ regno, vxore ac vita tandē ad Fragam spoliato, eam iniuriam vindicant: odiumq; populare vocesque impium facinus accusantium, graui violatores manere pericula. Alfonso Sapienti Regi templorum decumas

120000 2 H dedit

dedit Gregorius decimus Pótifex Maximus. crepti imperij Romani ea compensatio fuit, levis videlicet & noxia: vti rerum euentus declarauit. regno ablato filij armis inops defertusque decessit: Princeps paulo ante cū magnis Regibus comparādus. Ad illud certe quāti est quod regij patrimonij, precepti regij quāstores fatentur, & res ipsa docet, haudquaquam inopiæ succursum templorū redditibus, sed maiori potius inopia laborari, quasi contactu rerum sacratarū consumptis etiam regijs vectigalibus. Vt non immerito quod de pennis aquile Plinius refert: ab ijs mixtas aliarū alitum pennas deuorari: & de lupinis fidibus memorant alij si cū ouillis in vna chely intendantur eas arroderere occulta quadam naturæ vi: idem credamus in re precepti contigisse. Omnino miramur dolemusque auctis immēsum vectigalibus regijs, ingenti gaza aduecta Indico commercio, nauigationibus anni uersarijs: præterea templorū decumis magna ex parte occupatis, cunctisq; ordinibus sub imposito onere gemētibus, haud par operæpretium existere bello paceq; : grauissima inopia rēp. premi. minoresq; multo quā ante mari terraq; victorias existere, miramur dolemusque. Vulgus fed & primores gētis contactū rerum sacratarū interpretatur: quo vires debilitantur, minuuntur opes alię & vectigalia. Vasa certe Hierosolymitani tēpli à Tito Vespasiano capta,

capta, & à Genferico Vandalo Romæ inter alia spolia in Africam delata, & per multas Romanorum & Vandalorum Principum familias vagata, omnibus possessoribus vindicatis euerfisque, non ante quieuerunt, quam Vandalorum imperio deleto Belisarij ductu, captoque Gilimere postremo eius gentis Rege, Iustiniani Augusti iussu Hierosolymam sunt relata, nobilissimo triumpho post tot ætates de religionis hostibus, suisque violatoribus parto. Verum de regia potestate hæctenus. Principem deinde debemus præceptis atque disciplina, lubricamque eius ætatem frænare, ne delitijs luxuriet, copijs degeneret in tyrannidẽ: sed eam potius beneuolentiã ciuibus, eam modestiam in omni vitæ parte exhibeat, eam legibus & religioni reuerentiam, quæ Deo grata, ipsi honesta, reipub. vniuersæ salutaris contingat. Quem omnes ament, admirentur & colant, non quasi ex terrena labe concretum, sed ex diuina progenie cælo datum clarissimum orbis fidus.

LIBER

LIBER SECVN-

D V S.

De puerorum institutione- Cap. I.

MULTA sunt ad rectè constituendam
 remp. à legislatoribus viris prudenti-
 bus excogitata, atque sancita præclare:
 tum præcepta de puerorum ætate ad
 omnem virtutis partem informandam, maiorem
 quam cætera vim habent. Præclara opinio gentiũ
 omnium firmata consensu, ex ipsis naturæ ducta
 principijs, si salui esse velimus, præcipuam & maxi-
 mam curam liberis esse impendendam. Quid enim
 est in hominum vita, vel ad fructum suavius, vel
 ad dignitatem honestius, vel vsu salutaris, quam
 ciues optimos existere? Quid tristius ac vero exitia-
 lius contingat, quàm si à Dei notione atque ope-
 ribus alieni, omnia sceleribus ac libidinibus pol-
 luant feroces & rapidi? quæ autem gens tanta hu-
 manitate culta, aut tam agrestis & barbara, quæ
 non fateatur, non intelligat à primis annis reliquã
 vitam pendere: esseque cum primis rudimentis
 apta connexaque cætera, postrema cum medijs,
 cum initijs vtraque fere consentire? Vt enim in se-
 mente posita spes messis est: ita totius reliquæ vitæ
 expecta

expectatio ab educatione pueritiæ pendet. altas radices agunt serpūtque late, vti in noualibus, quæ primis annis semina committuntur. Itaque mirari desinam omnia mala, graues calamitates quasi factæ agmine per vrbes & oppida incurrere ea cura neglecta passim, quæ vel maxime commendata omnibus esse debuit publice priuatimque. Filiorum infantiam delitijs & voluptate corrumpimus, corpus otio, animū libidine imminuimus. Ostro, purpura, & auro, gemmarum fulgore superbiam fastumque alimus: cupedijs irritatur palatum, nerui omnes corporis & animi eliduntur: domi audiunt videntque, quæ pudet pigetque referre exempla turpitudinum, vitiorum imagines. & credimus ex ijs pueris aut strenuos milites, aut moderatos ciues euasuros? quos potius credi par est senatores factos, magistratus adeptos maiori vitiorum licentia miserabiles strages fore, quam primum edituros. Non facile eluuntur colores quibus natiuus lanarum candor mutatur: retinetque testa odorem, quo est primo tempore imbuta. prudenterque Virgilius vt multa dixit:

Vsq̃ue adeo à teneris assuescere multum est.

Rerum imagines à primis annis susceptæ, exēpla præceptaque quantopere hereant, quantam vim, siue ad corrūpendos mores, siue ad castigandos habeant vix credi possit. Quod quidam præclara facinora

cinora per totam vitam suscipiunt, prauos animi
 motus coercent: alij libidine & ignauie mancipan-
 tur, fere ex prima institutione totum pendet. Ca-
 nem tu mihi venaticū dum est tener, instituas odo-
 re persequi feram, mōstrare prædā rictu contra-
 cto, sublataue manu: equum inutilem putes no-
 xiumque, nisi à primo tēpore domitus, tergo sesso-
 rem admittere, pedes mouere ad numerū, fræno
 & calcaribus regi virgaque sit edoctus. mites arbo-
 res dum sunt teneræ adminiculis erigas, circunci-
 dendo castiges, telluris vitio laborantibus mutes
 locum: ne ea cura neglecta syluescant, frustra que
 deinde omnis labor sit. Frangas enim citius quam
 flectas quæ semel induruerunt. & erit aliquis tam
 alienus à communi sensu, tam oblitus publicæ sa-
 lutis, qui non putet omnem curam teneræ puero-
 rum ætati impendendam: formandos ad iusti-
 tiam, exemplis præceptisque ad innocentiam vi-
 tæ erudiendos: quo tempore mollis ceræ adinstar
 ducentis manum sequuntur, in quencumque ve-
 lis habitum formamque mutare? durati figuram
 externam non recipient, neque vllis præceptis ca-
 stigati mutabunt. Ridiculum est rem familiarem
 augere: agros diligenter colere, vt multiplicatus
 prouentus labori respōdeat: amplas extruere edes
 magnis cæmentis & molibus multis sublatis ta-
 bulatis fornicibusue ad culmen vsque perducere:
 addere

addere amœnitates hortorum, veste pretiosa, signis, varia supellectile ornare, pecuniæ cumulos construere: filiorum educationem institutionemque negligere: quibus hæc omnia cedere debent instrumenta salutis & dignitatis si probis, si iniquis profutura ad perniciem, breuique tempore peritura. Quod quid aliud est, uti eleganter Plutarchus dixit, quam calcei ut sint elegantes, diligenter curare, pedē cui calceus paratur, negligere prorsus? An vlla possessio, vllum ornamentum cum filiis conferatur, sed probis & modestis: prauè educatis nulla tristior pestis. Recte Cornelia Gracchorum mater mulieri ornatum ostendenti gemmas, aurū, vestes: filios ipsa è schola redeuntes monstrauit: quos illa optimis moribus informauerat: multum etiam iuuit ad eloquentiæ laudem, quæ summa in illis fuit, comparandam. Domus procuratorem virum fidelem præficimus: ianuæ curam non credimus improbo homini: ac vero reliquos ministros & famulos, ut moribus compositi sint, prouidendum ducimus: filiis concedimus, ut suo viuant arbitratu. Nimirum liberorum nostrorum mores nos ipsi indulgentia corrumpimus: quæ indulgentia proculdubio dolore parentum, filiorum exitio mutabitur. senum, quibus solatio esse debebāt, carnifices facti, rei familiari vniuersæ, familiæque calamitatem comparabunt: eoque amplius quo
amplio-

ampliores diuitiæ suppetent maiorum industria
 partæ, vitæ superioris licentia nullis finibus resi-
 stet: grauiora indies appetent omni alia cura reie-
 cta, præ libidine se se voluptatibus quasi cœno in-
 gurgitandi: quanto cum dedecore dicere non
 attinet. Maiorum gloria posteris quasi lumen est,
 neque bona eorum neque mala in occulto esse pa-
 titur: quantoque parentum & auorum vita cla-
 rior, tanto filiorum vacordia flagitiosior. Proh
 magnam & sublimen puerilis institutionis pote-
 statem. Sed opponunt quidam, sermonibus & præ-
 ceptis iuuenes ad virtutem incitari quidem, sanari
 vix vnquam: idque ex eo colligunt quod sapissi-
 me contingat, vt qui optime loquuntur, pessimè
 viuunt, suas disputationes moribus destruentes,
 vel mores suis disputationibus arguentes, ipsi ad-
 uersus se graues censores, disputatores accerrimi.
 Nos vero si diceremus eam in disputationibus &
 præceptis philosophorum inesse vim, vt ex audien-
 tium animis vitia euellere, virtutes ingenerare sem-
 per valeant, merito mentiri iudicemur. Obstat in-
 genium: exempla, mores impediunt, libertas vo-
 luntatis omnia doctrinæ & prudentiæ præcepta
 vincere solitæ. Multas magnasque mercedes, vt ait
 Theognis, ferrent philosophi, si quemadmodum
 Circe herbis & cantibus homines statim conuert-
 tebat in feras, ita ipsi suis sermonibus ex feris ho-

mines facerēt, id est, homines ferarum simillimos ad virtutem à vitio, ad rationē à furore, ad humanitātē ab immanitate reuocarēt. Et tamen aliquid se aliquādo eiusmodi effecisse philosophiē gloriari licet. Producet enim Polemonē ab infami vita moribusque profligatis ad seueritatē vna Xenocratis disputatione perductū: multos alios ab improbitate ad sanitatem diligētia præceptorum reuocatos numerabit: atque concludet, tanti virtutem esse, vt vel paucis sanādis omnia remedia tentari debeāt: teneræ puerorum ætati maiori fructu, certiori spe laborem & diligentiam impendi. Rursus quæ grauior luctatio est, ingeniorum à prima ætate tantam quibusdam inesse prauitatem accusabunt alij, nullis vt salutaribus succis sanari possit: non si Hippocrates medicorū princeps, aut Apollo ipse ad medicinam faciendam omnia artis præcepta, omnem operam & industriam consumat. Naturæ ferre quisque suæ semina ductumque sequitur, si moderate ad salutem virtutesque capeffendas, si turbidæ ad suam & aliorū perniciem. subtilis argumentatio & valida, non expedita responsio. Equidē profligatam quorundā naturā corrigi aliquando atque immutari nō posse, facile dabo: quod & in cæteris animātibus cōsideramus, genera aliqua nulla arte posse cicurari. quis enim viperam aut scorpiū, quis pantheras posita feritate mansuefacere aggredietur?

tur? quis illis fidat? nam leonibus forsan & elephā-
tis propter generositatē aliquando cicuratis creda-
mus. alia quēdam animalia mansueta natura sunt,
vt manu tractari possint, pecora, iumenta, & quā-
dam auium genera: siue naturā instinctu homini-
bus amica, siue frequenti vsu feritatem mansuetu-
dine mutarunt. Ita inter homines plurimum ad vi-
tam instituendam, moresque conformandos inge-
nium potest cælo datum: sed secundum indolem
recta aut praua institutio multū valet à prima æta-
te suscepta, annis consequētibus confirmata. Neq;
negabo (quī enim possim?) nasci quosdā tanta in-
geniorum prauitate, vt sanitatem respuāt, ijs insti-
tuendis languescat omnis industria. contendo tamē
prauā institutione naturā optimam indolem-
que virtutum deprauari: non secus atque agri fer-
tilis cultura sublata, sentibus, dumetis & herbis
inutilibus vastātur. adhibita institutione cultuque
recta ingenia indolesque iuuantur, atque cū admi-
rabili fructu suscepto labori respondent. Prudēter
Nicias roganti cuidam, quibus artibus & qua indu-
stria talis vir euassisset ac tantus: Naturā, inquit, bo-
num industria quoque ipse iuui. Sic arbitror viros
omnes præcipuos & excellentes, quos antiquitas
celebrauit laudibusque ad cælum euexit, siue in
Iudaica gente populoque Christiano, siue inter
Græcos & Romanos, ad naturam excellentem,

disciplinam accuratam & diligentem adhibuisse. ac nominatim quod Susanna pulcherrima puella sanctissimæque, vt pudicitiam tueretur aduersus petulantes senes libidinis æstu furentes, se ignominia atque mortis haud dubia periculo obiecit, metus numinis præstitit parentum institutione à primis annis susceptus, vt diuini libri testantur. Quod si vitia in natura insita mediocria sunt, neque desperata curationis, recta sæpe institutione sanantur atque in contrarium mutantur: quæ maior inter homines multitudo est. nam & ferrum frequenti attactu deteritur, ferruginemque splendore mutat: & pastoritios baculos videmus, cum recti natura sint, inflecti arte, curuosque reddi. Certe si mutari prorsus ingenium non poterit, minora vitia erunt per institutionem castigata. Quod si leones aliaque bestia immites & immanes posita feritate mansuescunt: quis hominẽ desperet prorsus sanari posse, consilij participem, rationeque armatum aduersus naturæ impetus quamuis vehementes & deprauatos? Nunquã profectò contingat, vt ex rubo colligatur vua, ex arbuto ficus aut malogranata: sed mitiores certè & cõmodiores, vt ex quaque arbore fructus proueniant, diligens cultura faciet tempore adhibita. quæ frustra quidem sit, si solum sterile, saxi impeditum, arenis gracile contingat, si semẽ inane atque corruptũ mittatur.

Sed

Sed nulla pars est terræ, vnde percipi aliquid non possit: & hæc ipsa incommoda cultura mitigabit. Omnino ad soli feminisque nobilitatē, si diligentia accesserit, eximium quiddam & præstans erabit. Quod si altius ire per naturam non datur, minores profectus negligendi non sunt. multa enim quæ corrigi possent comodioraue reddi præsumpta desperatio corrumpit: ac fere nulla alia causa à parentibus filij omni tempore degenerant ex Dauid Abfalon nascitur, ex Salomone Roboamus. & vt diuinos libros mittamus, optimi plerumque Principes ab omni memoria profligatos successores habuere: quam quod molli educatione indoles corrupta est, vitiaque aucta quæ in natura abdita erant, modestis parentibus sæpe minori diligentia filios castigantibus. Et vt quisque optimus est, ita alios præsertim in plena sapientiæ domo educatos, sibi similes fore auguratur, minorem industriam adhibet. Quantum enim institutio valeat duorum catulorum exemplo Lycurgus declarauit. ijsdem enim parentibus vnoque partu ortos, alterum venationi assuefecit, alterum offæ: deinde utroque in conuentum producto cum proiectum cibum alter consecratus esset, neglexisset alter præstudio insequendi leporem obiectum: quantum consuetudo valeat à teneris suscepta ciuibus monstrauit, eamque plerumque natura esse potentiorē

3011 I 3 docuit.

docuit. Verum ad naturam deprauatissimā, vnde
huc defluxit oratio reuertamur. Hominum saepe
vitium est, quod deprauata indole pueri nascuntur.
nullo coniugū delectu cōnubio iungimus, quibus
præter formam nihil præcipuum est, aut quos vna
census & pecuniæ magnitudo commendat: secus
quam in iumentis, pecoribus, stirpibus, in quibus
ad propagationem maior adhibetur cura. vnum
quodq; in suo genere vt sit maxime generosum cu
ramus: ciuiū propagatio negligitur. Vt ciues pro
batis moribus, ingenio excellēti, præcipua indole
matrimonia iungant, quis curauit vnquā satis pro
rei magnitudine? Coniugio adolescentes Aristote
les arcet eo argumento, quod præter alia incōmo
da apud quoscumque susceptū est, vt minori ætate
iungant connubia, pusilla statura, imbecillo corpo
re homines fiunt. Itaque viros triginta sex annorū
iungi vult, vxores annorum decem & octo. Plato
his viginti annos dat, illis triginta nihilominus. Ad
hæc generandi tēpus & horas, in quibus tantū mo
menti est, quis vnquam medicorū consilio capta
uit? quis victū temperatū & salutarē eadem de cau
sa adhibuit? hyeme Boreaque flante, quibus tēpori
bus corpora vegetiora sunt, filiorū procreationi da
re operam idem Aristoteles sancit. Quis hæc aliaq;
obseruauit omnia: quæ recēdere oratione longum
esset? an non potius ardore concitato sine iudicio
sine

sine ratione in libidinē plerique rapiuntur feroces
 effrantesque iumentorū adinstar: quod suo & pro-
 lis luatur malo. Ergo fontes repurgētur, vt riui syn-
 ceri decurrāt: arbor in radice sanetur: putre pomū
 & corruptum reformetur ex semine, & ad pristi-
 num decorē, sublata per eum modū putredine, ni-
 torēque referatur. Hoc remediū est ægrotæ acia-
 centi reip. corruptisq; nostris moribus multorum
 vitio & turpitudine: aut si ne hac quidem procedi-
 mus, profecto nulla vnquā medicina tantis malis
 tantisque incōmodis idonea reperiatur. ea cura
 neglecta, in qua salus publica vertitur, mirum non
 est, si maior indies flagitiorū colluies existit: om-
 nesque reip. partes libido spurcicia fēdat: crudelitas
 supplicio, auaritia furtis, superbia contumelijs af-
 fligit. Ex parentibus non modo prauis, sed etiam
 modestis & probitate conspicuis (quanquam quæ
 probitas esse potest filiorū institutione neglecta?)
 pueri procreantur, adolescentes crescunt agresti
 ferocique ingenio, viribus cōfirmatis, exitio patrię
 familięque futuri. An ijs sanandis vlla disciplina
 deinde satis sit, vllę leges sufficiāt quamuis suppli-
 cio sancitę, armatę Principis auctoritate? Licentia
 à primis annis suscepta dissimulatione parentum,
 quoduis dictum factūque infantū quamuis turpe
 risu & osculo excipientiū, in annos singulos cōfir-
 mabitur: crescetq; immēsum, vt frænari nulla arte
 possit.

-sup

I 4

possit.

possit. Quis enim affectus indomitos libero campo vagari assuetos vi frangat flectatve in contrarium res esset comparanda miraculo. Contingat potius deprauari, qui optimis disciplinis instituti erant, abreptos naturæ impetu ex se ad mala procliuis: qui prauis ab infantia moribus imbuti maiori ætate mutauerint, paucissimos inuenias. Repete veteres historias, euolue antiqua scriptorum monumēta, reuoca in memoriā antiqua improbitatis exempla: nobiles scelere Principes priuatosque, ex paruis initijs concessaque vitiōrū licentia videbis in illa mala abiisse præcipites. Hoc maiores periculum prouidētes viri sapientissimi, prudentes legistatores, ad præcipuam suæ prouidentiaē partem pertinere iudicarunt, quibus moribus prima ætas imbueretur: plurimūque operæ posuerunt in puerorum institutione commendāda. Sic Lycurgus Lacedæmone ex numero principum ei curæ virum præfecit prudentia probitateque præstātem, quem Pædonomum dixit, sublati seruis, quibus pueros instituendos credere antea ijs ciues soliti erant. ne frequenti cum ijs vsu videlicet seruiles mōres imbuerent, prouidebatur. Id secutus Aristoteles è pluribus magistratibus vnū ei curæ, in qua salus publica vertitur, præficiēdum cū ampla potestate iubēdi vetandiq; constituit. Melius Persæ (vti Xenophō scribit) diuisa multitudine in
qua-

quatuor partes pueris instituendis viros principes
 præfecerunt ex senioribus selectos probitate ex cel-
 lētes, vt vberior prouētus existeret, duodecim nu-
 mero, quo partita inter multos cura, minor labor,
 maior diligentia esset. Quam industriam vellem
 ex parte nostri Principes ciuitatesque imitarētur,
 viris eximijs ei curæ ex vtroque ordine sacro &
 populari præfectis cum potestate de præceptorū
 moribus, docendique dexteritate (in quo grauissi-
 me peccatur multis modis) iudicādi publice. Quī
 enim: calceos vestesue non conficiat, nisi qui artis
 peritiam ante probarit: filios sine delectu cuicun-
 que se obtrudēti erudiendos tradamus? Medicum
 nemo morbo curando nisi peritum artis quamuis
 rogatus accersat: amicorum precibus cedamus fi-
 liorum magistro institutoreque aduocādo? Apage
 dedecus ignauiaque grauis. neque enim tanti ami-
 ci esse debent, vt propterea grauissima pignora in
 periculum vocentur. Sed & ijsdem ius sit, me qui-
 dem auctore, inquirendi in ciuium mores censo-
 rum adinstar, ac coercendi malo priuatim patres
 in filiorum institutione negligentes, pueros casti-
 gandi, includendi etiam si opus sit rebelles, inge-
 nio præfracto, præsertim qui defunctis parentibus
 aut domo profugi sine lare familiari incertis sedi-
 bus vagantur pueri puellæque: vnde scelerum li-
 centia existit, animi deprauantur, multorum cor-
 pora

pora libidinum tabe contaminantur. A maioribus nostris non alia causa litteras tradendi cura sacro ordini à primis temporibus demandata est, quam quod plurimi referre haberent persuasum, si pueri cum litteris pietatem sensim instillatam, auribus oculisque imbiberent, apud viros sacros versantes. Quo factum puto, vt qui litteris dāt operam sacri ordinis veste & pileo à populo secreti sint, vti in publicis scholis fieri videmus, præsertim in Hispania. In Gallia etiam quicunque litteris & eruditione conspicui sunt, magnos clericos vulgus vocat. Eam curam Pontificibus haud satis pro dignitate tractantibus ac vero negligentibus, viri præ cæteris pietatis studijs præstantes, quos monachos dicimus, & in studium impulsu iuandi rempub. sæpe arripuerunt, diuinum se numen promereri eo labore procuratoneque persuasi: in quo tantum momenti esse videbant. Antiqua Benedictorum præsertim monasteria scholæ publicæ erant ad iuuentutem erudiendam à viris sanctissimis constitutæ. Vnde haud levis publicæ utilitas exitit, ipsi magnis diuitijs atque ingentibus creuerunt, omnibus certatim pios eorum conatus iuantibus re, opera, consilio. Ex ijs monasterijs, velut ex arce sapientiæ innumeri viri prodierunt, vtriusque philosophiæ cognitione præstantes, diuinæ atque humanæ. vti editi eo tempore ab eaque

natione

natione hominum libri multi & excellentes in suo quisque genere mirandi argumento sunt.

De nutricibus. Cap. II.

Equitur disputatio de nutricibus quali ingenio, quibus moribus esse debeant, & an omnino adhibendæ sint infantibus educandis: quoniam earum sæpe vitio ingenia puerorum moresque deprauantur, nulla ut deinceps disciplina, nulla cura sanari possint peccata in lacte suscepta. Expedita præceptio, difficilis observatio. Nihil tamen negligendum, quod maioris rei momentum efficiatur. Censeo igitur nullas nutrices præter matres ipsas esse debere: censeo, si id integrum non sit, optimis moribus sedato ingenio adhibendas. Saluberrimum profecto institutum esset, editos in lucem foetus à matribus nutriri, ut & ipsæ omni ex parte suo officio fungerentur filijs educatis: foetus quasi continuato alimento vegetiores robustioresque corpore euaderent: syncerior animus esset nulla alieni succi sanguinisque mixtura. Alioqui corpus morbis obnoxium existat, varium ingenium, mores turbidi: quæ fere corporis, cui est animus deuinctus, naturam sequuntur. Quid est enim lac nisi sanguis, quo foetus in utero aleba-

alebatur, colore tantum mutato? cur provida natura effecit ut foetu in lucē edito vbera sua sponte distenta alimentum lactis ministrarent? Cur geminis voluit mammis pectus intumescere? nisi ut maiori lactis copia facultas nutriendi magis esset expedita: integrumque matris officium partu educationeque ipsæ parentes implerent, præcipuum & maximum mutuae caritatis vinculum. Neque alia causa crediderim matribus erga filios ardentiorē amorem esse, quam quod in ortu educationeque maiores quam patres dolores molestiasque ipsæ suscipiant. Sic dimidiato onere imminui magna ex parte eum ardorem atque cū nutricibus communicari, neque quæ pepererunt integras matres esse, sed ex parte dimidiata, necesse est. præsertim infante ab oculis ablegato obliuio sequitur, mutuaque illa & ardens animi affectio inter parentes & liberos extinguatur magna ex parte: uti in expositis infantibus videmus, neque sensum vllum matris neque desiderium eius quæ peperit remanere. ut quidquid amoris filijs erga parentes, parentibus erga liberos apparet, totum frequens consuetudo & opinio ab ortu suscepta parentes eos & liberos esse, sibi vindicare videatur. Sinamus ergo feminas integras esse matres, neque caritatem concedamus partito onere imminui: quod rebus publicis & priuatis perniciosum sit. Ventris fæditate
amouen

amouenda herbis noxijs, si quæ mulier fœtum abi-
gat, scelus faciat quod publico odio luatur, suppli-
cio vindicetur: infantes editos abs se dimittere im-
pune fit: Quantum enim interest eiicias ex vtero
dum conditoris manu formatur, an editum filium
cognato sibi alimento priues nutrice aduocata? A
parentibus magnos viros enutritos proprio lacte
crediderim, qui ab omni memoria floruerunt: ac
præsertim sanctissimos Patriarchas auctores Iu-
daicæ gentis diducto coniugio toto ab ortu infan-
tis triennio: quo decurso, ablactatoque filio, instau-
rato conuiuio ad cõplexus redibatur. Non mino-
ri tẽpore neque alia cura Samuel propheta creuit,
vti diuini libri testantur. Verum quantæ sint deli-
ciæ nobilium fœminarum non ignoramus. quis
persuadeat vt ad dolores partus nutritionis grauẽ
ac diurnam molestiam addant? facilius sangui-
nem hauserint, quam vt præcepta salutaria ad au-
res admittant. Ea causa, & quoniam contingit vt
defuncta matre aut vberibus casu aliquo arefactis
nutrix necessario aduocanda sit: censeo ingenium
eius esse considerandum vt mite sit, cõpositus ani-
mus, vniuersaque constitutio corporis æquabilis,
ac quoad fieri poterit maternæ consentanea. Ne-
que atrabilis vexet, neque redundet pituita: non
sit iracundia facili, metu deiecta. Omnia denique
conueniant aptaque in natura, in moribus sint se-
data:

data : vt minima immutatio sit in fœtu . ne lacte mutato vires animi & corporis debilitentur, prouidendum. In frugibus pecudibusque, ac omnino cunctis animantium generibus non tantum femina ad seruandam indolem valent, quantum terræ proprietas, cælique sub quo aluntur mutat: generosius in sua quidque sede gignitur . insitum alienæ terræ , in id quo alitur, natura vertente se degenerat. sic filiorum corpora minuuntur sæpe inter Principes viros & locupletes : agricolarum filij robustiores euadunt non modo labore consequentis uitæ exerciti (quantulum enim id est?) sed quia ab infantia consentaneo alimento maternis ex vberibus creuere. Germanos, Tacitus ait, in eos artus, ea corpora, quæ miramur excrescere , quoniam sua quemque mater vberibus aleret, neque ancillis aut nutricibus eam curam delegaret. Contra nobilium inter nos filij parentibus dissimiles sæpe euadunt , pusilla statura, moribus , ingenio, viribus. cum nouo enim lacte cætera , vt par est, magnopere etiam immutantur . Quod in alijs animantibus cernitur: si ouis lacte hædus , aut agnus caprino lacte nutriantur, eueniet proculdubio agni lanam asperiores esse, hædi capillum molliorem existere. Scimus in Italia Gotthis imperantibus lacte capræ nutritum Ægistum ex eo nomine, admirabili pedum

pedum velocitate fuisse. auctor Procopius. Alterius, canis lacte educati recenti memoria usque adeo cerebrum aruisse, ut noctu fugato somno per plateas miserabiles ululatus ederet latrantis in morem. Auditum ex eo qui vidit oppidi eius regulo testamur. Ut mirer Habidem primis temporibus Curetum in Hispania Regem à Gargoriauo feris obiectum, Cyrum etiam simili casu lacte canino, Romulum & Remum Romæ urbis conditores primos à lupa educatos. si vera sunt quæ magni auctores affirmant, & non potius commenta fabularum. Recte elegans Poeta & prudenter cuius impietatem accusabat, de eo addidit. *Hyrcanæque admorunt vbera tygres.* Magni enim refert multumque in utramque partem valet, quo alimento fetus nutriatur. Censeo præterea nutricis mores diligenter considerandos, ac eius rei præcipuam & maximam curam esse debere, quanta modestia sit, pudore quanto. Eam enim primum audiet puer, eius mores effinget, dicta imitabitur. & hærent tenacissimè quæ primis annis suscepimus. Sapientes Crisippus nutrices optauit, certe quantum res pateretur optimas. Ego ingenio, prudentia, probitate commendatas: ut earum virtutum semina cum lacte in alumnum transmittat: actionibus verbisque consentaneis puer erudiatur. Addit Plato, quoniam infantes propter ætatis

ætatis imbecillitatem fictis narrationibus delectantur, considerandum quas fabulas nutrices ijs narrent. ne obscœna, improba, v&sfana contineant (cũ ferme iñania quæque & deridicula in nutricum cunas ablegare cõsueuerimus) sed quæ simulacra & imagines sint earum virtutum, quibus reliqua vita exornatur. Æsopi fabulas præsertim selectas & eleganti carmine explicatas, quod Faernus nostra ætate latine præstitit, infantum auribus & sensibus consentaneas fore putabam. Cantiones promiscuas & ex compitis desumptas vsurpare debere nutrices infantibus oblectandis, conciliando sopore verum non est: sed quæ probitatem pietatemque redoleant, quibus in memoria relictis virtutum semẽ existat. Curandum denique, vt domi pueri nihil audiant, nihil videant à prima ætate, quod non sit ex probatissimis moribus & sanctissima disciplina. Aristoteles ne signa quidem & tabulas obscœnas obijci infantium oculis vult. eosdẽ à theatro arcet omnium turpitudinum fœda officina: cuius præcepta vellem nostri homines sequerentur. Hanc adhibendam diligentiam putabamus fœetibus nutriendis: quæ superstitiosa fortassis videatur, si nostros mores & ignauiam consideres, pro rei natura haud satis magna. Nos inepti qui agris, vineis, oliuetis magnam curam impẽdimus: filios seruis erudiendos permittimus, quorum consuetu-

suétudine carere potius per omnem vitam deberent, ne pestilenti morum afflatu corrumpantur. nutrices adhibentur è promiscua turba arrepte nullo iudicio, modo copioso lacte pectus redūdet, cum quo tamen tetrum spiritum ducant, quo corpus & animus inficiatur: contagione morū, verbis, exemplisque corrumpantur. Mentior nisi pueros peruersis moribus existere miratus fratribus & parentibus dissimiles nutricū vitio, tantam morū & ingeniorum labem cōtigisse causam sciscitatus sæpe deprehendi. Ac duas præsertim sorores moribus, ingenio, formâ discrepâtes nominare possem, alteram modestissimâ matris lacte creuisse, alterâ agresti nutrici atque temuluntæ commendatam, prauo lacte ingenium cōmutasse, euasisse ferocē.

De prima Principis institutione. Cap. III.

E singulis disputauimus, nutritione disciplinaque liberorum. de futuro Principe dicere nihil attinet, res ipsa indicat, exquisita & maxima diligentia opus esse ne leue initio peccatū, publice deinde reip. malo luantur. In fastigio enim rerum collocatur Princeps, vt numinis instar sit, quasi heros de calo lapsus maior conditione mortali. Augenda maiestate, reuerentia concilianda in subdito-

K

rum

rum animis, regius apparatus adiungitur, trabea, gemmae, vestes auro & purpura rigentes, superba aulae structura, aulicorum ingens numerus, satellitum ordo, ut eo splendore perstrictis mortales oculis in officio se contineant. Recte hæc & prudenter. Adiungantur tamen virtutum omnium ornamenta, prudentiæ, humanitatis, fortitudinis, iustitiæ: litterarum & ingenij cultus adiungatur, quibus plebeij etiam homines venerandi efficiantur, cælestibus similes. colatur diligenter ager, unde vniuerso populo annona suppeditanda est, Principis animus. Prospiciatur oculo ex altissima specula in omnes reip. partes contemplanti, cunctis prospicienti maioribus, medijs, infimis. Curetur caput, ne tetra defluxione reliquum corpus inficiat. Est enim gravissimus morbus, ut in hominibus, ita in rep. qui diffunditur à capite. Optandum quidem esset ut Princeps omnibus animi & corporis dotibus præ cæteris emereret: & quo fortuna locusq; altior est, eo maiora ornamenta haberet, quibus popularium beneuolentiam conciliaret, quæ metu præstantior est. cuius in ipso nutu plurimum auctoritatis insit, cuius è vultu ipso atque oculis eluceat grauitas humanitate condita. Vellem eximia formæ dignitate esset, procero corpore, perspicaci ingenio, ad omnium animos deuinciendos ipsis gratiarum manibus factus. Sed votū id est,

id est, & rara felicitas cælo data potius quam hominum prudentia quæsitæ: præsertim principatu hereditario, præfectoque eo quem Princeps pater quamuis infelicitè genuit. Tametsi ad id periculum vitandum non parum contulerit, coniugem delegisse magnis animi & corporis dotibus, nobilem, pulchram, modestam, & quoad res patietur locupletem: vt nihil humile aut sordidum in moribus existat: corporis venustati, maiorum virtutibus respondeat magnitudo animi. nimirum matrem futuram eius qui cæteris omnibus est imperaturus, exitium aut salutem allaturus ciuibus vniuersis & singulis. Quod nostrum tamè est, cætera omnia comparanda adiiciendaque sunt: quibus virtutes in natura insitæ augeantur, minuantur si quæ existunt vitia, illustretur vita futuri Principis & ornetur. Seruetur naturæ institutum, quæ non minus Reginis, quam alijs mulieribus duas mammas attribuit, easque lactescere voluit partu maturo: vt filij nimirum lactis vbertate materni sustentati, meliores vegetioresque fierent. Sed quando tantum inter nos deliciæ creuerunt, vt nulla ferme paulo honestior mater nutriendi laborem ferat: quod reliquum est certe & impetrare debemus, nutrix deligatur cautione maxima: non ad cuiusquam gratiam in regiam irrumpat, quod est nefarium & turpe. vti

superiori seculo in Lusitania Principem iuuentutis educandum amica Episcopi, qui multum in provincia poterat, eo agente suscepit cæteris dissimulantibus proli grauem turpitudinem & pudendam. Qualis successus fuerit dicere non est necesse, spe melior, neque nomina prode eorum qui peccarunt eo facto. Sed nostra tamen ætate frequenti fama vulgatum est, vero an falso haud facile dixerim, sed fama tamen percrebuit, Principem alterum in spem natum amplissimi regni noxia tabe vlceribusque, primis annis laborasse nutricis vitio tetra contagione infectæ. Pudendam atque detestandam incuriam, nisi multa essent quæ humano consilio prouideri non possent. Quod consequens est, ne à nutricis ore verbum vllum petulans aut obscœnum excidat: ne perpetuo infantis animo infixum permaneat, pudoris ab eo initio sequatur interitus, quanta cum perniciæ dicere non est necesse: totum enim studium dignitatis & honestatis extinguatur, libidini fræna laxantur ac vniuersa vita corrumpitur, turpitudine & faditate suscepta ab eo aditu. Præterea eo institutore crescat puer ijs præceptis, quibus in magnum deinde Principem euadat, par imperio contingat auctoritas. Deligatur ex omnibus magister morum, magister litterarum futurus prudentia conspicuus, eruditionis

opinio

opinione præstans, iisque virtutibus, quibus alumnus Princeps informetur ad omnem probitatis partem. Quod caput est, nullo vitio sit infectus, quod frequenti vsu traductum in puerum atque infixum ad reliquam ætatem hæreat: vti Alexandro Macedoni contigit, Leonidis institutoris, quæ hauserat vitia, elui penitus atque sanari in omni vita non potuisse. Sed nõ vnus, inquis, magister sit satis. Multa à Principe præstanda sunt, quæ nisi à primis annis tradentur, frustra deinde labor sit, iura danda populis, magistratus creandi, belli pacisque consilia sunt administranda, de multis quæ frequenter incidunt loquendum ac iudicandum. Omnibus disciplinis, vnde hæc petenda sunt, vnũ excellere non contingat: singula delibasse atque in mediocritate quadam consistere exigua laus, neque idonea Principis magistro futuro. In quaq; arte vel prima præcepta rudimenta que melius tradet, qui eius artis fuerit peritissimus: vti in tradenda Latina lingua, disciplinis alijs ingenuis contingat. Verum iactis latinæ fundamētis, atque degustatis quibusdam alijs consentaneis artibus, rebus administrandis bello paceque audire viros peritos quid vetat? opeque eorũ Princeps quamuis excultus litteris, quantumvis ingenio præditus opus habebit. alieno consilio vti salutare. Et placet nihilominus Persarum institutum, qui quatuor

noqal

viris primarijs Principem instituendum commen-
 dabant: vt in qua quisque arte excelleret, cam ma-
 iori dexteritate traderet. primus litteras doceret,
 alter leges patrias, à tertio ceremoniæ religionis
 tradebantur ritusque sacrorum, à postremo artes
 militares, in quibus tantum præsidij est reip. con-
 stitutum. Inter nos Principe instituendo duo mo-
 do viri primarij prudentia & probitate princi-
 pes designantur à patre Rege: alter litterarum ma-
 gister eruditionis opinione ætateque grauis, al-
 ter actionum moderator & dexteritatis, moris
 omnis haud ignarus. Verum quocunque nume-
 ro sint, quibus tenera ætas Principis formanda cre-
 ditur, ij præcipuam & maximam procurationem
 sibi demandatam putent: vt muneri satisfaciant
 dies noctesque vigilare debent. Polycletum no-
 bilem statuarium tradunt librum de artificio suo
 edidisse, quem canòna, id est, regulam inscripsit.
 quo libro omnia quæ in statua hominis fingenda
 obseruare conueniret, quæ singularum partium
 figura esset, quis situs, quis habitus diligenter expli-
 cuit. eodem autem tempore statuam à se factam
 publice proposuit, in qua quoniam omnia artis
 præcepta consumpserat, ipsam quoque canòna
 nominauit. Vellem hanc rationem Principis insti-
 tutores imitarentur, vt si minus libro scripto præ-
 starent, certe vita ipsi omnia præcepta virtutum &

sapientia à magnis philosophis tradita. ad ea Principis animum fingendum, atque in eo exprimenda vniuersa putarent. Quod rectæ institutionis caput est, ijs prima cura esse debet arcendæ ab aula turpitudinis & improbitatis præsertim: sed & vitiorum aliorum omnes aditus sepiant atque ferruginent. Iuuenibus inuerecundis & petulantibus locus apud Principem non sit: ne obiecta libidinum imagine pestilenti oris afflatu corrumpant euertantque penitus atque momento, quæ longo tempore in Principis animo coaluerunt virtutes, ex infamigratia captantes honores & copias (quorum est magnus numerus) assentatores, vaniloqui, salutis publicæ insidiantes: quæ pessima ars multorum nimium prosperis successibus creuit. Scimus ingentes inter nos opes fundatas, nobiles principatus constitutos multis locis ab ijs, qui abiecto pudore, scelerum administratos se Principi varijs temporibus præbuerunt. quorum nomina ne memoria prodantur posteris eorum & necessarijs tribuendum puto. Et tamen sæpius multoque plures euersos breui consideramus. subeunte videlicet Regis animum pœnitentia aut satietate minori in gratia ijs sunt, deinde odio: quia quasi exprobratores aspi ciuntur à Principe, ab alijs quasi corruptores & scelerati. Proxima cura sit excolendi Principis veris virtutibus atque erudiendi, blando sermone

quidem sapius, quæ præcipiendi ratio commodior multo est: sed cum opus erit seueritas adiungatur, verbis castigetur, plagæ nonnunquam addantur: ne indulgendo indoles præclara deprauetur, aut vitia, quæ sunt in natura insita, robur accipiant. Leones, ferum animal & immane, neque verberibus cædendi sunt, neque demulcendi blanditijs frequenter: sed popiis minæ permiscendæ. ea ratione coque temperamento facillè cicuratur. alioqui plagis ne feritas recrudescat, blanditiæ superbos faciant, ex vtraque parte intractabiles euadant, verendum est. Ingenium quidem Principis dispiendum est, & quibus rebus maxime moueatur, ijs institutores vtantur, si fræno retineri amat, si calcaribus concitari. pudor subrusticus amoueat: impudentiæ medeantur si adsit: coque vela conuertant, vbi aduersari vitium considerabunt. moneant, præcipiant, obiurgent, coerceant aliquando malo, insolentes cupiditates frangant: omnemque diligentiam adhibeant, ne alumnus præfracto ingenio sit petulantius: vnde perniciēs ipsi & subditis comparetur. Ita Theodosium Magnum inuenio Arsenio, quem Roma accersitū filijs erudendis præfecerat edixisse, vt quoties ei videretur eos verberibus cæderet, neque vnquam in eorum eratis conniueret. Virum magnum orbis imperio dignissimum. In quo ab omni memoria multos

Prin

Principum institutores peccasse inuenio, aut metu exacerbandi Principem, aut cupiditate eorum gratiam iniqua indulgentia promerendi. In ijs Romæ Seneca summus quamuis philosophus erudiendo Nerone Principe: in Castella Alfonfus Alburquerqueus Petro Rege instituendo, cui Crudeli cognomen fuit, accusari fortassis possint praua institutione naturæ vitia auxisse: accessisse alia. Indicio est vtriusque ijs Principibus præcipua gratia, rebus omnibus auctoritas, opes immensæ non sine inuidia atque obtreptione aliorum, suspiciatium malo publico priuatas rationes augere indulgendo voluisse: qua nulla grauior pestis, non modo reip. sed auctoribus. opes enim flagitio partæ diuturnæ propriæque non sunt. Scimus quidem Senecam à Nerone peremptum (ea merces disciplinæ fuit) impie, & immaniter. quis id negat? quis non videat? sed gratia tamē molli educatione collecta odio mutatur. Alburquerqueum fuga cōpulsum saluti consulere constat, hoc maiori felicitate, quod communicatis cum alijs proceribus armis in ipso vindictæ conatu defunctus, non ante quieuit tamen sepultura data, vti ipse testamento mādauerat, quam Petro Rege ad Taurum urbem partium diligentia capto. ne tantas strages daret scilicet prouidebatur. Ad extremum instituitur Princeps neque libidini, avaritiæ, immanitati seruire,

uire, neque leges spernere, neque formidine subditos terrere, neque vitiorum sordibus & libidinū licentia vitæ & imperij fructum arbitrari: stupra & commestationes: quarum rerum libido & voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. Sed vt regias potius virtutes persequatur monendus est: atque Regis munus & partes identidem explicandæ. Rex enim (si modo eo nomine dignus est) diuinæ legi paret, rationis ductum sequitur, iuris æquabilitatem tenet, coercet libidinem, malitiam fraudemque odio habet, acceptam potestatem vtilitate publica & commodis non licentia definit: tantumque reliquis hominibus honestatis opibus & ornamentis antecellere conatur, quantum opibus & dignitate maior ipse est. nullum vitæ periculum, nullum laborem pro patriæ salute recusat, in bello acer, in pace moderatus, nihilque magis cordi habens, quam vt populos sibi commissos beatos faciat, omnibusque bonis affluentes. Sic diuino præsidio cinctus & verissimis honestatis laudibus circumfluens, cuius ad se voluntates allicit, absolutissimū exemplar factus priscae maiestatis, quasi ex annalium memoria aut etiam è cælo diuinus homo. qua beneuolentia opinioneque à ciuibus suscepta, multo amplius quàm vllis viribus & armis imperium à maioribus acceptum æternum confirmabit,

bit, faustum subditis, propriumque posteris faciet: nulla ut vi externa euerit, nullis intestinis fraudibus insidijsque opprimi possit. Hæc de regia institutione in genere dicta sunt: deinde de singulis eius partibus est dicendum.

De victus cultusque ratione. Cap. IIII.

Raclaram multorum indolem publice priuatimque sæpe conturbauit copia voluptatū. Victus immoderatus, cultus delicatior gentem Hispanorū ad arma natam, vertenti fortunæ tribuit: atque ita ut è fastigio rerum, vbi collocati erant, in varias calamitates & magnas præcípites abierint. Ingentes animos atque inuictos, laboris & inediæ patientissima corpora, quibus virtutibus magnæ difficultates mari terraque superatæ sunt, imperium vltra solis vias, ipsosque Oceani limites propagatū, peregrinæ voluptates fregerunt Romanorum exemplo, haud minori periculo. Vix credat aliquis quod est verissimum. Plus hodie cupediarum in vna vrbe infumitur, tragemata, dulciaria, sachari amplius, quàm parentum ætate in vniuersa Hispania. bombycinæ vestis quantum Deus immortalis? elegantius hodie lanij, sartores, fabri vestiuntur, quam ante nostram ætatem ciuitatum principes

viri

viri nobiles & primarij. quod ad felicitatem horū
 temporum pertinere vulgo homines interpretan-
 tur, inde maius periculum imminet. Iam si priva-
 tis hoc contingit, quid putemus in regia fieri: vbi
 tanta voluptatū copia est, delitijs omnibus ex om-
 nibus locis in vnum locum collatis? Profecto nisi
 magna diligentia adhibeatur periculum est, ne
 Princeps à tenera ætate molli educatione corrup-
 tus, sagina grauis, morbis oppressus, neque bello
 neque pace bonus sit, quanta cum calamitate reip.
 dicere nō attinet, quiuis per se intelligit. Sic Prin-
 cipes videmus neruis sæpe laborare, abdomine
 multo graues esse, ad multam diem somno indul-
 gere, magnam vitæ partem medicis & curationi
 corporis dare, ac denique ante tempus extinguī.
 quod non laboribus, curis, sollicitudini tribuatur:
 sed inertiae, luxui, voluptatibus. Quī enim cibo &
 potu, quibus se ingurgitare sine modo consueue-
 runt, concoquendo idonei sint: vt non noxiæ mor-
 borum causæ existant, tetri humores & corrupti?
 Et cū omnis educatio referri debeat, vt vires cor-
 poris & animi maiores firmioresque euadant: cu-
 ra aulicorum in eo consumi videtur, eo spectare
 vt vtrisque viribus fractis inutilis Princeps ad res
 gerendas reddatur. Primum enim corpus mulieri-
 bus effoeminandum tradunt, cauentes ne solem
 aspiciat, aut aura paulo vehementiori affletur, la-
 bores

bōres omnes fugiat & uitae molestias: aulæ parietibus inclusus quasi in solitudine puellæ ad instar teneræ atque delicatæ retineatur, aspectum frequentiamque fugiens, ne sermonis quidem commercio cum equalibus dato, ludendi exercendiq; corpus facultate sublata. Mulieres, quasi vna cura sit Principis saginandi, ganæ & ventris cura cibi vt egregia quadam arte cōditi palatum excitent, copia tenera ætas obtundatur, vrgent vt comedat, & singulis prope horis cibos ingerunt intruduntque importunæ atque graues: & quasi id tantum operis sit datum, vt Regem epulis onerent, ne se loco cōmoueat, ita conatum omnem in hoc vnū studium conferunt: vt quoties minus aliquanto cibi sumit quam ipsæ volunt, id indignissime patiantur. Adde aromata, odorum suauitatem, vnguëtorum fragrantiam, gemmarum splendorem, totius ornatus & cultus mollitiem, reliquas illecebras, quibus robusti etiam & cōfirmata ætate eneruantur. An Princeps ne falsa illa dulcedine corrumpatur & à mentis statu deflectat, quis præstare possit in tãtis delicijs tam effceminata vita? neque enim molli & eneruato corpori animus ingens & fortis deuinctus esse potest. vna opera vtriusq; vigor & fortitudo corrumpitur, quasi cera ignis calore liquefacta. Voluptatibus enim assuefacto corpore, quî laborē & molestiam forti animo amplectatur,

virtu-

virtutem confectetur, quæ in arduo posita est: & non potius in vitia diffuiat, quæ sunt in præcipiti? An agro corpore, inerti, ignauo bellum prompto animo suscipiat, ductor ipse copiarum si opus sit, in labore princeps. imperandi curas, molestas quamuis & graues libenti animo sustineat? Rempub. inuerti potius permittet, quam vt laborem & molestiam suscipiat. In otio & vmbra educatus, negotium fugiat necesse est: voluptatibus hauriendis sitienter incumbat, eum vitæ & imperij fructum præcipuum ratus, si nulla cura interpellat, nullam horam vacuam iucunditate patiatur elabi. Multa exempla calamitatum afferri possent, quæ mollis & vmbrae educatio Principum, reipub. attulit. Sed vix villo tempore Hispaniæ res magis perturbatae fuerunt quam Ioanne secundo Castellæ Rege. in quo multa bona inerant. corpus procerum & candidum, ingenium mite: venatione & ludicris certaminibus oblectabatur, neque à litteris abhorruit, versus ipse sermone vulgari non inepte pangens: quas virtutes vmbrae & mollis educatio corripit. In primis annis mortuo patre Henrico tertio, ne à proceribus subtraheretur, occasioque existeret rerum nouandarum, Vallisoleti D. Pauli vicinis ædibus sex amplius annis, nempe ad matris, in cuius tutela erat, obitum limine retentus est, erepta

liber-

libertate exeundi, quemquamue præter ministros
 aulæ ad se admittendi. Miseram regni dixerim
 an Regis conditionem: rectorem omnium publi-
 co carere, vt ne proceres quidem agnosceret: lo-
 quendi audiendique commercium auferri Prin-
 cipi, solitaria & vmbatili vita pallefcere. Indig-
 num facinus. quasi altilem in auario pullum mihi
 sagines, qui ad sudorem & puluerem natus est: in
 vmbra & inter mulieres crescat, cui corpus debet
 esse potius labore, & victu moderato duratum, vt
 ad res gerendas idoneum morborū causis resistat,
 in bello frigus æstusque iuxta patiat: publico
 subtrahas qui debet potius à puero assuescere in
 maxima celebritate, & in media rep. viuere, nō re-
 formidare homines: cuius excitanda mens & attol-
 lenda semper, quæ in recessu languescit & quem-
 dam velut in vmbra situm ducit, aut contra intum-
 mescit, inani persuasione sibi plus iusto tribuens;
 quippe cum nemine comparatus? Voluptatibus
 frangas animum, qui dies noctesque quasi in specu-
 la præsidere & in omnes reip. partes debet prospici-
 cere? Næ ea mollieties magno Principis dedecore,
 magno subditorum damno constabit: pueritiæque
 & adolefcētiæ maior ætas similis erit, imbecilla, lu-
 brica, dedita libidini ac ceteris voluptatibus. Quod
 in hoc Principe perspicimus. defuncta enim ma-
 tre, & rerum cura suscepta, quasi ex tenebris & ex

permos

mater

materno utero in hanc lucem denuo repente quæ productus, perpetuo hallucinatus est. magnitudine negotij obruebatur animus, aulicorum semper obnoxius imperio, quæ maxima perniciēs est: unde continui motus extiterunt & graues. Verum hæc vitia accusare facile est, emendare quis possit? quis quod verissimum est Principi persuadere, mulieribus munditias, Principibus laborem conuenire etiam in tenera ætate? Mollem & delicatam vitam certam pestem afferre, affirmare quis audeat, apud eos qui imperij maiestatem mollietis, libidine voluptatibusque definiūt: ventri & turpissimæ corporis parti seruire præmia vel maxima imperij suscepti, stupra, commestationes arbitrantur? Principum cupiditatibus indulgere obsequij gratissimū genus putant, ad honores & amplas opes certissimū aditum? Atque hæc omnia non eo pertinent, ut puero Principi quæ ad victum cultūque sunt maligne suppeditentur: quod est nostris Hispanorū legibus de educatione Principis aduersum. Seruetur naturæ institutum: quo cunctæ animantes procreandis foetibus lactis alimentique copiam ingerunt quam possunt maximam. Augendis corporibus, confirmandis viribus nulla commodior ratio. Adde puerū præsentī copia contentum non de cibo aut vestibus, quod faciunt egenorum filij, sed de rebus maioribus cogitare, atque ad illas

contendero, alia omni cura sublata: vnde magnus animus & excelsus existat. Verum id est, sed illud curandum maxime, vt victus copiosus, cultus elegans magis quam mollis & delicatus existat: quibus rebus non vires confirmentur, sed corpus voluptate mollescat, languescat vitij & libidine animus. ex vtraque parte vitiorum omnium existat seminarium. Verum hæc mittantur: & de corporis exercitatione pauca subijciamus.

De exercitatione corporis. Cap. V.

Molli educatione sublata, ymbratili vita ab aulis Principum reiecta, consequens est, vt labore frequenti corpus exerceant, firmum robustumque reddat honesta exercitatione: animum impigrum & audacem & ad studium bellicæ gloriæ concitatum efficiant: quibus studijs corporis valetudo proculdubio confirmatur, animus ad omnia officia modestiæ & humanitatis & pudoris eruditur. Principe otioso & ignauo nihil est exitiusius. Quæ res Solonem virum sapientem & prouidum impulit, vt Athenensium filios palestra & litteris & musica diligenter instituendos curaret, lege in omne tempus sancita. Vidit vir Græciæ sapientissimus esse ciuibus vires corporis & animi comparandas. Vidit

L huma-

humanitatis & modestiæ laudem consecutadā, si
vellent esse felices, libertatē & reliquas opes tueri:
quæ bona ignauia & mollitiē amittūtur, vel teme-
ritate & audacia pereunt. Vt igitur ciues suos ro-
bustos corpore, animo fortes efficeret, palæstram
instituit: vt autem ad humanitatē erudiret, litteris
& musica mitigandos censuit. Hoc ipsum Lycur-
gus Lacedæmone nō admodum dissimili ratione
præstitit. Nam cum nusquam alibi maius studium
extiterit exercendi corpora & corroborandi, tum
in nulla vnquam gente maior laus pudoris enituit.
Mira sunt quæ de Spartanæ iuuentutis modestia
& honestate commemorantur. Sic adolescentes
institutos, vt neque oculos in publico attollerent,
neque faciem versarēt, neque aliquod signū incon-
stantiæ præberent: ea modo quæ ante pedes erant
conspicere, manus ipsas inducta veste contegere,
senibus loco cedere, nullum verbum petulans aut
obscœnum proferre, in choreis & canticis nihil
lasciuum aut molle vsurpare, aut audire à primis
annis edocebantur. Consentanea Soloni summus
philosophus Aristoteles pueris instituendis præ-
scripsit ad litteras gymnasticam & musicam, quæ
ille præscripserat, de suo ipse figuratiuam artem
adiiciens, non commercij tantum causa, ne cōpa-
randis instrumentis & varia supellectile fallatur
specie: quid enim minus viro probō ac præsentim
Principi

Principi cōueniat, quam studia vitæ ad suum com-
 modum referre, compendij causa nobiles artes
 suscipere? sed vt artificio aliquo conflâdi metalla,
 pingendi, fingendiue occupetur otij tempore, vi-
 tiorum omnium semēte facienda in primis apto.
 Præterea vt opera plena artis, plena ingenij signa,
 tabulas, vasa ex argento & auro cælata, ingentes
 ædificiorum structuras, molesque virium humana-
 rum modum superâtes dignoscere possit, atque de
 illis statuere omnium elegantiarum peritus, non
 tantū aliarum artium, quibus humana vita instrui-
 tur & ornatur, resp. belli & pacis tempore regi-
 tur. Verum hæc mittamus. ac ne de litteris quidē
 & musica disputamus, quæ separatam tractatio-
 nem requirunt. Quod loci præsentis est, Princi-
 pē iubeo certamina omne genus instituere inter
 æquales, quibus ipse intersit, non modo spectator
 ceteros accendat, sed sæpe etiam particeps: quod
 sine maiestatis sugillatione contingat. Ergo con-
 currât inter se iuuenes ex aula & reliqua nobilita-
 te selecti ludrico certamine in iustæ pugnae mo-
 dum: cum singulis singuli aut facto agmine su-
 dibus gladijsque equites peditesue pugnent. Cur-
 su de velocitate pedum aut regendi equos recto
 cursu, aut varios orbes implicâdi explicandiq; dex-
 teritate contendant, præmijs etiam victoribus pro-
 positis ad accendendū certamen. inter se ex equis

iaculentur Mauricæ pugnae genere, quo alterius agminis pars facto impetu primum procurrat, missisque in aduersarios arundinibus iaculorum imagine, pedem referunt ceduntque prementibus aduersarijs: quos excipit pars altera agminis quasi in subsidijs relicta: hanc ex aduersa parte alij ad ludum continuandum. Discant in equos è terra insilire inermes ferroque tecti, desultoriae artis peritia: quod rebus aduersis in bello, victis in pugna non priuatis militibus, sed Principibus etiam & magnis ducibus salutare fuit. Certe Ferdinandus iunior Neapolitanus Rex, cum victis fugatisque suis copijs ab hoste, equus etiam quo vehebatur confossus esset, in oblatum equum ut erat armatus insiluit, seq; periculo eripuit. qui equum dedit vir nobilis pro suo Rege grata superis, grata hominibus victima cecidit. Vetustiori memoria omnino anno millesimo ducentesimo octauo, Petrus Aragonius Rex in Valétiae fines contra Mauros incurrit. pugnantem confossus equus: venissetque haud dubium in potestatem hostium, ni Dieghus Harus, qui à Mauris stabat, humanitatis memor, oblitus iniuriarum, quæ ab Aragonio & alijs Christianis Regibus, Castellæ præsertim & Legionis extiterat, periculo eripuisset equo præbito: etsi non ignorabat in magnam se eo facto inuidiam apud Mauros venturum. Neq; minus utile erit de sagittadi peritia cer-

tamen

tamen instituere, globisue è ferreo tubo flamma
eluctante eiaculatis in modum fulminis, signum
propositū petere præmio designato, si quis primus
collimauerit. Lucta innexis inter se brachijs, iac-
tuque vires ostentet: in oculis Principis, ipsoque
laudatore, neq; ignauia cuiusquam neque peritia
latebit. Quæ sunt omnia bellorum imitationes &
imagines viribus corporis exercendis idonea, ex-
citanda audacia, pellendo timore, dexteritateque
comparanda in primis vtilia. Sensit elegans poeta
quanti ea certamina referant, quando pueros La-
tinorum finxit ante urbem ei exercitationi vacare,
quatuor versibus recte institutæ iuuentutis re-
præsentans imaginem.

*Ante urbem pueri & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitantque in puluere currus.
Aut acres tendunt arcus, aut lenta latentis
Spicula contorquent, cursuque ictuque laceffunt.*

Ludicris certaminibus adijciantur venationes, per
sequendis feris patenti campo decurrere, montes
superare discant: corpus inedia, siti, labore fatiga-
re. Addantur tripudia more Hispanico tibiarum
sonitum pedum pulsū modulâre. Ludant pila, ioci alij,
risus, oblectationes concedantur: ita tamen vt ni-
hil obscenū sit, quo libido irritetur, nihil crudele
quod à Christiana pietate ac moribus abhorreat.
fictis tantum ac ludicris ad seria & vera certamina

instruantur. Atque illud in primis caueatur, ne pueri ac Princeps præsertim, exercendo corpus vires frangant. frequentes magis exercitationes quàm graues esse debent: vt cæteris vitæ partibus ita in ludicris certaminibus & reliquo labore modus sit. quod Aristoteles præcipit diligenter obseruandū: affirmatque, qui violenter corpus in tenera ætate exercuerunt, in reliqua vita fractis viribus debilitata valetudine parum profecisse. argumēto quod qui intra adolescentiæ annos Olympica vicerunt, vix vnus aut alter ex eo numero potuit cōfirmata ætate similem in ijs certaminibus palmam reportare. Ex his ludorum generibus ea sibi Princeps deligat, quibus corpus exerceat, vnde decus & laudem referat, præstet æqualibus, certe inferior alijs non sit: præsertim si ludi in oculis multorum exhibeantur, committere nō debet, vt à quoquam iure contemnatur, habeatur imbecillis aut ignarus: quod sine iniuria maiestatis non contingat. Multum ergo meditatus ad certamen ludumque accedat: caueatque ne pro laude contemptum apud subditos pariat. Ad extremum sit Principi, sit eius institutoribus persuasum, non omnes ludos maiestati conuenire. certe non luctabitur cū æqualibus, neque corpus quod sanctum haberi debet, contrectari à quoquam sinet, contorqueri, ad terramq; affligi: quod nefas esset quamuis ioco vsurpatum.

patum. Tripudij particeps in publico nō erit etiam larua tectus. nam facta Principum latere non possunt. membra bacchantium in morem agitare Principi non conuenit, multo minus in scenam prodire, agere fabulas, pulsare citharam: quæ libertas in Domitij Neronis moribus vel maxime accusata est, ipsi exitium maturauit cunctis eum imperio ineptum iudicantibus, qui in histrionis habitū degenerasset. Ac ne spectandis quidem publicis histrionibus & venalibus operam dabit, ne tempus tam male collocatum perdat, personæ quam gerit oblitus videatur, auctoritatem conciliare arti turpissimæ exitialique: vnde vitiorum ampla seges existit. Sint ergo exercitationes Principis honestæ, sint frequentes potius quam violentæ: atque ita valetudini consulatur, ita viribus animi & corporis confirmandis detur opera, vt nihil de maiestate decedat: vel ipsi ludi ad splendorem principatus & decorem comparentur.

De litteris. Cap. VI.

Ta corpus tamen exerceatur, vires & valetudo frequēti labore cōfirmētur, alatur fortitudo & audacia, periculorū metus varijs certaminibus remoueat, vt animi interim cultus minime negligatur:

L 4

cuius

cuius eo maior cura esse debet, quo præstantiori conditione animus est. nam & filiis instituendis maiorem quam feruis diligentiam impendimus. equos generosos, boues aratores, quam canes domesticos curamus diligentius. Cuique rei pretium eius nobilitas aut utilitas cõstituit. in homine mente excellentius nihil est: pluraque & maiora consilio quam viribus præstamus. Ergo puero Principi ab ipsa infantia pietatis & sanctissimæ religionis præcepta sensim instillentur non infundantur: ne ut vasa oris angusti infusam liquoris copiam reijciant. ea tamen videat exempla virtutum inter domesticos & familiares, ea audiat præcepta viuendi, quæ per totam vitam tenaci memoria hæreant. Blancam Gallia Reginam fœminam Hispanam ferunt, à puero ita filium Ludouicum instituisse, ut in animû induceret malle mori quam scelus concipere. ut mirum non sit tali institutione sobolem sanctam fuisse. Id ipsum Duci Mompenserio ante non multos annos in Gallia superstiti, nobilissimo Principi in primis annis inculcabat mater omnibus sermonibus. Auditum ex ipsomet. Ergo intelligat puer rudi quamuis ingenio, esse numen in cælo, ad cuius nutum sola terrarum gubernantur: cum quo Reges Imperatoresque maximi comparari non possunt viribus & potentia. eius voluntati esse obtemperandum. præcepta quæ hominibus

dedit

dedit, audiat discatque memoriter. Excitentur in animo igniculi gloriæ non inanis sed solidæ quantus sit virtutis splendor, quanta in vitijs deformitas doceatur. De virtutis pulchritudine, vitijs fæditate eo audiente differatur: de futura vita, immortalitate, præmijs & supplicijs quæ pro conditione vitæ hominibus comparantur. Decursis primis annis infici debet ijs artibus, quas si dum est tener, combiberit, ad maiora confirmata ætate paratior veniet. ac ferme septennio elapso accedat litterarum magister, quem vellem summis philosophis parem. nam vt Princeps ultra eruditionis mediocritatem non procedat, præceptor accedere debet excellenti doctrinæ opinione. Sic multo commodius quod cupimus, & quod est necesse consequemur. Compendij breuissimi ad instar id erit. Certe doctus & disertus præceptor sit, moribus compositis, vt puerum optimis artibus atque disciplinis instruat, & ad omnia officia optimi Principis & gubernatoris erudiat. Laudo Philippum Macedonem, qui Alexandro filio nato tantum studiū posuit eo instituēdo, vt ad Aristotelem scripserit, qualem ac quantū ea ætate philosophum? non tantas se Dijs immortalibus gratias agere pro filio ex vxore Olympiana nato, quam quod eo tempore suscepisset, quo posset ab illo erudiri optimis artibus. nec solum scripsit sed re etiam præstitit. Ex Aristo

telis schola tantus vir Alexander euasit, quantus credi debet, qui orbi terrarum iugum imperij imposuit, multis atq; adeo innumeris gentibus leges & magistratus dedit: easque sublata feritate ad humanitatis cultū traduxit. Ac rem atque vehementem naturā, & studio gloriæ mirabiliter incensam tanti viri disciplina mitigauit. Sic quod orbem terrarum sui nominis fama compleuit, doctoris prudentiæ tribuatur: quod multa furoris & amentiae signa dedit semper bello quam post victoriam clarior, ingenij acrimonię adscribi debet: quę nisi modestia adsit, furor non virtus nominanda est. Frangenda libidine, quę cupiditas proximis adolescentiæ annis excitatur, magnum à litteris præsidium parabitur. tanta siquidem est oblectatio cognitione rerum se se pascentis animi, vt neque laboris tedium, neque auocantium voluptatum illecebræ sentiantur. Itaque sapienter poetæ cum ceteros omnes Deos Veneris imperio subdidissent, in Minervam modo & in studiorum præsides musas nihili ei, nihil Cupidini iuris esse voluerūt. Longum est ire per singula. sed temeritati, avaritiæ, ambitioni, quæ tandem aliæ res frenos inijcere atque vniuersæ turpitudini præter litterarū tractationē potest? vnde exempla auditu frequenti lectioneq; suppetent ad animū veris virtutibus informandū. Ergo prima eruditionis fundamenta diligenter
poni

poni debent. Discat puer expeditè legere quoduis scripturę genus non elegantis tantũ, sed etiã distortę atq; vacillãtis. ipsos litterarũ nexus & cõpendia cognoscat, ne opus alieno præsidio ad legẽdas litteras & actionũ formulas, quę ex omnibus partibus afferatur, semper habeat. quod arcanis continẽdis salutare sæpe sit. Doceatur scribere non inaccurate, vt pleriq; nobiliũ filij facere consueuerunt, sed eleganter & scite: quo libetius id faciat & minori labore, vti opus habebit per totam vitam. atque in eam rem, etsi minuta videatur, multũ operę, multũ industrię à præceptore ponatur: cõsilio, si opus erit, cõmunicato cum peritis eius artis. aliena etiã ope nonnunquã implorata, quo labori prouentus respondeat, neq; spes de Principis eruditione concepta in ciuium animis fallatur. Grãmaticę prima rudimenta non ineptis subtilitatibus grammaticorum onerentur (sic fastidiũ amouebitur & mora) sed superuacaneis præceptis reiectis labor inutilis remoueatur, necessarius leuetur laudis dulcedine & docetis vrbãitate. Plurimũ ergo operę in explicandis auctõribus poni debet, in scribẽdo atque loquendo: vt vsu quodam quotidiano Latina lingua familiaris natiuę adinstar efficiatur, his exercitationibus magis quam præceptorum copia. Inter auctores ex historicis Cæsarẽ, Salustium, Liuium deligendos arbitror, qui puero explicet: quippe

in re-

in rerum gestarum explicatione prudentes & Romani sermonis elegantiam, multis sententiarum luminibus illustrantes. Confirmatis studiis & peritia maiori Tacitus adiungatur, horrida oratione atque spinosa, sed arguta in primis magnum rerum thesaurum tegens, consilia Principum, artes, fraudesque aulae. In alienis periculis & malis, quasi in speculo, nostrarum rerum imaginem contemplari licebit. Idoneus auctor quem nunquam Principes, nunquam aulici deponant de manibus, die noctue verentur. Neque a poetis abhorrebit. Virgilij ingenium, orationis gravitatem & elegantiam admirari discat, Horatij sententias, urbanitatem, argutias admirabiles. illi tantum repellantur a Principis aditu, oculis, auribus, qui turpissimarum rerum commemoratione mores corrumpunt, petulantes, obsceni, molles quantavis elegantia & suavitate. quorum est magnus numerus, certa perniciēs si aures illis praebeantur. Lasciui carminis venenum in animos influit, & elegantiae suavitate conditum prius interitum affert, quam remedium adhiberi possit. Quod si picturae omnes sua scelerate libidine inflammantes sunt ab oculis iuventutis & aspectu remouendae, uti magni philosophi praecipiunt: quid de carminibus lascivis statuamus? Est enim poema viua quaedam pictura multo magis impellens, quam omnes excellentium pictorum tabulae. Omnes igitur
poetae

poetæ turpitudinem exprimentes non ab aula tantum, me quidem auctore, sed à totius patriæ finibus exterminentur quasi pestes certissimæ ad corrumpendos mores, deprauandos animos comparatæ. De Ciceronis scriptis dicere non attinet. res ipsa indicat, non Romanæ copiæ parentē extitisse, sed etiam reip. moderandæ salutaria præcepta posteris reliquisse. libri eius de rep. perierunt: multa tamen in scriptis alijs præcepta saluberrima continentur rebus gerendis: ac nominatim epistola eius ad Quintum fratrem, cuius initium est, *Et si non dubitabam*, in hoc genere est admirabilis magni instar commentarij. Horum auctorum elegantiam & gravitatem puer imitari contendat. atque vt in omni vitæ parte, ita in studijs ad summa contendat. altius enim ibit, quàm si desperatione assequendi concepta, in quadam laudis mediocritate consistat. Multum ergo scribat ac multa, epistolas, orationes: si ingenium & otium suppetat, etiam carmina. singula colo & commate distinguere sciat. litteras maiusculas suis locis adhibere. nihil enim in ea ætate negligendum est, quod consequentibus annis emendari non possit. Ex Latinis Hispana, ex Hispanis Latina faciat: quæ exercitatio multum valebit ad augendam vtriusq; linguæ facultatem. formam orationis exprimet, in qua penitus versabitur. abundabit copia verborum
optimo

optimorum, compositione ac figuris non quaesitis sed sponte ex mētis thesauro manātibus: sequetur totū ad exēplar veteris elegātiæ & gravitatis scribendo dicendoq; cōformabit. Volo enim vt non sola scriptiōe contētus, Latine etiā loquentes corā audiat: libēterq; intersit eruditis sermonibus. cū equalibus nō parū sepe loquatur. vnde facultas certe cōparabitur historias veteres euoluēdi, oratores externos qui Latine plurimū loquuntur intelligēdi, respōsa reddēdi paucis verbis cōcepta, sed selectis & grauib; Nolumus equidē Principē studijs immori: sed hoc tamen prēsidiū facile cōparabitur, si curabit magister vt frequēti vsu lingua Latina familiaris ac quasi natiua efficiatur. In eam rē comites studiorū haud exiguo numero dari volo: neq; enim probo vt solus litteras discat, aut cū paucis. assuecat potius à prima ætate versari cū multis, iudicia hominū non reformidare: ne è tenebris in publicū productus caligare & offendere necesse habeat. Si solus docebitur, ea discet quæ præcipiētur ipsi: si in schola, etiā quæ alijs. Audiat multa quotidie probari, multa corrigi. proderit alicuius obiurgata desidia, proderit laudata industria. Excitabitur laude æmulatio. turpe ducet cedere pari, pulchrum surpassere maiores. accēdūt omnia hæc animos, & licet ipsa vitium sit ambitio, vti Fabius eleganter ait, frequenter tamen causa virtutū est. Verrius Flacus ab

Augusto

Augusto nepotibus delectus præceptor cū vniuersa schola trāsijt in palatiū. auctor Suetonius. Cædi Principē vix conuenit, quia deformis & seruale est: sed eo audiēte verbis castigari alios, plagis, si opus erit, aliquādo etiam impositis vtile erit. in alieno errato cautior ipse atq; peritior euadet. Ex his comitibus vnū & alterum existere multū iuuerit maiori peritia Latine loquēdi. id si facere in omni sermone familiari iubeantur, magni momēti locum obtinebit, vt lingua Latīna puero familiaris & propria maternæ adinstar reddatur. Insanum quātum ea industria iuuerit. Denique sit persuasum Principem litteras non dedecere: ac vero rebus administrandis magnum præsidium non leue subsidiū, vita reliqua ex virtute transigenda ab studijs litterarum in prima ætate susceptis comparari. Scimus quidem in Hispania præsertim Principes magnos extitisse exiguo aut nullo litterarū cultū in minoritate: qualis recenti memoria Ferdinandus fuit, cognomento Catholicus, pulsus ex vniuersa Hispania Mauris, subditisque imperio multis gentibus immortalī Princeps laude. idem tamē si ad eximiā indolē litteras addidisset, multo maior & præstantior extitisset. Recte & prudenter eius patruus Alfonso Aragonius & Neapolitanus Rex Hispanæ gentis lumē decusq; perpetuum, cū à Rege quodā Hispano dictū audisset, litteras Principē nō decere: eam

eam vocē non Regis, dixit, esse sed bouis. ipse litteras in pretio habuit, virisque eruditione præstantibus tantū tribuit, vt ijs se inclinata quamuis ætate recoquendum præberet. Laurentio Valla familiariter vsus, Antonio Panhormita, Georgio Trapezuntio immortalī laude viris: Bartholomæum Faccium, cuius extant de rebus Alfonsi commentarij, importuna morte extinctum tulit egerime.

De musica. Cap. VII.

Im præterea magnam musici concētus habent, tum ad oblectandos animos, tum ad affectus animi in vtramque partem concitandos. qui enim numeris natura constamus, quod arteriæ pulsus, fœtus in vtero formatio, partusque & alia multa declarant, numeris mirifice capimur. Siue recitentur carmina, oratio missa per numeros aures incredibili suauitate demulcet. instar aeris per angustias tibiæ compressi, mentis sensus lege carminis explicantur cum voluptate. Siue modulatis vocibus cum varij animi affectus & motus exprimantur, incredibili dulcedine perfunditur animus: eaque oblectatione non modo curæ mitigantur, sed feri agrestesque mores emolliuntur ferri instar ignis calore victi. Quod Polybius libro quarto historiæ Romanæ testatur, Arcades, quæ gēs in Pelopóneso erat,

erat, cum propter cæli rigorem & tristitiam aeris, magnos labores in agrorum cultura tolerarent, duritiam atque asperitatem morum ex ijs laboribus proueniētem, musicæ modis mitigasse: eoque non solum pueros, verum etiam adolescentes atq; iuuenes vsque ad trigesimum annum diligēter in ea exercendos curasse: Cynethensesque, quæ pars Arcadiæ est, eo more priuatim contempto ex morum feritate in varia scelera, & multas calamitates præcipites abiisse. Eam vim antiquissimi poetarū significare voluerunt, Orphei cantu feras mansuefactas, Amphionis cithara lapides ultro ad structuram Thebani muri concurrisse affirmantes. Sed præter oblectationē ad affectus animi varie concitandos multū musica valet: proditumque memoria legimus Timotheo ad Alexandri mensam Orthium canente, Regem in furorem actum, repete arma arma inclamantem relictis epulis profiliisse. continuo tamē mutatis modis reuocatū ad sobrietatē, quæ si vt conficta repudiamus, certe in maius aucta, nihil morabor: modo à Plutarcho libro de musica extremo meminerimus affirmatum, seditiones morbosq; grassantes nō semel fuisse sedatos musicę præsidio. Ex diuinis libris Dauide pulsante citharā Saulis Regis mentē malis incurfibus furiam, rediisse ad sanitatē constat. Nimirum anxietate sedata musicæ dulcedine, minor cacodæmoni

M pote-

potestas relinquebatur ad Saulem vexandum. Neque mirum: affectuum enim imagines varijs musicæ modis continentur, non quales picturæ mutæ, immobiles, inertes exprimūt. neque enim irati hominis imago in tabula depicta ad iracundiā inflammatur, quod de signis alijs & tabulis affirmare licet quātauis dexteritate ad viuum expressis: modis autem musicis affectus ita exprimūtur, vt eosdem in animis audientiū ingenerent admirabili quadam potestate. Vtraque de causa musicam etiam Principi addiscendam censeo, in pretioque habendam. Nisi forte illa Ateæ Scytharum Regis feritas probatur, qui Ismeniam ad epulas canere iussum, cæteris cum voluptate audientibus peritiamque laudantibus, sibi multo iucundiores esse hinnitum equi affirmavit omnibus Ismenix cantibus. In quo declarauit, quam fero & agresti animo ipse esset. Neque immerito magni philosophi, rerum publicarum conditores, in ea arte exerceri voluerunt iuuentutē: sed vt illius dulcedine emollitis moribus ad humanitatē reuocarentur. Ergo Reges voluptatis primum causa, musica opus habent: quorū assidui labores aliqua suauitate atq; iucunditate leniēdi sunt, serijs miscenda ludicra, vt durare possint. Simul animus curis grauis, venationi item & bellicis assuetus, agrestis & immanis euaderet, nisi musici concentus ad mansuetudinem & benignitatē reuo-

reuocent : qua virtute nihil est aptius ad beneuolentiam ciuium adiungēdam. Deinde in cantibus discat quanta vis sit in legibus, quanta in ordine vitæ commoditas, in animi moderatione suauitas. Vt enim ex acuto & graui sono medijs interuallis aptissima ratione coniunctis, musicæ suauitas existit, vox sine modo profusa audiendi sensum vulnerat: ita omnibus animi affectibus ad vnum concentum reuocatis, vt neque remissi præter modum sint, neque contenti amplius quam oportet, mirabilis concentus existit, qui cunctorum animos ad se rapit. Omnino in uniuersa republica & legum constitutione consideramus, si partes inter se consentiant, mirabilem harmoniam existere, suauiore ea quæ ex vocum dulcedine modisq; musicis temperatur. Non igitur solum Regi colenda musica est, vt animum à labore recreet, aut naturæ vehementia leniat, cōponat affectus: sed etiam vt ex musicæ modis intelligat, florētem atque beatum reip. statum in modestia & æquabilitate consistere. Tria tamen in hoc vitia fugienda diligenter sunt. primum ne dum voluptatem persequitur, animi concentum dissoluat turpitudine verborum modisue in lasciuia & petulantiam fractis: quod ferè nostra ætate contingit, pulcherrimam artem ita esse turpitudine fædatam, vix vt honestæ aures pati aut interesse debeant.

obori

M 2

Cor-

Corrumpunt animos sermones lasciui & molles, præsertim si numeris adstricta oratio adiungatur, potentius influit turpitudine. quod si suauis etiam concetus accesserit, tanta vis erit mali vt sustineri non possit. Oratio enim contorta numeris, & musicę viribus adiuta & aculeata, quasi vibratum telũ vehementius adhærescit. Sapienter igitur Plato & Aristoteles lege sanxerunt, ne quis quo vellet genere cantionis vteretur, sed quæ ad pietatem prouocaret, virilis constansque esset. meritoque Alexander Ilium delatus vt fortium virorum monimenta notaret, oblatam citharam Paridis repudiavit, *Achillis, inquit, citharam mallem.* Præclara vox Alexandroque digna: qua significauit nihil languidum & effœminatum ne in cantu quidem & fidibus Regem decere, quod maioris mali momentum fiat. Lasciua ergo & flagitiosa musica non solum ab aula Principum remouenda est, sed etiam à regni finibus deturbanda, si mores saluos esse cupimus, in ciuium pectoribus constantiam & fortitudinem alere. Et quantum est in populo Christiano Veneris laudes & fraudes vbique celebrari cantu fidibusque, partes omnes ipsaque adeo templa turpitudine personare? Deinde non tantũ operæ Principi in musica ponẽdum est, vt aliarum artium oblitus videatur, quibus rem pub. administrare debet. Sunt quidẽ omnes artes
modo

modo vtilis in Principis tutela & patrocínio . sed ex ijs quasdam ne attingat quidem quippe sordidas & seruiles: nisi forte aliquo artificio honesto otium fugere docendus sit , vitijis serendis omnibus aptum. Quasdam moderate tractandas, honestam oblectationem afferentes scilicet & cogitationem nobilitate dignam: non ita tamen vt omnes curas & cogitationes , tempus reip. debitum in illis consumat: quæ magna peruersitas esset, neque contingat sine reip. calamitate. Aliæ postremo sunt artes, in quibus omne Regis studium consumi debet: quæ ad remp. tuendam & bonis omnibus cumulandam comparantur. Musica neque sordida est, sed liberalis & ingenua disciplina: neque rursus ita splendida, vt in illa salus publica & dignitas collocanda sit. Detur ergo illi tempus, sed vt oblectationi, qua labores & curæ condiantur, non quasi rei feriæ. Postremo Principi considerandum, quam musicæ partem audire tantum, quam & an omnino vllam per se tractare ipse debeat. Medorum sane aut Persarum morem tenere placet: apud quos Reges alijs canentibus aut pulsan- tibus oblectationem capiunt: ipsi eius artis maiori vfu peritiæ abstinere. Enimvero inter Deos in ipsoque musarum choro Iuppiter summus nunquam cantare fingitur , aut Chelyn plectro manu pulsare. argumento Principem non debere

eam artem per se exercere. Equidem non in magno discrimine ponam utro modo sentiat. Sed musicæ partem paulo inhonestiorem Principi tractare non concedam. neque enim tibia inflabit: quas, quæ inuenit Minerua perspecta forte oris deformitate abiecisse dicitur: atque totum illud instrumentorum genus repudiabit oris spiritu sonantium. Ac ne canet quidem ipse, præsertim coram alijs, quod vix contingat sine maiestatis fugillatione. remotis arbitris aut inter paucos domesticos non putarim absolum adeo fore, ingenio Principem indulgere aliquid in hac parte. Nam fidibus ludere, & omnino manu plectroue arguto siue citharam pulsare siue testudinem, non dedecere Principem arbitror: modo neque multum tempus in ea exercitatione consumat, neque de peritia se iactet quauis tandem dexteritate pulsandi. Pulchre cantor nobilis Philippo Macedoni de solertissima musices ratione disputanti, *Nunquam Dij, inquit, o Rex, tibi tantum mali faciant, ut tu me canendi arte vincas.* Qua voce Regis ineptam ambitionem fregit, ad alienam laudem & præposteram aspirantis. De Alexandro Seuero quali ac quanto Imperatore, Lampridius: *Geometriam, inquit, fecit, pinxit mire, cantauit nobiliter: sed nunquam alio conscio, nisi pueris suis testibus.* Et mox: *Lyra, tibia, organo cecinit: tuba*
etiam

etiam : quod quidem Imperator nunquam ostendit.

De alijs artibus. Cap. VIII.

DE cursis primis ætatis spatijs, iactis-
que opportune Latinitatis fundamen-
tis, cogitandum erit de reliquis in-
geniis disciplinis, Regiæ nobilitati
maxime congruentibus. Ijs omnibus aut plerisque
institui puerum Principem conueniet, si otium
suppetat, vires corporis & ingenij adsint calo-
datæ, optimaque ab infantia educatione confir-
mata. Quo locus altior est, ijs copijs ornamen-
tisque magis instructus ad rempublicam acce-
dat, curandum est: numinis instar vt à subditis ha-
beatur maior conditione mortali. Nolumus equi-
dem Principem sophistarum in morem quæstio-
nem in conuentu poscere, & de re quauis propo-
sita disputare: neque vero decet multum tempo-
ris in vmbra & otio litterato consumere, cui salus
publica commissa est, & cuius humeris tantarum
rerum moles incumbit. Sed si orbem istarum dis-
ciplinarum ita confecerit, vt in singulis præter
modum non immoretur, summa tantum rerum
capita delibet, eximium aliquid & præclarum pro-
culdubio existeret. Perinde igitur atque illi qui, vt
multos hominum mores & instituta cognoscant,

peregre proficiſcuntur, tantum in qualibet vrbe morantur, quantum ad prudētiam ex multarum rerum vſu & cognitione colligendā ſatis eſt: non ſecus Principi tantum eſt ex vnaquaque arte ſumendum, quantum ad virtutis vſum & regiæ ſapientię diſciplinam conferre poterit. Si enim omnes minutias ſubtilitatesque perſequetur, neque ſinis neque modus diſciplinæ erit: ſi vero cognitionem vtilitate terminauerit, non mediocris ex ea tractatione fructus exiſtet: reliquis, quibus eſt maius otium, curam exactiorem eas addiſcendi tractandique ablegabit. Non emuletur Chryſippi laudem, qui ſæpe ſtudio intentus tanta voluptate perfundebatur, vt quaſi extra ſe poſitum cibi & potus caperet obliuio. ne Archimedis quidem Syracuſani, qui ita defixus animo erat lineis in puluere deſcribendis, vt prius hoſtilem gladium corpore exceperit, quam nobiliſſimam urbem diripi ab hoſtibus & vaſtari ſentiret. O rem omnium ſeculorum prædicatione digniſſimā, ſed priuatis: Principi ſimile ſtudium fuiſſet turpiſſimū. Neque omnia omnibus cōſentanea ſunt. Ne Alſonſi quidem Regis ſapientis nomine vācordiam imitabitur, quem ſapientię opinione tumidum, diuinam prouidentiam, corporis humani fabricam accuſaſſe fama eſt: vocis ſtoliditatem numen vindicaſſe perpetuis ad mortem calamitatibus. Henrici etiam

Villenij

Villeni rationem auersabitur, eruditionis vsque eo studio prouecti, vt ne à magicis sacris temperauerit: quod hominum infamia & diuino supplicio vindicaretur. Ita cum vterque videretur sapere, neuter sibi satis cauit. Principi ergo ingenuæ disciplinæ aut omnes aut pleræque via, ratione, & compendio quodam tradantur, vitetur prolixitas. Ac primum in arte discendi, quam rhetoricam dicimus, multum studij & diligentie ponatur: in qua tantum ornamenti est, tantumque præsidij ad omnem reipub. partem. Præclarum enim est quibus bonis à cæteris animantibus discrepamus ratione & oratione, earum dignitate alijs hominibus præstare plurimum, magnorum Principum propria laus. Quo pacto enim ferendum est, vt Reges, quorum vita nihil clarius & illustrius esse debet, in quorum aula nihil nisi purum & elegans visitur, iidem incultè & inornatè loquantur? An est vllus purpuræ nitor, auri & gemmarum splendor cum eloquentiæ decore conferendus? Quid enim esse potest oratione verbis splendidis & sententiarum luminibus instructa elegantius? Omnibus rebus splendeat opus est, qui splendorem vniuersis afferre debet. Animus cultu disciplinæ sit ornatus & virtutibus oportet. Ex animo ijs opibus instructo illustris etiam effluat oratio. Quod præterea ad alligandas voluntates subditorum, & animos im-

-odior

M 5

pellen

pellendos in quamcumque velit partem, incredibilem vim habet. Sine eo præsidio quid esset imperium? non enim subditis Princeps ut seruis imperat, sed ut liberis: qui non tam minis & metu cogendi sunt, quam explicatione communis utilitatis inflammandi: ut quod facto opus est, maiori impetu & ardore animorum faciant, neque ab alijs sedulitate atque diligentia se vinci patiantur. Princeps infantia impeditus, qua ratione aut milites ad invadendam pugnam oratione accendere possit, quæ magnorum ducum partes sunt, aut civibus persuadere in pace, ut in unam curam iuvandi rempublicam incumbant, concordia & societate inter se coniungantur? Scimus multis Principibus salutarem eloquentiam exitisse: contra infantiam non paucis exitio fuisse. Id antiqui significare voluerunt, Herculem Celticum multitudinem ad se nexam trahere fingentes, quibusdam catenis, quæ ex ipsius ore ad singulorum aures pertinerent, hoc est, orationis vi & copia. Et ut externa mittantur. quid Ioannem Castellæ Regem eo nomine primum vententi fortunæ tribuit, & multis calamitatibus implicuit, nisi sermonis inopia civibus magna ex parte alienatis, Lusitanis offensis, ad quorum imperium aspirabat, ex tarditate quidem ingenij orta, sed quæ potuisset in tenera ætate magna ex parte emendari: cum rebus,

verbo-

verborum & sermonis copia accedit. Principes
 omnibus beneficia præstare non possunt publicè
 aut priuatim, ne aërio quidem penitus exhausto.
 danda est opera vt comitate verborum, cuius rei
 tantam facultatem voluit esse natura, voluntates
 subditorum concilientur, & in studium Principi
 gratificandi promerendique inflammentur. Quæ
 peritia paucis præceptis frequenti exercitatione
 me auctore parabitur. Eloquentia enim res esse
 mihi videtur facultate præclara, arte non maxima.
 Velim deinde in ea se arte Princeps exercean, que
 rem definiendo explicat, in partes tribuit, argu-
 mento cõfirmat: atque in omni disputatione quid
 verum, quid falsum, quid probabile sit, quid ab-
 sonum acute perspicit, Dialectica eo dicta, quod
 disputandi suppeditet facultatem. Non vt impor-
 tunam loquacitatem sophistarum imitetur, cla-
 met inter æquales: quod esset regix dignitati,
 candori atque simplicitati contrarium: sed vt in
 deliberationibus verum à falso discernere, lu-
 cem rebus obscuris afferre, confusa modo & or-
 dine collocare, mendacium & vanitatem refel-
 lere, sententiam validis argumentis confirmare, ad
 uersarij rationes eludere discat: quod erit imprimis
 salutare. Regis muneri, cuius est odio men-
 dacium persequi, veritatem summo studio &
 contentione tueri, quid magis consentaneum
 sit,

fit illa disciplina, quæ obstitit fraudibus & mendacio, & in omni vitæ parte veritatem diligenter inquirat? Ad hæc Regi debet esse propositum, vt qui sub illius imperio viuunt beati sint: at omnis vitæ beatæ ratio veris bonis continetur: imprudentia bonorū specie & miseria deluditur. Dialecticam ergo amplectatur & colat, quæ falsam veritatis imaginem à veritate secernere solet: omnem sermonis fallaciam fraudemque reterege, sophistarū insidijs ire obuiam, & in omni disputatione scopū collimare. Præterea dialectica est eloquentiæ fundamentum. rectè enim dicendi finis est fidem facere. fides autem vi argumentorum, & copia exemplorum fit: quorum fontes & sedes dialectica monstrat: qua ratione exempla tractanda, argumenta nectenda, concludenda quæ sint. vt sine eo præsidio omnis plerumque oratio languida enervataque sit. Subseruit eadem omnibus disciplinis, quæ via & ratione procedunt, siue de rerum natura queratur, siue de Deo rebusque cælestibus sit futura disputationis. Postremo acuit ingeniū, atque excitat ad res omnes dispiciēdas subtiliter, diiudicādasque: siue artes aliæ tractādæ, siue res publica constituenta sit, atque prudenter regenda. Inter mathematicas disciplinas, quæ & ipsæ inter ingenuas artes numerantur, nobilitate & certitudine præ cæteris præstant Geometria & Arithmetica: quarum

vſus

vsus latissime patet. Dimetiendis agris, constituen-
 dis in quinquecentis arboribus, extruendis aedibus,
 muniendis ex disciplina arcibus Geometria seruit.
 in bello pontibus subitatio opere iungere flumi-
 na, vineas pluteosque extruere, bellica tormenta
 conflare, quis sine eius artis praesidio potuit. Prae-
 rea in omni artificio elegantiisque vitae dominatur
 pictura, statuaria, aurificina. neque enim pulchritu-
 da deformi alia ratione secernitur, quam quod rei
 pulchrae partes omnes ad unam mensuram concen-
 tu quodam reuocantur, feditas a se ipsa discrepat
 totaque dissentit. Artificum quidem est opus haec
 omnia praestare: eorum industria Princeps, ut res
 se dederint, utatur: si tamen de singulis diiudicare
 ipse poterit, magnum praesidium, tum ad oblecta-
 tionem animi, tum ad statuendum quod in rem
 sit, comparatum habebit. Ita tamen, ne tempus rei p-
 debitum his elegantibus consumat: sed sint otij atq;
 negotij discreta tempora. Sine numerandi scientia
 quomodo exercitum in bello recensere? quo or-
 dine castra locabit? aut qua ratione pro numero
 militum acies instruet, subsidijsque firmabit? praem-
 ia quomodo pro meritis dabit, atque distribuet?
 aequitas enim & iustitia in praemijs rata portione
 & numero tribuendis magna ex parte continetur.
 neque iuris constantia potest sine numeris con-
 seruari. Iam vero in pace, quam rationem vecti-
 galium

galium habebit is, qui numerandi artem prorsus ignorat: ut enim paterfamilias officio fungi non potest, nisi in re familiari fuerit attentus, quanti redditus suppetant intelligat, quantis sumptibus opus habeat, rationes accepti expensique conferre nouerit: ita Rex nisi vectigalium rationem & magnitudinem exploratam habuerit, passim offendet, in medio apparatu deficiet pecuniæ ob inopiam, maiora meritis dabit, quæ concedi poterant, denegabit. Neque enim par est, ut quod in reipublicæ custodiam impendendum est, in priuato usus aut inutilem magnificentiam conferatur, & rebus ludicris seruiat: aut reipub. subsidia ad augendam paucorum potentiam & opes referantur. Oportet ergo Regem esse in vectigalium ratione & intuendo æratio vigilantem. Intelligat pecuniam publicam non esse suam, sed eius fidei creditam, ut in populi salute consumatur. Postremo de illa disciplina dicendum est, quæ astra contemplatur. An patiemur Principem tam præclara cognitione esse destitutum: neque enim medioeris utilitas ex cæli contemplatione capitur: qua fit animus erectior, moderatior: & in omni vitæ ratione sibi constat. Qui enim rerum cælestium amplitudinem animo lustrat, quæcunque in terris videntur magna, contemnit: & qui definitos siderum cursus attente contemplatur, ad
diuinæ

diuinæ sapientiæ cognitionem facile assurgit.
 Quanta Dei potentia sit, vnde tanta moles efflu-
 xit, quanta benignitate generi humano prospe-
 xerit, cum nostris vtilitatibus omnia, quæ in cælo
 sunt, seruire videamus. Sic pietas cultusque sus-
 cipitur animo, religionis sanctissimæ confirmat-
 ur persuasio esse numen, quo omnis natura con-
 stituta est & gubernatur. Oculos in cælum tolle.
 cælum vide, quàm late tenditur, quàm conuensi-
 ne, quàm rata in omni eternitate versatur. annum
 solis ambitus facit, mensem lunæ. lucis & tenebra-
 rum vicissitudines considera, tempus omne & in
 omnibus partibus ex æquo diuidere: operis & quie-
 tis alterna reparatio. Verum non erat hoc loco
 propositum de re tanta disputare. prolixior astro-
 logis de stellis oratio relinquatur: quæ nauigationi
 seruiant, quæ arandi, serendi, metendi tempora in-
 ducant. Illud si adiecero satis habeam: prima eius
 disciplinæ rudimenta eatenus necessaria videri,
 vt Principi cæli plagæ notæ sint, prouinciarum
 intervalla perspecta, ex rationibus geographicis,
 & descriptionibus regionum: quod rebus geren-
 dis impensiusque adeo fuso imprimis est necessa-
 rium. turpissime sæpe eius rei ignorance offen-
 datur, quod multis exemplis illustrare promptum
 esset. Ac præsertim ad cognoscenda ex historia ma-
 iorum gesta multum contulerit, ad descriptiones
 -omni regio-

regionum, rationem temporum per interualla quædam discretam adiungere, quam Chronographiam vocamus: vt eo præsidio quasi locis & imaginibus adiuta memoria, singula exempla & rerū euentus facilius contineantur. In quo quantum præsidium ad prudentiam comparandam sit, dicere non attinet. *Est enim historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuncia vetustatis*, vti eleganter Cicero ait. Et constat patres ex ratione tantum honesta à deterioribus, vtilia à noxijs discernere: multo maiorem hominum partem rerum euentis, aliorum exemplis admonitam discere. quæ faciendæ sint, quæ vitanda in omni vitæ parte: quod historia suppeditat. Confiteatur ergo in lectione historiarum Princeps. externos nostrosq; annales diu multumque euoluat: in quibus multa inueniet, quæ imitari velit, bonorum Principum gesta: multa econtrario vitanda. Tyrānorum initia perspiciet, media, exitus, casusque graues paucis enim annis addiscet, quæ tot seculorum experimentis comprobata, sapientium litteris æternisque monumentis consignata sunt. indocilem vsus disciplinam consequetur: ac perspiciet, actionibus & vitæ cōsentaneum exitum esse: scelera si impune cadant in præsentī, odio deinde posteritatis & perpetua infamia luit: stultumque esse cogitare præsentī potentia consequentis æui

memo-

memoriam opprimi posse. cum aulici loquantur ad gratiam, alij ne mutire quidem audeant, eo amplius multa lectione opus habebit. in superiorum Principum vita, suos mores quasi in speculo contemplabitur, laudatos aliquando, castigatos sepius. Ea vna ratio est Principis morbis & imperitię mendedi. hic fructus vel maximus historię cognita esto. Tibicen quidam discipulis mandabat nō optimos tibicines sed absonos etiam audire, quō ab vtraque auditione quid sequi opus esset, discerent, quid vitare.

De comitibus. Cap. I X.

Omites studiorū, ministri aulę dentur ex vniuersa nobilitate selecti, in quibus indoles virtutū eluceat recta institutione confirmata. Nusquam enim grauius peccatur, quam ea cura neglecta, quales adolescentes & iuuenes ad pueri Principis familiaritatem & omnia iura domestica admittendi sint. Neque flagitium Princeps cogitabit fieri posse, nisi admonitus ex aliena petulantia eorum, qui cum eo viuunt: neque faciet nisi scelerum & improbitatis ministros domesticos nactus: qui omnes vias fraudis norint, nullumque dedecus subterfugient studio se in gratiam Principis insinuandi, vnde certa pestis existat. Delectu habito

N non

non pauci sed magno numero admittendi sunt, vltroque etiam aduocadi. Plerique procerum filij cum suo Principe ingenuis disciplinis, vt cuiusq; ingenium erit, & probis moribus vniuersi instituantur: adolescant crescantque virtute pariter & ætate. vnde mutuus amor existat inter ipsos & cum Principe, quo nullum certius præsidium ad reip. salutem comparari poterit. Sit aula Principis ducum fortissimorum, magistratuum sapientum, & rectorum copiosum ab hoc initio seminarium: vnde velut ex probitatis, & eruditionis, & prudentiæ gymnasio viri prædeant in omni genere virtutum bello paceque clarissimi. Princeps longo vsu discat quantum cuique credere debeat, neque alienis auribus & oculis deligere magistratus, duces creare opus habeat, eorum qui ad gratiam cõmendant, aut ex odio vituperant, quos minime oportebat, vaniloqui assentatores, fallaces: quorũ magnus numerus Principum auribus insidiantur. Ex ijs adolescentibus quasi prætoria cohorte confecta, præclara facinora nobili inter eos contentione excitata, nobiles de hostibus victoriæ sæpe eorum virtute & dexteritate existent. Quid enim non audeant iuuenes excelsa animo instructi, clavis maioribus nati, optimis disciplinis instituti? quid non possint animis à prima ætate coniuncti, periculorum contemptores in ferrum flammam

flammamque irruentes feroces, formidabiles, torrentis adinstar obuia quæque prostermentes? sic Benadadus Syriae Rex ab obsidione Samariae pulsus est, multis suorum amissis virtute iuuenum, qui principibus prouinciarum nati, in aula Regis Achab educati fuerant videlicet. In primo enim agmine constituti numero ducenti triginta, facto in hostes impetu victoriam pepererunt: patriam ab extremo periculo seruitutis, excidijque, virtute liberarunt, immortalilaude digni, facinus præclarum diuinatum litterarum monumentis in omne tempus consignatum. tantum saepe rebus præsidium in vno aut paucis est. P. Cornelius Scipio, cui ab excisa Carthagine Africani cognomen fuit, cum Consul factus contra Numantinos mitteretur in Hispaniam, ex nobilitate Romana & ijs, qui à Regibus missi erant magno numero, cohortem instituit, quam Philonida dixit mutuae coniunctionis nomen. validissimum rebus gerendis inter milites à mutua amicitia præsidium scilicet sanxit. Sic Gotthis in Hispania rerum potentibus in more positum erat, vt Principum liberi in aula regia educarentur. Filij quidem ad custodiam regij corporis & priuata obsequia adhibebantur: inter epulas ministri erant, venantem Regem, quibus per ætatem licebat, comitabantur: & ad bellum prosequiebantur armati. magnorum

sup

N 2

præfe

præfectorum & ducum hæc rudimenta incrementaque erant. Filiaæ autem in gynæceo Regina ministrabant: vbi Mineræ artes, psallere & saltare, quantum necesse erat, foeminis docebantur. moris omnis cum ætate gnaræ viris principibus connubio iungebantur. His moribus Gotthi opibus & potentia aucti latissime propagarunt imperium, Romanis rerum dominis eripuerunt Hispaniam. Eo instituto publice suscepto vix credi potest, quantum beneuolentia erga Principem in subditorum animis accendatur. Proceribus præsertim in officio retinendis saluberrima ea ratio est, ne motus per prouincias concitentur studio rerum nouarum, fidei obsidibus honoris specie in Principis potestatem contraditis filijs carissimis. Neque enim ex vna tantum prouincia comites Principi & asseclas dari volumus, sed ex omnibus nationibus, quam late imperium patet. quo nimirum intelligant vniuersi in prætio se haberi, & pari caritate Principem complectentes, vti imperio ita animis constricti amplius teneantur: eo beneficio deuincti pro communi salute, Principis dignitate nullum laborem, nullum vitæ periculū subire recusent. Vnde præterea multæ & magnæ commoditates existent. Princeps quæti vsu, omniū gentium instituta moresq; penitus habebit explorata. quæ virtutes singulis insint, quæ

quæ vitia familiari sermone, nullo labore cunctorum linguas intelliget, familiaresque sibi efficiet: ne opus sit per interpretem semper iura dare, responsa reddere: quod subditis nationibus moleste accidat. Neque enim pueros externos Principis lingua loqui volo, sed quemque materna præsertim coram Principe: vnde singularum linguarum copia facultasque existat. Liceret multis exemplis ex nostra gente petitis hoc præceptum quanti sit confirmare: sed in magna copia externa afferam, quatuorque Reges commemorabo clarissimos in sua quemque gente, ex hac disciplina hisque præceptis in tantos ac tales Reges euasisse, quales paucissimos ex omni memoria liceat laudare, Ac primum Sesoistre Ægyptio Rege nato, qui qualis ac quantus fuerit notum est, præclaro consilio pater ex tota Ægypto omnes infantes eodē die quo filius, natos, in regiā congregari iussit, vt vna educati atque instituti maiori beneuolētia constricti, in bello essent promptiores. Sic Di odorius lib. secūdo cap. primo testatur. Delectum malle. quid enim fortunæ temeritati cōmitteret, quales essent futuri filij Principis ministri, quali ingenio naturaque præditi? Sed in errore tamen Regis barbari lumen veritatis elucet, expedire rebus cōmunibus vt cum puero Principe ex omni ditioe æquales educentur instituanturque ad omnem probitatis

partem, bellicam virtutem, prudentiam ciuilem, vt cuiusque ingenium erit captusque naturæ. Sed & Cyrum considero, qui Persarū imperium condidit primus, cū æqualibus educatum, cum ijsque æquo iure vixisse, illorum virtute pares imperio opes & gloriam fuisse consecutum. Multum æqualibus deferre consuevit, dona identidem dare, cum ijs multus esse: consilia cōmunicare, syluas venatione fatigare, corpora vt exerceat curare ludi cris ad vera certamina, animorū inter eos secumq; beneuolentia concilianda prudētissime comparatum. Sic factū nihil vt præstantius singuli sui Principis gratia esse iudicarent: ad eam omni conatu contenderent. Testis Xenophon ijs libris, quos de Cyri vita & educatione cōscripsit siue ad veritatē historiæ, siue ad effigiem optimi Principis, dignos profecto quos nunquam Principes de manibus deponant: nullum est enim in ijs prætermissum officium prudētis & moderati Principis. In quo subit animū admirari imperium Cyri virtute partum, Cambisis filij breui interuallo, culpa labefactatū. Sed nimirū vtī Plato lib. tertio de legibus affirmat, non eadē sed plane diuersa educationis ratio fuit. cōmutata institutione, velut ex fonte tetro diuersi prorsus mores & ratio imperandi manarunt, exitus contrarij. Cyrus in aspera regione natus, atque plurimū inter pastores victu frugali educatus, durato

durato corpore, animo magno hostes sæpe exteros, vitia domestica superauit. Idem bello quam post victoriam clarior, neque considerans quanta mala ex molli educatione incurrant: & alioqui bellis, quæ alia ex alijs apta nexaque gerebat, districtus, filium mulieribus & eunuchis educandum tradidit. Sic ex copia voluptatum mollis vita, indole ipse deprauata in subditos insolens extitit, aduersus hostes ignauus. quæ res inuidiam popularium accendit, ex inuidia contemptum. Quo exemplo calamitatis Darius, qui illud imperium à Cambise labefactatum, occupatum à Magis, virtute & industria restituit, non satis castigatus, cum ipse aspera educatione nutritus esset (neque enim Regibus natus erat) Xerxem filium in minori ætate delicijs eneruari & ipse permisit: quibus exitius nihil est. Magna est enim potestas voluptatis, vires incredibiles, eò acriores quod lenis & blanda prius animum occupat, atque de statu mentis euertit, quam ferme prouideri possit. animi & corporis vires eneruat, rationis imperium euertit, omnia pessundat, latronibus persimilis ijs, quos Ægyptij Philistas vocabant, amplectentes quos strangulare volebant. Neque aliunde maius periculū vrget Principibus, quod sæpe repetendum est, quam à circumfusijs vndiq; voluptatibus. in tanta enim rerum omnium copia, eorū cupiditatibus

nemine contradicente, si quis non corrumpatur, vitijs atque impuritati non cedat miraculi instar haberi debet. Vix vt credam imperium aliquod stare posse, Principes bonos & prudentes euadere nisi circuncisis diligenter voluptatibus. Alioqui ex otio & delicijs, impudicitia, avaritia, frequentes in iuriæ extabunt, peculatus, latrocinia. Principes priuatique parum de rep. aut communi periculo cogitantes, augendis sine modo opibus incumbunt: ne desit videlicet vnde gulæ & ventri turpissimæ corporis parti seruiatur, cuius se obsequijs manciparunt. Is erat rerum status in Hispania quo tempore Rodericus postremus Gotthorum Rex imperium suscepit, vt neque pace coalescere, neque bellum defendere prouinciales possent, vitiorum assuetudine enervati, accubantes in conuiujs, cibo atque vino debilitati. corrupti stupris vitam infamem Principum exemplo eruditi populares transigebant. animorum vigorem vitiorum licentia extinxerat: nihil vt Hispaniæ moribus corruptius esset. Neque resisterunt, donec vniuersa respub. in præceps abiit. *Virtute partum imperium opulentia perdidit, & opulentia affecta voluptates.* Verum vnde egressa est, eo cōuertatur oratio. Mos erat Principibus Macedonum adultos liberos Regibus tradere ad obsequia haud multum seruilibus ministerijs abhorrentia. Excubabant præ foribus ædis, vbi

Rex

Rex dormiebat: acceptos ab agasonibus equos, cū Rex ascensurus esset, admouebant: comitabantur venantem, & in bello: omnibus artibus studiorum liberalium excolebantur. Præcipuus honor habebatur, quod licebat sedentibus vesci cū Rege: castigandi verberibus eos nulli potestas præter ipsum erat. Hæc cohors velut seminarium ducum, præfectorumque apud Macedones fuit. Q. Curtius auctor lib. octauo de gestis Alexandri. Sed & filio Régis filios Principum in tenera ætate fuisse datos, vt omni disciplina liberali cum eo institueretur, etsi is auctor sileat, res ipsa indicat: Alexandrum eorum virtute beneuolentiaque septum, cū quibus fuerat educatus, deuictis late hostibus, imperium orbis terrarū finibus terminasse. Hæc ergo nostra sententia est, vtinam tam grata prudētibus, quam salutaris reip. cum Principe futuro debere procerū liberos magno numero ex omnibus imperij prouincijs selectos à tenera ætate ali, crescere, bonis artibus & virtutibus institui. Illud cauendum ne aliquis arte, aut ingenij similitudine, aut vitiorum cōmunionem (quod peius est) se præ cæteris in gratiam pueri Principis insinuet: omnium arcanorū particeps & arbiter fiat multo cum illo sermone remotis arbitris, quod non sine inuidia & offensione cōtingat. Ab ijs initijs suscepta familiaritas, confirmata accedente ætate quas non turbas excitare

solet? præsertim si Princeps contingat ob ingenij imbecillitatem curis grauioribus impar, deditus voluptatibus, aulicorum potentia crescet: ac eius maxime, qui præ cæteris gratia pollet, arbitrio cuncta belli & pacis consilia procedent, contemptis melioribus: quanta cum calamitate rerum communium multa funesta exempla declarant. Omni no in Castella memoria non admodum vetusta, Aluarus Lunain regia ita dominatus est, vt ne cibi quidem genus, non vestes, non ministeria Rex nisi ex eius voluntate mutaret. miseram Regis an regni an vtriusque conditionem. malum ipsius Aluari capite tandē expiatum. Quod futurum Regina mater prouidēs ab aula pulsum à filioque Rege in tenera ætate distractum in Aragoniā, vnde venerat, amandarat. Destinata prudēter atque perfecta vis altior discussit. Regina importuna morte sublata Aluarus ad pueri Regis conuictum cōtinuo in aulamque redijt, atque præ cæteris gratiofus est factus breui: vnde graues motus extiterunt, diurnæ calamitates: quas hoc loco explicare sigillatim operæ non est. *Illud modo Principis institutis commendatum esse debet, ne quoad res ferent, vnum aliquem gratia præ cæteris crescere patiantur: ac potius puerum assuefaciant moneantque, vt comites omnes & assecclas pari beneuolentia complectatur.*

De

De mendacio. Cap. X.

Agno & excellenti ingenio viri, prudentiæ opinione maxima, Principem ad regendam populi multitudinem, alta dissimulatione opus habere persuadent. Cæteros mortales simplici via ad honestatis studia aut vtilitatis contendere: Principum non eandem esse rationē, quibus salus multitudinis credita est, variæ, multiplicis, inconstantis, neque eiusdem semper voluntatis aut iudicij. Vertat se in omnes formas Protei adinstar, varias personas assumat sæpe contrarias, qui omnibus placere debet, cunctis dicta omnia & facta probare. Itaque rectorem multitudinis statuunt, modo præse ferat æquitatis studium, benignum se & tractabilem ciuibus præbeat, singulari humanitate se addeutes complectatur: posse in animo ingentes fraudes suscipere, vitia & probra, quæcumque ex usu fore iudicabit continendi in officio subditos, aduersarios terrendi. Itaque hi Principem ex dolo, fraude & mendacio componunt: fronte probitatem ostentare iubent: libidinem, sæuitiam, auaritiam, vt res erunt, suscipere concedunt. quæ res priuatis probro essent, Principi afferre laudem. Nō ergo his quidē auctoribus vnā semper viam agēdi insistat, sed negotijs, temporibus, personis seruiat.

omnia

omnia ad publicum commodum referat, imperij stabilitatem, veritatis ac mendacij nullo discrimine. Quod fabulæ integum æro antiquis temporibus indicatum putant: cum Achillem fabulantur Chironi Centauro in disciplinam traditum monstro horrèdo atque immani: qui in humana facie, equi media ex parte aut tauri corpus & feritatem representaret. Nimirum significâtes Principem multitudine regenda humanitatem fronte ostentare debere: mores, vt res postulauerint, in varias atq; insolentes formas mutare. Tum recenti memoria Ludouicus vndecimus Gallix Rex Carolum filiũ, quem Ambasiæ educandum curauit, ne facta quidem potestate cuiquam cum adeundi: accedentibus annis à liberalibus disciplinis arcuit atque à litteris, affirmans hanc vnã sententiam instar omnium præceptorum fore. *Qui nescit simulare nescit regnare.* Neque dubiũ est multos sæpe Principes tam rationem tenuisse, acceptamque potestatem ad vitæ exitum magis dexteritate ingenij, quam veris virtutibus conseruasse. In eo numero Tiberius Augusti successor fallendo simulandoque votis penitus contraria, ex suis virtutibus nullam æque ac dissimulationem diligebat: eò ægrius accipiebat recludi quæ premeret. auctor Tacitus. Hæc multorũ sententia est, verbis raro (pudor retinet) rebus sæpe & exemplis vitæ testata, Regem vitia virtutesque

ex æquo debere colere, omnia vtilitate metiri nulla honestatis cura, si ab ea dissentire videatur. Modestius alij Principi æquitatis & virtutum præsidium adiungunt: neque concedunt vt sponte peccet, ab æquitate discedat: coactum tamen necessitate permittunt mendacio fallere, fraudem suscipere: ne si nimiū iusti tenax sit, se periculo, remp. multis calamitatibus inuoluat. Sic Herculem affirmant, quia totum corpus leonis pellis nō tegebat, vulpinæ partem assuisse. Qua responsione Lyfander Lacedæmonum Rex eos elusit, qui in eius moribus & studijs maiorem requirebant simplicitatem, dolos vituperabant. Utetur ergo Princeps ex commodo, fraude & mendacio, sed raro & quasi medicamento: quod Plato etiam concedendum iudicauit Principibus & magistratibus ducenda multitudine ad id quod oportet: quoniam ad lucē sæpe veritatis caligat, & leui opinione quasi vmbra terretur. Cuius rei in diuinis libris extant exempla eorum qui fraude & mendacio præclara facinora sine vituperatione perfecerunt. Verum non erat hoc loco propositum de fraude & mendacio disputare: an liceat aliquando rebus exigentibus uti. illud contendo Principi à primis annis esse inculcandum amorem veritatis, mendacij odium: nihil vt turpius ea fæditate arbitretur, nihil regiæ dignitati magis contrarium. Est enim

veritas

veritas bonum stabile, Deo gratum, ad beneuolentiam conciliandam aptissimum, præsidiaque comparanda. Quis enim ei se & sua non permittat, quem credunt ne fidem violet, vitæ, fortunarum, & principatus quodlibet periculum potius subiturum? Neque temere Romani in capitolio fidem prope Iouem sacrauere: sed vt indicarent rationes imperandi fide maxime & veritate niti. Quam turpe autem mendacium, quam indignum hominis præstantia sit, ex eo perspicitur, quod ij etiam qui sæpe mentiuntur, magnum laborem suscipiunt fraude tegenda: ea reclusa vehementer erubescunt. Atque ita vt cum alia crimina sint maiora, pauca maiorem ignominiam perpetrantibus afferat: vsuque receptum est vt contumeliæ instar grauissimæ sit morte vindicanda iniuria, non si quis auarus, adulter, aut homicida vocetur, sed si mentiri obijciatur. Est quidem vituperanda vindicta quasi diuinis legibus vetita, quæ nulli concedunt, quamuis malo prouocatum malum rependere. Sed ea tamen opinio mendacis appellatione grauissimum contineri conuitium, nunquam nisi ex mendacij feditate esset orta atque suscepta. Quid enim turpius mendacio? quid magis alienum ab hominis nobilitate atque præstantia? quæ in luce atque in omnium oculis collocari gaudet: mendacium tenebras amat, latebras captat,

Vbi

vbi

ubi eius turpitudō abscondatur. quid indignius, generosis animis atque præstantibus? Mentiri enim nihil aliud cogit, nisi metus verberum, obiurgationis, infamiæ. at metus, animi fracti & abiecti turpiterque seruiantis ægritudo est, neque cadit in animos liberos & excelsos, sed in seruos metu verberum facientes quæcunque faciunt. Adhæc, cum in vita humana nihil præstantius sit fide, qua commercia stabiliuntur, & societas inter homines fiat: huic diuino bono nihil est magis contrarium quam fraus & mendacium. nihil enim stabile esse potest, quod non est fidelitate vallatum, neque fides obligari nisi fide potest. Postremo omnis beata vitæ ratio veritate continetur, verisque bonis gaudet: miseria inanitate conficitur & specie veritatis decepta, mala pro bonis amplexatur. qui ergo mendacem aliquem dicit, vna voce omnia in eum proba contorquet, tenebris oppletum esse, viriis omnibus fædatum, seruilis ingenij, dignumque, vt cui nihil magnæ rei à quobquam in vita credatur. Sed ais reipublicæ rationes interdum postulare, vt Princeps fallat, mentiaturque: veritate simplicitateque in magna incommoda incurratur. Quia in obiectione, Deus immortalis, quanta vitia insunt? primum enim nulla utilitas est, quæ cum turpitudine coniungitur: cum multo magis noceat quam prosit. dignitatē enim

labe-

labefactat & honestatem, quibus nihil est præstātius, nihil stultius quam aurum ferro mutare. Deinde mendacio assuetus perfidi & iniusti fama suscepta, omnes rationes publicas & priuatas labefactet necesse est. quis enim se illi socium adiungat? quis illi credet? Postremo quæ commoditas esse potest, ei de cuius fide dubitatur? cum nemo promissis credat quamuis sacramenti religione vallatis: cunctorum odia incurrat. ut enim mercator qui specie utilitatis decipit, neque quod iniuste quæsiuit per fraudem retinere potest, & alios auertit à cōmercio: ita Princeps fraudulentus & quod fraude parauit, diu retinere non poterit, & hominum volūtates, quo nullum maius præsidium est, à se penitus alienabit: cunctique deserēt eum, cuius fidem suspectam habent: & ad eius nomen, quem fidelem esse vident, se libenter adiungent. Neque latēdi spes fallat. fraus enim & fictio ipsæ se produnt: neque numen permittit hominem fallacem diu felicitate frui, quam mendacio parauit. At multos mentiendi artificio disputas fuisse nomē sapientiæ consecutos, verum id quidem est. sed quam falsa esset illa opinio, rerum exitus comprobauit. illæ namque opes, quæ erant nixæ mendacio, perierunt: illæ e contrario firmæ permanse-
runt, quæ veritate fuerant stabilitæ. Præterea de-
tectæ fraude cadenteque errore multitudinis, qui
tan-

tantisper laude celebres erant, ab omnibus vituperantur. At Lylandri dictum ut argutum atque festiuium ridetur. Verum, sed intra breue tempus illam dicti festiuitatem & risum multa lacrymæ consecutæ sunt: multis circum ciuitatibus Lacædæmones alienatis in multas calamitates inciderunt: neque post Leutricam pugnam ad pristinas opes & imperij amplitudinem resurgere potuerunt. Principes, qui recenti memoria mendacijs & fraudibus vsi sunt, quantum nomini suo & populis commissis calamitatē attulerint, dicere non est necesse. Neque enim felicitas aut lætitia synccera esse potuit, quæ mendacij radicibus nitebatur. Achillis educatio mouere non debet, ac potius credere par est gemina centauri natura, Principis tum prudentiam, tum fortitudinem antiquos indicare voluisse. Quia ratione in templorum aditu, quasi Dei effigiem veteres sphingem solebant fingere. Aegyptij prudentius, quasi iuuenem seni assidentem Dei imaginem exprimebāt. Præterea multa veteres poetæ sapienter dixerunt, multa sine iudicio mentiti sunt moribus suæ ætatis seruiantes. Ne nos quidem cautione Principis opus habere negamus, quam populus vocat calliditatem & fraudem, virtuti, ut solet, vitij vicinum nomen assignans. Iidem certè poetæ Achillē Phænici instituendum traditum affirmant, prudenti

O homi-

homini, atq; in arte dicēdi exercitato. Quibus vir-
tutibus instructus accedat, vti superius est dictum,
qui multitudinis rector, patriæ defensor, copiarū
dux constituitur. Sic igitur assuescat à teneris an-
nis Princeps, vt mendacium peius quauis turpitu-
dine detestetur. & præseferat fore semper vanis ho-
minibus & fraudulentis infestum. Quod si fece-
rit, adulatorum artes opprimet perpetuum ma-
lum Regum: quorum opes sæpius assentatio quā
hostiseuertit. eo amoto periculo, vitato scopulo
diuinum patrociniū sibi veritatis & simplicita-
tis amore vel maxime adiunget. Obsidione igi-
tur & insidijs perditorum hominum liberatus, &
virtutum choro septus, honestatis munitus præsi-
dio res publicas & priuatas feliciter administra-
bit. Verum de adulatoribus alio ex principio di-
cendum est. Quod ad rem præsentem attinet, ita
institutor Principis se comparet, vt mēdacij odiū,
veritatis amorem identidem inculcet: nullū erra-
tum puerile acrius obiurget, quam mendacij licen-
tiam: cæteris peccatis veniam facilis dabit confi-
tenti modo, neque neganti quod verum est. Pla-
gis etiam impositis & acri obiurgatione ministro-
rum mendacia castigabit, vt alieno exemplo dis-
cat, nihil esse magis ea turpitudine detestandum.
& quoniam cædere Principē raro aut vix conue-
nit feruorū in morē, in alieno dolore & lacrymis
offi-

officij ipse admoneatur: cuius per totā vitam memoria in animo atque in intimis sensibus fixa atque stabilis permaneat.

De adulatoribus. Cap. XI.

Agna est pulchritudo veritatis tota sibi cōsentiēs, omnibus partibus ad vnū concētum mirabiliter reuocatis: vires candoris & simplicitatis incredibiles, mēdacio & fraudibus nihil scdus. Nil alienius ab hominis dignitate atque prāstantia, quā aliud fronte ostēdere & verbis, aliud in pectore actioneque versare. Licebit Principi dissimulare aliquando, consilia tegere, quę cum occultantur vim habent, professa debilitantur: neque stulte cum omnibus, quid agere velit, cōmunicabit. Confus (Neptunus idem) sub terra Romę in circo colebatur, vt quoniam suo numine regere cōsilia credebatur, ex loci cōditione intelligeretur, occulta ea esse, pectore clausa debere. Id secutus Petrus Aragonius cum spei occupandę Sicilię ciuium cōiuratione immineret, classe cōparata atque instructa per speciem littora Africana inuadendi, à Pontifice Romano, quorsum ij apparatus spectarēt, sciscitatum legati cum percontādi finem non facerent, Rex in iram concitatus, *Comburem, inquit, intimam tunicam*

si meorum consiliorum gnaram esse putarem. Prudēs responsum, digna magno Principe vox. vt enim obscuri animi est, & abiecti mentiri & fallere: ita suscepta consilia tegere non posse, angusti pectoris. Neque potest rem magnam sustinere, cui tace re graue sit, quod homini facillimum voluit esse natura. Apud Persas linguam grauius quam vllum probum castigare moris erat: silentium sancire capite. Quod si mendacij scditate nihil est turpius, nihil veritatis specie honestius, assentatores, quorum est magnus numerus in aula Principum, exitiales imprimis esse fateamur necesse est: atque ita nulla vt pestis grauior, nulla belua truculentior, nullum immanius monstrum fingi possit. non si tigres, pantherę, & leones in vnum locum conferantur, Chimæras, Harpias, Sphinges animo subiiciamus, cum adulatorum prauitate comparari possunt. Non enim lucem solis eripiunt, sed quod est multò funestius, veritatis lumen extinguere atque opprimere conantur: cecitatem inducere reip. moderatoribus, quos Deus in rerum fastigio, vt in perpetua vigilia essent, cæteris omnibus prospicerent, collocauit. fontes tetra tabe inficere, ynde vniuersus populus haurit aquā, exitiale. Nō ex succos homines ij tenuescque confectantur, sed bonis omnibus & viriditate florentibus insidias faciunt. horrea formicæ

ad

ad inania nunquam tendunt: erugo non in aridis
sed in viridibus arboribus versatur. Pediculis simi-
les id genus homines sunt, extincto, quo aleban-
tur, sanguine, defuncta corpora deserunt. Quanta
ergo pernicies est, reip. capita Principes petere, illis
exitium parare, per quos publica salus & felicitas
stat: est enim gravissimus morbus qui á capite de-
riuat. Deinde cum in vita humana nihil sit syn-
cera amicitia, neque pulchritudine honestius, ne-
que utilitate commodius, neque fructu iucundius:
simulatione amicitiae, quæ multo grauior pestis est,
ij homines fallunt. Se ergo amicos fingunt, amico-
rum officia simulant & animum, oblectando qui-
bus assentari volunt. Aliquando etiam monendo
salutaria in speciem, re noxia. quo difficilius vitari
hæc pestis atque dignosci potest. Neque de minu-
tis adulatoribus & parasitis circumforaneis dispu-
tamus: qui quamvis in suo genere flagitiosi sint &
infames, non tamen tantum ingenio valent, aut
tantis opibus instructi sunt, ut multum nocere pos-
sint. De illis sermo est, qui honestatis specie tecti
ad gratiam Principum omni ratione contédunt.
id modo assequantur, nullum est flagitium, nullum
dedecus, quod non suscipere certum habeant. Sed
quo aditu aggrediantur, considerandum est. Nimi-
rum amor ille, quo se quisque amat, sibi adulatur,
à natura inditus omnibus, primus ad amentiam

gradus est. Quis enim est tanta prudentia, qui sibi non placeat, sibi plaudent, se multis anteponat? In hoc amore totius temeritatis & insolentiae principium est constitutum. quæ labes eô in Principibus maior est, quod ab infantia in purpura educati, auro fulgentes, accedente ætate quoties per urbem vehuntur magno peditum & equitum numero stipati, plebem certatim confluere, faustis acclamationibus prosequi, quocumque vertant oculos considerantes, inflantur superbia, alios despiciunt, se proximos cælestium conditioni arbitrantur. Totus ergo amor, quo sibi placent, auctus educatione molli, aulae & ministrorum apparatu, popularium plausu, assentatoris instar est, animum de statu deiiciens. Huic adulatori primario, hoc est, Regis cupiditati & amentiae, externus adulator adiunctus miserabiles strages facit, omnia peruertit, ima summis confundit, Principem ex stulto amentem facit aut stolidum. Primum enim totum se ad illius nutum accommodat. quasi canis venaticus odoratur magna sagacitate quibus rebus ille, cui seruit, & quem in casses inducere satagit, maxime delectetur. Id ubi exploratum habet, naturam suam ad tempus deferit, alienam personam induit. Simulat quidquid illi libet, totumque se ad eius cupiditatem effingit, cuius gratiam aucupatur. Si venatione oblectatur, canes

alit,

alio: si amoribus indulget & leuitati, se amore perditum esse profitetur, querimonijs omnia complet. Et ne omnia persequi sit necesse, chamaleontis ad instar in omnes colores præter candidum vertitur: in quamcumque faciem se facile mutat, vna honestatis laude excepta. Si ardenti ingenio Princeps est, ad bellum suscipiendum accurata oratione & magnis argumentis hortatur, quanto cum reip. periculo dicere non est necesse. graua enim tributa in bellicos sumptus imperabit, tenues exhauriet, militibus omnia concedet nulla æquitatis cura. Si in lasciuiam fertur, varias libidines excusabit, quasi Principi opus sit labores imperandi, curasque graues ijs voluptatibus temperare. Virtutibus veris vicina vitiorum nomina affinget: sicut econtrario eleuabit laudabitque vitia, quæ virtutes imitantur, crudelem seuerum dicens, auarum frugalem, luxuriosum festiuum, timidum & dissolutum cautum ac prudentem vocabit. si ex usu erit, fortitudini temeritatis nomen imponet, prudentiæ ignauitiæ & timiditatis. in omni sermone ita se componet vt placeat, nulla honestatis aut salutis cura. Sic vitia Principis confirmabuntur, accedent alia. Nam vt est ingenium hominis, paucis approbatoribus amplius credet, quam conscientia, alijsque omnibus. Inter adulatorum plausus, aulicorum voces dicta

factaque Principis admirantium, ad cælum ferentium laudibus, non decipi mirum est, sed miraculi potius instar non insanire, quasi carminibus iniecto furore. Quid enim aliud magnos Principes ab omni memoria demētavit, quam adulatorum plausus ad gratiam loquentium, eaque impense laudantium, ad quæ natura ferebat, hoc quoque nomine in hominibus prava, quod libenter assentientes fauentesque audit: resistentes auersatur, ineptosque iudicat? Quid Neronem ea potentia histrionem agere & in scenam prodire impulit, nisi adulatorum præconia vocem, ingenium, peritiam admirantium? vsque eo vt multis fraudi fuerit Principem agentem fabulas, pulsantem fidibus non laudasse: verbis aut nutu, gestuue corporis accusasse. Miseram reip. an Principis dixerim conditionem. Quid Alexandro Macedoni eam menti væcordiam iniecit, vt se Ioue genitum ferret, diuinos honores haberi sibi vellet, Calisthenem resistentem crudeli mortis genere inaudita causa peremerit: nisi multorum adulatio laudibus ad temeritatem quotidie aliquid addentium? Longum esset omnia exempla væsanix similis recensere oratione, Caligulam, Domitianum. Sed vt ad nostros Principes deueniamus, an credis alio itinere Petrum, atque Henricum quartum, aliosque Castelle Reges imperij Hispanici sordes & dedecora, ad
euer-

euertendam remp. contendisse, quam fictorum amicorum fraude, facta, dicta, consiliaque laudantium quasi reip. salutaria? eo maiori exitio quod prauo ingenio Principes pusillo animo, acriores impetus habent, neque insidias prospicere satis possunt acutorum hominum & à multo usu versutorum. Magno enim & ardenti ingenio sit necesse est, quicumque Principi gratificari studet. Neque enim omnia probare debet, ne manifestus assentator esse deprehédatur. Quocirca monet aliquando obiurgat etiam, vt quoniam ea libertas veræ amicitie propria esse videtur, sub ea specie cautius fallat: sed ita vt facile simulationis vestigia expressa in obiurgatione cernantur extentque. Sicut e contrario non omnes in assentatorum numero ponendi sunt, quicumque cum Principibus viuentes eorum facta, sermones, consilia laudant: sæpe etiam dissimulant in ijs, quæ stulte aut improbe admitti vident. Sunt enim multi imbecillo animo, qui magis peccari nolunt, quam quod satis animi habeant aduersus peccata. Sunt qui desperatione presumpta proficiendi, etsi prauitas displiceat, irritare in se non audent, penes quos rerum potestas est. Ergo vt à veris amicis, à cautis aut timidis aulæ ministris noxius adulator dignoscatur, quam ratione agendi teneat, quo tendat explicandum est. Primum igitur constat eum immensa avaritia esse, nullis vt

copijs cupiditas possit satiari. Ambitio deinde sic exagitat, vt consistere non sinat. id vt assequatur quod cupit, & quò contendit, diuitias, honores, potentiam, ingenio quo est versatili, demittit animum, minimeque in principio de vlla decoris aut dignitatis præstantia cogitat: se se ad potentium pedes abijcit: omnes, quos Regi esse caros intelligit, officijs omnibus & sedulitate affectatur: nullum laborem recusat, nullam indignitatem subire reformidat, quo sibi aditum ijs conciliatis atque deuinctis ad Principem patefaciat. Quod si contingat votis successus par, tum demum artes depromit, Principemque apertis machinationibus inuadit, aut cuniculos occulte agit, vix vt malitia deprehendi possit. Principe expugnato atque prauis artibus deluso, repente prioris fortunæ oblitus humilitatem fastu & superbia mutat, ingentes opes construit, honores & magistratus ambit: quos vbi consecutus est, homines multo se meliores despicit, atque detestanda perfidia ipsos, per quos fuit ad Principem intro- missus, oppugnat. Ergo vt in principio nihil est humiliter adulate, ita postquam opes suas firmavit, nihil est eo insolentius. ac tum demum si quam probitatis & honestatis speciem ad fallendos homines assumpsit, sublato metu deponit, atque in omnia vitiorum genera delabitur. Diu ig-
notus

notus repente nobilis & magnus accensas longa
 egestate humilitateque cupidines frangere, sibi que
 imperare nescit. Ardet libidine, æstuat cupidita-
 tibus, sauitiam ostentat, opes publicas & priuatas
 domum auertit, vt solus in omnium fortunis do-
 minari, solusque alieno nomine regnare videatur.
 omnia denique ad suum commodum refert, nul-
 la cura publicæ salutis. Ex his moribus adulate-
 rem dignoscere facile est, atque à vero amico se-
 cernere. præsertim in admonitionibus & obiur-
 gationibus, quibus tantopere simplicitatem ve-
 ramque amicitiam assimulare conatur, in ijs vel
 maxime se prodit. neque enim ita fraus veritatem
 imitatur, vt non simulationis indicia relinquan-
 tur. Ita cum ex suo commodo omnia vitæ studia
 metiatur, atque in animo habeat gratiam Principi-
 pis quacumque ratione aucupari, admonendo,
 accusandoque vitia, cauet maxime ne dolorem
 faciat: ac ita sermonem totum componit, vt
 reprehensio in laudem potius vertatur. Artifi-
 ciosæ assentationis multa exempla proferri pos-
 sent. sed inter Romanos tamen Imperatores nul-
 lus maiori simulatione quam Tiberius Augusti
 successor fuit, nullo etiam tempore frequen-
 tior turpiorque adulatio. Fraus fraude, menda-
 cium videlicet Principis simulatione compensa-
 batur. Accidit aliquando vt eo in curiam ingresso

adit

adu-

adulatorum vnus exurgeret, ac palam profiteretur liberos libertatem decere: neque quod ex publica salute foret dissimulare. Ad ea verba facto silentio, suspensisque omnium animis, quasi de re magna dicturus esset, *Audi Cæsar, inquit, in quo te culpamus cuncti, neque accusare palam quisquã audet. te curis & laboribus conficis, neque consideras perire, quod alterna requie caret.* In hanc sententiam cum multa ridicule declamasset, Cassius Seuerus vanitate offensus addidit, *Hæc hominẽ perimet libertas.* auctor Plutarchus. Ennium equitem Romanum, quod effigiem Principis argenteam conflasset, maiestatis postulari in senatu Tiberius vetuit. Ateius Capito specie libertatis, atque publicæ salutis cura simulata, *Non debere eripi Patribus vim statuendi disputabat, neque tantum maleficiũ impune habendum. si lentus in suo dolore Cæsar esset, reip. iniurias ne largiretur.* pudendam hominis vanitatem placendique studium, quam Tacitus lib. tertio cõmemorauit. Sed audi ex eiusdem historici lib. primo multo turpiorem adulationem. Referebatur in senatu de Augusti recens defuncti funere. maximi honores decernebantur, nimirũ successore presente: vt porta triumphali efferretur, legum latorũ tituli, victarum ab eo gentium nomina præcederẽt: Messala Valerius addidit renouandum per annos sacramentũ in nomen Tiberij. Tum interrogatus
à Tibe

à Tiberio, num se mandāte eam sententiam prompsisset sponte dixisse respondit. neque in ijs, quæ ad remp. pertinerent, consilio nisi suo vsarum vel cum periculo offensionis. Ea sola species adulandi supererat videlicet, vt monere, obiurgareue cum videretur, laudaret potius, gratiamque captaret prono in seruitutem animo. Sic sunt vanissimorum hominum artes. facile deprehendi possunt, neque fallent nisi volentem se sponte in eorum laqueos inducere: præsertim confirmata ætate Princeps eas fraudes continuo dignoscet. quem prauis moribus videt esse, semper ad gratiam loqui, etiam cum vitia increpat, cum se & suos opibus & honoribus immensum augere cupit, nemo eum credat simplici ingenio esse, de Principis dignitate, de publica salute esse sollicitum: sed simulare potius vt fallat incautos, cum dolos & fraudes verſet in animo callidus, mendax, verſutus, simulator. Vna medicinæ faciendæ ratio est, si in aulam admittentur viri spectata probitate & innocentia, cæteris omnibus exclusis: ne ijs ad Principis familiaritatem aditus pateat, quamuis ingenio maximo, prudentia & dexteritate alios vincere videantur. A tenera ætate Principi odium in id genus hominum instilletur. etiam parasitos auersetur, quia nomine videntur cum adulatoribus conuenire, neque eorum festiuitatibus

bus capiatut. Firmisque argumentis, & exemplis & frequenti sermone instituatur: sibi que persuadeat, eos homines certissimam reipublicæ pestem esse, morum perniciem, patriæ turbinem atque procellam: sanctissimas leges, pacis ornamenta, omniaque vitæ & probitatis studia peruertere. monstrum horrendum, ingens omni piaculo procurandum, pellendum ab aula: ne pestilenti oris afflatu corpus reipub. vniuersum à capite ad imos pedes tetra contagione contamine.

De alijs Principis Virtutibus. Cap. XII.

Væ in commune de singulis virtutibus à magnis philosophis præcepta sunt, atque de ratione officij sapientissimi theologi disputant, ea ad se omnia nihilominus Princeps pertinere iudicabit. Curabit diligenter, vt quo sunt opes maiores, locus altior, cō amplius probitatis studijs & ornamentis cæteris omnibus vnus præstet. Neque enim fas est, qui lucem ciuibz præferre debet quam sequantur, cum in sordibus & in cœnovitiorum volutari: sed potius cum ferro & legionibus cinctus hostes terreat, suorum beneuolentiam adiungat virtutum comitatu, honestatis pulchritudine. In ijs maius præsidium ponat, maius

ornamen

ornamentum esse putet ad omnem dignitatis partem, quam in satellitum numero, & reliquo aulae apparatu. Sit in cibo & potu temperatus, ne ingluuies in brutorum animantium conditionem traducat: ciborum copia distento stomacho, curationi corporis magnam temporis partem dare cogat: morbis corrupta valetudine curis imperandi efficiatur impar. Fugiat libidinem, neque venerea voluptate se corrumpendum tradat. alienae pudicitiae ne insidias faciat, probrum pudendum & graue, quod sine inuidia populari, & multorum offensione non contingat. cum delicijs & oblectationibus vitae, quasi cum domesticis hostibus sibi acriter pugnandum statuatur. Et qui debet alienam licentiam vindicare, legibus & supplicio cohibere, an æquum sit, ut is se stupris polluat, labem castis inferat? Cautionem & prudentiam adhibeat, ne aulicorum fraudibus decipiat, omnes occasiones captantium, deluso Principe honores diuitiasque cumulandi, alienam innocentiam ludibrio habentes, abutentes aliorum simplicitate. Nunquam ab æquitatis legibus dimoueri se sinat. summos cum infimis, atque cum ijs medios coniunctos pace tenere non poterit, nisi sit omnibus persuasum, plus apud eum equitatis iura, quam priuatos affectus posse, aut cuiusquam gratiam. Et alioqui publicus iustitiae
vindex

vindex constitutus indignus regio nomine sit, si se patiatur quacumque ratione ab æquitate dimoueri. Ante omnia sit illi persuasum, imperia ope diuina fundari, augeri, atq; bonis omnibus amplificari. Numine ergo colendo purissimo religionis cultu, castissimis precibus propitiando det operam: atque ita vt à primis annis eam opinionem suscipiat, Dei prouidentia res humanas, atq; adeo imperia gubernari. in diuina beneuolentia & pietatis officijs maius rebus suis præsidium, quàm in armis, potentia, & calliditate constituat: plurimumque ad auctoritatem conciliandam pertinere, si intelligatur ipsum Deo carum esse & diuino præsidio vallari. Et quid esset perturbatius atque calamitosius vita hominũ, si nulla prouidentia fortuito verti credantur, quæ in terris aguntur? aut quid immanius esset homine soluto legibus, metu numinis sublato? quid non faceret, quas non ederet strages? Porro ad cultũ religionis amplificandũ, Principis mores magnã vim habent. Exemplo rectoris facile cæteri, magis quam vllis legibus aut seueritate, in eam opinionem inducentur. Cũ enim videant tantis opibus subnixum, diuinam opem nihilominus implorare, ad templa concurrere, nixis ad terram genibus, passis manibus, lacrymis toto ore manantibus Dei benignitatem propitiari: idem cæteri sibi faciendum rebus asperis

sta-

statuunt. Verum de religione plura alio loco dicenda sunt. nunc ad eas virtutes veniamus, quæ vere regis sunt; & quibus in omni vitæ parte Princeps septus ornatusque esse debet. Ac primum curare diligenter debet, atque à prima ætate institui, ne iracundiæ locus sit, quæ est inimica consilio; & mentem de potestate exire sæpe compellit: quod motus ipsi, gestusque declarant, haud satis sobrij hominis esse, distorquere labia, iactare brachia, ore pallescere, vocem contendere: quod faciunt quicumque ab iracundia superantur. Quod vitium cum in privata quotidianaque vita levis est animi: tum vero nihil est tam deforme, quam ad summum imperium etiam acerbitatem naturæ adiungere. Est quidem difficile præsertim in rerum omnium licentia mutare animum: & siquid est natura insitum penitus euellere: sed inductione quadam & præceptis acerbitas ingenij mitigari poterit in teneris annis maxime. Persuadeat institutor nullum esse argumentum maius animi abiecti, atque imbecilli, quam ab iracundia vinci. quod in pueris, mulieribus, senibus consideramus hinc perturbationi maxime esse obnoxios, propter ætatis nimirum aut sexus imbecillitatem. Contra, excelsi animi est nunquam irritari iniuria, non se sentire percussum. Scitritus ingenti scopulo fluctus illiditur: neque immanis

nis & generosa fera ad canis latratum mouetur. Vehementiores animi concitationes & iurgiatum à gravitate morum aliena sunt, tum contraria imperio & dignitati. Nam si implacabiles sunt iracundia, summa est acerbitas, si autem exorabiles summa leuitas: quæ tamen, ut in malis acerbitati anteponenda est. Victus à primis annis ratio multum vehementem naturam remittet: consuetudo etiam in contrarium floctet. Pro fuit iracundis sæpe cum sedatis hominibus conuersari. Cælo salubri vires & valetudo corporis confirmantur, magis quam villo medicamento: feræ, quæ diu in conuictu nostro versantur, commodiores fiunt: humanitatis aliquid ex usu quotidiano hauriunt. Atque illud præcipuum, quod inter bonos & moderatos nulla existit occasio exasperandæ iracundiæ. A teneris assuefactus, cupiditates commotas voluntatemque frangere, haud facile irritatur. pueritia indomita, modesta etiam ingenia deprauantur. Iacobo primo Aragonio Regi malo fuit in ita regi non potuisse, vsque eo ut Gerundensi Episcopo linguam coram abscindi fecerit, quasi arcana retigisset. Therasiæ Vidauræ fidem de coniugio ab eo superiorit tempore datam. Quod impium facinus fuit diris ab Innocentio Pontifice & multa graui vindictatum. Mansuetudini clementia est adiuncta, qua virtute nihil excellentius est, nihil quod magnos

Principes Deo immortali magis similes faciat: cuius præcipua & maxima laus est, in hominum erroris dissimulare. Si peccatis supplicia metiatur, iam pridem genus humanum extinxerit. Cogitet se hominem esse. Omnes homines aliquo errore duci: hic in illo, in hoc sibi alius indulget. Ne ergo omnes sordes perscrutetur: ne in alienis peccatis se inexorabilem præstet. recte enim quidam dixit, Qui peccata odit, homines odit. clementiæ laus tum maior, cum iræ causa iustissimæ. Prouidendum quidem, ne benignitas si dissoluta sit, seueritatis nerui incidantur. salutaris animaduersio vincit sæpe inanem speciem clementiæ. Sed est quidam vtriusque rei modus sicut reliquarum: commodum tamen reipublicæ semper. Princeps ad exhibendam benignitatem promptior appareat, si opus erit ad vindicanda scelera, sciendum metum, aliquod seueritatis exemplum constituere, sit omnibus testatum, inuitum ad supplicia & vindictâ trahi: & quoad res patietur eam omnem curationem, ea iudicia à se remoueat, alijs magistratibus demandet. Plato Regem, Aegyptiorum in morem, sacerdotem esse vult, neque cognitionibus interesse, quibus de exilio, carcere, aut cæde agitur. Assuescat à primis annis benignitatem æqualibus exhibere: neque cadat sua ipse manu quemquam, quod turpe esset: quod

in Petro Castellæ, & Petro Lusitanix Regibus accusatur, illum Mahomadem Rufum Granatæ Regem peremisse, & quidem innoxium, addidisse impositæ plagæ linguæ petulantiam: hunc Portuensẽ Episcopum sua manu pulsasse, quamvis adulterij reum. Apagẽ sædum carnificis ministerium. Ac ne inclementi quidem verbo compellare debet. Sed potius si ex affeclis atque ministris quem videt rapi ad verbera, non parum sæpe debito quamvis supplicio eximat precibus auctoritateque talibus animum rudimentis ad maiora comparabit. Clementiæ & mansuetudini liberalitas accedat, voluntas destinata si non omnibus, certe quam plurimis benefaciendi, numinis adinstar, quod votis & precibus omnis ætas, sexus, conditio fatiget: fontis vberissimi & publici, vnde opem in rebus asperis honorem, diuitias haurire cuncti contendant. Omnibus vt satisfaciãt imperij opes non sufficiant: sed cum ope multos subleuarit, se adeuntes sine discrimine blandis verbis appellet, magni beneficij loco erit Principis comitas, muneris magnam gratiam addet quamvis exiguo. Quorum preces irritæ erunt, ij aut culpam in ministros reijcient, aut magis facultatem quam voluntatem defuisse, ex tanta benignitate conijcient. Multum proderit Principem à primis annis dandis muneribus assuescere: pecu-

pecuniâ haud maligne in eum vsum suppeditanda: quam aut aequalibus dono det, vt cuiusque meritum erit, aut ad subleuandam inopum indigentiam conuertat propria nonnunquam manu. Dandi dulcedine prouocatus maiora, cõfirmata ætate libentius largietur. intelligat nihil esse magis regium, quam posse subditis benefacere: imperandi curas molestas & graues hoc vno, velut condimento mitigari. Deum imitetur, qui dies ac noctes nusquam cessat beneficia conferre. herbas, fruges, poma terra sponte fundit. tot arbores frugiferæ vbique cernuntur omni naturæ parte tributum pendente scilicet. Dei imitatione non in fructum beneficij, sed in ipsam beneficentiæ pulchritudinem debet respicere. multa perdenda sunt beneficia dandaque ingratiss, vt vnum collocetur bene. Occurrat aliquando antequam rogetur, neque moras nectat: cū nihil carius constet, quam quod precibus & importunitate extortū est. Det tamen cū iudicio maiora dignioribus, frequentius quam magna munera, ne fontem ipsum liberalitatis publicum ærarium exhaurire assuescat. Blando sermone semper, cuius facultas deesse non potest, accipiat omnes, etiam cum donum negatur. inuito sic Principe negari credent, cum licuerit libenter daturum. Honores omnes aut opes in vnum paucosue cumulare noxium est, ne cõsumpra spe

amici

P 3 segnes

segnes illi ad obsequia reddantur, largiendi alijs facultas non sit. Eatenus ergo largiatur vt maiorum semper donorum, si merita suppetent, spem faciat. His virtutibus magnitudo animi alitur, unde & ipsæ ortū habent, quæ maxime decet Principes. angusto & pusillo animo nihil tetrius. Vanos præsertim metus contemnere discat, eaque cura cum equalibus certare, coram multitudine dicere, ne lucē fugiat & publicū, vmbatili vitæ affuetus. Feroces equos concitare nouerit ad cursum & in varios orbes flectere. armatus concurrat sudibus in iustæ pugnæ modum. in arena taurum, aprum in syluis feriat. auribus tormentorum fragorem, tympanorum atque tubarum sonitum ferre discat, neq; conturbari animo. Sic si quod est in natura vitium, atraque bilis varias imagines commouet, frequenti exercitatione corrigitur. Sic Garciam Regem Vasconum, cognomento Tremulum quod initio pugnæ toto corpore exhorresceret, in tantum virum euasisse crediderim, abiectoque metu fortem se & strenuum in prælijs omnibus præstitisse, pauci vt cōferri cum eo possint. Est enim metus animi degeneris argumentum, atque à Principis dignitate penitus alienus, maiestati aduersus. Ergo ea fæditas amouenda est: de decoris & infamiæ metus animo diligenter infigendus, quō metus metu tradatur. Carrionis regulos

scimus,

scimus, cum Cidi filias Eluiram & Solem vxores sibi dari petissent, nuptijs regio apparatus Valentiæ celebratis, ex turpi metu suscepta ignominia in crudelitatem desisse, vti fere faciunt ignaui. Adolescentes enim culti magis munditijs quam virilis ac militaris animi, haud satis socero mores probarunt. Semelque leone è cauea fortè an consilio egresso præ metu se in turpes latebras condiderunt. iterum in pugna cum Mauris certamen exhorre fugamque respicere visi sunt. Ea ignauia atq; timoris significatione facti dedecus, quod virtute procurare debuissent, turpiter vlti sunt coniugū supplicio, quod ipsis exitiale fuit. Postremo ne se Princeps apparatus principali, ministrorum obsequio cælitum ferme ritu adorantium in superbiam efferat, ciues contemnat, quod esset non minus noxium. discat cum æqualibus æquo iure viuere, siue res seriæ tractandæ, siue ludis remittendus animus, nihil sibi pro imperio arrogare. Itaque more Persarum prosternentes humi corpora, & honores maiores, quam pro conditione mortali deferētes auersabitur penitus: neq; patietur, quamuis adulatoribus contra disputantibus, maiestatem imperij salutis esse tutelam, optimos quosq; mortales altissima cupere, degeneris animi esse oblatos honores repudiare. Meminerit nihil esse ea adulatione exitius. Præclare Cyrus cum mors

instaret, filijsque suprema præcepta daret, patrijs institutis se ita assuefactum affirmavit, vt natu maioribus non fratribus solum, sed ciuibus cederet via, sede, atque sermone. Quod si essent filij eius præceptum secuti, neque delicijs & assentationibus corrumpendos se præbuisent, diutius imperium stetitset. Quid vero Theodosius Magnus? Arsenium Roma euocatum vt filios suos ingenuis artibus erudiret, cum forte vidisset coram filijs stare: commotus ira filijs vt surgerent, magistro vt sederet imperauit: fecitque potestatem vt quoties videretur, eos verberibus caderet, neque in eorū erratis conuiueret. Cuius si ad præceptū filij instituti fuissent, haudquaquam Romanum imperium eorum culpa, certe ipsis rerum potentibus fuisset, magnopere labefactatum. Tuebitur Princeps maiestatem diligenter, opinione magis quam viribus imperia stare persuasus. verum neque in externos ritus degenerabit, me quidem auctore. Sed quantum obsequium à minoribus exigit, tantam maioribus ipse reuerentiam exhibebit. ac ijs præsertim, qui sunt è sacrato ordine, neque manus deosculandas porriget, neque genibus nixos patietur secum agere. Quo amplius religioni dederit, eo diuino magis præsidio fulcietur, quo principatus confirmantur, subditorum beneuolentia accedit: quorum animi nulla re magis capiuntur, quam religio-

religionis specie obiecta. De qua alio ex principio dicendum est, & quantopere sit Principibus necessaria explicandum: si prius de gloria dictum erit.

De gloria. Cap. XIII.

Uita insunt in natura nostra, bona cælo data ad salutem: nos stulti & ingrati ijs bonis ad consecutandam prauitatem abutimur, contemptum numinis, nostram ipsorum multorumq; perniciem: quo quid indignius quid calamitosius esse potest? quid enim præstantius animo, quo maxime à beluis discrepamus, cæli terræque spatia metimur? nos ratione & libertate, qua ad diuinam naturam propius accedimus, ad scelera conuertimus, ipsasque beluas nōnumquam immanitate superamus. Datum est corpus præstanti formæ dignitate, omnibus partibus ad vnum concentum pulcherrime reuocatis, ad cæli contemplationem erectum, quod ipsa statura declarat. Plerique illud ad terram abijciunt, hauriendis voluptatibus incumbunt, atque in vitiorum turpitudine quasi ceno dies noctesque volutantur. Habemus à natura sensum quendam religionis, quo incitati diuinam naturam agnoscen-
tes castissimo pietatis cultu veneremur. hominū amentia factum est, vt ab illo naturæ impetu retrē-

P 5 super

superstitiones existerent, quæ fusæ late per orbem terrarum longo tempore innumeras gentes turpitudine & cæcitate fædarunt. Sic nullum est bonum tam præclarum, nullum tam insigne munus, quod sæpe ad exitium & deformitatem humana prauitas non conuertat. temere faciat atque stulte, qui de rebus singulis ex nostro abusu & non potius ex ipsa rerum natura statuatur. In hoc numero affectus omnes animi nostri poni debent, amor, cupiditas, ira, metus, spes, à natura dati ad prosequendum salutaria, contraria remouenda, consentaneis vitæ officijs naturæ statum conseruandum. Nos ea præsidia plerumq; ad flagitia, & vitæ pestē conferimus, ex amore existunt libidines noxiæ, ex cupiditate opes sine modo, sine honestatis cura coaceruandi studium: ex ira iniuriæ, contumeliæ, cædes promanant: metu atque spe aut frangitur animi impetus ad res præclaras subeundas, aut superbiam feruimus & immanitati. Inepti rerum æstimatores, qui culpa hominum deprauatos affectus accusant, eosque penitus conuellere ex humana vita atque extirpare conantur. Quid enim, vitæ syluescentem, ramis luxuriantem in omnes partes, euellas, & non potius ferro coerceas? ferocem equum perimas, quem virga & fræno compescere possis, assuefacereq; sessorem admittere? mēbrum vlcere afflictum præscindas? ineptus sis, nisi omnia prius

prius experiaris, consumasque artis remedia. Sic à vitijs res per se honestas & salutare fecernere in omni vitæ parte opus est. Sed non de re tanta hoc loco propositum erat disputare. quod rei præsentis est, admonuisse sit satis, animi impetus regēdos esse, à primis annis ad honesta & salutaria conuertendos, vt nō libidini & prauitati, sed bonitati ac moderationi seruiant. Alioqui si penitus conuellātur, ne stupeat & languescat animus atq; industria verendum est, quæ ijs quasi stimulis & calcaribus concitatur. Et sane sine amoris synceritate, sine amicorum præsidio, quid calamitosus vita humana esset? quis tam ferreus, cuius si in oculis patria, parentesque vexentur, non efferuescat ira, in vindictamque concitetur? mitto alia, quæ longum esset accurata oratione explicare. Accedamus quo festinat oratio. Gloriæ cupiditas in natura insita latissime patet: nullus enim est, neque tanta humanitate cultus, neque tam agrestis & inhumanus, qui non flagret infinita quadā gloriæ cupiditate. Deinde ita est in natura infixā vt nulla arte euelli, nulla lege aut metu supplicij comprimī possit: ipsa ætate, qua ceteri affectus minuuntur, maiores vires capit. Vt prudenter mihi quidā dixisse videatur: Laudis studiū vltimā esse tunicā quam exuimus. Postremo tā vehemens est, vt animū nullo loco cōsistere patiatur, sed semper incensum rapiat ad maiora
indies

indies & altiora in omni vitæ parte confectanda. De qua hoc loco constitui disputare, primum an inter vitia naturæ poni debeat, quibus ex animo pellendis nostra industria sudare æquum sit, an inter affectus animi numerari, ad præclaras actiones obeundas à natura datos. multum enim interest utrius modo loquamur. Plerique laudis studium vituperant & in rebus turpissimis ponunt, seueri videlicet & graues iudices, excellenti præ cæteris probitatis opinione, quasi fallax, inane, inconstas, modestiæ Christianæ & diuinis legibus aduersum, subducere ab oculis hominum iustitiæ opera præcipientibus, ne noxio populi aspectu contaminata tabescant. Negant enim sapientis esse habere ex aura populari suspensas vitæ rationes, virtutum cultu laudes hominum confectari: cum debeat potius in internis animæ bonis, quæ sunt honesta, constantia, neque inuitis eripi possunt, vitæ præsidia collocare. popularis plausus neque veris virtutibus sæpe paratur: sed dolo & fraude circumuêta multitudo summis plerumque laudibus celebrat, quos constat flagitijs & improbitate fædos fuisse. Nisi forte parum constat insignes tyrannos, qui bella ex bellis ferendo cladem terris & vastitatem intulere, immortalī fama & laudibus ab amenti plebe celebrari, quasi strenuos, elementes, æquitatis studio conspicuos. An maior dementia sit, quàm

in iudicio multitudinis leuissimę spem aliquā ponere, illique fidere? quę breui momento in varias atque adeo cōtrarias partes mutatur. Euripi instar in modum venti, nunc huc nunc illuc verso maris se se deuoluētis, vsque adeo vt leui de causa, quos paulo antea eximia laude afficiebat, eosdem ignominia notare, bonis omnibus euertere non dubitet. In ista tam mobili populi voluntate, quam in singulas horas inanissimi rumoris aura commutat, in tam præcipiti temeritate aliquid inesse statuemus, quod sit grauibus & honestis hominibus expetendum? Quid quæso est grauitati & constantiæ magis aduersum, quā ex vulgi temeritate pendere? quid miserius quam in populi insania partem aliquam felicitatis constituere? Sunt enim omnes rumores ymbręque metuendi illis, qui ad glorię cupiditatem incumbunt: cum animaduertant quam facile populi studia in contrarias partes verantur. Neque verēdum est sublata gloria vt studia virtutum debilitentur, quod in suis disputationibus quidam ponunt. alioqui virtutis genus inducemus humile, supplex, ambitiosum, intuens in omnes motus populi, iudicium multitudinis captans: quę sæpe mendacio fallitur & fraude: neque tam bene cum rebus humanis agitur, vt quę honestissima sunt, multis placeant. Quid præterea is faciat, qui in solitudine secessuue apud se agens multitudinis

dinis plausu impelli ad honestatem non potest:
 necesse est enim ut virtutis officia deponat, si verū
 est restringi virtutis studium, nisi gloriæ igne in-
 cendatur: verēdumque ne dum gloriam falsis lau-
 dibus ornamus, virtutem proprijs ornamentis
 spoliemus: quæ sola libera est, neque seruit famæ
 vanitati, aliena ornamenta non requirit, suis atque
 adeo diuinis dotibus illustrata. Sic illi disputant, sic
 statuunt, nimirum non satis considerantes, dum
 modestiā stabiliunt, fundamenta humanæ vitæ ea
 disputatione labefactare: honestatis studia non pa-
 rum debilitari. Quis enim non videat, laudis cupi-
 ditate, homines vehementer incendi ad præclara
 facinora suscipienda? Nemo enim vnquam pro
 reip. salute, pro patria, & dignitate se se discrimi-
 ni obtulisset, nemo publicam vtilitatem antepo-
 suisset propriæ, nemo contemptis humanæ vitæ
 commodis sapientiæ studia coluisset, certe paucis-
 simi, nisi primū fuissent ad spem, & studiū immor-
 talitatis incitati. Repete veteres annales, euolue
 antiquitatis memoriam: inuenies proculdubio ex
 hoc fonte fortissimos duces, prudentes legislato-
 res, summos philosophos extitisse. Quis ad artem
 aliquam præclaram & salutarem animum adiecit?
 quis virtutem studiosè colēdam putauit, qui non
 primū in egregij nominis celebritatem intēde-
 ret? Gloriæ igitur studiū non est in vulgi opinione
 sed

sed in natura situm id maxime declarat, quod omnibus inpatum est mirum illius desiderium. Nulla est enim gens, nulla conditio, nulla ætas, quæ non inflametur ea cupiditate. Mirum est pueri, infantesque quantopere laude excitentur, usque adeo ut quo quisque præstantissima indole est natus, ita maxime huius cupiditatis à primis annis indicia exhibeat. Cyrus Persarum Rex cum esset adhuc puer, adeo ad cupiditatem laudis exarsisse memoratur, ut illius amore omnia pericula suscipienda iudicaret. *Mihi, inquit Fabius Quintilianus, ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria inuet, qui victus flectat. Hic erit alendus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit, in hoc desidiã nunquam verbor.* Quis igitur sit tam ineptus rerum æstimator, qui cupiditatem in natura insitam, patentem latissime, & ex qua recta indoles ingeniorum diiudicari debet, vituperandam arbitretur, ac non potius summis laudibus exorandam? Quid præterea honestius est eo studio, quo honos ipse paratur? Quid enim aliud gloria est? Quid usu salutaris, quam id, per quod rebus gerendis auctoritas, opes, honores, imperia parantur? Mirum enim est quantopere viros virtutis opinione præstantes omnes obseruent, usque adeo ut excellentis hominis conspectu furor sæpe popularis sedetur, quod Virgilius elegatissime descripsit,

Magne

*Magno, inquit, in populo cum saepe coorta est
Seditio, seuitque animis ignobile vulgus,
Iamque faces, & saxa volāt, furor arma ministrat:
Tum pietate grauem ac meritis si forte virū quem
Conspexere, silent arrectisque auribus adstant.
Ille regit dictis animos & pectora mulcet.*

Ex quibus verbis perspicitur, quātam vim habeat ad sedandos populi motus perspecta prudentiæ & probitatis opinio, qua magis quam rebus alijs imperia, regnaque gubernantur fundanturque. Principio enim cum nondum essent homines certo iure designati, nullius imperio constricti tenerentur, qui à potentioribus iniuria premebantur, fugiebant ad aliquem iustitia fideque præstantem, cuius virtute vim hostium impetumque reprimerent. Cuius vero præsidium salutare in periculo fuisse populus expertus erat, ei rerum imperium vltro deferebant. Ex egregia itaque iustitiæ fama Regū maiestas orta est, inde summa imperia nata: inde populis obsequium existit, cum intelligāt communem salutem, viri excellentis auctoritate & industria contineri. Sic agroti medicis parent, de quorum peritia integra estimatio est. Vectores faciente mari præstantium gubernatorum nutus omnes obseruant, milites incredibili alacritate eorum imperatorum iussa capeunt, quos vident excellere laude militari. Ergo opinionem laudēque
homi-

hominum, qua omnes vitæ humanæ partes guber-
nantur, quis vt fluxam, fallacem, atque inanem au-
deat vituperare? Ipsæ profecto virtutes nullo ma-
iori præsidio quam pudore muniuntur. tolle pu-
dorem, virtutes omnes extinxeris. Est autem pu-
dor vehemens quidam dedecoris & ignominia-
metus. hunc autem timorem appellat Plato diui-
num, quod sit custos videlicet omnium virtutum.
Huius verecundia lumen in omni ætate, sed præ-
sertim in pueris elucet, ijs maxime qui clariori in-
dole sunt. Videmus enim non tam doloris metu,
quam timore infamiae & ignominiae contineri,
commouerique. Hic igitur metus eorum cupidita-
tes coercet, ne se nimiae efferant: industriam acuit
& in studio vigilantes efficit. dum enim ab æqua-
libus vinci turpe putant, nullū laborem spe victo-
riae recusant. & dum dedecus summo studio vitāt,
honestatem magno animo consecretantur. Ætate
progrediēte quid est, quod magis incendat, quam
dedecoris metus, vt artes salutes exerceant, rēp.
regendam suscipiant, in militari disciplina se exer-
ceant? Vides igitur quam vtile sit insitum turpitu-
dinis odiū: vides nihil esse in vita tetrius impuden-
tia, ex qua omnes effrænatae libidines, turpissima
quæque flagitia existūt. Quod si metus ignominiae
atque infamiae utilis est, famæ atque laudis studiū
non esse minus salutare, fateri necesse est. Quid
enim

Q

enim

enim aliud est pudor, quam motus animi dedecus repellentis, ad laudem & gloriam aspirantis? Ex quo efficitur omne studium honestatis cupiditate gloriæ contineri. Et quis vellet, si humana tantum spectes, vel laborem suscipere, vel voluptatem recusare, vel vitam ipsam & salutē periculō obijcere, si non esset laudis & gloriæ suauitate delinitus? Ita quod præ cæteris nationibus nostra gens bellica laude, deinde animi magnitudine floret, laudis studio, cuius sumus cupidissimi, magna ex parte tribuatur. Mihi quidem momenta argumentorum, quæ in vtramque partem allata sunt, & laudis & gloriæ naturam consideranti, atque animi humani motus, qua ratione inter se connectantur: ea sentētia vera & sapiens videri solet, quæ inter res humanas secundum virtutem, gloriæ ac laudi principatum dat, modo legitimæ, atque honestatis studijs & præclaris in rempub. meritis petitiæ atque haustæ. Inani enim gloria, nimirum quæ ex prauis facinoribus aut rebus ludicris quæritur, nihil esse vanius, nihil fallacius, nihil inconstantius iudicamus. eam viri prudentes in suis disputationibus merito & prudenter exagitant: eo exitius malum, quod veram gloriam assimulando innumeros ad se trahit, naturali veræ laudis cupiditate incitatos, neque valentes inter vtramque discernere. Vt enim quo quis pulcherrima
forma

forma capitur, eo fucis ementita facilius decipitur, atque ad infamissima scorta maiori impetu trahitur, quæ vulgato corpore infamem quæstum exercent: ita pro vera laude animus facile mendacem amplectitur. Ergo laus ex flagitio petita, reprobanda est, ac penitus reiicienda. Quicumque ab omni memoria vastitatem terris intulerunt, ij nobiles magis quam clari, maiori fama quam gloria vixerunt. Fama enim in vtramque partem accipitur, gloria & claritas nominis approbationem & benevolentiam multorum, sed præsertim proborum hominum adiunctam habet. Neque Domitius Nero tum cætera prauitate, tum exercendis artibus scenicis, cum histriionis habitu in theatrum prodiret, arguta manu & digitis fides impelleret, simul canoram vocem explicaret, Deorum nominibus à populo affectis, veram laudem & gloriam consequebatur: sed inani potius in præsentī assentatione celebratus, ad posteritatem omnium turpitudinum maculis deformis efficiebatur. Inter aliorum prauorum Principum vitia virtutum vestigia extabāt, fortitudinis, magnitudinis animi, quæ posteritatis præconio prædicantur. Ergo quod de populi vanitate, leuitate & inconstantia ab aduersarijs afferebatur, quæ de præpostero iudicio dicta sunt, & explicata eleganter, à suscepta semel sententiā mouere non debēt, neque enim veræ gloriæ fructum

in populi arbitrio relinquimus: sed ab eorum sententia prorsus ad sapientum consensum & tribunal prouocandum iudicamus. quorum iudicium quoniam verū est, ipsis naturæ principiis nixum, obscurari aliquando potest, opprimi penitus non potest, vt non aliquādo emergat. sublata post mortem inuidia, cadente errore populari, qui tantisper laude celebres erant quasi viri præstātes atque præclari, non à sapientibus modo sed etiā ab vniuersa multitudine vituperātur. Neque enim tam bene cū rebus humanis agitur, vt quæ recta sunt omnibus placeant, prauitas à cunctis reiiciatur: neque tam male, vt deprauatum iudicium diuturnum sit, & non sæpe multitudo amore pulchritudinis alliciatur: vitia detestetur, quorum tanta est deformitas, vt vel à sectatoribus odio habeantur: tanta contra dignitas honestatis, vt à prauis etiam hominibus laudem habeat. Neque vero nos cum laudis studium quamuis inflammatum, vituperādum negamus, in eum quasi in vltimum bonorum finē actiones dirigendas iudicamus. quod esset non minus turpe, quam contemptus laudis & gloriæ exitialis. atque id est quod diuinis legibus veratur, cum opera recta à conspectu hominum subduci atque à celebritate mandatur. Non ergo vllaturpitudo suscipienda est laudis colligendæ studio, sed præclaris actionibus ita laus querēda est, vt ad Deū

aucto-

auctorem omnium bonorum tandem referatur, ex quo omnes rationes nostras habere suspensas conuenit. Præterea curandum, vt ea laude, atque celebri opinione quasi virtutum instrumento vramur ad excitandum animum, ad obcundas præstantiores indies & excellentiores actiones. Sic enim cum rerum natura animus consentiet atque studium, virtutem non laudis colligendæ causa instituyente, sed econtrario laudis cupiditatem ad alendas virtutes in animis nostris ingenerante. Sapientissimus enim artifex Deus actionibus obcundis, quædam quasi condimenta excogitauit, quibus suauis redderentur & faciles: primum voluptatem, qua deliniti sensus, officio suo fungeretur, eo maiorem indidit, quo actiones tum difficiliores tum magis necessariae futuræ erant. vti in procreatione filiorum consideramus, ne genera deficeret, infinitam quandam voluptatem corporibus animantium esse insitam: cuius cupiditate se inuicem appeterent & mutua coniunctione gauderent. Sed quoniam voluptatem cum cæteris animantibus communem habemus, & corpore plurimum definitur, præterea virtus in arduo posita est, gloriæ cupiditate animos ratione vtentes ad cultum virtutum excitauit: vt intelligeremus haudquaquã virtutum studium ad laudem referendum, sed econtrario quærendam laudem virtutis colendæ

Q 3

causa.

causa. His tamen gloriæ stimulis ad hanc rationē castigatis, tum aliorum omniū, tum virorum principum animos à prima ætate quasi admotis calcariis excitandos cogitabam. eo amplius quod cætera Principibus statim adsunt: vnum diligēter cauendum, quid de ipsis fama loquatur, vnum parandum omni cura, grata ad posteritatem memoria. famam si contemnant & laudem, virtutes haud magnifacient. Nemo me quidem auctore, nedum Princeps, opinioni vulgi concedet, neque levis populi rumoribus terga vertet deserta honestate, ijs similis, quos concitatus temere motu pecorū pulvis in fugam præcipitat, exiitq; castris: sed potius contra nitetur, neque officium propterea deseret. Neque vana gloria, neq; falsa infamia moueatur. Timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem pro prudenti vocari magno animo ferat. Vulgi laudes qui spreuerit, veram consequetur laudem. Ergo inania contemnat. Honestatem tamē atque ex ea prouenientem nominis celebritatem & gloriam non inanem sed solidam toto pectore consecrabitur. neque contemnat, quid de eo fama post fata sit locutura, quod esset nō minus noxiū. Prudenter iuxta & eleganter eloquētiæ Romanæ parens, *Nam vt leuitatis, inquit, est inanem aucupari rumorē, & omnes vmbra etiam falsæ gloriæ cōsecrari: sic levis est animi, lucē splendoremq; fugientis, iustam gloriam*

gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare. Ergo Principis animus ad gloriæ cupiditatem erigatur, idque trifariâ. Primû enim certamina instituantur aut litteraria aut de pugnâdi dexteritate proposito præmio victori. ea spes & contetio pueriles animos vehementer inflâmbit præsertim adiuta præceptoris laude, vituperatione etiâ eorû, si qui se ignavos & negligêtes in certamine præbuerint. Deinde ijs audiêtibus laudetur industria viro-rû aut iuuenû in quavis laude præstantiû, accusentur aliorum flagitia. nimirû ille nô se in potestate extulit, non fuit insolens in pecunia. contra, illius opes & copiæ non bonitati ac moderationi facultatem & materiâ dedisse videtur, sed superbix, libidini atque immanitati. vtriusque exitus & fama, si commemoretur, magni instar momenti erit ad ingeneradum turpitudinis odium, probitatis studiû excitandum. Quidam filium castigat his verbis.

Nonne vides Albi vt male vinat filius? vt que

Barus inops, magnum documentum ne patriâ rem

Perdere quis velit?

Rursus

Sic teneros animos aliena opprobria sæpe

Absterrent vitijs.

Hac arte igniculis frequenter admotis flamma ingens atque diuturna excitabitur. Postremo à pueris studiorû comitibus causæ fictæ agantur quanta fieri poterit actionis venustate & gratia: ita tamen

Q 4

vt

vt neque grauitas facetijs minuatur, neque iocus magnitudine rerum & grauitate personarum excludatur. Sic Xenophon memorat Cyro puero præsente & disceptante, causas à pueris actitatas. qui non recte se gessisset, aut perperam de quæstione proposita iudicasset, eum verbis castigare, plagis coercere moris erat. Ergo ea concertatio ad confirmandam memoriam iuuerit, atque parandam rerum multarum cognitionem. Hærent enim in memoria tenaciter quæ à primis annis suscepimus. Argumentum de virtutum præstantia, de vitiis fæditate, de legibus, de moribus institutisque gentis bello & pace esse debet. Duo aut tres pueri disceptent in vtramque partem: vnus quasi iudex pronunciata sententia litem dirimat. Orationes sint verbis splendidis ornatae, multis sententiarum luminibus distinctae, vel à pueris ipsis compositae, si peritia adsit, vel à præceptore diligenter castigatae. ne in puerorum memoria hæreat aliquid, quod non sit ex sanctissimis moribus, eruditionique consonum curare opus est. Quod si hæc exercitatio frequens sit, & pro dignitate suscipiatur, nullo recusato labore, nulla molestia, haud facile dictum est, quanti prouentus sint breui futuri, quàm copiosi & ampli industriæ fructus existent. Illud ad extremum institutori Principis sit persuasum, cæteris mortalibus consilia plurimum ad vtilitatem referri,

ferri, quid cuique conducatur: Principes diuersa conditione agere: quorum actiones præcipue ad famam dirigendæ sunt, atque ad celebritatem nominis comparandam.

De religione. Cap. XLIII.

Vperest religionis studium: de quo cū nonnulla sint dicta, paulo plura adiicienda putabam. Neque enim pro dignitate satis commendari ea virtus poterit: neque afferre satietatem debet, cuius usus est vel maxime Principibus salutaris. Ac primum religionem hoc loco intelligimus, synceri Dei cultū ex pietate & rerum diuinarum cognitione profectum. aut religio est nostræ mentis cum Deo vinculum. Placet enim religionis vocem magis à religando deduci, quod Lactantius iudicauit, quam à reeligendo, relegendō, vel etiam relinquendo. quæ vocis notationes magnos singulæ auctores habēt. Contra, superstitio est cultus veræ religioni contrarius cum errore, amentia, & improbitate coniunctus, siue sit nimia atque importuna colēdi Deum sollicitudo, ex timore & animi anxietate nata, siue ritus ad mali dæmonis auxilium inuocandum susceptus: idque dupliciter, verbis expressis, quod impium est, petere vt ferat opem, suamque præsentiam

Q 5

aliquo

aliquo argumento declaret : aut cum ea cupimus præstari pellendis morbis, rebus futuris præfagien-
dis, quæ viriū nostrarum modū excedunt, adhibiti
remedij facultatem. Necesse est enim interpretari
maioris atque occultæ potestatis re ipsa auxiliū im-
plorari. Neque nunc de impio Deorum cultu dis-
putamus, qui per terras fusus gētes innumeras de-
mentauit, vt in cælum reciperent aut prauos ho-
mines, aut ceteras animātes templis darent. et si is
etiam cultus superstitionis nomine & ambitu cō-
prehendatur. Ergo cum Principi religionis studiū
commendatum esse cupimus, nolumus vt religio-
nis specie deceptus anili superstitione maiestatem
polluat, futuros euentus per scrutando, aliqua diui-
nandi arte (si ars est, & non potius vanissimorum
hominum ludibrium) ad pellēdos morbos, procu-
randū periculum ineptis & anilibus amuletis aut
magicis carminibus abutatur, quod nefas est. Inep-
tæ aut nimie religionis gemina exempla subijcere
satis habeam. Ioanne secūdo Castellæ Rege ad pro-
cerum animos sanandos Mediæ Campestris, vbi
conuentus erant, nouo sacramento cuncti ordi-
nes in verba Regis adacti fortem & fidelem ope-
ram bello, quod in Aragonios instabat, nauaturos,
indicaturosque si qui cōtra molirentur: additæ exe-
crationes sunt, si fidem fallerent, expiando scelere
Hierosolymam nudis pedibus ituros, iurisiurandi
gratiam

gratiam petituros nunquam. Nimia ea cautio videatur. Illud noxium quod Martinus Barbuda Alcantaræ Magister à Ioanne quodam Sago deceptus, qui diu secretam ab hominibus vitam egerat, & quasi diuino monitu victoriam pollicebatur, contra icti recens fœderis leges cum Mauris, collecta specie religionis magna sed incondita hominū multitudine, in Granatæ fines incurrens hostium accursu circumuentus cum suis omnibus periit. Diesque Christi ad vitam reducis memoria octauus reque & nomine candidus in atrum versus est, atque nobili documento sancitum in extraordinaria specie sanctitatis inesse sæpe fraudem. Nolumus ergo Principē ijs hominibus faciles acōmodare aures. Nolumus vt totos dies & noctes in precibus & animi anxietate consumat, quod esset nō minus noxium. Sed ita se cōparare debet, vt neque de futuris euentibus magnopere laboret: in diuino præsidio & pietate salutis spem ponat: curādo morbo non alios quam medicę artis peritos adhibeat, eorum consilio herbas salutes. Præterea ita tempora diuidere debet, vt non ad otium natus, sed ad negotium esse videatur. Alioqui vera religio, vel maxime salutaris est, tum omnibus, tum Principibus, quippe rebus aduersis solamen, secundis temperamentū, ne animus se efferat, & rerū licētia abutatur ad perniciem. Magnæ undique ærumnæ premunt,

premunt, graues circumſiſtunt vitam noſtram calamitates. nulla vitæ pars, aut dolore libera aut moleſtia vacua eſt, aut exempta curis & anxietate. Adoleſcentiam libido exercet, iuuentutem temeritas, variæque cupiditates. ſenectus morbis & auaritia fatigatur. Varij extrinſecus metus vrgēt. ſæpe etiam nullo vento reſſante ſæui in animo fluctus concitantur: & cadēte externo malorum impetu, interna acerbiorque moleſtiarū procella exurgit: nulla certa cauſa temere ſæpe commouemur perturbamurque. Longum eſſet ire per ſingula: multiplices moleſtias oratione explicare ſuperuacaneum. Sed quoniam hæc mala vitare penitus non datur, nempe in natura inſita: mitigare ſinguli aliquo remedio conantur. Alij voluptates conſectantur: quidam actione & negotijs animum cogitatione prohibent ſuæ infelicitatis: nonnulli excuſu per agros vitam tolerant: plurimi in amicorū colloquio, quo nihil eſt dulcius, moleſtias deponere conantur, aut librorum lectione tempus fallunt. cuncti veluti ardentem febrim ſedare cupientes externa videlicet remedia conquirunt, cum morbi vis in viſceribus lateat. Ei anxietati intimis medullis conceptæ, ſola certe religio aut maxime mederi poteſt, hoc eſt, cognitio, metus, cultusque diuini numinis. Dum enim memoriam antiqui ſceleris reuocat, vnde in hæc mala & ſupplicia præcipit
taui-

tauimus, æquiori animo ærumnas patimur, & diuinae prouidentiae consilio, quæ vrgent mala in cõmodum nostrum vtilitatemque dispensari intelligimus: ne vitæ iucunditates aliæ sine modo susceptæ de mentis statu, naturæ gradu, & rationis dignitate deiciant. Accedit vitæ futuræ & beatoris cogitatio, variæ expiationes, quibus animus flagitio infectus expiatur, incredibile afflictis hominibus solatium. Et nimirum qui ad rerum diuinarum contẽplationem facti sumus, quod corporis statu ra declarat ad cælũ erecti, in officijs pietatis & religionis, naturæ vniuersæ contemplatione, diuinæque maiestatis & sapientiæ mirabiliter cõquiescimus. Neque temere Enos primus inter homines celebrasse diuinas laudes memoratur: sed vt ex vocis Hebraicæ interpretatione, qua homo significatur, hominis officium intelligeretur: nihil naturæ humanæ salutaris, nihil iucundius esse religionis studio. Quod si recipitur eadem voce hominem afflictum ærumna, malis contritum significari: quod paulo ante dicebamus, rebus asperis certius religione remedium excogitari non posse ea sententia indicabitur. Ad hæc resp. vniuersa duabus rebus continetur maxime, præmio & pœna, quod res ipsa declarat, & magni viri testantur. ijs enim veluti fundamentis societas inter homines & coniunctio continetur. sæpe metus supplicij retinet, quos

quos virtutis splendor non frænaret. sæpe præmi-
 um propositum excitat animos, ne torpore &
 desidia marcescant. Verum hæc fundamenta salu-
 tis eatenus vim habêt, si anticipata opinione de di-
 uina prouidentia, supplicijs & præmijs futuris mu-
 niantur. Publicam aliquândo vim cohibebit metus
 iudiciorû: occultę fraudes ne suscipiâtur, quid effi-
 ciat, nisi diuinæ maiestatis recordatio? aut vero su-
 blata de rebus religione quid esset deterius homi-
 ne? quid efferacius? quid immanius? quo se scelere
 non polluet stupris, parricidijs, impunitate propo-
 sita? Hoc cum legislatores intelligerêt viri pruden-
 tes, vanam sine religione omnem industriam fore,
 legibus sancientiis sacrorû ritus, reliquum religio-
 nis apparatus & cæremónias adiunxerunt: in eoque
 maxime laborarût, vt populo persuaderent penas
 scelerum aliquando feras, irritas esse nunquam: le-
 ges quas ipsi ferrent non humana prudentia exco-
 gitatas, sed acceptas diuinitus fuisse cõmentum sunt.
 Inde Minois cum Ioue confabulatio in antro Cre-
 tensi, nocturni Numæ cum Egeria congressus. Ni-
 mirum ciues ad parêdum non modo imperio, sed
 etiam religione constringere satagebât. Sertorius
 etiam tanti nominis dux imperio Hispaniæ occu-
 pato, ad fallêdos barbaros ceruam cibo antea aurê
 petere assuefactâ, insuurrare diuinitus quæ facien-
 da erant, simulabat. Inepte hæc, inquis, omnia &
 aniliter,

aniliter. Fateor, quis enim id non videat: sed in eo sapienter quod vniuersi naturæ impulsu excitati intellexerunt, quod res erat, neque congregari homines sine lege, neque leges sine religione constare. Solem è mundo detrahat necesse est, qui de rebus humanis religionē expunget: neque minor confusio erit rerumq; perturbatio, quam si in altissimis tenebris vita transigatur. Nam si nullū numen est, aut negotium neque habet neque exhibet alijs: quī comercia inter homines, fœdera, conuētaque sanciantur? Cum enim è corpore & animo constemus, corpori quidem vis adhiberi, vincula innecti poterūt: animus liber sui arbitrij nullis catenis retineatur nisi religione vinctus. & cū tanti recessus in pectore sint, facile esset polliceri, fallere oblata occasione, nisi sit persuasum fixumque scelera & fraudes cælestibus curæ esse. Quod consensus gentium omnium declarat, neque priuata fœdera firma credentium, nisi iurisiurandi religione vallata: neque publica conuenta, nisi cæsis de more hostijs. Non alio fecialis olim pertinebat cum patre patrato bellum indicēs, caduceator cæsa sue pacem componere solitus. non matrimonium, non liberi, non deniq; quidquam aliud nisi iubentibus sacris deligebatur. Id fides in capitolio prope Iouem consecrata & summa religione culta significabat, fidem Deo imprimis esse caram, neq; ab eius

eius cultu & societate separari. Verum his omisſis, quæ minime dubia ſunt, religionis ſuauitate vitæ dolores leniri, religionis ſanctitate leges publicas & fœdera inter homines conſtare: quod inſtat & cuius cauſa omnis diſputatio ſuſcepta eſt, agamus. Affirmo nulla re magis imperia quam religionis cultu confirmari, ſiue rem ipſam intueamur, ſiue opinionem hominum, qua ſæpe magis quam viribus & potentia conſiſtunt. Res humanas & conſilia, diuina mentē gubernari nemini dubium eſt. conſequens ergo eſt vt credamus illius numen bonis eſſe propitium, improbos & ſceleratos auerſari, ac impios præſertim auſus ſempiternis ſupplicijs vindicare. eos præcipuo amore complecti, qui caſtiſſimis precibus cultuque religioſo eius opem implorant, ſequæ & ſua illius arbitrio regenda permittunt. Iure igitur primi vrbiū conditores felicitatis fundamentum in religione poſuerunt, religionis contemptores aut morte aut exilio mulctabant. nec enim illam remp. felicem fore credebant, in qua homines impij & ſcelerati impune verſarentur: peſtilenti contagione ciues inficerēt, iram numinis peſſimis actionibus irritarēt. Quod non verbis docuerunt, ſed vitæ magis exemplis demonſtrarunt, frequentes in templis, ſacra ſuis ipſi manibus tractantes, non domeſtica ſolum ſed etiam publica: vſque eo vt in plerisque gentibus

ijdem

ijdem Reges & sacerdotes essent, vti veterum monimenta indicio sunt. Omnino vt Iudaicæ gentis rectores & duces missos faciamus, Romanos Principes nihil nisi auspicato gessisse constat, multos se se imperio dato abdicasse, comitia instauranda curasse religione iubente. Inepte dices. esto: quid enim ea religione turpius esse poterat? Sed in eo prudenter, quod rerum euentus non fortunæ temeritati permittebant, sed nutu Dei regi credentes, pacis bellicque consilia ad ipsum referebant: bello gerendo magis sacrificijs, quam armis expediendis erant intenti. In quo Numæ exemplū sequebantur, cui cum diceretur à quopiam, *Hostes o Numa bellum contra te comparāt: At ego* (inquit ille ridens) *sacrifico*. hostium vires indicans magis Dei ope quam proprijs viribus debilitari. Deus enim probitati fauet, & est impijs infensus: victoria ipsa & virtus, qua paratur, in diuinis beneficijs numerantur. Sed & recentiori memoria in Hispania exemplum simile proditum est. Cum resurgentis imperij nostri fundamenta aduersus Mauros ponebantur, Fernandus Antolinus Garfia Fernando Castellæ Comite Mauris, qui Gormatium vsque processerant, obuiam in repentino metu profecto rei diuinæ procurandæ causa, in templo ipso sub conflictum restitit. Ea pietas quam grata numini esset, miraculo est indicatum. eius enim specie

R quidam,

quidam, genius scilicet bonus, inter primos tanta virtute dimicauit, ut eius diei victoria Antolino potissimum tribueretur. recentes notæ sanguinis in equo & in armis visæ miraculum confirmarunt: reque omni prodita, Antolini innocētia, qui domi metu ignominia latitabat, & virtus illustrior euasit, pro ignominia, quam verebatur, laudē retulit. is susceptæ pietatis fructus extitit. Non fabulosa compositaque miraculi causa, sed scripta testataque à maioribus tradimus: quibus ostenditur piorum hominum innocentiam & religionem Deo curæ esse. Verum quanti momenti religio sit ad conciliandam Principi multitudinis beneuolentiam, studia excitanda dicendum est, priusquam disputationi finis imponatur. Quem aliarum virtutum splendore, sed & religionis studijs maxime vident homines excellere, viribus humanis esse superiorem neque iniuriæ opportunum, aut insidijs fore credunt. Quis enim eius rationes labefactare aggrediatur, quem ab eximia pietate, Deo esse curæ firmiter habet persuasum? perspecta potius probitas omnium commouebit animos, alliciet voluntates. sic diuino atque humano præsidio septus, extra fortunæ aleam positus quascumque superabit difficultates. Hoc intelligentes magni Principes non religionis præcipuam habuere curam, sed sacra suis ipsi manibus peragebant: sacri-

ficia

ficia solenni ritu instaurabant. Sic in diuinis legibus & humanis Principes legislatoresque sacerdotum & Pontificum nomen habent. Hesiodus Reges à loue prognatos cecinit. Heroes Homerus, quos immortalī laude ornare volebat, certis Dijs caros esse finxit, nempe quibus maxime addicti fuerant, eorum in tutela praesidioque delitescere. Scipionem scimus, cui deuicta Carthago Africani nomen fecit, cōsueuisse Capitolium & templa Romana frequentare. Eo religionis officio, seu sincero animo suscepto seu as simulato ad tempus, opinione in ciuium animis excitata de eius probitate, rebus preclare gestis nomen immortale consecutus est. Possem multa exempla cōmemorare eorum, qui iisdem vestigijs ingressi ingentem gloriā paresque opes sunt consecuti. Sed finis esto. Sit ergo tibi, Princeps suauissime, constitutum, sit fixum, religionis studio certissimum rebus contineri praesidium. Tantum ne in externos ritus aut ipse degeneres, aut ciues degenerare sinas, quod publico malo luatur. Nihil est enim in speciem praua religione fallacius, nihil magis soluendo remp. quam ubi non patrio sed nouo ritu sacrificatur. Aniles superstitiones deuota rerum caelestium peritiam futuris praedicendis euentibus vanissimam artem puta. tempora negotio debita ne in otio & rerum contemplatione consumas. Alioqui hortor & moneo, vt castissimis precibus Deum

superosque omnes solícites præsertim locorum tutelares, mentem ab oculorum consuetudine auoces sápe, atque in diuinarum rerum contemplatione defigas: multus in templis sis. silentio, modestia, totoque corporis habitu ciuibus ad imitandum exemplum esto. ne garrulitate strepant, in iocos risusque soluantur, ac omnino ne lasciuum aliquid extet diligenter est curandum: ne pro diuino patrocinio, ad quod concurritur, superum ira excitetur. Cum solus es remotis arbitris nunquam tibi desis. stas temporibus quotidie Deo & tibi vaca. in conclauis & in lecto, quantum onus humeris incumbat considera, quid erratum eo die, quid proximo sit corrigendum diligenter dispice. multum ea cura inuerit in omnem vitæ imperijque partem. Denique ita te comparare debes, vt omnes intelligant religionem præstantius nihil esse: quæ ad cultum veræ maiestatis erudit, cupiditates frænat, molestias doloresque mitigat, leges tuetur, societatemque inter homines & fœderum sanctitatem: Principes cælo & hominibus gratos reddit, bonis omnibus atque immortalis gloria.

cumulat.

LIBER

LIBERTER

TIVS.

De magistratibus. Cap. I.

ERBEATI populo videntur esse, penes quos rerum potestas est: cum copijs omnibus & voluptatibus circumfluant, quæ prima mortales putant. mihi omnium miserrimi, qui purpura & auro multas & graues sollicitudines tegant, quibus animi noctes diesque cruciantur. Atque illud grauissimum est, quod iniuncto muneri, vitæ ipsi innocentia & morum probitate satisfacere non possint, vt maxime pecuniæ, voluptati, cupiditatibus resistent: nisi omnes ministros imperij, quibus pars aliqua reip. demandatur, vniuersos aulae affectas socijs, ciuibus, & reip. præstare videantur. Proh miseram atque grauem imperandi conditionem. Nam priuata peccata vitare multis contingat. non est enim positum in labore aliquo, sed in quadam inductione animi atque voluntatis: aliorum cupiditates frænare, in tanto præsertim ministrorum numero, tantaque labe, maioris prudentiæ quam humanæ est, cælo potius datum, quam humana partum industria. Itaque ab omni memo-

R 3

ria

ria multos Principes consideramus laudem consecutos non tam probitate ipsorum, quam eorum integritate, quibus administris suæ potestatis vsi sunt. contra, aliorum Principum nomen omnium turpitudinum maculis deformatum, inuidiosumque esse factum, libertorum magis culpa, & magistratum, quam sua. Tametsi id crimen merito sustinent, quod deligendis ministris, præficiendis magistratibus, non eam curam, quam par erat, adhibuerunt. neque enim diuinum numen deesset castissimis precibus sollicitatum, ea suppeditare præsidia, quibus vita principalis opus habet. Ergo de Principis virtutibus superiori libro multa sunt dicta. nunc de ratione regendi remp. bello paceque disputandum est: quibus præceptis maior ætate factus, atque in suam tutelam veniens opus habeat. Ac primum de administris quales esse debeant dicendum est. attentioque Principis in re tanta aliquot documentis iuuanda. Et quidem de ministris aulæ expedita præceptio est: ex omni nobilitate Principe maiore, ij deligantur, quos vitæ innocentia, ingenium, prudētia, magnitudo animi, obsequendi dexteritas cōmendabit. peruerso homines ingenio, iuuenes luxu perditos, ne eorū colore mutetur, diligenter arcebit ab aula, atque familiaritate. Neque enim integra probitatis opinio esse apud populum de eo potest, cuius domesticos vident

vident omnibus probris coopertos. Quapropter cuiusq; vitam & mores, nisi à primis annis perspecti sint, exentiendos censeo, priusquàm ad conuictum Principis & obsequia domestica admittantur. Multis simulationum inuolucris tegitur, & quasi velis quibusdam obtenditur vniuscuiusq; natura: frons, oculi, vultus maxime mendacio seruit, oratio sapissime. Si quis opinionem de eo conceptam fefellisse visus erit, aut aulae licentia mutasse mores: is honesta aliqua missione & omnino exigendus continuo erit, ne sua prauitate quasi peste aulam inficiat: quæ instar templi religiosissimi procul ab omni contagione esse debet. atque illud breuissimum est, & facillime teneri potest, vt ita se serui Principis gerant, quasi in oculis eius & conspectu in omni actione versentur. Si quis ex aulicis egregie fidelis fuerit, sit in domesticis rebus & priuatis: quæ res ad officium imperij, atque ad aliquam partem reip. pertinebunt, de his rebus ne quid attingat. multa enim quæ recte committi seruis fidelibus possunt, tamen sermonis & vituperationis vitandi causa committenda non sunt. Simul eorum arrogantiam consulendum, ne licentia insolentes euadant, quæ maxima perniciēs est. Vnde Polycleti, Seiani, Pallantes Romanorum imperio, nostra & parentum memoria inuidiosa multorum libertorum nomina prodierunt. Debent quidem in familia

Principis ij versari, vnde præclari duces, incorrupti magistratus existant: sed dum reip. cura non de mandabitur, sibi alienas partes arrogare non debent, domesticis obsequijs & gratia Principis contenti. Quam ille, me auctore, inter plures communicabit, neque vllum aliquem aut paucos immensum crescere permittet, quod sine perniciæ sine motu non contingat: certè multorum inuidia & suspicionibus, non virtutibus sed vitiorum communioni aut ministerio eam familiaritatem dari. Ne perspecta quidem probitate viris dandum, vt præ cæteris Principis gratia sine fine crescant. Gutierrio Castrio, quali ac quanto viro, Sanctius Castellæ Rex cognomento Desideratus, Alfonso filium infantulum educandum tutandumque moriens anno millesimo centesimo quinquagesimo octauo reliquit. Laræ reguli quorum erat prima vox in regni conuentibus auctoritas maxima, iniuriam interpretati eo prælato sibi, remp. vexarunt diu, vt ferme ludibrio ac prædæ esset. quod si id contigit bono, & quo Rex ipse institutore creuerat, quid putemus fore in prauis aut suspectis Principis familiaritate gratiaque? Ministris imperij deligendis, creandis magistratibus, ea diligentia adhibeatur, quam rei magnitudo exigit. alioqui si temere rebus præfecti fuerint, remp. proculdubio prædæ habebunt, magna iudiciorum perturbatio
 exister,

existet, magna scelerum licentia inualido legum auxilio, quæ vi, gratia, ambitu, pecunia corrupetur suo illi commodò, Principis infamia & periculo peccabunt. Ergo rebus præfidi nisi proclamatos veto. quod Alexander Severus præclara Princeps indole Romæ faciebat, more à Christianis translato. Nefas sit à nostris negligi, quod Princeps, quavis probus nostris sacris nondum imbutus imitabatur. Quod si proclamari non placet, ne calumniæ & fraudes existant in tanta colluuiione vitiorum, tam effræni inuidia, certe diligenter in eorum qui præficiendi sunt, vitam, mores & ingenium inquiratur. ne pro pastoribus, lupis prouinciæ commendentur, diligenter prouidendum. Quod caput est, nunquam ad cuiusquam gratiam is honos deferatur, quæ grauissima pestis est. si enim medicum curando tuo aut tuorum corpori non adhibeas, quem amicus rogarit, sed quem constiterit in medendi arte esse peritum, idemque faciendum in alijs artibus putes: quanta rerum perversio, in quo salus publica vertitur, gratiæ aut offensæ aliquid dare deligedis magistratibus? Neque vero resp. est commendanda ijs tantum qui ambiunt, quod video institutum multis Principibus præpostera ratione probari: sed potius quos idoneos esse constiterit, quos morum candor, & ex multo rerum usu collecta prudentia commendabit, ij sunt vltro ad

gerendam rempublicam euocandi, abstrahendi etiam à secessu: nisi forte vacatione quasi emeritos milites rudeque donandos Princeps iudicabit. Qui corruptis sunt moribus vita infami, in pecunia aut fraudibus spem ponunt. Qui se ingerunt, alieno patrocinio confisi magis quam dexterritate, industria, vitæ innocentia. Qui angustia rei familiaris oppressi, quasi ex naufragio ad ea magistratuum saxa adhærere, atque reipub. dispendio emergendi cupiditatem explere satagunt, qua nulla grauior pestis: ij omnes sunt omni cura repellendi. Nemo enim potestatem scelere quæsitam bonis artibus exercuit. Stupra is, rapinas, scelerum licentiam volutabit animo, nulla famę memoria nulla honestatis. sui similis semper existet. Eleganter quoque festiuus poeta:

Virtute ambire oportet non fauitoribus.

Sat fauitorum habet semper, qui recte facit.

Præterea qui in re familiari imprudens fuit, cum speres in rep. procuranda satis fore cautum? aliena curaturum diligenter, qui priuatas rationes neglexit? Contingat vt nulla sua culpa, sed temporū aut inimicorum iniuria in calamitatem quis inciderit: contingat successisse cum ætate pœnitentiam, moresque saniores factos esse: sed dum id exploratum non erit, dum alij suppetent integra probitatis fama, vnoque à prima ætate virtutum te-

nore

nore, ij me auctore, si salui esse volumus, in omni procuratione præferantur. Paulus certe ecclesijs præficiendos Episcopos sancit, qui domibus suis recte & prudenter gubernatis insitæ prudentiæ specimen dederint. inuenioque memoriæ proditum apud Milesios, quæ vibs Asiæ est, cum reipublicæ statu commutato de eligendis magistratibus disceptaretur, lustrato vniuerso agro ab ijs, quibus ea cura erat data, eos fuisse præfectos, quorum prædia diligenti cultura nitere præ cæteris oculis explorarunt. Quid verò, an equum sit hominum perditorum aut egenorum inopiam, cupiditatesque supplere publica calamitate? In quo placet Scipionis Æmiliani ratio, qui cum Seruius Sulpicius Galba, & Aurelius Consules in senatu contenderent, vter aduersus Viriatum in Hispaniam mitteretur: Patribus suspensis atque eius sententiam expectantibus, neutrum placere respondit: *Alter nihil habet, inquiens, alteri est nihil satis. non minus periculi ab inopia, quam ab auaritia subesse indicans.* Placet etiam vt vni homini vna tantum cura demandetur: neque plures magistratus in vnum hominem cumulandi videntur. In quo Carthaginenses publice peccasse accusat Aristoteles: nos etiam multorum Principum præposteram in eorationem possemus accusare. Neque enim vnius vires & prudentia multis procura-

tioni-

tionibus sit satis. concidat pressus onere: gemat ipse, gemant subditi necesse est, temporis & rei familiaris dispedium, dum liti aut negotio finis aut nunquam aut post longas moras, ingentes sumptus imponitur. Et ut vnus multis gerendis magistratibus satis esset, id incommode accidit, quod ijs honoribus ministerijsque inter plures partitis, pluriū beneuolentia Principi conciliaretur, multis eius beneficijs constrictis: præterea occupatis negotio ciuibus minor nouarum rerum & imperij cupiditas esset. qui enim bonorum reip. participes non existunt, ipsi aut eorū necessarij, ij vt oderint rerum statum necesse est, mutarique cupiāt. quod miror Principes non considerare siue cū magistratus creantur, siue cū ministri ad obsequia domestica & aulae procurationem adhibentur. Vt otiosi homines annuis vectigalibus designatis rem pub. atrodant, inania & imaginaria officiorum nomina, metatores, regiae procuratores, libellorum supplicum magistri, quorum esse solet magnus numerus præsertim rep. perturbata, nūquam probabo. quam reip. labem Alexāder etiam Seuerus optimus Princeps sustulit. Illud contendo, vt magistratuum nomina inania esse non debēt: ita procurationes multas, magistratus siue ministeria in aula Principis non esse vni demandanda, quo nimis mirum partito onere facilius singula expediantur

nego-

negotia, Principis beneficium latius pateat. Atque cum hæc vera sint, tum illud quæstionem habet: debeant magistratus esse perpetui, an ad tempus mutari? Affirmat Plato regię potestatis adinstar perpetuos fore, quo maior prudentia ipsis, maior reuerentia popularibus sit. negat Aristoteles, quòd quemadmodum in corporibus, ita in animis quædam senectus est ad res gerendas inepta: præterea rebus communibus expedire, vt singuli rectores intelligant, ita imperium datum vt reddant, & ab ijs legibus datum ad quas reuertendum sit. Platonis institutum Tiberio Imperatori placuit ægre amouere solito præfectos prouinciarũ, quòd multis similes esse dicitaret, quo diutius vlceri infedissent, seq; sanie ingurgitassent minus molestos. Plerique Principes, & resp. diuersum sequuntur mutando frequenter magistratus, ne vitijs corrumpantur & socordia, ne degeneret in tyrannidem, existimantes ex interuallo assuefaciendos equo ceteris iure viuere. exigere rationem administratæ reip. esse imprimis salutare. In eam rem video antiquis temporibus vsitatũ, legeque Caroli Magni Imperatoris sancitum, vt certis tēporibus rempub. vniuersam delecti ex utroque ordine Episcopi & viri primarij lustrarent, inquisitionemque instituerent de singulorum iudicum vita, moribus integritate. quæ ratio si in nostros mores reuocatur,

retur, non posset nō esse imprimis salutaris. Nam
quæ ratio tenetur, vt successor in prioris vitam in-
quirat incōmodis est obnoxia: & periculum ne se
ueri in cæteros inter se mutuo parcāt, in erratisq;
dissimulent. Mihi sane non placet, præsertim cum
nostri mores tantum iam ad nimiam leuitatem &
ambitionem incubuerint, scrutari Principem om-
nes sordes, vindicare leuissima etiā magistratuum
peccata: sed singulorum mores exploratos habere
conuenit, vt quanta sit in quoque fides & indu-
stria, tantum cuique committatur, maiori aliquāto
cura futuri temporis quam præteriti: cuius ea con-
ditio est, vt mutari non possit. Quod extremum
est præceptum, riserit aliquis fortasse: est enim nō
tam acurum, quam necessarium, magisque moni-
toris non fatui, quam eruditi magistri: vt finiendi
lites ne infinitum progrediantur, ratio aliqua ex-
cogitetur. Minores controuersias delecti in id iu-
dices breui cognitione finiant nulla appellationis
facultate. Maioribus causis tempus præscribatur
vltra quod non procedant. quod fiet tum alijs re-
medijs, tum testes ex remotis regionibus aduo-
candi. sublata spe, quæ via fraudis est. extinctos
putent, qui intra breue tempus adesse non pote-
runt. Et quanta peruersitas, cum his tergiuersa-
tionibus, præuaricationibus, comperendinationi-
bus, quasi ex aliena miseria infinitus hominum
nume

numerus viuant, aduocatorum, procuratorum, scribarum. Postremo, quoniam sæpe inter iudices controuersia contingunt, ad quem cuiusque litis cognitio spectet: optima ratio ea dissidia componendi esset, si consensu eorum quorum interest, in singulis vrbibus vnus præficiatur cum ampla potestate componendi eas iudicū controuersias. Porro quam Princeps iudicibus constituendis, creandis magistratibus diligētiam adhibere æquum est, eam ac vero multo maiorem Episcopis præficiendis (quando id etiam negotij nostris Principibus accessit) vt rei magnitudo & salus publica postulat. Neque enim religionis sanctitas, morum integritas, publica salus constabit ea cura neglecta: eo amplius quod vbi semel peccatū est mutare non licet, leges ecclesiasticæ mouere loco sacerdotē non facile patiūtur, quamuis moribus deprauatum. Præficientur ergo viri perspecta probitate & prudentia, etate graues, ac quoad fieri poterit, à primis annis functionibus ecclesiasticis addicti. neq; enim probamus vt ex profanis & populo, repēte Christi gregis pastores & magistri euadant: neque si id in Ambrosio, Nectario alijsque paucis bene cecidit, in nostris moribus frequēs esse debet. Quo amplius in vulgata multorum controuersia Iureconsulti an theologi præcipitius ecclesijs debeāt, ea placebat sententia, in pari ingenio ac probitate Theologos

Iurispe-

Iuris peritis præferēdos videri. quoniam hi in strepitu forenſi omnem induſtriam conſumunt, illi ſi profeſſioni vitæ reſpondeāt, rerum ſacrarum cognitione & uſu præſtant. De qua tamen quaſtione alio ex principio diſputādum copioſius eſt, ſi illud adiecerō, mirari me vehemēter, neque tamen ad meum arbitrium reuocare de re tanta iudicium, cur veterum inſtitutum negligatur paſſim, eccleſijs olim præſcientium eos maxime qui ex monachorum ordine eſſent? Sibi nimirū veteres & merito perſuadebant, qui à teneris diſciplinæ eccleſiaſticaſſueuiſſent, mores integros imbuiſſent, didiciſſent frangere animum, commodiores magiſtros fore, quam ſi nulla diſciplina certè leui, repente ſe Chriſtianæ probitatis, virtutum omnium duces præberent. Itaque antiquis temporibus, qui ex monachis Epiſcopi ac ſummi Pontifices extiterint numerare vix licet, noſtra ætate vix vnum aut alterum: eosque non tam vitæ integritate, quā malis artibus ambitioſos eccleſijs eſſe perfectos conſideramus. Ineptos rebus gerendis monachos accuſant vulgo, è tenebris in lucem productos perpetuo caligare: ſimul aliorum ambitioni occurrendum diſputant, ne vno præfecto praua multorum cupiditas accēdatur. quæ argumēta hoc loco neque reſellere animus erat, neque probare. *Nihil certe eſt in rebus humanis, quod vitio penitus careat.*

De

De Episcopis. Cap. II.

Religionis studium, quo cultus celestium & sacrae ceremoniae continentur, remp. tranquillam praestare ac bonis omnibus affluentem, longa oratione licet explicare: ciuibus inter se constringendis & cum suo capite supremo rectore, vinculi validissimi instar esse. mores patrios, legum sanctitatem religionis incolumitate stare. ea cadente res communes perturbari atque concidere, confirmare multis possem. Atque in quo Lactantij industria laboravit effusis omnibus ingenij copijs, exequi quamuis copiose: insitam religionem in natura nostra esse, nulla ut arte, nullis viribus euelli possit, non magis quam ceterae affectiones animi, ridendi, admirandi, deliberandi, quibus ab ortu sumus instructi: summumque adeo hominis bonum non in re alia esse positum, quam in sincero cultu diuinae maiestatis: nimirum ut quod facturi sumus in caelo, diuinum numen voce, mente, corpore colamus, dum vita praesens suppetet, huius amplissimi templi sacerdotes constituti diuinis laudibus celebrandis, rerum natura contemplanda. Quae sententia vel eo argumento probabilis certaue est, quod animum molestia victum, curis & anxietate grauem nulla re magis leuari contingat, quam Dei & naturae

S

con-

contemplatione laudeque numinis & cultu. Verum hæc aliaque multa id genus missa facimus. Quod proprium nostræ disputationis est & quo præsens disputatio refertur. non nostro tempore tantum sed etiam ab omni memoria functioni usque adeo salutari ministrospeculiares designatos fuisse constat, quos sacerdotes vocamus: ex quibus hoc tempore alijsque sacrorum ministris is ordo, eaque natio hominum conflatur, quam ecclesiam vocare nos quidem consueuimus, vocis amplitudine ad partem eam Christiani populi significandam deflexa, cui sacrorum procuratio credita est. Deinde cum perspectum esset, non posse à rep. religionem diuelli sine vtriusque exitio, non secus quam à corpore animus: omni tēpore atque apud omnes gentes curatū est, vt ministri religionis, quos sacerdotes dicimus, cū cæteris magistratibus, penes quos rerū potestas erat, coniunctissime viuerent: atque ita vt vnus corporis quasi gemina essent membra, non corpora diuersa conflarent. Omnino primis temporibus iidem Reges & sacerdotes erant, vt alio loco dictū est. inter Hebræorū placita omnes maiores natu filios in quavis familia sacerdotes extitisse susceptū vulgo est. eoque iure Esau Iacobo fratri pulmenti permutatione vedito à Paulo Apostolo profanus vocatur, quippe sacram potestatem ministeriumque pretio muta-

mutavit. Moses Iudæorum legislator cum morē à primis quamvis temporibus atque inter omnes gentes susceptum, primus immutare aggressus est: atque Aaroni sacrorum cura demandata, ipse sibi reip. administrationē retinuit. quod Iudicū & Regum tēpore institutum tenuit, vt pōtificia potestas à regia maiestate discreta esset: non ita tamē vt sacerdotibus gubernandi populi cura penitus detraheretur: cū videamus sepe eosdē Pontifices & summos gentis rectores extitisse. Eadem de causa eoq; amplius quod populus Christianus reliquos religionis colēdæ studio superare debet, Christus Dei filius noua ecclesia & sanctiore fundata in terris cēlestis exemplū, hæc duo munera seiuncta esse sanxit. relictaq; Regibus, quā acceperāt à maioribus, potestate remp. regēdi, Petro & Romanis Pontificibus, alijsque Apostolis & Episcopis, qui in eorū locum successerunt, vnā religionis & sacrorum curam delegauit. non ita tamen vt seiunctos penitus à populi gubernationē vellet, ac prorsus ad id ineptos facere. Videmus enim (quod repetendum hoc loco est) in multis prouincijs amplios principatus ab antiquis tēporibus viris sacratis esse datos, magnas opes. quibus si ad inanē apparatū & populi plausum ipsi abutūtur, faciūt præpostere, opes ad subleuandum egenorum miseriam, ad reip. præsidium datas, alio conuertentes. Ineptus sit qui ex homi-

num prauitate de rerum natura statuat. Præterea in regni conuentibus, quibus de publica salute de liberatio suscipitur, in plerisque gentibus primæ partes Episcopis dantur. Nimirum maioribus nostris viris prudentibus erat propositum, ita partes reipub. inter se comparare atque constringere, nullum vt dissidium esset, neque profanis hominibus liceret reipub. ex ipsorum libidine inuerte re, mutare sacra. Sacratæ reip. cura credatur, honores, magistratus commendentur: quo & publicam salutem, vt eum ordinem decet, diligenter procurent: ecclesiæ iura & libertatem, sanctissimæ religionis incolumitatem, vti ratio exigit, diligenter ipsi tueantur, ne ab astutis hominibus & profanis violari contingat. Quod in alijs gentibus, vbi vetustæ de religione opiniones mouentur, scimus salutare fuisse, Episcopis, quorum capiti ea potissimum procella minabatur, partem reip. fuisse creditam, amplosque principatus attributos. Eorum enim opera & diligentia factum est vt non penitus cuncta corruerint in tanta nouandi libidine, tantaque temporum labe. Errant & grauissime falluntur, quicumque repetita primi temporis memoria disputant, è rep. atque cõmuni salute fore, si Pontifices Apostolorũ exemplo opes omnes, & principatus, curamque reip. abdicare cõpellantur. Enimvero cæci homines his præsidijs sublati in
quæ

quæ mala incurreretur, quantaque plebis licentia futura esset, sacrati ordinis contemptus quantus, non considerant. Sublatis opibus si virtutes succederent, probanda eorum ratio esset fortassis. nunc detractis opibus, ut sunt homines & tempora, maior vitiorum licentia existat: quod in ijs provincijs consideramus, ubi sacrorum ministri rerum inopia premuntur, nihilo meliores esse: passimque probris fœdari, cōtemni à populo, magno religionis dedecore. Censeo e contrario populi principibus & magistratibus reip. modo prudentia, & probitate conspicuis, honores ecclesiasticos tribuendos & sacratas opes participandas tum ipsis, tum eorum filijs & necessarijs, ut cuiusque ingenium erit. Nam ea illecti spe præmijsque propositis, sacratum ordinem maiori benevolentia complectentur, ecclesiæ iura opesque tuebuntur: alioqui certissimam pestem denuncio allaturos. Animis alienatis facile Principi persuadebunt sacratas opes, quas otiosas esse dicent, ad reip. inopiam sublevandam & in belli subsidia converteri satius fore, tanta præsertim ærarij angustia, tãtis vectigalibus fesso populo, novis subinde enatis difficultatibus. Inepte ergo mea quidem sententia id genus hominum, quidam acuti videlicet Theologi & præclari, ab honoribus ecclesiasticis penitus arcent quasi ineptos, neque populum docere pro concione valentes.

lentes, sacrarum caeremoniarum expertes. Nam modo reliqua suppetant, eam muneris demādati partem aliorum opera supplere facile erit, delegareque eas partes concionatoribus, quorū est magnus vbique numerus. Alioqui Valerium Cæsaraugustanum Episcopum accusemus, quod propter tarditatem linguæ docere populū pro cōcione non poterat. Valeriū item Hipponensem fugillumus qui, quod Græcus natione esset, Diuo Augustino tum præsbytero eas partes docendi populū pro concione delegauit. Præterea Pontifices Romanos criminari licebit, quasi nō satis suo officio fungantur, cum à multis seculis vix quisquam reperiatur è cathedra docuisse. Itaque non placet vt iureconfulti penitus ab ecclesiæ honoribus repellantur, doctrinæ certe merito: quod contentiosi homines cōfirmare nituntur sacratis functionibus inepertos prorsus esse: cum omnium prouinciārum mos contra habeat, longo tēpore & vsu frequenti confirmatus, quem temere reprobare non debemus. Et concilij Trid. decretis nō tantum Theologi sed etiam Iurisperiti digni ecclesiæ præfectura iudicantur. Quis ergo tanta confidētia existat, vt his auctoritatibus velit repugnare? Atque ego quidē libenter dabo Theologos Iureconsultis ad capeffendas ecclesias in pari probitate & prudentia commodiores esse, pluresq; ex eo ordine deligēdos videri

his

his argumentis. Quoniam aduersarij qui Iureconsultos præferendos Theologis longa oratione disputant, hæreticis grassantibus ac vera de religione placita nouis opinionibus conuellentibus, Theologos aptiores esse dant ex diuinis libris, in quibus dies noctesque versari debent, reuincendis hæreticis opportunos: atque idem concedunt ijs locis faciendum quibus hæretici vicini sunt: ne si malum serpat pestis ad instar, incendiumque quasi ex continentibus tectis in alia traijciendo late vegetur, imparatos ciues offendat, idoneoque præside destitutos. Quæ si vera sunt, hoc quidem tempore, quo resp. Christiana multis hæresibus vexatur, atque ita vt post Arii tempora nunquam maiora dissidia de religione extiterint: atque in Hispania, cui Gallia finitima est, neque procul disita Anglia, concedendum sit aduersariorum etiam confessio ne, Episcopos è Theologorum numero videri præficiendos. Sero enim remediũ parabitur inualecente iam malo: ac præstat singulos atque vniuersos religionẽ esse edoctos, ecclesiæ obtemperare quanti sit admonitos: quod proprium Theologorum munus est, atq; ex diuinis libris & Theologorum scriptis tum veterum tum recentium omnis ea institutio peti debet. Quod si Episcopum dedimus docendi munus posse aliquãdo alijs delegare, quis tamen dubitabit, quis ibit inficias, inter alia

munera id esse præcipuum atque maiori cura à Christo Episcopis commendatum, cum Apostolis, in quorum locum Episcopi succedere, docere omnes gentes mandauit: credito muneri eum commodius satisfacere qui sacra cura suscepta, docendi populi munus obire per se statuit? Qua de causa sedes Episcopi neque thronus, neq; tribunal vocatur, sed cathedra: merito quidē vt admoneatur ad eius munus doctrinæ magis curam, quam aut Principis apparatus aut iudicis partes pertinere: foreque commodius reipub. ipsi privatim salutaris, si alias sui muneris partes viris prudētibus delegarit, docendi ipse curam sustineat. Quod si reguli litibus subditorum cognoscendis alium substituunt, idemq; maiores Principes faciunt: equius multo erit vt tantundem viri sacriati præstent, in studium instituēdi subditos, sacra tractandi imprimis incitati. Præterea est natura datum, vt in quibus locis multi sumus, quibusque studijs assueuimus, eorum colorem assumamus. Sic lacertæ quoniam in herbis viuunt, virides sunt. lepores in rupibus versantes earum colorem assumunt. Theologi de diuinis rebus disputantes, & in sacris libris versantes maiorem animis pietatem suscipiunt: iureconsulti in forensibus disceptationibus & litibus consumentes etatem, minus rebus diuinis afficiantur propemodum est necesse, profanos mores imbibant.

bibant. Nemini iniuriam irrogari priuatim velim: neque de ijs ago, quorum est probitas conspicua, & multis argumētis testata pietas, tantum de professione & disciplina disputatio erat: quò fere studia eius nationis hominum spectent, quo cogitationes moresque referantur. Itaque paucissimi ex eo numero sacris ordinibus initiantur, nisi res ipsa cogat opimo aliquo sacerdotio collato, vnde lautissime viuant. Quod cum nefas sit Episcopos creari, qui in inferioribus gradibus & ordine non fuerint diligenter versati, vti ecclesiasticis legibus sancitum est: qua fronte profani homines è foro continuo in ecclesiæ præfecturam inuaderent, magistri constituti eius disciplinæ, quam nullo tempore didicerunt? quod quanto cum periculo contingat dicere non attinet. Bello Imperator non præficiatur, qui hostē nunquam viderit. nauis clauum non regat, qui se in arte nauigandi diu non exercuerit. ne iudices quidem repente ad summa euadant, sed quibusdam gradibus à minoribus functionibus recte ad maiores transferantur: ecclesiā committamus homini rerum sacrarum prorsus imperito? virtutum & pietatis Christianæ scholis præficiatur eius artis prorsus ignarus? Et erant olim virorum monasteria, quibus exactiora virtutum studia exercentur, Episcopis quasi magistris & primis doctoribus subdita: nunc sacrarum virginum

S s non

non pauca eorum ditione continentur. quibus instituendis certe temperandisque sæpe Theologos ineptos esse non negamus: sed multo tamē minus Iureconfulti vniuersam eam disciplinam moremque viuendi assequantur, procul à diuinis libris, vnde ea præcepta peti debent, in causis & iudicijs & foro ætatē versantes. Quam vero imperiti sunt ad disputandum constituendūque de ratione officij, dignoscenda peccata singula, atque de ijs statuendum? de religionis dogmatibus quam pauca sciūt? De diuina natura, Angelis, prædestinatione, auxilio diuino, liberis volūtatibus, quis ex eo ordine disputare audeat? An de virtutis dignitatē, vitiorum fæditate differere ita possint, vt in auditorū animis pietatis flamma accendatur improbitatis odium? & contendunt tamen religionis præceptores institui, quam nunquam exacte didicerunt, viceductores, quam vestigijs terere aut otium aut voluntas non fuit. Ad hæc in curia & inter Principes vitam agentes externo apparatu oblectantur: longo famulorum ordine stipati per plateas incedūt: quod illi ad augendam maiestatem pertinere interpretantur. facti Episcopi, aucta re crescit etiam infania, quanta cum calamitate reddituum ecclesiasticorum, qui à maioribus in meliores vsus parati erant, quantaque cum iniuria egenorum, in quorū alimenta ab antiquo destinati erant, dicere nō est, necesse.

neceſſe. Bernardi verbis inſectari ſatis habeam
 epiſtola quadrageſima ſecūda in hunc modū eam
 vanitatem accuſantis. *Clamant nudi, clamant fameli-
 ci, conqueruntur & dicunt. Dicite Pontifices in freno
 quid facit aurum? noſtrum eſt quod effunditis: nobis
 crudeliter ſubtrahitur, quod inaniter expenditis: vita
 noſtra cedit vobis in ſuperfluas copias: noſtris neceſſita-
 tibus detrabitur quidquid accedit vanitatibus veſtris.*
 Summa ergo diſputationis ſit, tum Theologiſ tū
 Iureconſultis merito eccleſias cōmendari, eſſeque
 è rep. vt ex vtroq; genere ſactorum antiſtites deli-
 gantur, quo maior nimirum inter eos & cum ec-
 cleſia animorum coniunctio ſit: vt ex omni con-
 ditione hominum in ſtadium doctrinę vtriuſque,
 multi ſpe præmiorum inflammentur: vt in con-
 uentibus eccleſiaſticis ex vtroque ordine viri præ-
 ſtantes interſint: quod ſit reipub. & eccleſiæ ſalu-
 tare. Præterea Iureconſulti probitatē, modēſtiam
 que conſpicuā, quales multos eſſe nouimus, Theo-
 logi eruditioni, quantauis ea ſit, ſi vitæ & morum
 integritas deſit, præferendam certe eſſe conten-
 dam. In non diſpari tamen vitæ genere, neque diſ-
 ſimili prudentia, Theologos ſacris regendis cōmo-
 diores Iuriſperitis eſſe ob eas rationes, quæ paulo
 ante ſunt poſitæ, iudicabam. neque eſt exiſtiman-
 dum Theologiam tantopere rebus gerendis eſſe
 ineptam, vt quidam videri volunt. Quod ſi verum
 id eſſet

id esset tamen, pluris ea præsidia sunt faciendæ; quibus maxime Episcopus præcipuas sui muneris partes implere possit. Quod si cum iuris scientia Theologiæ cognitio coniungatur, aut econtrario Theologus ecclesiasticas leges teneat, ij maxime regendis ecclesijs idonei videntur: vti Abbas Panormitanus cum alijs affirmat, & res ipsa nullo monstrante indicat.

Num viri flagitiosi à rep. gerenda remoueri penitus debeant? Cap. III.

X ijs quæ duabus disputationibus superioribus sunt dicta, de viris flagitiosis & infamia coopertis facile quis statuat, ab omni administratione reip. esse remouendos: ne morum contagione creditam provinciã inficiant, eorũ vacordia publico multo rû malo & calamitate luatur. Quid enim agât? vbi furor resistat? & est prauitas cû potestate coniuncta malũ graue. Ac imprimis homines sordidi remouendi sunt, qui auri cupiditate incitati, auri causa ingêtes fraudes suscipiunt, omnia diuina & humana iura subuertunt. Ergo hæc à disputatione remoueat, quasi minime dubia. Illud quæstionẽ habet, in minoribus probris, neque tam late vulgatis, quæ ratio tenenda sit: debeant ijs obnoxij ad aliquam reip.

reip. partem accedere, an excludi penitus ab omni
 procuratione. Si enim pravis hominibus ad magi-
 stratus sit aditus, iacebunt virtutum studia, multo-
 que minor erit proborum hominum numerus,
 quam nunc est. Virtus enim in arduo posita est,
 multisque adeo impedita difficultatibus, ab huma-
 nis sensibus abhorrens: nisi honore & præmio eri-
 gantur homines, ea deserta ferentur in præceps,
 suavitatem vitiorum & voluptatem delinunt: magna-
 que malorum colluies existet. Præsertim cum vitia
 Præfectorum imitari genus obsequij sit: siue libi-
 dini seruiant, siue auri cupiditate exæstuent, aut
 quouis alio probro teneantur obstricti, subditos
 populos in consortium prauitatis facile rapient,
 quasi habituri solatium de aliorum fæditate. Ipsi
 etiam luporum instar in fortunas, famam, pudici-
 tiam civium nullo prohibente grassabuntur, Prin-
 cipe longinquo, aut alijs curis grauioribus distri-
 cto, imbecillum lacrymis obturatis auribus. Et
 quanto commodius erat, tum ipsis tum populo
 providere ne peccaretur, optimo viro præfecto re-
 bus, quam post factum peccata magistratuum lege
 vindicare? In quo leges Persarum maxime cele-
 brantur: quarum vis in eo erat, ut delicta non essent,
 magis quam ut susceptam fæditem supplicio vin-
 dicarent. Hæc sunt in hanc partem argumenta fir-
 missima haud dubium, quæ diffiteri nemo audeat.

Sed

Sed & magistratus prauis sæpe & improbis hominibus esse demandandos, curamque reip. multa suadēt. Primum pace tuenda, quò cura potissimū Principis referri debet, nulla commodior sit ratio, quā si promiscue ex omnibus deligantur, qui reip. præsent. alioqui prauis, quorum tātus est numerus, exclusis penitus, rerum turbatio existet, euerfam eam remp. cupient, atque eum Principem sublatū, quibus incolumibus vident sublatā ipsis emergendi facultatem. nam vt mutant, exigua spes est altis radicibus fixa prauitate. Deinde multi in potestate contra spem aut metū agunt. excitātur quidam magnitudine rerū: hebescent alij pusillo homines ingenio, oppleti tenebris. negotio quidā obtruntur, alij otio sublato multo cōmodiores moribus & vita euadunt. infuso humore de vase iudicatur, confractū sit an integrum. neque facile est de moribus & ingenio, nisi data potestate statuere. Et alioqui Principi innumeris curis districto hoc oneris addere, vt in singulorū Præfectorum mores inquirat, graue sit imperio tam late fuso: præsertim cum ex rumore statuere periculosum sit, calumnijs & delationibus aditus patefiat. Ambitiosi sæpe homines ficta specie probitatis Principis auribus insidiantes alijs prosterneḋis ad honorū culmen euadent, quanta cū perniciē dicere non attinet. Ideo leges in facta ferūtur, quia futura incerta

multi

multipliciter sunt. neque verum est coniecturis stare: ac satis habet si qui deliquerit, Principe vindice, lege iubente, tota plaudente provincia penas dederit. Denique de singulis melius convenit sperare, quam in superiore disputatione ponebatur. Sic disputatione ancipiti & in utramque partem impedita, veniebat in mentem admirari in re omnium gravissima ab scholis Philosophorum, discrepare aulas vel maxime, eorum etiam Principū, quorum actiones passim laudantur. Video enim Philosophis ac Theologis fixum, neminē nisi cognitum & probatum præficiendum rebus videri. & Principes constat tamen, non modo ad aulæ ministeria & obsequia, quod excusari poterat, sed ad civitates & provincias gubernandas homines eligere, sæpe haudquaquā moribus probatis. Circumfer mētis oculos, atque omnes provincias intueri: præteriti & præsentis tēporis memoriam cōplectere animo: ex tanto Præfectorū numero vix paucos inuenias probro vacātes & vitij. Hic ventri & gulæ seruit: ille rapaces manus in aliorū fortunas inijcit: publicam alius pecuniā auertit domū: in hoc sibi quidam indulget, alius in alio. Quod si obscura ea vitia essent, si privatim nocerent dissimulari poterat: nunc pleraque manifesta sunt, neque exemplo tātum sed etiam factō exitialia. Componere cum aulis scholas plane difficile est. dissidētes rationes
& argu-

& argumenta vtriusque partis aliquo téperamien-
to conciliare tentabimus. Equidem nunquam ea
mente sim, vt sanctissimos Episcopos ac vero re-
liquos templorū ministros & sacerdotes legi con-
cedam, nisi ex probatissima disciplina, atque inte-
gra probitatis fama; alioqui certam pestem denun-
cio, quod pluribus confirmare non est opus: ex su-
periori id disputatione petatur, fas non esse nisi
proclamatos, & quæstione de vita & moribus ha-
bita ecclesijs præfici. Rursus nō negabo (quē enim
possim?) belli curam prudenter viris fortibus
demandari, quamuis moribus non satis integris.
idemque sanxerim de alijs functionibus minori-
bus, legatis qui mittuntur ad Principes, annonæ,
operum publicorum curatoribus, apparitoribus,
lictoribus, fisci procuratoribus, publicanis, curis
alijs recte ex vtraque hominum natione præfici,
modo intelligentes eius operis quod demanda-
tur. Nam & ad conficiendos calceos, extruendas
ædes, paranda ferramenta, non viros probos sed
peritos earum rerum artifices aduocamus. Optan-
dum quidem esset vt omnes viri probi essent, qui-
bus Princeps administris vtitur suæ potestatis. Sed
vt res habent in tanta colluie hominum perditio-
rum, nolumus Principem omnes sordes, omnes re-
cessus perscrutari, ne onus imponatur, quod neque
regere ipse possit, neque populus facile patiatur.

De

De familia Principis, de urbium magistratibus dubitabam, quamnam rationem fore magis salutarem putem. De familia facilis præceptio est. sene Principe & à multo usu, cauto facilius delectus erit: citra magnum discrimen quivis ad obsequia aulæ admittatur. Principe autem iuvene nemo ad iura præsertim familiaria & colloquium frequenter, pravis ac vero non probatis moribus accipi debet, nisi volumus contagione prauitatis breui Principem contaminari. Et quantum malum Principe residente in aula, oculis & auribus, nempe aulæ ministris, uti non synceris, sed vitio infectis & improbitate? In quo Alexandri Severi exemplum placet, Constantij Augusti solertia. Is enim neminem unquam ad colloquium & familiaritatem admisit nisi integra probitatis fama. verebatur scilicet ne pestilenti oris afflatu sanctissimos mores corrumpere. Constantius autem ex multis Christianis, qui in eius obsequijs erant, cupiens explorare quibus potissimum credere posset, finxit (neque enim nostra sacra susceperat) impio Deorum cultu instaurando, aula exigere velle, spoliare honoribus, quicumque Christi religione repudiata, ad patriam superstitionem non redirent. Ea denunciatione multos nutare necesse fuit, quorum non erat in pietate stabilis & fixa sententia. Alij in religione perstiterunt, gra-

T tia

tia Principis & honoribus potiore suam salutem arbitrantur. Constantius ea arte suorum animis exploratis, mutata ratione in contrarium, qui descuerant, à se remouit: qui Deo infideles extitissent, ijs nihil magnæ rei tuto credi persuasus: qui perstiterant eos carissimos ac fidelissimos habuit. Hac arte aut simili Principem aulicorum mores explorare quid prohibet? qui prauis se operibus, impudiciæ socium, aut ministrum obtulerit, etiam rogatus, eum quasi pestem auerferur. qui de turpitudine appellatus, opprimendo innocente, vindicandoque, gratia Principis pluris fecerit honestatem Deique leges, is amicus Principi, is intimus esto: nihil erit quod tali viro credi non possit. Magistratus iuridicundo me quidem iudice, nunquam Princeps creabit, nisi integra probitatis fama, atque proclamatos, ut paulo superius dictum est, in quibus tantum in utramque partem momentum est. pro ut se dederint facile alios ad probitatem aut flagitium inducent: ac si prauis sint, explendis cupiditatibus ius fasque peruertent. Quorum arbitrio singulorum fortunæ, fama, salusque permittitur, nisi sint integerrimi, quantæ existent clades? Neque in eo magnum onus imponimus. habeat quibus fidat. ijs administris in aliorum mores inquirat. in quos ex disiunctis locis testimonia consenserint, eos idoneos rebus

bus gerendis iudicabit. quis sit idoneus gentis con-
 sensu monstratur. ea ratio facillima est. Quid de
 vnoquoque fama loquatur, serio Princeps dispi-
 ciat, vix vnquam ea ratio fallat: ac plebis potius
 testimonia quam ditionum audiat. Syncerius so-
 lent populares iudicare: potentiores ad gratiam
 sæpe loquuntur, studiaque fere utilitate magis
 quam veritate metiri solent: eos commendan-
 tes maxime, vnde maior emolumenti spes afful-
 serit. Quem in potestate quidem nullum signum,
 nulla pictura, nulla vestis, nullum mancipium,
 nulla forma, nulla pecunia à summa integritate
 continentiaque deduxerit, huic nihil est quod nō
 possit delegari. quem autem in vita priuata consti-
 terit fuisse abstinentem, continere suas cupidita-
 tes, suas coercere, facilem se rebus cognoscendis,
 audiendis hominibus præbere didicisse, pietati &
 diuino cultui esse deditum: tuto is ad Principis fa-
 miliaritatem & iura domestica admittatur: cura-
 que illi rei cuiuscunque getenda demandetur.
 Neque leue ipse negotium Principis humeris in-
 cumbere cogitabam, cum alijs impetij curis sed
 præsertim legendis magistratibus idoneis: ne si
 is delectus negligatur, pro iudice lupo dilan-
 do lacerandoque populo substituatur, quanta cum
 perniciem me sentiente, quilibet per se intelligat. omniū
 miseriarum examen in eum populum incurrere,

cui Princeps improbus contigit, rectores venales
pretio, aut alijs flagitijs infames.

De honoribus & præmijs in commune.

Cap. IIII.

Solon qui & sapiens vnus fuit ex sep-
tem, quos Græcia suis præconijs cele-
brauit, & legum scriptor solus ex sep-
tē, temp. duabus rebus cōtineri dixit
præmio & pœna, metu nimirum & spe. Metus sti-
mulat ciues, & in studio dignitatis vigilantes effi-
cit: spes honoris & præmij, homines fortes obscu-
ro quamuis loco natos, dies noctesque sollicitat, &
ad virtutes consecretandas impellit. Dedecoris me-
tu sublato quis è ciuium numero velit cum vitæ
periculo præclarum aliquod facinus obire? spe dig-
nitatis amota, quis pro communi salute vitam &
fortunas in supremum discrimen iniiciat? est scili-
cēt vtriusque rei modus sicut reliquarum: neque
Principem dandis honoribus fufum, neque vindi-
dicandis sceleribus nimis seuerū esse volumus. Ita
tamen his neruis temp. vniuersam & omnes eius
partes cōstringat, vt sit omnibus persuasum neque
nobilitatem neque diuitias, si alia desint præsidia,
fore satis cuiquam ad reip. honores consequēdos,
fugienda supplicia: neque passurum vt cuiusquam

tenui-

tenuitas, aut generis obscuritas sit imperiosis hominibus prædæ atque ludibrio: ac potius omnibus esse, si virtus adsit, cursum ad summos honores, magnasque copias apertum. Erit quidem, me auctore, Principi tuenda nobilitas, & aliquid posteris dandum ob præclara maiorum merita: ita tamen si ad natalium splendorem mores haud dissimiles, industriam, virtutemque ipsi adiecerint. Ignava nobilitate nihil turpius: qui maiorum gloria tumidi opes hæreditate susceptas in nequitia & leuitate consumunt: consisque aorum laude, ignauia ipsi atque socordia marcescunt, præmia virtutum vitij adipisci contententes, virorum fortium loca per nobilitatis fucum segnitia & inertia occupare. dupliciter adeo repellendi à Principe geminoque probro facti, quod & se turpitudine contaminet & generis claritatem turpitudine maculent. quo enim clariores aui extiterunt, eo maiori odio digni sunt, qui splendorem nobilitatis libidine & impuritate obscurant. Ac præsertim tanta temeritate & amentia plerique ex eo numero sunt, vt nominibus inanissimis superbientes obscuro loco natos quamuis industrios, fortes & strenuos, ita præ se contemnant, vt homines esse non putent. multisque honoribus affecti maiora expectant, omniaque præmia virtuti debita, nobilitati suæ deberi contendunt, malis artibus ambitiosi

vacordesque. Sunt præterea non pauca diuitibus concedenda, quoniam magnum Principi præsidium est à pecuniosis hominibus ad omnem reip. partem constitutum: multaque mouere possunt, nisi sint Principis beneficio constricti, sed ita demum in pretio habeantur si bonis artibus studeant, si pecunias opesque ad honestatis studium conferant. Si diuites quamuis omni virtute vacui, præmijs & honoribus augmentur, auaritia, insolentia, ignauia in populo fācietur: solosque beatos credent, quorum erit ingens census, amplę possessiones, egeni in sordibus perpetuo iacebunt nulla emergendi spe: vnde desperatione concepta, concitati in diuites impetum facient, rixę, contumelię, latrocinia existent: respiciat in contrarias partes distracta funditus peribit. Si igitur Princeps suę dignitati & salutis publicę seruire cupit, non opes ingentes, si virtute nudatę sint, respiciat: non generis nobilitatem fovebit, si fuerit honestatis luce destituta: sed potius virtutem amplectetur & industriam, vbicunque erit: retentaque statuendi libertate nullius hominis inanem fremitum timebit: ad nullius offensionem mouebitur: nullus erit tantis opibus nixus vel tanta nobilitate clarus, qui leges imperandi imponat, tantumque sibi sumat, vt ab studio ornandę virtutis abducere Principem audeat. Cui debet esse propositum, in quocunque homi-

num

num genere virtutem honestare, atque in supremum dignitatis gradum extollere: factisque ostendere nihil apud eum plus valere, quam splendorē iustitiæ, animique in omni virtutum genere præstantiam. Sic pulcherrimum inter ciues certamen existet, quo cuncti ordines excellere virtute contendant: benevolentia omnes Principem complectentur: & quasi diuinum hominem aut ex veteri annalium memoria heroem nobilissimum intuebuntur. innumeri tota ditione existent forti peritore, excelsò animo parati, pro patria, pro Principe si res ferat vitam, sanguinemque profunderē. Quicumque virtutes colendas susceperit, atque in eo studio cæteris præstantior euaserit, is carus me auctore Principi, is nobilis esto. Nullum sit honoris genus, nullum præmium ad quod sit illi aditus interclusus, siue Hispanus is fuerit, siue Italus, Siculus aut Belga, quam ille Hispanicum imperium pertinet: omnes pari benevolentia complectatur, iisdem honoribus prosequatur. Sic enim plures atque adeo innumeros suæ dignitatis propugnatores habebit: quorum consentientes voluntates viresque coniunctas nullam temeritas fortunæ, nulla hostium iniuria ullo tempore labefactet: quin imperium æquitate constitutum, suorumque benevolentia munitum, æternum stabiliatur lateque propagetur. Neque

opus erit numerosas legiones militum alere, præsidia militaria per vrbes & prouincias constitutere, atque in eam rem pares imperij amplitudini opes consumere, noua & grauissima indies vestigalia imperare subditis, exhaurire prouincias. Instar magnarum copiarum, ciuium beneuolentia erit. Si premijs dandis partem aliquam regie gaze consumpserit, si honores pro cuiusque meritis absque yllo discrimine cum iudicio distribuet, siue ecclesiastici ij sint siue magistratus ciuiles: tot suæ potestatis administratos habebit, tot strenuos milites, quantus est numerus ciuium in vniuerso eius imperio. Omnino Lacedæmonum, Atheniensiumque res afflixit, euertit imperium, quod quamquam armis pollerent, ciuibz suis quasi liberis beneuolentiam exhibebant, externos, quos barbaros vocabant, cum armis domuerant, seruire cogebant. Quam illi conditionē, quia iniqua erat atque ab omni humanitate remota, diu ferre non potuerūt. quod in simili causa accidisse Romanis video, imperium orbis amisisse, quia quos ferro subegerant, metu potius quam beneuolentia continere voluerunt, legionibus per prouincias innumeris constitutis: quibus alendis pares imperij opes prodigerent, neque proficerent tamen tot gentium animis alienatis, quibus non perinde atque corporibus vis afferatur. Prudentius Annibal is mihi,
dicti-

dictitabat, Carthaginienſis erit, qui hoſtem ſtrenue feriet, ſic dicat opus eſt Princeps, Qui hoſtem propulſarit, aciesque inuiſto pectore perſuperit, ipſo mortis contemptu ferocior, iſ mihi indigena, iſ nobilis erit. Finge animo numerosas hoſtium copias bello laceſſere, inferre provinciæ vaſtitatē: ſi erit collatis ſignis dimicandum, num ſalutem & dignitatem fortibus & ſtrenuis hominibus credas, ſint quamvis externi, ignobiles & obſcuro loco nati, an molli & delicatæ nobilitati, cæterisque, qui maiorum virtute potius quam ſuis meritis & robore conſpicui ſunt: non dubium quin in periculo homines robuſti & acres ſint alijs omnibus præferendi, quocunque è genere nationeue ſint. Quid igitur magis abſurdum, quam quorum virtute atque fide ſalus publica, dignitas Principis nititur, eoſdem inferiores ducere ijs, quorum ignavia atque imbecillitati diffiditur, ac vero nullo numero habere reip. honoribus dandis? Quid indignius quam omnes honores reip. in has fæces congerere: illos qui virtute excellūt contemnere, inopes atque inglorios eſſe permittere? Quanta vecordia, propriæ ſingulorum virtuti denegare, quod alienæ, hoc eſt, maiorum tribuitur? Sed Salomonem, aiſ, ea ſapientia Regem, externas gentes retuliſſe in ærarios, ſervire iuſſiſſe, Iudæorum ex gente, militiæ addixiſſe vectigalibus liberos. Superſti-

idori

T 5

tioſam

tiosam gentem opponis, & à cæteris gentibus ab-
 horrentem, quod exitio tandem fuit. Neque ego
 contendo nullum inter prouincias fore discriminẽ,
 præsidia militaria externis nationibus detrahen-
 da penitus: sed inter eos etiam, qui virtute excel-
 lent si honoribus augebuntur, magna erga Prin-
 cipem multorum beneuolentia existet, cæteris præ-
 fidijs validior. prauī nihilominus metu, & quasi
 iniectis teneantur compedibus. Deinde inter pro-
 uinciales, nullus Principi nouus homine esse debet,
 nullus quasi ex libertino genere contemptui sit.
 Tantum cuique credatur, quantum in eo probita-
 tis & prudentiæ elucebit. Sint collegijs instituen-
 dis per prouinciam noui homines, eo cõtubernio-
 eaq; societate exclusi, seiuncti ab alijs, & quadam
 populari infamia notati (quod hoc loco institutũ
 neque probare est animus, neq; accusare.) Id Prin-
 cipi certe debet esse propositum, ne homines ambi-
 tiosos pietatis prætextu concedat, melioribus pro-
 sternendis ad summa contendere: neque patiatũ
 in eo ipso incertis rumoribus populi integras fa-
 milias traduci: ne æternum quidem ea macula in-
 famiaque vigeat. tempus maiorũ noxæ aut obs-
 curitati præscribatur: vltra quod tempus maiorũ
 nouitas ne posterorum supplicio atque infamia
 luatur. Præterea non tanti id institutum fore con-
 sideret, vt nulla exceptione viri alioqui insigni-
 probi

probitate, meritis aut litteris excellentes tueri se possint, nulla compensatio detur. nulla concedatur eius legis aut moris inter nos suscepti venia. Et quantum est, maioribus saepe virijs connuere: quod tanti non est, nullis meritis animi aut corporis dotibus compensari. Omnes quicunque hoc tempore clari genere sunt, aliquando ex obscuro loco emersere. si nouis hominibus, si plebeis fuisset olim aditus ad maiora interclusus, nullā hodie haberemus nobilitatem. Num equum sit, quo itinere ad summa maiores eorum perueniunt, illud alijs omnibus intercludere? Num poenitet ex externis & ex alia religione insignes viros in nobilium numerū transtulisse? quos ne nominatim prodamus, eorū posteris nostrę etatis inuidiæ tribuendum puto. Inueterascēt noui quoque, & quod veteribus exemplis tueri possumus, inter exempla erit. Ergo id Princi imprimis curæ esse debet: id contendat suo exemplo sancire, in hominum delectu nihil virtuti præferendū. ea si conspiciua sit, loco multarum imaginum, instar aliorum præsidiorum viris excellentibus fore. Siue bellum gerendum sit, siue resp. administranda, tantum cuique potestatis detur, quanta erit probitas, virtus, prudentia. Honoribus dandis siue militares ij sint, siue ecclesiastici, ita nobiles præferantur, ut cæteris locus aliquis relictus esse videatur.

Quan-

Quantum enim malum id est, magnæ prouincialium partis egregiam indolem virtutum debilitari, ne se cōmouere possint sine periculo infamiæ: eoque terrore quasi vmbra detineri, ne rempub. bello paceque forti animo capeffant? Quam perniciosum exemplum id agere, vt respub. distracta in partes, odio magnæ partis ciuium incredibili vexetur: vnde occasione data, rixæ & contentiones existât? Quod si pauci essent ea ignominia notati, sine periculo forsan arcerentur ab honoribus: nūc confuso fere ordinum sanguine, tantum hostium numerum in patria alere, quot sunt ij qui nullo suo merito, sed vitio natalium à publicis honoribus excluduntur, graue sit neque periculo vacet. Et est proprium tyranni inter ciues dissidia ferere, ne in vnam voluntatem aliquando conspirent depellendæ tyrannidis: Regis legitimi cura eo refertur, vt omnes reip. partes inter se beneuolētia constrictæ pro Principis dignitate, pro salute publica, in vnam voluntatem conspirent hostium impetū propulsandi, vindicandi iniurias, belli defendēdi, sicunde sit illatum. Illustrium familiarum sanguine, qui continuis delicijs flacescit, recoquendo, & ad pristinum habitum reuocando, tum acribus ingenijs & militaribus cum sedatis per cōiugia miscendis, quod inter præcipuas regij muneris partes Plato posuit, nulla commodior ratio, quam si

virtu

virtuti certe bellicæ ad præcipuos reip. honores pa-
resque opes aditus relinquatur. Et quātum est vna
opera virtutem ornare, & nobilitatem, quæ quen-
dam situm vetustate ducit, vt mortalia omnia, in
prouincia identidem innouari, & quasi refloresce-
re surculis alijs.

De re militari. Cap. V.

E honorum distributione, & magis-
tratum delectu ea dicta sunt, quæ ex
vsu fore videbantur, ea posita præcep-
ta, quæ multa lectio & nonnullus vsus
peperit. Nunc de re militari differendum arbitror,
quoniam in eius præsidio sanctissimæ leges, pa-
cis artes vniuersæ, publicæ & priuatæ fortunæ deli-
tescunt: neque poterit resp. longo tempore bonis
omnibus & felicitate florere, nisi validis armis &
præsidij, fortissimis legionibus septa. Quibustum
perditorum ciuium audaciam temeritatemque
frænet, quorum est semper magnus numerus in
omni ciuitate & prouincia, nisi metus contineat,
res nouare & ex aliorum præda suam inopiam ex-
plere cupientium: nimirum vt sit vnde gulæ, ven-
tri, aleæ impotentibus dominis seruiatur: tum ex-
ternam hostium vim iniuriamque prohibere alia
ratione nō poterit, cum omni ex parte circumfusi
sæpe laceessant, prædas agant immensa cupiditate
ambitio

ambitioneque fines imperij aliena iniuria propagandi. Debet quidem Princeps omnia consilia ad reip. tranquillitatem referre, cum finitimis cum longinquis pacis fœdera iungere, neque arma sumere nisi re necessaria coactus: cum aut bellum aliunde illatum defendendum est, vel atroces iniuriæ vindicandæ: tarditatem tamen deliberationis, apparatus magnitudine & celeritate compensabit. In eam rem, numerosas peditum ac equitum copias alet in pace, validis classibus utrumque mare constratum habebit: quod ad augendam maiestatem, incuriendum terrorem hostibus vel maxime pertinebit. Sit omni bellico & nautico instrumento instructus, ne aliando urgente belli necessitate præsidia petenda sint, equos, arma, tela rebus tranquillis pareat. in pace de bello cogitare non desistat, sic tutissimus agat. Sed ætati tenuitatem fortasse prudens aliquis excusabit, tantis & perpetuis sumptibus impareris: noua subditis vectigalia imperare in belli sumptus inolestum & exitiale esse: ineptum ut externis metum incutias, ciuium animos alienare, atque ut hostium iniurias vindices, multo plures intra prouinciam hostes parare. Si bellici sumptus vectigalibus regijs maiores multo, ijque continui sint, certa pestis existeret, neque prostratis hostibus & prouinciis libus exhaustis. Si qua imperij pars conseruari nisi

ijs sumptibus non potest, quasi putre membrum à reliquo corpore abscindatur, honesta in id aliqua ratione excogitata. Verum id quidem est, periculum atque incommodum omni ratione procurandum: atque Principi persuadendum in tanta rerum omnium & annonæ caritate, nullum Principem posse bellum suis sumptibus sustinere. Corruat in medio cursu necesse erit, aut provinciales gravissimis tributis exacerbet: nisi rationem instituat, qua bellum si non modico certe tolerabili sumptu geratur. Milites in pace classesque & reliqui apparatus ordinarijs vectigalibus sine civium gemitu retineantur. alioqui ex vtraque parte graue periculum denuncio, siue inermi provincia, siue nouis indies vectigalibus exhausta. Primum ergo milites otiosos esse non sinet. bella ex bellis feret. neque enim legitimæ causæ deesse possunt, à finitimis, à lóginquis, vel iura vetera repetendi, vel recentes iniurias vindicandi. Quid, dicet aliquis, an bellum paci præferendum iudicas? Hostis humani generis sis, atque infensissimus aduersarius. quid enim bello tetrius, quo agri, vrbes, oppida vruntur, diripiuntur, vastantur? quid pace amabilius, per quam ornantur ciuitates, omnia honestatis studia atque elegantiae efflorescunt? Non ita sim mente destitutus, vt bellum paci præferam, qui sciam tum demum bellum recte geri, cū ad pa-

ad pacem refertur, neque bellum in pace querendum, sed in bello pacem: idem tamen contendo, pacem domesticam diu stare non posse, nisi arma cum externis exerceantur. neque enim aut causa iusta deesse potest, aut militem otio marcescere pati debemus: sed potius mari terraque prædas agere, in alienos fines irrumpere, vrbes præsertim impiorum diripiendas militi tradere: quibus spolijs ditatus haud magnopere militaria stipendia requirat: ne præmia quidem, satis magnum laborum fructum arbitratus, quod confectis stipendijs veteranus fixis in aliquo templo armis, habeat vnde vitam honeste sustentare possit. Prima ergo cura Principi sit, vt bellum se ipsum alat. quo consilio Cato cum primum Consul in Hispaniam est impulsus, classem dimisit in Galliam, redemptores prohibuit sequi castra. nimirum id in primo secutus vt spe reditus militi nisi victori sublata, maiori animo pro communi salute & imperij dignitate pugnaret: in altero cogitans ex hostili præda militem, si strenuus esset, ali debere, si ignauus ipsa esse vita & nomine Romano indignum. Neque spes fefellit. ea arte multo promptiori milite in bello usus est Sed & prouincialibus concedendum arbitror, imperandum etiam si recusent: vnumquemque pro censu & re familiari equos & arma habere. Curandum vt militares artes exerceant. concurrant

currant equites, pedites in modum iustæ pugnae, saltu, iactu, lucta, cursuque certent: ad scopum iaculentur missis sagittis, aut globis plumbeis è tubo ferreo eluctante flamma eiacularis: qui collima uerit aut alioqui in certamine victor extiterit, ei præmium de publico esto, vestis, gemma, anulus. In ciuium beneuolentia & dexteritate maius præsidium Princeps ponet ad tuendam dignitatē, & publicam omnium salutem conseruandam, quam in milite mercenario conductitijsque auxilijs. Ab his rudimētis me arbitro, ad vera certamina transeant. Detur facultas prouincialibus, quod leges nostræ permittūt, & moribus ante susceptū, nunc nescio quam ob causam sublatū penitus est, ut consilijs inter se & viribus cōmunicatis ex priuata pecunia triremes, actuariæque instruāt: quibus prædatoriam exerceant, in fines impiorum irruant feroces & formidabiles. Quid enim, cum hostibus ea facultas libera sit, mareque vtrumque infestum piratæ omnibus annis reddant, cum bello sæpe la cessant, de nostris prædas agant, eam facultatem nostris hominibus penitus esse præcisam velimus? Scimus superioribus seculis Catalaunos exigua regionibus gentem, validis classibus diu maris imperium tenuisse, Africæ atque Italiæ, sed & remotis sæpe gentibus terrorem armaque intulisse. An egregiam virtutis indolem extinctam esse putamus?

V

mus?

mus? aut extingui otio potius & cessatione feramus? Detur ergo ea venia si non singulis hominibus, certe nationibus provinciisque Hispanię, vt suo sumptu & sua littora tueantur, & hostium fines inuadant. Ex ijs classibus singulis, cum vsus erit & bellum ingruet, numerosam classem conflare facile erit: cuius virtute hostes prosternantur, atque adeo orbis imperium paretur. Hęc nostra sententia est à multis annis fixa animo, vtinam tam felix & grata, quam à sincero animo profecta, optimoque studio suscepta patriam iuuandi. Sed & honoribus reip. qui maximi in Hispania sunt, prudenter distribuendis sumptus bellici magna ex parte minuentur. Nulli induere crucem concedatur nobilitatis insigne, qui vnū & alterum annum in castris aut classe operam reip. suo sumptu nō nauarit: tantundemque temporis cogatur, post susceptam crucem in militia exigere modico stipēdio ex redditibus sacris cuiusq; ordinis militaris designato. Ijs hominibus pro meritis aut pro ratione tēporis premia militaria dentur. aulicis delicatis hominibus, qui nunquam hostem viderunt, opes à maioribus industrię paratas destinatasque tribui, exitiale malum est, atq; omnibus piaculis repellendū. Addantur honores alij & excogitentur, ad ciuium virtutē excitandā. vti Alfonsus vndecimus militiā Bandæ nomine inuexit. Banda vulgari Hispanorū lingua

tania

tenia est, quam noui milites rubro colore quatuor
latâ digitos, à dextro humero sub sinistro brachio
corpore circumducebât, honoris insigne ingenuis
tantû, qui decem minimum annis in castris aulaq;
versati essent. Ea militia ferme antiquata Ioannes
Alfonsi nepos Castellæ Rex nouum insigne exco-
gitauit, ex aureo torque radijs distincto columbæ
effigiē, aulicis atque nobilibus ad præclara facinora
incitamentû. Ad hæc, magistratus ciuiles, præsertim
qui nulla peritia litterarum geri possunt, militibus
bello fessis vsu prudētibus demandari æquum erit:
sacerdotia etiâ tribuantur, aut ecclesiastici reditus
Pontificum venia, si qui existēt ex eo numero pro
bitate conspicui: certe si eorû cognatis & necessa-
rijs, ijs deprecatoribus aut in eorum gratiâ dêtur,
multû iuuerit. Honos & spes artes militares susten-
tabit: pertinacissimus enim est animus, quē ingen-
tes spes inflammarût. Quod caput est, in familiam
regiam ad aulæ ministeria fortissimos milites deli-
gendos arbitror, ratio commodissima excitâdi ad
virtutē prouincialium animos. Simul opportunû
maxime erit, vt eorum conuictu & frequenti ser-
mone maiore rei militaris peritiam Princeps sus-
cipiat, animum excelsum, erectum, periculorû &
mortis contēptorem. Hæc Dauidis fortissimi & fe-
licissimi Regis, quem ad effigiem optimi Principis
diuini libri proponût, exemplû confirmat, regēdis

populis, sacrisque patrijs administrandis viros fortissimos præficientis: vti ijdem diuini libri testantur, aulæ ministeria obire constituētis singulis per annum mensibus, præcipuos copiarum duces, singulos magnæ regij exercitus parti cū imperio præfectos. Proh sapientiam mirabilem, atque humana maiorem prudētiam. Vt mirum non sit ea arte promerendi milites exiguo quāuis censu, angustis quamuis regni finibus, multis gentibus iugum imposuisse: filioque Salomoni reliquisse imperiū ipsis Ægypti & Mesopotamiæ finibus terminatū, Nilo atq; Euphrate disiunctissimis fluuijs, quod fore aliquando diuinis vaticinijs erat pronunciatū. Sed & Aristoteles ea prudentia philosophus, ex senatoribus & militibus legendos fore sacerdotes sanxit, alijs omnibus, qui quæstuosas aut sordidas artes exercent, siue in cultura terræ versantur penitus exclusis. Sed & ipsos senatores, ex militibus legi magna ex parte salutare arbitror, vt maiori animo singuli ordines militiæ labores suscipiāt, & maiori cōstātia res publicas & priuatas facti senatores, adepti magistratus tueantur. Summa sit, præcipuos honores & præmia militibus dāda. plura homines in spe ponimus, quā in pecunia. belli pericula libēter subimus, si parta victoria credamus finē laboribus fore. Placet nihilominus institutum Atheniēsum militum, qui in bello perierant, vxores & liberos alen-

alentium de publico. In hunc usum si sacrorum reditum pars aliqua esset publice destinata, & opulentissima templa instar Prytanei cuiusdam singula essent, salutaris ratio habeatur. Si denique omnibus persuasum, qui fortē & diligētem operam reip. in bello navarit, eum ciuem optimum, eum nobilem ingenuumque fore. natalium vitiū, maiorum infamiam, si qua erit, virtuti impedimento non fore, quominus ad summos honores, præcipuos magistratus evehatur. His artibus arbitror superiores Principes in Hispania tenui quamvis ærario, modicis imperij regionibus ditionis fines late propagasse: neque constitisse prius, quam Maurorum gente oppressa penitus in Hispania, in alias prouincias victricia arma transtulere. Sic ingentes Maurorum, Afrorumque copiarum nostrorum virtuti sæpe cesserunt. nimirum spe familiam illustrandi, ingentia pericula, consequendi, leonum instar obscurissimi quamvis homines, in confertos hostes rapiebantur feroces & formidabiles: media penetrabant agmina ipso periculorum contemptu & patriæ carissimæ amore vehementer incitati. Per eum modum exiguis vectigalibus videmus, res amplissimas mari terraque patratas fuisse. Nimirum Principes non tam sua pecunia, quam militibus voluntarijs bella gerebant: reguli pro opibus & censu, certo equitum numero prosequente

exemplo Regum prodibant in aciem: urbium con-
 uentus valida peditum auxilia subministrabant
 suo sumptu. Quod institutum saluberrime à ve-
 teribus excogitatum, cur nostra & parentum æta-
 te fuerit immutatum non video: nisi forte Principes
 ciuium voluntati diffidunt, quæ magna perni-
 cies esset: sua pecunia volunt bella administrare,
 quod vix fieri possit, præsertim ministris omni-
 bus rapaces manus in regia vectigalia iniicienti-
 bus, quanta cum iniuria & periculo reip. dicere nõ
 attinet. Minori impensa maiori commodo arma
 prouincialibus dentur quàm externis. Eæ sunt vi-
 res tutissimæ quæ propriæ. Hac via Alexander Ma-
 cedo prius, deinde Romani innumeris gentibus
 imperij iugum imposuere. Namque per diffiden-
 tiam prouincia inermi atque imbelli, ære aliunde
 exercitum quærere, id est, tyrannum agere non le-
 gitimum Regem. Omnino cum hac via nõ succe-
 dat, ad maiorum calculos reuocandas nostras ratio-
 nes fore arbitror: curandumque vt proceribus &
 populo vigor animorum reuocetur, armorum vsu
 concesso: vt opes nobilitatis atque ciuitatum, præ-
 cisis voluptatibus ad meliores vsus conuertantur,
 milites non tantum belli sed etiam pacis tempore
 alant. Quod si factum erit: ipsorum dignitatis pro-
 pugnatore, publicæ salutis defensores præclari &
 multi existēt in omne tēpus parati. Martiaque vir-
 tutum

tutum indolest temporum magis quam hominum culpa ferme extincta, in nostræ gentis pectoribus excitabitur: fietque ut terrori nomē nostræ gentis sit, uti erat superioribus annis, finitimis, lōginquis: audaciaque hostium compressa opes, dignitatem, imperium amplissime propagabimus. Quod utinam aliquando cælo detur: ut Principes nostri meliora consilia sequantur, pares imperio vires, maiorque felicitas contingat numine cælesti nostros errores & pericula miserato.

Princeps bellum ipse per se gerat. Cap. VI.

Ed & ijs quæ à me dicta sunt plura fortassis, quam quæ nostris hominibus probari possint, gemina ad extremum præcepta adiicienda cogitabam à vulgi sensu abhorrentia vel maxime, neque nostris moribus consentanea, saluberrima tamen tum publice tum priuatim: quibus ab omni memoria considerabam conseruatis, remp. bonis omnibus amplificatâ, neglectis euerfam penitus atque labefactatam. Censeo ergo Principem ingruente bello debere ipsum arma induere, hosti prodire obuiam. Censeo militares copias non ex hominibus externis, sed ex ciuibus & subditis constare debere. Contingat quidem in vtramq; partē peccare

nisi cautio adhibeatur. nam neque Principem in castris tempus omne cōsumere fas est: neque conuenit periculis obijcere, cuius prouincia omnes aliae reip. partes continentur, cuius incolumitate salus omnium stat. neque negauerim, quī enim possim? saepe externos milites fuisse cum fructu ad signa vocatos. quod multis exemplis tum veteribus, tum recentibus confirmare licet. Et est prudentis Principis, quare quæque natio præstat, siue equitatu valeat, siue pugna stataria excellat, aut peritia sagittandi, ea uti ad prouinciæ sibi creditæ incolumitatem procurandam, superandos aduersarios. Sed si modus sit, magnæ existent commoditates, sicut e contrario certa pestis. Regem enim imbellem arma auersantem, viri militares contemnunt primum, deinde ciues alij. contemptum perniciēs sequitur: cum maiestas opinione magis hominum & reuerentia, quam viribus & potentia nitatur. Contra Principem ad bellum euntem, in castris versantem subditi & milites quasi numen venerantur, maiorem cōditione mortali heroem. pro eius salute omnes ordines ad omnia templa placandis superis vota suscipiunt. eius exemplo atque imperio summi, medij, infimi ad arma inflāmantur: nefasque putant domi resistere, delicijs incubare, quorum Princeps in acie & in puluere atque in periculo pro cōmuni salute, atq; imperij digni

dignitate versatur. In Principis oculis milites pro se quisque graua quamuis pericula adeunt: labori aut sanguini pro patria & pro tali Principe parcere impium arbitrantur. longum sit singula comemorare. Rationes certe & consilia belli administrandi præsente Principe facile explicantur: absente sapo post res afferuntur, lapsa agendi opportunitate, quæ momento temporis vertitur. Præstat Synesij eximij Philosophi verbis ad Arcadium Imperatorē hanc nostræ disputationis partem copiosius explicare. Sermo, inquit, progrediens Regem aula eductum, post amicos militibus tradit, & ipsis amicis: descendensque in campum virorum, armorum atque equorum inspecto rem constituit & iudicem. Ut cū equite certet de equitandi peritia, de velocitate cum pedite, cum armatis induat arma; cum clypeatis assumat clypeum, cum expedito mittat iacula: communionē cuiusque operum ad societatem quandam animatam quemque perducens. Ex quo illud existit profecto, ne nugator videatur, cum palam viros militares commilitones dicit, re cum voce certe consentiente. Molestum fortassis sit, quod laborare præcipimus. mihi crede tamen, regium corpus labori minime cedere. est enim natura fixū ut labori assuetus minimam ex eo sentiat molestiam, præsertim multorū plausu emolliente difficultatem. Regi enim siue corpus exercenti, siue versanti in castris, armato atque inermi circumfusa multitudo instar theatri est, cunctorum

in eum oculis versis. Quodcunque in conspectu facit,
 non plausu celebratur, sed & carmine omnium aures
 personanti. Accedit beneuolentia ex hac Regis consue-
 tudine & commercio, in animis militum potenter in-
 fixa, qua nullum est firminus praesidium. Quae enim po-
 testas valentior ea quae beneuolentia fulcitur? quis au-
 tem etiam e priuatis securior agit eo Rege, non quem
 metuunt ciues, sed pro quo metuunt? Omnino natio hac
 hominum minime malo ingenio, consuetudine facile
 capitur. Eos Plato custodes vocat, & canibus esse si-
 miles ait. quod genus cognitione ducitur, cognitione
 amicum ab aduersario discernit. quam sit autem tur-
 pe Regem a militibus nisi ex pictura non cognosci,
 explicare non est opus. Sed & ex eo commercio ef-
 ficietur, ut vniuersus exercitus quasi vnum cor-
 pus ex suis aptum partibus euadat. Quin multa alia
 commoda existent. Militaris exercitatio quoddam
 praeludium belli & tyrocinium erit. ludicris ad ve-
 ra certamina instruentur. Ac illud quanti erit, ex eo
 vsu Ducem de nomine compellendi facultas, Legatum,
 turmarum cohortiumque Praefectos, praeterea tessera-
 rium militem nosse denique veteranos certe quosdam,
 quibus pars aliqua administrationis bellicae deman-
 datur. Homerus quidem Deum quendam Acheo-
 rum in pugnam inducens sceptri percussione facit iu-
 uenum animos inflammare, ut maiori impetu pug-
 nam inuaderent, pedibus & manibus dare motum

ne possent quiescere. Quid enim aliud est: Furant inferius pedes, manus autem superne: quam sua sponte in certamen prosiliunt. Accedit quod ea compellatione singulorum animos ad pugnam accendit quam tuba potentius. Omnes Rege teste, atque in eius oculis laborare amant. quod quam sit in bello atque in pace utile idem Poeta indicat, Agamemnonem inducens etiam gregarios milites nomine compellantem. sed & fratri suadentem non ex nomine modo, sed ex parentibus & maioribus singulos nominare, honore cunctos prosequi, neque efferri superbia. Quod nihil est aliud quam commemorare, si quid boni gessisse singulis, aut accidisse nouerit. Vides Homerum Regi praconis partes dare etiam erga quemuis è plebe hominem. Quis vero laudante Rege sanguini parcat suo? Ad haec ex frequenti usu, militum vitam & mores perspectos habebit, quid cuique curae possit demandari. Rex bellorum est artifex, non minus quam calceorum sutor. rideatur hic artis instrumenta ignorans, neque Rex militibus suae potestatis administris recte, si ignotis, utatur. Haec Synesius. cuius iudicium eo maioris ponderis esse debet quod in ipsa tempora incidit, quibus Romanum imperium in praecipuum toto impetu ibat, ac vero penitus corruit Principum ignauia potissimum, belli curam ducibus demandantium. verebantur videlicet ne si se commouerét, felices esse non possent.

Fuit

Fuit ea illorum temporum conditio. extincta copia voluptatum nouoque cælo martia Romanorū indole, Principum exēplo corrupti populares accubantes in conuiuijs, gulæ & ventri seruiētes à belli cogitatione abhorrebant maxime. idem contigisse Francorum Regibus video: regno deturbatis aditum Pipino & posteris ad imperium patefactū, quoniam Regum ob ignauiam, rerum penes ipsos erat procuratio. Simili de causa Mauri Reges Cordubæ præcipitarunt, in otio desidentes belli cura ad Alhagibos, hoc est, proteges imprudenter ablegata. Enimvero quorum vitia imitabantur, eundem cum Romanis exitum habuere. Vnde in nouum incommodum Romæ quidem præcipitatum est. Externi milites profligandis bellis, quæ multis locis existebant, & barbari euocabantur magnis propositis præmijs, maiori periculo, cum tot feroces gentes lingua, moribus, institutis ac toto vitæ genere discrepantes, in prouincias imperij attraherētur. collidant necesse est, quorum vis & ratio diuersa est. Quibus tumultuantibus, vti erat necesse, florentissimum imperium miseris modis dilaceratum est, ipsumque orbis caput Roma direpta, incensa, vexata, ad ludibrium rerum humanarum inconstantiæ. exemplum quo doceantur Principes, salutem & dignitatem haud prudenter genti efferæ & barbaræ committi. verum hanc
etiam

etiam partem Synesij verbis in ea disputatione ad Arcadium de Regno licebit exequi quamvis copiose. quæ ex Græcis ad hunc etiam modum Latina facimus. Debet, inquit, Rex frequenter cum militibus agere, sed ijs maxime, quos agri, & vrbes denique vniuersæ provincie imperio subditæ propugnatores dant, legum & reip. custodes, sub quibus educati institutique sunt. Hi enim sunt quos canibus Plato assimulat. Nunquam cum canibus pastor lupos constituat. alioqui canibus imbecillis aut ignavis, ipsos lupi, gregem pastoremque adeo ipsum inuadent. Ne legislator quidem arma det ijs, vnde nullum benevolentie pignus existat, non natis nimirum atque educatis sub ipsius legibus. Temeritas sit non audacia, tantum alienæ iuventutis alibi educatæ sine moribus viuentis non time re: neque considerare ex ea re Tantali saxum tenui filo impendere capiti. oblatam enim opportunitatem nocendi nunquam externi milites intermittent. Existunt sane huius iam mali quædam præludia: quædam reip. partes, non secus ac corporis membra laborant. Coalescere quæ aliena sunt cum natiuis non valent. quæ à rep. prudentes Imperatores, à corpore medici si vtraque salua velimus, excernenda præcipiunt. Iam vero quantum malum, nullum exercitum aduersus hanc pestem habere paratum: ac potius vacationem alijs passim dare, vnde pernicies certa existat. cum esset consentaneū Scythiis profligandis ab aratro & ligone homines, ingenti delectu

delectu philosophos ex scholis, opifices ex officinis, plebem à theatris ad signa, armaque vocare. suadereque omnibus huic rei aliquando vacare quantum referat, priusquam risus mutetur lacrymis. nullus impediatur pudor quominus robur ostendant, virtutemque militarem propriam esse Romani generis & sanguinis. Perinde enim in rep. atque in domo propugnandi partes viris conueniunt, internarum rerum cura feminis. qui ergo feramus viriles partes externis dari? quam turpe virilem maxime magistratum concedere alijs, militares honores? Ego quidem si sæpe de nostris hostibus victores extiterint, pudore suffundar. illud autem intelligo, quod quicumque ratione præditus confitebitur, nisi quod virile est cum feminea parte consentiat quodam societatis genere, eueniet profecto, ut leui momento se armatenantes ciuium esse dominos arbitrentur: cogantur certe belli inexpertes cum exercitatis, si salui esse velint, incertamen descendere. Priusquam ergo huc veniatur, Romanorum animi assumendi nobis sunt. assuefaciendique sumus, victores per nos existere nullo cum barbaris commercio. Primum ergo externi magistratibus honoribusque arceantur: quibus magno nostro dedecore data sunt, quæ apud nos honestissima erant. nam Themidem quæ senatui præest, & Bellerophonem bellorum præsidem velare faciem arbitror, cum penula scortea cernunt chlamydatorum esse Ducem: togaque eundem sumpta de summa rerum deliberare

Consuli

Consuli proximum, praeul sedentibus quibus is honor
debeatur. rursus è curia egressum, repetentem pelles
suas, togam Romanam inter suos ridere, quasi stringen-
do ferro haud satis habilem. Magni apud nos exercitus
sunt. ex eo genere nescio quo fato in Romanum impe-
rium infusi Duces, magna auctoritate non apud suos
tantum sed inter nos. Quod malum ex nostra socordia
natum, ne augeatur, seruis nostris, quoniam ex ea gen-
te sunt, ad eos confluentibus verendum. Occurrendum
periculo, castra purganda, non secus quam frumenti lo-
lio detracto aceruus. Neque id erit difficile, quādo Ro-
mani Scythis consilio & manu praestant. Herodotus,
quod usus docuit, Scythas timori obnoxios esse ait. ad-
huc ex eorum numero serui ubique visuntur. nulla sta-
bili sede sed pulsi patrio solo ad nos nostra aetate vene-
runt, non animo bellandi sed supplices. nostrae erga pro-
stratos humanitati parem gratiā retulerunt scilicet,
obliti beneficij. Noxae cum patri tuo meritas poenas de-
dissent, rursus ad eius benignitatem supplices cum vxoribus
receptum habuerunt: rursus prostratos erexit, arma
dedit, ciuitate donauit, bonorum omnium participes
fecit, parte etiam Romani agri data. Illi patris tui hu-
manitatem, ad nos ridendi occasionem vertunt. is fi-
nitimi equites & sagittarij simili spe ad nos veniunt,
quod alijs datum est minori virtute, negari sibi non fe-
rentes. At difficile est, colluviē istam pellerē. Si me an-
dies minuetur difficultas, si militum tuorum numerum

auxe-

auxeris, si Romanorum virtutem excitaris, si magno
 animo in istam barbariem irrueris. Mox enim aut ad
 agros colendos se conuertent, aut qua venerūt, fugam
 capeffent: nunciabuntque ijs, qui trans Istrum incolūt,
 non amplius ad Romanos facilem accessum patere.
 Ducem habere iuuenem generosum, virum fortem, qui
 innoxium etiam plectere possit. Hæc (quibusdā præci-
 sis breuitatis studio) Synesius scripsit ad Arcadiū
 initio suscepti imperij post patris magni Theodo-
 sij obitum. quæ si considerata serio fuissent, tempe-
 stiuus remedijs resp. potuisset à casu diutius susten-
 tari. Barbari enim cum aliquandiu quieuisent, re-
 sumptis armis imperij prouincias vexarūt: neque
 prius constiterunt quā Romana resp. penitus affli-
 cta atq; prostrata esset, prouincijs ferme omnibus
 lōge lateq; vastatis. Præterita mutari non possunt.
 ea pessima conditio est: sed ex alieno malo & igna-
 uia, si rebus bellicis administrādis saluberrima præ-
 cepta sumantur, satis habeam. Non ea firmamente,
 vt externos milites penitus repelli velim: qui sciā
 nostra ætate nullum exercitum satis validum cre-
 di, nisi ex varijs gentibus conflatum. Hæc natio pe-
 ritia iaculandi præstat, illa equitandi, alia fortior
 cum res ad manus redijt & gladios. Prudens Prin-
 cepts qui vndique subsidia colligit, alitque æmula-
 tionem inter milites ex ipsa nationum varietate.
 Illud contendo, ita Principem externa ope vti
 debere,

debere, vt maiorem spem in suorum armis & beneuolētia reponat. *Alienae calamitatis exempla multa & graua pro documentis sunt, ne ita externis credat auxilijs, vt non plus sui roboris suarumque proprie virium in castris habeat.* quæ sunt ipsa fere Liuij verba in re simili. Illud si addidero finem faciā: non sine causa Iustitiæ districtum gladium affinigi manu, comites adiungi Martem atque Mineruam: sed vt indicaretur Iustitiæ custodem duabus rebus opus habere sapiētia atque armis. vtrumque si per se Princeps præstiterit, commodius imposito muneri me quidem arbitro satisfaciat. Omnibus bellis imperio late fuso interesse non possit. Sed & ipse arte ne multa simul moueantur curare debet, alijs sedatis irruere in alios: ac interna potius quam externa, propinqua quam longinqua ipse gerat, per duces alia.

De vectigalibus. Cap. VII.

Minutis belli sumptibus, vt dictum est, provinciales vectigalibus fessos recreandi facultas erit. efficiendi certe ne ad vetera tributa noua quotidie addenda necesse, quod sine dolore molestiaque graui non cōtingat. Principis rationibus haudquaquā expedit, populariū voluntates alienatas habere. Nulla in reiparte procuranda tanta vis pecuniæ

X

infumi

infumitor, siue iura danda sint populis, magistratus
 constituendi mercede de publico constituta, siue
 pro cuiusq; merito munera externis indigenisque
 dāda, ne aulæ quidē sumptu quamuis amplissimo,
 quantum bellico apparatu: siue defendenda sit pa-
 tria, siue imperij fines proferēdi, ingētes thesauros
 effundere opus est: ærariū quamuis copiosum ex-
 haurire. Quod si procures & ciuitates quasi symbo-
 lis collatis equos, viros, arma suppeditare cōtingat,
 alięque rationes instituātur voluntarios milites ad
 signa bellumque prouocandi, quantum de regijs
 sumptibus detrahatur, res ipsa indicat. Porro mo-
 lestius cōtingit quamuis exiguam pecuniā in æra-
 rium tributi nomine conferre, quam multiplicē in
 bello castrisq; sua quemque manu, su oq; arbitrio
 expendere. referri in ærarios sublatis immunitati-
 bus grauissimū accidit. Eō ergo Principis curę re-
 ferantur, vt superuacaneis sumptibus detractis, mo-
 dus vectigalibus sit. Et quod frugales homines præ-
 cipere solent, procuranda re familiari cogitare dili-
 genter, vt expēsa publicæ si non minores, certe re-
 gio censu maiores non sint: vnde cogatur versurā
 facere, auctoq; indies fenore opes imperij effunde-
 re. Vendere etiā pretio annua vectigalia, opiosisq;
 hominibus addicere noxiū est, atque omni ratio-
 ne vitandū. placetq; Principi præscribere, ipse cer-
 te secū statuatur, quod Aristoteles memorat olim in
 multis

multis ciuitatibus lege fuisse cautū, nemini licere, primariam hæreditatē pecunia vēdere. Lex etiam frequēti fama celebratur Oxci, vt creditur. *Fanori pecuniam dari fundo aut fundi parte oppignerata nemini liceto.* Enimuero regius census trifariam diuisus est. aut enim ex prædijs gentilitijs pecunia aut fructuum parte locatis redditus percipiuntur. Ex ijs regia familia, vniuersæ aulæ apparatus debet sustentari. Deinde vectigalia ordinaria quacunque ratione atque ex quibuscunque rebus suppeditentur, rep. in pace regenda destinata sint. inde annuæ mercedes publicis ministris pendantur, vrbes muniantur, ædificentur arces, viæ publicæ sternantur, reficiantur pontes, alantur milites præsidarij. Præter hæc certis temporibus pecuniæ extraordinarię populis imperantur. earum pecuniarum subsidio bellum si ingruit defendatur, siue etiam vltro alienis finibus inferatur. Ergo magna & prima cura esse debet, vt paulo ante dictū est, vt sumptus singuli facultati & copiæ sint exæquati, ratio vectigalium & erogandi necessitas inter se congruant, ne si modum excedant, respub. maioribus malis implicetur. Si maiores multo vectigalibus regij sumptus diu erunt, haud dubia pestis consequetur. noua indies tributa imperandi necessitate, obsurdescēt aures prouincialium, axacerbabuntur animi. Multum contulerit regia vectigalia vndecumque

nuRo

existant, diligēter curari, ne à varijs hominibus &
 prauis, qui omnes pecuniæ vias norunt, omnesq;
 fraudes pecuniæ causa suscipiunt, minuantur: siue
 publicani ij sint, siue quibus cura regionum vecti-
 galium credita est: qua peste vix vlla magis tetra
 excogitari potest. Quam graue reip, bonis inuidio
 sum, plerosque ad eam procuracionem accedere
 exsuccos, sine censu, eosdē intra paucos annos co-
 piosos & beatos euadere: à quibus profecto exigen-
 dum esset vt rationem opum quæsitariū exactam
 ponerent. Auferrentur quarum certas origines no-
 minare nō possent. Multo aliter Romeus externus
 quamuis homo, in Raymūdi Prouinciæ Comitiss
 gratiā acceptus, cū honestis rationibus vectigalia
 triplo maiora, quam erant antea, reddidisset, crimi-
 nibus tandem appetitus, atque ad rationes reuoca-
 tus, cum baculo & pera, cum quibus Compostella
 venerat ea iniuria offensus recessit: neq; vnquam
 vnde venerat, aut quo discesserit cognosci potuit.
 Paucos si nostro tēpore Romeos haberemus, haud
 quaquam tanta inopia ærarij premeremur. Proui-
 deat præterea Princeps, ne otiosi homines inania
 officiorū nomina metatorum, historicorū, regio-
 rum sacerdotū, annuis salarijs remp. ludibrio præ-
 dæque habeant, nullo præterea prouētū. ac præser-
 tim cogitandū ne procures auidas manus in publi-
 cas opes iniiciāt, de publico rapaces vnde priuatim
 effun-

effundant. Id secutus Henricus eo nomine tertius Castellæ Rex, cui excelsus animus fuit, maior ætate prudentia, vectigalia à proceribus occupata, memorabili exemplo liberauit. Burgis, quæ vrbs in veteri Castella est, minor annis morabatur, seque aucupio coturnicum oblectare solitus erat. Accidit vt ad multam diem aliquando in aulam rediret fessus mora, fessus labore. nihil opsonij paratum erat. appellatus de ea re regius opsonator renunciavit, non tantum pecuniam regiam, sed fidem etiã consumptam. Rex in præsentî dolore dissimulato, oppignerato pallio arietinas carnes emi iubet: ex ijs & captis coturnicibus prandium omnino parari. Audit inter prandendum meliori conditione proceres agere. quotidie inter se lautissima conuiuia frequentare omni alia cura solutos, certare luxu & splendore mensarum. Forte ea nocte apud Toletanum Archiepiscopum Petrum Tenorium cœnabatur. adest inuoluto capite Rex. omnia videt lætitia & delicijs redundare. peracta cœna pro se quemque narrare, quantum reddituum ex paterinis oppidis, quantum ex regijs vectigalibus quotannis perciperet. Postera die Rex vindictę audus & certus fingit graui se morbo implicitum teneri, suprema mandata velle dare. ea denunciatione proceres festini & pauidi, diuersi in arcem conueniunt. ij exclusis famulis, vt erat iussum, admittun-

tur, consistuntque ad multam in cœnatione diem,
 moræ causam mirantes. Rex tandem ad proceres
 ferro tectus, districto ense ingreditur. Cum pau-
 factis eo aspectu omnibus assedisset, irato similis
 toruo aspectu rogat ex proceribus, quot singuli
 Reges in provincia vidissent. quibusdā duos, alijs
 tres aut quatuor, ut cuiusque erat ætas, responden-
 tibus, *Ecqui, inquit, verū est quod dicitis, cum ego hac
 ætate viginti nihilominus in Castella Reges nouerim?*
 mirantibus dicti causam, atque suspensis animis
 quorsum res euasura esset expectantibus, *Vos, in-*
quit, omnes, vos inquā Reges estis. regni arcibus & co-
pijs occupatis mihi inane nomē, sordes & egestatem re-
liquistis. an idonea causa videatur cur nos ludibrio ha-
beatis? Sed ne amplius faciatis vestris omniū capitibus
sanciam. Simul quæ ad supplicium postulabat, parari
 afferrique iubet. contenta voce lictores euocat, mi-
 litesque sexcentos, quos arcano paratos habebat.
 Alijs attonitis metu, Toletanus Archiepiscopus, ut
 erat magno animo, in genua procumbēs lacrymis
 toto ore manantibus veniam precatur: idem eius
 exemplo ceteri faciunt. Mortis metu perfusis &
 supplicibus veniam dat: neque ex arce tamen ante
 vnum & alterum mēsem dimitti placuit. Quo spa-
 tio arces & vectigalia Regi tradere compulsi sunt.
 Magnum Regem, præclarum facinus. quo actionū
 tenore regni thesauros quidem ingētes, sed inno-

xios & sine prouincialium molestia reprehensionequē filio reliquit. exemplū quod imitentur posterī, procerū auiditate audaciaq; frēnanda. Sed & alia excogitari ratio potest, ad subleuādā inopiā prouincialiū. merces quibus ad vitam sustentandā populus opus habet, vinū, frumentū, carnes, vestis lancea lineaque, si præsertim nimia elegātia absit, modico vectigali imposito vendantur. quod ex ijs rebus detractū fuerit, ex curiosis mercibus suppleatur. aromatis quibus Hispania carere potuisset, sacharo, bombyce, vino generoso, auiū ferarumq; carnibus, multisque alijs mercibus, sine quibus humana vitā traducitur: & quę potius ad emollienda corpora, debilitandos animos magnā vim habēt. Sic enim & inopibus cōsuletur, quorū est magnus numerus, & luxui hominū potentium modus erit, ne facile opes effundant, ventri gulęque seruiētes. quod si sanari noluerint, ex eorum amentia fructum aliquem ad remp. redire æquum erit. Simul continget, vt neque inopes penitus exhauriantur, vnde noui & graues motus existant: neque diuites, qui rebus fere curiosis aucto præsertim earū pretio soli vtētur, nimīū crescant opibus & potentia. Vtrumq; enim noxiū est, vti magni philosophi affirmatū reliquerūt, & res ipsa indicat. Quod institutū inter Romanos Imperatores Alexander Seuerus sanctissimus iuuenis, si nostra sacra suscepisset,

fecutus immortalē laudem habeat necesse est. Atque eam rationem præsertim in scrutis seruari volo, quæ ex alijs prouincijs venient. magno imposito vectigali vendantur. Sic pecuniæ minus deferretur ad externos: multi earum rerum artifices spe quæstus in Hispaniam confluēt, quo ciuium multitudo augeatur: quare nihil est commodius ad augendas opes tum Principis tum prouinciæ. Postremo aulæ sumptibus, muneribus dādis, effusus Princeps esse non debet, ne fontem ipsum liberalitatis exhauriat publicum ærarium. Debet quidem omnia ad splendorem imperij referre, neque infamiā subire tenacis aut parci: sed si iudicium & diligentiam adhibuerit, neque immeritis largitus fuerit: maiestati & famæ consulēt, neque regiones thesauros temere effundet. Atque illud sit persuasum, nō conuenire Hispaniam magnis vectigalibus grauari. Primum quoniam magnam eius partem squallida siccitate loca, rupes horridæ & saxa tenent, præsertim qua parte ad Septentrionem vergitur: nam Australia benigniora sunt. Sæpe propter aeris siccitatem pluuiarum inopia in æstate, annonæ penuria laboramus, vt prouentus labori & sumptibus non respōdeat. graue sit nouis tributis & magni temporis calamitatem augere. Deinde ab aratoribus in Hispania & pastoribus, alijsque omnibus agricolis decumæ fructuum omnium integra fide

fide templis persoluuntur. quod sitantundem prædiorum dominis, certe qui agros proprios non habent, pendere cogantur, quantulum miseris reliquum erit vnde ipsi viuant, & quod in ærarium conferatur. cum potius eos subleuare, ex quorum labore & industria vniuersa prouincia sustentatur, æquum profecto videatur. Postremo graue est immunitatem maioribus datam, & asperrimis reip. temporibus retentam atque illibatam, quo tempore Reges nostri continuis bellis impliciri modica vectigalia habebant: nostro tempore à potentissimis Regibus, quorum imperium terra quidē latissime patet, mari autem ipsis orbis finibus descriptum est, eam libertatem imminui maiorum meritis datam: qui suis armis & virtute hostibus profligandis, imperio constituendo multū contulerunt. Molestum sit eorum posteros nouis indies tributis grauare, eoq; adigere vt familiā seque sustinendo non sint. Errant ergo qui Principibus nostris exemplo Italiæ atque Galliæ persuadent, maiora vt tributa Hispanis imponant, beatissimæ, vt prædicant, prouinciæ, omnibus bonis & felicitate affluēti, vaniloqui videlicet, assentatores, fallaces, quorum est magnus numerus, certa pestis quia blanda. nihil enim gratius Principibus contingit rei numariæ difficultate impeditis, implicitis bello aut magnarum rerum procuratione, quam si
quis

quis nouam se viam colligendæ pecuniæ excogitasse afferat. Nihil prouinciæ grauius, quam nouas artes quotidie excogitare, miseros emungendi atque extenuandi prouinciales. Ac ne illi quidē satis considerant, in quæ mala fuerit præcipitatum in Gallia, præsertim ex quo tempore immensum regia vectigalia creuerunt, nulloque consensu ciuiū aucta à Regibus pro potestate proque arbitrato sunt.

De annona. Cap. VIII.

Nonnæ cura resp. bello paceque multum iuuatur, eaque procuratione velle maxime, frumenti præsertim copia, popularium beneuolentia Principi conciliatur: si eius industria rebus quæ ad victum cultumque corporis necessariae sunt, abundare contingat: quod ad felicitatē suorum temporum pertinere populares arbitrantur. Et quidem tempora præstare, vnde frugum vberitas existit, frumenti, pecoris copia, non humana facultatis est: sed diuinum tamen numen castissimis precibus rebus asperis inuocare moris est: curandumque ne graue aliquod scelus publice existat, quod communi ciuium malo & rerum inopia luatur. Præterea commercia cum alijs regionibus iuuanda potius moderatis vectigalibus sunt, quàm impedienda tributorū
grau

grauitate. nam etsi quidquid venditori detrahatur
aucto vectigali, totum emptori accrescit: graui ta-
men pretio minor e mentium copia est, maior cō-
merciij difficultas. Inuectiones euectionesque re-
rum necessariarū, vt mari terraque sint faciles, pro-
uidendum est. Sic fiet vt quibus rebus abūdat pro-
uincia, cum ijs mutantur, quarum penuria existit,
apud alios copia maior: qui est verus mercaturæ
vſus & finis, quo tota ea ars referri debet. Nam
malis artibus, repetitisque in eodem loco veditio-
nibus rem augere, quod auidi mercatores faciunt,
lege prohibendum est, ne ex eorum auiditate pre-
tia rerum augeantur. Alioqui mercatorum cōmo-
dis consulendum arbitror. iure & legibus adiuuan-
da ars imprimis reip. salutaris. Quod præcipuum
est in hac procuratione, agri vt tota provincia di-
ligenter colantur, neque situ & squalore inculti
iacere sinantur, rectori cura esse debet: etiam aspe-
ris temporibus ea re maior multo vbertas erit.
Dauid ea prudentia Rex ad exemplar boni Prin-
cipis in diuinis libris propositus operi rustico, vi-
neis, oliuetis, pecoribus non suis tantum, vt ego in-
terpretor, sed ciuium omnium præfecit viros se-
lectos. Eo ergo consilio, quod Aristoteles etiam
secutus est, per vires & oppida magistratus cree-
tur, cui cura sit prædia omnia agrosque lustrādi. Sit
de publico ptæmiū industriæ eius, qui præ cæteris
oppida

oppidanis possessiones diligēter coluerit, cuius nitidiores fuerint agri maiori fructuum vbertate ignominia pecuniaque mulctetur ignauia eius, qui eam curam neglexerit, præsertim si inopia rei familiaris oppressus non erat: & nihilominus publice ij agri colantur. quod insumptum fuerit, primū omnium de fructibus detrahatur: deinde reliquorum fructuum pars tertia, aut omnino quarta regio fisco addicta sit, aut publice oppido, ciuitatiue cedat, quæ in publicos vsus insumatur. multum ea diligentia proficeretur. Vix in tam latis regionibus, si agri omnes & prædia colātur, annonæ magna difficultas existeret, aeris quantauis siccitate, quo vicio maxime laborat Hispania. Et quoniam lignorum penuria plerisque locis fatigat, multiq; montes culturam omnem recusant propter locorum asperitatem, vt cuiusque natura erit pinu, glande, alijs ve arboribus serantur: vnde alendis ignibus materia suppetat, excitādis ædificijs tigna, cæduæque trabes. adhæc si corriuatis fluminibus vbi facultas extiterit, quod multis locis contingit, opera atque industria agri irrigui fiant, non magis frugum vbertati, quam salutī incolarum consulatur, ariditate aeris in Hispania maxima per eum modum mitigata. Nonnihil etiam conferet ea industria ad maiorem aliquanto pluuiarum copiam, maiori vaporum materia, qui in nubes concrescāt,

ex

ex locis irriguis excitati. Sed & aratoribus atque
 pastoribus prospiciendum est, quorum labore uni
 uersa prouincia sustentatur & viget. Primum cu
 iusquam fraudi aut potentibus hominibus ne præ
 dae sint: sed potius eorum rationibus ne quis ad
 uerfetur, magistratus & Principes diligenter effi
 cient. Deinde placet, quod video antiquis tempo
 ribus Carolum Magnum, & Ludouicū Pium eius
 filium fuisse secutos, sanxisse lege, quando annonæ
 pretium lege taxabitur præsertim frumenti, quod
 feruatur in Hispania, ea lege ne agricolæ compre
 hendantur, certe qui nullos agros proprios habēt
 aut prædia, sed tantum in mancipio, pecunia aut
 parte fructuum conducta. ac tantum taxato pretio
 vendere cogantur, qui ampla prædia aut redditus
 frumentarios habent, siue ij è populo sint atque
 nobilitate, siue è sacro ordine Episcopi & sacer
 dotes. Graue enim est, quod tanto sudore cōstitit,
 vnde inops familia sustentanda est, in annonæ an
 gustia minoris vendere quam steterit. Quod si ea
 lex non in omne tēpus feratur, neque toti pro
 uinciæ feruiat, vbi tanta varietas est, sed singulis
 annis atque in singulis vrbibus pro rerum vberta
 te pretia rebus, frumentoque constituentur, vti in
 alijs prouincijs fieri scimus, multo melius rebus
 communibus consultum erit. Quid enim, an lo
 cis vberrimis atque indigentibus, varijs tēporibus
 & discre

& discrepantibus multum annonæ copia, idem præscribatur? Itaque hæc omnia et si quæ existunt similia, in prouincia acriori censura retractanda, atque ad hanc rationem reuocanda cogitabam. Sed & ferendi vineas modus præscribi debet, quod video à Romanis olim factitatum: legeque lata Hispanis vetitum promiscue vites plantare. Qua lege primus eos Romanorum Imperatorum soluit Domitianus. De cuius legis, succedentisque veniæ causa disputare pluribus non est necesse. Fortassis gentis frugalitati consulebatur bellis & vectigalibus exhaustæ, natiuæ Hispanorum sobrietati: si aquæ potu contenti vitam minoribus malis & morbis obnoxiam propagarent. Domitianus, quem nihil minus quam honestatis cura sollicitabat, concessa ea licentia prouincialium voluntates promereri voluit. Hoc tempore cum integri fines vineis occupantur, vinoque & conuiuijs corpora nostræ gentis debilitantur, frumenti quo vita plurimum sustentatur, sementem facere passim negligitur, eò plerisque vela dantibus, vnde maior lucri spes ostenditur: si aliquo temperamento lex illa instauraretur, optime rebus communibus consultum iri putabam, patriæ moribus antiquis, & simplicitati animorum & corporum robori: quæ commercio aliarum gentium & exteris ac domesticis voluptatibus multum ab antiquo

quò degenerarunt, magisque indies corrumpuntur & pereunt. Ac si quis consideret (quod facile contingat ex rationibus decumarum ecclesiasticarum) quantum vini auorum ætate infumeretur: inueniet fortassis multis in locis eam summam triplo maiorem fuisse factam. nec mirum cum eo tempore esset vsitatum in Carpetanis certe, vbi nati sumus, vt pauci ac ferme familiarum capita tantum, vini potu vterentur: nostra ætate omnis ferme sexus atque ætas cum cæteris voluptatibus vino quam satis est, largius indulget. Postrema consideratio occurrebat: an flumina Hispaniæ navigabilia vt sint, ingenio efficere è rep. futurum sit. De quo alij maiori prudentia maioriq; rerum vsu statuent, & multa in vtramque partem dici possent. Illudere Principis opibus quidam contendunt, & tentare per artem quod est à natura negatum. Neque dubium est in alijs prouincijs ea facultate multum annonam inuari, vehendi res necessarias paruo, ex locis quauis distantibus opportunitate magna. Verum in Hispania aspera regione, præcipitibus fluuiorum alueis, præterea ex omni parte occupatis molis frumentarijs, fortassis nihil expediat nouare quod risum moueat, irriti conatus vestigia ad posteritatis memoriam maneat. certe plus incòmodi ea molitio quàm vtilitatis afferat: pertinaci contentione si ad exitum perducatur.

Quod

Quod à Romanis ea potentia atque vsu, quo tempore rerum in Hispania potiebantur, factum non est, vix quisquam possit præstare.

De ædificijs. Cap. IX.

Ihi quidem huc videtur eorum, qui præsumt alijs, omnes cogitationes referendas, in eoque consumendas, ut ij qui eorum imperio parent, sint quam beatissimi. quos à belli iniurijs immunes præstare debent, regere in pace, omnia subsidia ad sustentandam ornadamque subditorum vitam comparare. Sed de re bellica annonæque vbertate dictum est: de alijs elegantijs hoc loco est disputandum, quibus ciuitates & oppida publice & priuatim illustrantur. Ne quidquam in ea etiam parte, desit pro virili parte, ut prouinciæ conditio patietur, diligenter cogitandum: accersendæ etiam aliunde si domi non suppetât. Ac præsertim varij artifices magno, si opus erit, euocandi, pingendi, texendi vestes auro rigentes, atque aulæ, variaque peristromata conficiendi, metalla conflandi, in vasa instrumentaque mutandi. Quod commodius arbitror, quam res ipsas confectas aliunde afferri, tum ad earum maiorem copiam, tum præsertim, ne eiusmodi artificijs aurum & argentum, quo Hispania abudat, deri-

deriuetur aliò, magno nostro incommodo, haud leui prouentu nationum aliarũ, ad quas per hunc modum nostrarum copiarum, quæ vel domi nascuntur, vel anniuersarijs navigationibus ex India afferuntur, fructus redit multo maximus. Sed & publicis atque priuatis edificijs ornari debet, ne in curia ædificandi minori nitore prouincia sit, quam externæ, quibus multo minores copix hac quidẽ tempestate sunt. Principis beneficia latius pateãt, promerenda prouincialium gratia efficax blandimentum. Ac primum muniendæ viæ Romanorum instituto, ne luto viatores impediuntur quam enim id turpe est? reficiendi pontes multis locis, magno viatorum incommodo collapsi. arces tota prouincia extruendæ, quæ ornamento & præsidio esse possint rebus turbatis. In pace comparanda, quæ belli tempore necessaria erunt: neque permittendum, quod passim fieri videmus, vt mœnia vrbiũ & oppidorum vetustate collabantur nostra ignauia cessationeque: sed potius reficiantur vetera: nouæ munitiones & propugnacula addantur ex recenti disciplina vsuque bello propugnandi aduersus ignea æreaq; tormenta fulminis instar obiectas munitiones euertentia. Magnificis templis per vrbes & oppida excitandis, religionis cultus & maiestas augeatur apud populares, qui externo rerum apparatu maxime capiuntur.

Y

tur.

tur. Addantur ædificia priuata, ædeque elegantes, & ornatae, quibus oppida quasi gemmis aurum distinguantur & niteant. vbi facultas erit, formacei parietes amoueantur, quoniam pluuijs & ventorum iniuria plurimum breui deformantur, teterque aspectus existit: ex lapide secto aut cæmento, & calce maiori elegantia, maiorque firmitate substituantur. Ager suburbanus omnis villis exædificatis, omni ex parte colluceat. Sequantur fluuiorum ripas, locorum aliorum amœnitates. Quæ omnia non ad hauriendas nimias voluptates, quod noxium est, referenda sunt: sed præter ornatum vt alterna requie ciuium animi vegetiores ad virtutum studia efficiantur: captatoque honesto otio ad negotiosam vitã promptiores reuertantur, tædio ciuili procurato. Næ dicet aliquis, bellus homo tu es, qui ea ornamenta præscribas quibus cõparandis neque publicũ ærarium sit satis, neque priuatae opes. An id sit parsimoniae, regijs & priuatis vectigalibus consulere? Sed si sumptus superuacanei præscindantur, si vita frugalis maiorũ exemplo instituatur: reliquas opes, quibus Hispania abundat, ad munimẽtum reip. ad splendorem imperij conferre quid vetabit? Neque enim quod de gula, alijsque voluptatibus detrahendum est, ex ijs commode acerui pecuniarũ struantur: quarum copia tum honesta esset & salutaris, si ad publicos vsus, inopum

Inopum miseriam subleuandam referantur. Sed & ijs rebus perficiendis Principis exemplum multum iuuerit, cuius actiones imitari, genus obsequij putatur. Si pro virili parte vrbes & oppida exornanda suscepit: id studium tota prouincia proceres & populus conſectabitur, voluntati obſequentur. Præſertim ſi qui honores militares ſuſcipient, eccleſiarum præfecturam, aut omnino alios magistratus, ijs neceſſitas imponatur, venia Pontificum ſi opus erit, reddituum partem & prouentuum in ornamenta publica inſumendi: pontes inſtaurandi, inopibus & ægrotis hoſpiria extruendi, haud leue operæpretium exiſtet. ſic fiet vt viroꝝ præſtantium tota prouincia innumera monimenta extet: honorum ambitus minor ſit, multoꝝ cupiditate reſtincta eo onere impoſito. quod alioqui faciendum Ariſtoteles monuit, vt minori inuidia publico cõmodo honores & magistratus viris copioſis & præſtantibus demandetur. Multum præterea iuuerit in eam rem, tẽporum opportunitates captare, ac præſertim in annonæ anguſtia opes conſumere libetẽr egenos alendo, quibus cũ non habeant vnde ſe & familiam ſuſtẽtare poſſint, in opere publico aut priuato laborantibus merces diurna detur: quã illi libetẽr accipient, ne ex aliena miſericordia porrecta ad ſtipem manu viuere cogantur: diuitũ beneficiæ æternum monumentũ ſtabit, gratũ ſuperis,

gratum hominibus beneficium æterno gentis præconio celebrabitur: quouis ære perennior memoria permanebit. Id secutus inter Iudæos Salomon opes imperij ad templi ædificationem augustissimi, multas extruendas tota ditione vrbes & arces conuertit. Inter Romanos idem plures Imperatores præstiterunt cum laude: ipseque Augustus urbem ex lateritia marmoream effecisse se relinquere iactabat, ob studium videlicet ædificandi. Quam laudē nostra ætate Philippus secundus Hispaniæ Rex maximus habeat necesse est, tum ob alia tota prouincia ædificia, arces, villas superbo structuræ genere, sed præsertim insana atque regia substructione eius templi quod à Laurentio Martyre nomen habet. Cuius si formam, spatia, partes explicarem, operæpretium me facturum putabam. In parte Segobiensis agri, qua se Carpetanis finibus late infert, pagus antea ignobilis, nunc celeberrimus fama situs est, Scorialis ex eo nomine, quod ijs locis ferrariam, quales in Hispania vbique occurrunt, antiquis temporibus extitisse quidam suspicantur. Priora eius pagi ædificia rudi opere & male materiata erant, nulla elegantia: vt solent agricolæ incuriosi ædificandi esse, vtilitati magis seruire quam decori. Solum circum sterile ac multo impeditum lapide, vix vt currui sit peruium. vnde maligni prouentus existunt frumenti viniq;

pecoris

pecoris aliquanto maior copia propter pabuli oportunitatem æstiuo maxime tempore, præcipuâ aeris temperiem, cum interior provincia solis ardoribus torreatur. Præterea ex vicinis montibus perpetua niue rigentibus, auræ suavisimæ frequenter spirant, aquæ copiosæ deriuantur, magnum incolis momentum, agrisque, ut grata oculis niteant viriditate. Supra eum pagum ad occasum mille circiter passus, atque ad radices ardui montis, in reducta valle, loco non omnino plano, ingens moles, ac cui nulla veterum miracula comparentur, imposita est Laurentij martyris nomine cultuque religiosa, magnis cæmentis ad culmen usque perducta, quatuor & viginti circiter annorum spatio incredibili sumptu & vix fidem facturo, si ad numerum impensa referatur. Præter variam suppellectilem, vestem pretiosam omnifariam, vasa auro & argento graua plena artis, plena ingenij, supra millies ducentes sestertium, hoc est, milliones tres, insumptum atque in rationes relatum fama fert. In quadrum vniuersa fabrica descripta est, nisi qua parte ad ortum regię pars eminet, craticulæ cui Laurentius est impositus, reddenda similitudine artificioso commento nobilis architecti. Longitudine à meridie ad septentrionem septingētos viginti pedes porrigitur, ab ortu ad occasum quingētos septuaginta mensura vulgari. quatuor tur-

res ad totidē cæli plagas angulos muniunt, ornant-
 que specie elegāti magis quam minaci, ab imo ad
 culmen fenestris pertusæ, pluribus fortassis æquo,
 hoc alijs etiam partibus contingit. Nimirum artis
 id præcepta exigunt: nos inepti æstimatores & ru-
 des ex oculis modo de tanti operis elegancia iudi-
 camus. In tres partes vniuersum opus tribuitur,
 cœnobium monachorum ex Hieronymiano or-
 dine, cuius spatijs dimidium fere vniuersæ fabrice
 ad austrum comprehenditur. Ad septentrionem
 musæum est, tum iuniorum eius ordinis monacho-
 rum, tum externorum puerorū, qui regijs sump-
 tibus delectuque, communi mensa haud pro leui
 beneficio viuunt, eruditioni destinatum. Succedit
 ad ortum regia spatijs ampla, Principis æstiuo tem-
 pore domicilium. Templum his edificijs omni ex
 parte circumuentū surgit ex media area superbo
 structuræ genere, fornicato opere augustum, subli-
 mius cæteris. Medio secundū longitudinē spatio,
 qua mons coniunctus erigitur, ianua pro modo
 operis inter octo ingentes quidē sed structiles co-
 lūnas panditur: quibus minores quatuor columnæ
 sunt imposite, Laurentijque martyris ex lapide effi-
 gies medio interuallo arguta artificis manu perfe-
 cta. Ex vtroque latere singulæ minores ianuę in ea
 fronte eleganti & ipsę opere cernūtur, vñbus tum
 cœnobij, tum litterarj collegij seruientes. tametsi
 præci

præcipuus & cõmunis ad vtrosq; aditus alia parte
 est. Ianuæ præcipuæ vestibulum iungitur quamuis
 magnâ turbam accipere & reddere idoneũ. Vesti-
 bulo bibliotheca imposita, maiori longitudine om-
 nino pedum centũ octoginta quinque, lata pedes
 triginta duos, libros seruat præsertim Græcos ma-
 nu scriptos, præcipuæ plerosque vetustatis: qui ex
 omnibus Europæ partibus ad famam noui operis
 magno numero confluxerunt: auro pretiosiores
 thesauri, digni quorum euoluendorũ maior erudi-
 tis hominibus facultas cõtingeret. Quod enim ex
 captiuis & maiestate reuinctis litteris emolumen-
 tum? Bibliothecæ parietes, elegantes picturæ exor-
 nant, artes ingenuas artificiose exprimentes, cum
 antiquis comparandæ. Succedit compluuium pe-
 des ducentos triginta extensum, latum centum
 circiter triginta, nullis distinctum columnis, nullis
 eminētibus pergulis, nisi qua parte è regione vesti-
 buli templo coniuncta porticus est: ad quam sep-
 tem gradibus ascēditur ex compluuiio, sex colum-
 nis nihilominus in porticus fronte erectis, quibus
 sex Reges insistent, præ cæteris Iudaicæ gentis pie-
 tate & rebus gestis clarissimi, pedum octodecim
 singuli: quorum capita & manus è candido mar-
 more sunt, corpora è lapide rudiori sed diligēter
 expolito. Sub hac porticu triplex ianua templi pa-
 tet, atque ab vtriusq; lateris fronte duæ aliæ ianuæ,
 quibus

quibus tum ad monasterium, tum ad collegium communis aditus est: præterea ad laquam minor ianua, qua in regiam ea parte penetratur. Ergo monasterium in duas æquas partes diuiditur, prior ad occasum quatuor peristylijs cōstat, quæ vñibus domesticis deseruiunt pari mensura. media cochlea ab imo ad summum pertinet turris specie fastigio eminens, multis circum fenestris accipiendo lumine: quoniam ea parte fontes abluēdis monachorum manibus sunt, aditusque ad triclinium multo circum emblemate, sed fictili ex argilla eoque minori gratia, variatum, maligno lumine quippe ex fronte tantum gemina fenestra, neque cum reliqua operis maiestate consentiens (sic nobis quidem est visum.) Parte altera monasterij, porticibus circumdatum maius peristylum ad austrum & ortum tenditur. parietes marmorato tectos variæ picturæ exornant Christi Dei res gestas eleganter explicantes. pauimentum vario lapide constructum in laqueos eo artificio distinctum, vt ferendis herbis relinquantur spatia viridarij adinstar: aqua per tubos irrigua ex medio fonte, cuius structura templi octanguli similitudine est, intus vario iaspide vestiti, exterius rudiori lapide. quatuor labra pari interuallo adiuncta in quæ aqua ex statuis decurrit, quæ circum eam molem sunt positæ è candido marmore quatuor Euangelistarum. Eæ

portic-

porticus ducenda pompa deferunt, cum è templo egressi monachi ianua laterali statis diebus supplicationes propitiando numine habent. variae circumcœnationes. exedra vbi domesticos monachi conuentus habent. sed vincit elegantia & amplitudine ea, vbi sacrae vestes feruantur & vasa, ad instar ærarij sacri. Ex parte altera totius ædificij, primum collegium ad plagam septentrionalem occurrit & ad occasum, musis destinatum domicilium: & ipsum in quatuor modica peristylia distinctum: gemina monachis, qui litteris dant operam, pueris duo alia data sunt regio delectu & beneficio in id collegium coaptatis. Surgit in medio cochlea alterius ad instar, coniunctusque amplus xystrus sustentatus columnis, suspensus fornicibus deambulationi deferuiens commentationique ad discendum, præterea publicis disputationibus. Regia superest gemina porta ad latus ædificij septentrionale patens, ampla satis spatijs multis circumcœnationibus, varijs cubiculis tum Principis habitationi, quo tempore æstiuorum causa loci temperiem secutus urbanos æstus vitat, tum in regiae familiae usum. Omni ex parte porticus sunt sustentatae columnis, imposita pergulae. Ex his quæ ad regium conclaue pertinet, eleganti pictura exprimit pugnam, quæ Ioanne secundo Castellæ Rege cū Mauris ad Granatam cōmissa à sicu nomen habet,

ex linteo amplissimo forte in turri arcis Segobien
 sis reperto:quo arguta pictoris manu tendentium
 ordo,castrorum loca,insolentes eius ætatis vestes
 & arma exprimuntur,grata nobilissimæ victoriæ
 posteritati memoria. In intima regia ponè tem-
 plum, ac qua parte ædificium eminere ad ortum
 diximus, gynæceum est à virorum oculis subdu-
 ctum, Regisque ipsius penitioria cubicula. Reli-
 quum templum in medio opere medioque spatio
 eminet, & ipsum quadrata forma in tres partes
 descriptum, quæ columnis ex ordine fulciuntur
 testudine imposita. Duo priores eius molis angu-
 li totidem turribus muniuntur, quæ nigro testæ
 lapide sunt. medium fastigium testudinis turris
 tertiæ adinstar, candido lapide nitet, gratum
 oculis spectaculum præsertim è vicino monte.
 Additur quadratæ areæ ipse aditus templi spa-
 tium inter primas duas turres, cui odeum est
 impositum, vbi monachi noctu atque per diem
 frequentes cantu diuinas laudes celebrant insigni
 apparatu & cæremonia: vt est ea natio homi-
 num præ cæteris in eo genere diligens & atten-
 ta. Sedes è vario ligno Hebeno, Hacana, Buxo,
 Caoba, Cedro, Nuce, Terebintho, sunt fa-
 ctæ eleganter colorum iucunda varietate nigri,
 rubri,candidi,vndantisque flauī. In summa odei
 fornice beatorum ordines & gaudia, & sedes ele-
 gantissi-

gantissime sunt depictæ, & ipsæ grata admiratione intuentium oculos aptæ detinere. Adduntur quadrato duæ viæ ab utroque latere ad eas ianuas desinentes, quibus ex monasterij amplo peristyllo atque ex regia aditus est, libera ex omnibus partibus commeandi facultate. E regione præcipuæ ianuæ sacellum maximum araque præcipua obijcitur: quibus perficiendis videatur ars cum natura certasse, se ipsam vicisse. Ad aram vario lapide rubro & viridi structam octodecim gradibus ascenditur nihilominus: quibus infimis Regum busta sunt, superius parui recessus quatuor, rubro iaspide vestiti vario pavimento: vnde Princeps sacris operatur sine principali apparatu, nullo regiæ cortinæ, uti moris est, antistite. Totius templi pavimentum ac sacelli præcipue tessellato opere lapides, vario colore atque in laqueos eleganter dispositi exornant. Quod præcipuum est & maximum operis miraculum, & maiori esset eloquentia explicandum, ne tenuitate ingenij perderet gratiam, suggestus imaginum aræ impositus, columnis octodecim haud exiguis continetur, è rubro seu fulvo lapide, venis candidis, notis flavis. quæ columnæ in quatuor ordines dispositæ in hunc modum sunt. senæ columnæ in primo & secundo ordine cernuntur, intertio quatuor: in summo fastigio Christi Dei cruci affixi effigiæ duæ colūnæ cōplectuntur.

ex ca-

ex eadem materia viridique lapide recessus & scaphæ accipiendis statuis: triglyphi, proiecituræ, tæniæ, metopæque sunt suis singulæ locis aptæ in speciem frontis, elegantis ædificij omnibus numeris seruatis. Media spatia æreæ Diuorum statuæ auro inductæ, aut elegatissimæ tabulæ implent. Atque in imo opere geminū sacrarium templi ad instar fornicati alterum in altero: vbi Christi corpus in achate includitur, Iacobi Trezzi Itali nobilissimi statuarij atque cum antiquis comparandi marmora dolandi scientia, opus præclarum. De quo plura dicere religio prohibet, ne elegantiam artificij culpa ingenij deterere videamus. Sed maius tamen sacrarium rotunda forma altitudine pedum sedecim, varij iaspides deaurato ære vincti cōstituunt. ambiunt octo columnæ ex fuluo lapide, venis albis, notis rubris distinctæ, adamante ob duritiem dolatæ, duodecim æreæ Apostolorum statuæ apto ordine auro inductæ. in summo fastigio globi forma iaspis collucet semipedali fere magnitudine. Minus sacrarium iaspis item sed auro & argento inclusus componit, smaragdus distinguit, atque in culmine eminet nuci par. claudit fornicem topacius. vincitur tamen materiæ nobilitas & pretiū ceditque arti. Vtriusque tabernaculi ianua è christallo est, interiorem etiam artem & elegantiam oculis representans. Multa circum altaria, omnino ad octo

ad octo & triginta caelestium nominibus erecta,
 tabulis conspicua excellentium artificum illustria
 monimenta ex Hispania, Gallia, atque Italia, no-
 stræ & prioris ætatis. Quod caput est, caelestium
 exuijs, quæ ex omnibus locis eò quasi ad præsi-
 dium confugerunt, incredibili numero & san-
 ctitate, religione plenus locus plenus numine est.
 Philippi Regis pietatem omnibus sæculis prædicā-
 dam. Ijs exuijs cineribusque cultu religioso con-
 seruandis, gemina sacraria sunt destinata, duo-
 rum laterum templi vtrumque caput. Sed finis di-
 cendi esto. Vniuersum opus ex quadrato lapide
 est, simplici tamen atque rudi maiori ex parte, mi-
 nuendo sumptu, festinanda fabrica, prudenter
 excogitata ratio, tribus ferè cœnaculis sublatum,
 plumbo & nigro lapide tectum. Ad austrum &
 ortum viridario cingitur herbis odoratis atque
 floribus in ordinem apta mensura dispositis areis:
 sub quo maiora spatia ferendis arboribus perpe-
 tuus murus & humilior includit. Ad occasum at-
 que septentrionem platea ambit constrata lapide
 hæud angusta, nimirum ad septentrionem centum
 quadraginta pedes latitudine patet, ad occasum
 qua præcipuus aditus panditur, prorsus ducentos
 mēsuræ vulgari. Multa alia ædificia adiūcta sunt in
 iusti oppidi modū, de quibus dicere nihil attinet.
 Sed vnde tamen ad veterem pagum via molliter
 obhauo decli-

decliuus ducit, ab utroque latere vlmorum duplici ordine confita, qui prohibeant solis radios per æstatem, ad maiorem commeandi facultatem vtrinque in alteram partem.

De iudicijs. Cap. X.

Iudicia superioribus temporibus in prouincia vehementer perturbata, auctorum memoria Ferdinandi Catholici virtus & prudentia restituit: legibus, quæ passim contemnebantur, auctoritatem viresque reposuit, nulla ut in gente ex eo tempore maiori æquitate atque integritate ius dicatur. Summos cum infimis atque cum his mediis deuinctos tenent, legibus & auctoritate armati magistratus. ut proprium existat tum cælites omnes precamur, tum rectori curæ id esse debet. facili momento magnæ in repub. inclinationes fiunt. Sit summa in iure dicundo seueritas, quæ nisi clementia Principis astringatur, non minora sæpe mala quam crudelitas affert. Adhibenda constantia est & grauitas, quæ non varietur gratia sed conseruetur æquabilis. Sed tamen parui refert, ab ipso Principe ius dici æqualiter & diligenter, nisi idem ab ijs fiet, quibus eius muneris aliquam partem ipse concesserit. Sunt igitur iure dicundo

tundo viri summa gravitate deligendi summa integritate: sed quibus etiam facilitas in audiendo sit, lenitas in discernendo, in satisfaciendo ac disputando diligentia. Et alioqui quibus virtutibus ornati debeant esse iudices, Moſis ſocer expoſuit. cum enim generum accuſaret, quaſi totius populi lites ſolus cognosceret, maius multum viribus onus, *Delige, inquit, ex omni populo viros potentes, qui Deum timeant, fidem colant, avaritiam odio habeant.* Nimirum potentes eſſe voluit, ut audaciæ & temeritati reſiſterent: quod Carthagine ſolenne fuit, uti Ariſtoteles memorat, non ſolum probitate conſpicuos ſed etiam copioſos homines rebus præſicerent. perſuaſi videlicet, qui egenus ſit recte gerere magiſtratum non poſſe. ſive aliorum contemptu & audacia, ſive ſua ipſius avaritia imperandi rationes labefactari neceſſe erit. Adijcit timorem Dei, propterea quod Dei timore & religione conſcientia obſtricta reſecantur libidines, mentem tenebris impediētes, ne quod verum & iuſtum eſt cernere poſſit. fidem vero qui negligit, quomodo tandem poterit munere demando recte fungi? Simulatione nihil inconfantiuſ, nihil ſædiuſ. Poſtremo odium avaritię requirit. qui enim pecuniæ ſtudēt, ſæpe ad iniquitatem tranſverſi rapiuntur. munera enim vi
ne lu

ne lumen videant, quod affertur, et rectorum hominum verba commutant, pro alijs alia substituendo. Mosem vt in multis alijs secutus Plato lib. vndecimo de Legibus, capite sancendum existimat, si iudex se alienæ pecuniæ aut muneris aliquius contactu fædarit. Illud etiam censeo considerandum, inter alias virtutes iudicum haudquam Mosis socerum numerasse subtilem curam leges interpretandi. nimirum acuti veteratores & callidi esse non debent, qui leges pro libidine flectant, & à vero sensu detorqueant: vt sine infamia & inuidia secundum eos lites dentur, qui minime iure nituntur & æquitate. Nihil enim magis veræ sapientiæ simplicitati repugnat, quam nimia subtilitas: quæ tum in cæteris disciplinis omnibus, tum legibus interpretandis, omnem rationem iuris & æquitatem euertit. leges ergo neque ita multæ sint vt se ipsas impendant, neque ita difficiles, vt non ab omnibus mediocri ingenio præditis intelligantur. quod vero tam multæ leges existant, eæque plerumque intellectu difficillimæ, vtrumque hominum improbitate factum est, tanta vt neque legibus obedire velint: & vt ratione facere videantur, quæ verbis apertis sunt posita, varijs interpretationibus conantur eludere. Principis autem partes sunt non fraudi indulgere, neque calliditati hominum prauorum locum

locum relinquere: sed legum multitudine præcisa ea relinquere, quæ facile teneri possint, & ab omnibus intelligi. Quod caput est, ij deligantur iudices, in quorum animis nihil insit, quod eos à consideratione veritatis abducat. sint animo magno & excelso: religionem sanctissime colant: fides sit omnibus vitæ commodis antiquior: avaritiæ labem oderint, neque munera à quoquam accipiant. In quo virtutum numero præcipuum locum obtinet religio. imo reliquæ omnes virtutes vno religionis in sinu fouentur. qui enim Deum timet, neque hominum potentium minis mouetur, neque fidem deserit: certus si homines fallere possit, diuinum oculum omnia considerantem fallere non posse. neque pecunia corrumpitur, rationem officij copijs omnibus potiore ducens. nullum denique locum temeritati, nullum amentitiæ relinquit. ac illud considerat quod Iosaphat Rex cum iudicia perturbata numine placando restituere vellet, delectis iudicibus dixit: *Domini eos iudicium indicaturos*. Nimirum vt intelligerët se Dei vicarios cõstitutos, præ oculis habere debere quid æquitas postularet in omni deliberatione, & diuino numini maxime placeret. Iure igitur cõcludi potest Dei metu atq; religione iudiciorũ integritatẽ contineri, nihilque perniciosius esse, quam si iudicandi munus hominibus flagitiosis & perditis dele-

Z

getur:

getur: quod contingat sæpe necesse est in tanta ambitione hominū, tot fautoribus improbitatis, nisi magnus delectus adhibeatur magnaue attentio. Porro prauis hominibus præfectis, ludibrio esse innocentiam, tenuitatem prædæ continget, multa scelera impunita relinqui: quorum religio in rep. vniuersa hærens, numineque vehemēter exacerbato, magnis calamitatibus multitudinē implicabit. Diuinæ litteræ testantur, plena est exemplorū memoria antiquitatis, quoties paucorum scelera totius populi supplicio sunt vindicata. Iosue Iudæorū populo post Moysis obitum præfecto, cū se Achan Iericho vrbis excisæ præda & spolijs, quæ Deo erant sacrata, contaminasset: tria millia militum fortissimorum ab exiguæ ciuitatis incolis in fugam conuersa cæsaque sunt. Quod Ionathas parum mellis in periculo gustasset, quamuis voti inscius quod pater nuncuparat, nisi victis hostibus neminē quidquam gustaturū, irritatum numen nullū reddidit responsum quamuis de more sollicitatum, à sacerdotibus nimirum & vatibus. Davidis Regis peccatum, quo cōtra diuinas leges populum vniuersum recenseri mandauit, graui peste vindicatum est: quæ septuaginta millia hominum nihilominus perierunt. quod grauissimū profecto videretur atque à diuina benignitate alienum peccata rectoris, aliorū qui nihil erāt promeriti, calamitate luit: nisi

nisi præclare diuinis legibus esset statutum, nisi omnes quasi ad incendium excitatum ad scelus vindicandum concurrant, fore ut cuncti eius vindicta inuoluantur. Sic Deus cum legem daret sæpe scelus vlcisci mandat: ne videlicet populus vniuersus se dissimulatione contaminaret, publiceque lueretur quod erat ab vno aut à paucis peccatum.

Auferes, inquit, malum de medio tui. hoc est, violatam religionem expiabis, ne sceleris contagione astrictus tenearis, si flagitium publice non fuerit vindicatum. Eo præcepto institutus David se de multa nocte vigilare solitum ait, *Vt de ciuitate domini tollerent omnes, qui operabantur iniquitatem:* gnarus nimirum nullum sacrificium Deo gratius contingere prauorum hominū supplicio: quo resp. religione exoluitur, coercetur improbitas, innocentia cōfirmatur. Hac de causa arbitror, cum vxor Leuitæ à Gabaonitis petulanter vexata periisset, vulgato scelere cōtra eos atque adeo Beniamitas, qui eorum patrociniū susceperant, vniuersam gentem Iudæorū corripuisse arma: & aliquot quamuis cladibus afflictos, improborum exitio malum expiasse. In quo mihi secuti videntur, non tantum ut improbitatis odium sancirēt, sed etiam vniuersum populum tantæ fæditatis religione exolutum præstarent: non magis de diuina offensa, quam de sua suorumque salute solliciti. Et ut à

diuinis libris abeamus . magna Græci seueritate scelus persequabantur , præsertim publicum & immane: in qua enim ciuitate patratum erat , nisi graui supplicio esset cōtinuo expiatum, bellum illi à reliquis ciuitatibus indicebatur, finitimis, longinquisque: existimātibus hærere religionem non in ea modo ciuitate, sed in alijs omnibus, quæ tātum nefas ultæ non fuissent. Intelligebant nimirum, quod res erat, scelerum dissimulatione irritari superos, vindicta placari. Et erat longa obseruatione perspectum, vbi nefarium crimen vindicatū non fuisset, pestem subsequi & famem, bellum, & rerū omnium vastitatem. Vt facile appareret, ea mala non tam humanis viribus tribuenda, aut fortunæ temeritati, quam numine irritato inferri. Multa exempla vetus historia suppeditat, sed vnum instar omnium erit. Scedafus in Leuctris homo tenuis vixit, commodus tamen & hospitalis. huic erant duæ filiæ virgines forma præstanti: in quas duo Spartani adolescentes quamuis satis humaniter domi accepti atque habiti, petulantes oculos iniecere. Vim ne statim inferrent, hospitii humanitate fuere prohibiti. A Bæotia tamen redeūtes, atque à virginibus, cum pater abesset, hospitaliter accepti illis vitium per vim obtulerunt. Ea videlicet hospitij merces fuit. præterea iniuriam lamentantes interemere, discessereque corporibus

poribus in puteum abiectis. Scedasus domum reuersus filiarum absentiam miratur. Dum hæret & dubitat à catella cum vestis laciniam apprehenderet, sæpeque in puteum cursitaret oblatrans, gementique similis, admonitus id non temere fieri, puteum contemplatus, filias peremptas esse considerat. Sciscitatus è vicinis, eos adolescentes eo diuertisse cognouit, neque postridie illius diei, illos aut virgines comparuisse. Deprehenso scelere, recta Lacedæmonem pergit, vt eorum nomina apud Ephoros deferat. Ex itinere tamen cum audiret in Argolica regione senem quendam Orcitam nomine, diras cladesque Lacedæmonijs imprecari: rogare pergit ex illo, quamnam iniuriam ab ijs hominibus accepisset. Narrat ille quo pacto filius probus & honestus ab Aristodemo, qui ius Lacedæmone dicebat, fuisset iugulatus non alia culpa quam stupro repudiato, quod ille inferre voluisset. Deinde de cæde atque contumelia apud Ephoros cum postulasset, nullam rationem tanti sceleris habitam fuisse: proinde videret ne in simili causa ludibrio etiam ipse haberetur. Timuit Scedasus ne ipse etiam frustra laboraret. contendit tamen quo ire cœperat. Ephoros, deinde Reges, postremo singulos, qui in ea ciuitate multum poterant adit. multis lacrymis de iniuria conqueritur. nemo tamen

senis iustissimis lacrymis mouetur. Ille noua iniuria percitus quasi emota mente, per vrbis plateas manus in solem tendere, terram pedibus quatere, & quando nulla æquitatis iura valerent, furias inuocare tantorum scelerum vltices. postremo sibi manus attulit. Patrati sceleris breui ea ciuitas pœnas exoluit, Epaminondæ virtute in pugna Leutrica ita concisa, vt nunquam postea potuerit resurgere. Fama est Scedafum secundum quem Pelopidæ, qui simul cum Epaminonda præerat, visum dicere, fore vt Lacedæmones in eo loco, in quo tantum scelus commissum fuerat, nec expiatum vindicta, vniuersi perirent. Quod an verum fuerit non arbitror curiosius inquirendum: interest tamen publice, vt hæc & similia vera esse credantur. Neque solum priscis temporibus, sed recenti etiam memoria consideramus, grauissimas clades vniuersam multitudinem propter vnius aut paucorum scelera pertulisse. Circumspicite animis atque ante oculos ponite omnes prouincias, quæ fuerunt multis incommodis afflictæ, ferro, flammaque vastatæ: inuenietis haud dubium in ijs gentibus antequam fuissent euersæ, facinorosis hominibus peccandi licentiam publice fuisse concessam. Nuper in Africa insignis clades Lusitano nomini & genti inflicta est, temeritate quidē Principis & audacia, qui eò susceptus fuisse

vide-

videtur, vt exitio patriæ esset: argumentum tamen irritati numinis siue nimis voluptatibus degenerate multitudine, siue quod magis arbitror, quoniam peccata in religionem commissa haud satis pro dignitate coercebatur. Et ne vicina gentis calamitate & malis diu lætari possemus, paucis post annis numerosa classe amissa ad Angliæ littora, eam plagam accepimus, eam ignominiam, quam multi anni sanare non possint. grauium scelerum, quæ in nostra gente vigent, ea vindicta fuit. & nisi animus fallit cuiusdam Principis viri male tectæ libines diuinum numen irritarunt: qui personæ sacratæ quam sustinebat oblitus, prouectæ atque adeo extremæ ætatis immemor, se intemperanter in lasciuiam effudisse per idem tempus fama vulgabat: quo vniuersa gens per vrbes & oppida in eo discrimine votis nuncupatis supplicijsq; institutis superiores placare contendebat haudquaquam exaudituros: quoniam vnus amentia exacerbat totius gentis clade facinus expiare decretum habebant. Sit ergo persuasum omnibus fancienda æquitate, vindicandis sceleribus publicam salutem stare: legibus conculcatis, iure violato, magistratibus contemptis, aut vero cessantibus imperium labi, fortunas euerti, vniuersos malis omnibus implicari. Verum de iustitia plura alio ex principio dicenda sunt.

De iustitia. Cap. XI.

Nchoatam in secessu æstiuorum tempore de institutione Principis disputationem, absoluerē adornantilongo interuallo, ea molestia recurrebat animo, ijque dies, cum vis importuna morbi omnes qui in ea solitudine morabamur lecto afflixit. Hibernis ex imbris inflati amnes ripisque superfusi, vitiati fontes, agros maiori humiditate, tetro halitu corpora infecerant. infectas tabe carnes plerique suspicabantur, bufonum per agros incredibili copia pecoribus auide victitantibus. Vniuersa prouincia ea contagione laboratum est, in agris & pagis maxime: siue quod aura liberior sit, siue quod certe minor remediorum copia. Grassabatur malum pestis in modum. multis locis deserti neglectique ægroti moriebantur: aut assidentes curantesque eadem contagione infectos secum trahebant. Quo metu tenuiores præsertim ne efferebantur quidem. Iacebant per domos parentes cum filijs nullo curâte. iacebant exanimia corpora in conspectu similem quoque mortem expectantium. Pauciora tamen funera erant, quam pro ægrorum numero. vis morbi remissior ac ferme febris tertiana. Alioqui tetra contagione corpora contaminata esse, angustia maiores quam

quam pro modo februm indicabant: nulla ut
quies esset, nulla respiratio. Depulso etiam mor-
bo longo tempore vix ad pristinas vires rediba-
tur. sæpe horror febrisque recurrebat. salutare
succos vis mali vincebat, præsertim soluendo al-
uo, ac potius remedio irritabatur. Iacebant in a-
reis nullo curante acerui frugum demessarum,
auium pecorumque præda. pleraque pluuiarum
copia subsecuta corripit. Erit ergo autumnus anni
millesimi quingentesimi nonagesimi in paucis
memorabilis. Sic nostri conatus in extremo pro-
pemodum cursu fracti sunt. Comites & famuli
primi prostrati, inter eos amanuensis magnæ spei
iuuenis modestia singulari. Me leuior morbus te-
nuit. Toleti, è secessu reuersum. febris tamen depul-
sa vix longo tempore pristinus corpori vigor, in
mentem nondum alacritas redijt. Accedentes an-
ni vires minuunt certo scio: morbi longiores gra-
uiioresque ut sint, facit deflexa ætas. Sed idem alijs
contigisse prædicabant, ex fide, aut ægre emer-
gentibus leuamen cupientes aliquod afferre. Quod
maiolem molestiam attulit, & vires ingenij peni-
tus fregit, ipse Calderonius omnium postremus
febris tentatus neque acuta neque graui, ea haud
ægre depulsa, cum vegetus sibi & firmus videretur,
vinique potum aqua mutasset, post paucos
menses repetita valetudine die septimo extinctus

est. Dolor maximus, graue vulnus mihi priuatim;
 sed & reipublicæ vniuersæ, eo viro immatura mor-
 te sublato, qualem paucos nostra ætas tulit, eru-
 ditionis ingenijque laude, pudicitia, modestia,
 suauitate excellentem, animi candore & integri-
 tate, & religione cum veteribus comparandum.
 Multum tibi sæua mors in rebus humanis sumis.
 fortuna certe vis altior quos ludos facis? Verum
 querelis & gemitibus sit modus: nosque potius
 felix anima ad tuarum virtutum contemplatio-
 nem voca. is fructus amicitia, is verus honos, ea
 pietas esto, tui memoriam animo retinere, fa-
 mamque & figuram animi magis quam corporis
 pro virili parte propagare. In medio quamuis spa-
 tio integræ ætatis erepto, virtutum gloria æuo ma-
 nebit. Quod mortale erat occidit: quod in Cal-
 deronio mirati sumus, merces bonorum operū in
 cælo salua est, CERTA VIRTVTI MER-
 CES, fama tantæ probitatis vt in animis atque
 æternitate temporum maneat publice interest.
 Eo nos studio eius sepulcro curauimus insitæ pie-
 tatis mutuaque beneuolentiæ à primis annis sus-
 ceptæ monumentum ære, vt speramus & cupi-
 mus, perennius & marmore hanc inscriptionem
 incidi.

IO. CALDERON. DOCTOR THEOLOGVS. SORIAENATVS. COMPLVTI PER OMNES GRADVS AD SVPREMOS SCHOLÆ HONORES EVECTVS. ERVDITIONIS TANDEM ERGO CANONICVS TOLETANVS. VERE PIVS ET MODESTVS. MVNIFICVS IN PAVPERES. PRISCÆ SIMPLICITATIS ET GRAVITATIS EXEMPLVM

INCOMMODA DIV VALETVDINE VIXIT ANNOS LIII. OBIT III. NON. APR. M.D.LXXXXI.

C. V. M.

Verum ex longo interuallo ad institutam disputationem recurramus. Remp. cōstare non posse iudicijs perturbatis dictum postremo est, scelerū licentiā multitudinis sepe malo lui, cēlo vindice susceptæ prauitatis atq; neglectæ vindictæ. Addas licet ipsis ecōtrario Principibus noxiam fuisse importunam seueritatem, sententiam in iudicio præcipitasse. Qui enim formam iudiciorum inuertit, sepe
in erro

in errorem labatur necesse est, non secus atque via trita relicta, qui semitas arduas aut viarum cōpendia consecratur. & vt maxime iustum decernat, iniuriam tamen ea licētia facit. Cuius rei multa & præclara exempla nostra historia suppeditat. Illud maiori fama celebre est, quod salutis anno millesimo trecentesimo duodecimo in Castella accidit, in primis memorabile. Cæsi ad Palētiam Benauidij viri primarij, cum noctu regia egredere-tur, multi suspicionibus exagitati. Caruaiallij fratres Petrus & Ioannes oppressi. Tuccis, quo Rex abierat bello Maurico intentus, de vicina rupe præcipites dati sunt, neque falsi crimen, neque conui-cti. illud vnum Dei & hominum fidem testati innocentem se mori: atque adeo Regi diem ex eo die trigesimum dicere: quo die ad diuina tribunalia disceptaret. Accidit ipso die, septimo Idus Septēbris, vt leuiter tentata valetudine se somno à prandio daret, extinctusque inuentus esset. Sic opinio vehemēter cōfirmata eos viros innoxios perijsse. ipsi Regi ex hoc casu Ferdinandi in ius vocati cognomen est factum. Erat is Princeps intractabilis in ira, cum recens iniuria prouocabat: quæ magna labes est, sæpeque de statu mentis immutat. Hæc de iudicijs. De iustitia in vniuersum confir-mandum est, ea sublata neque imperia, neque vrbes, ac omnino nullam inter homines societate diu

diu stare : quam disputationem ab hoc principio
 placuit exordiri. Vetus multorum opinio est à pri-
 mis ducta temporibus, remp. sine iniuria, sine pra-
 uitate neque coalescere, neque posse constare: ser-
 mo vulgaris Iustitiam vitijs hominum offensam
 relictâ terra in cælum concessisse: eius discessu ri-
 xis, latrocinijs, cædibus, fædata euerisque omnia.
 Nimirum imperia florentissima, quid nisi magna
 latrocinia sunt per vim atque iniuria constituta,
 multorum oppressa libertate, bonis ereptis? Quod
 si æquitatem sancire velimus, omnibus qui florēt
 imperio, ad casus redeundum erit, in miseria &
 egestate viuendum. Initijs reliqua fuere consenta-
 nea. Constituto imperio leges sunt promulgatæ,
 quibus in pace tuerentur, quæ armis & latrocinio
 occupauerant. quod nihil est aliud, quam simula-
 tione iustitiæ, iniquitatis susceptæ & iniuriæ patro-
 cinium. Præterea est natura datum cæteris animâ-
 tibus, vt sua commoda persequantur etiam cum
 aliena iniuria. in quouis genere imbecilliora in præ-
 dam fortiorum cedunt. hominem eo affectu eaque
 natura spoliare quis audeat, nisi qui velit omnia
 fundamenta propriæ cuiusque salutis conuellere?
 Quid autem stultius, quam vt alienis commodis
 seruias, & modestiæ, salutis aduersari tuæ? quod iu-
 stitia non parum sæpe præscribit. His atque alijs
 argumentis iustitiæ laudem labefactare quis con-
 tendat.

tendat. quæ hoc loco refellenda à nobis sunt, atque multis confirmandum, nullam rempub. diu stare & quiescere iustitiæ cultu neglecto. Quid enim aliud iustitia est, quam compages membrorum & nexus quidam, quo summi cum infimis, atque cum his medijs æquabili iure constricti tenentur? Quod in structura lignorum & lapidum compages & ordo valet, quod in exercitu disciplina militaris; id ipsum in omni republica æquitas est, sancta legibus, munita iudicijs, præmio vallata atque supplicio. Alioqui aufer de medio iustitiam, quis probitati locus erit, quis honestati? aut quid esset miserius homine imbecillo, quid valido immanius? quis ordo, quæ reuerentia inter homines esset, quæ pietas? omnia sceleribus, libidinibus, latrocinijs polluta erunt. Inter vitia, quis innocentia, quis modestia locus sit? Sublatis virtutibus quæ inter homines societas consistat, qua bene beateque viuitur? Solui & perturbari omnes reip. partes erit necesse, imò summis confundi, interire vniuersa atque concidere. Collidantur atque solvantur, quorum est natura contraria, nisi maiori aliqua constringantur potestate: non secus ac corporis partes diffluunt recedente anima, qua in pace tenebantur. Ex acuto & graui sono aptis interuallis modisque distincto concentus conflatur, gratus auribus, ex dissimilium vocum temperatione quadam

dam exurgens. Ex summis, medijs, infimis ratione ordineque distinctis, existit in ciuitate concordia diuinum bonum, bonorum omnium & felicitatis fons. Quid autem aliud iustitia est, quam ratio singularum partium atque ordo inter ipsas & cum suo capite maiori aliqua potestate? Conuellat naturæ fundamenta atque perturbet, qui iustitiæ cultum eximit à rebus humanis. Hominem superius diximus sociabilem natura esse. constare societas quæ possit singulis agētibus quod videtur, quod cupiunt, non autem quod præscribit ratio? Quid sine ductore exercitus esset, aut Ducis quid industria prodesset, nisi obsequerentur milites, attributum locum & partes tum singuli tum vniuersi tuerentur? sic ciuitate regnoque, sublato ordine, expunctis legibus nihil perturbatius erit, nihil imbecillius. Sit ergo fixum, imperia sine iustitiæ præsidio non subsistere. neque vulgi voces moueant ex eo, quod fieri vident, susceptæ, nō ex eo quod æquum esset. Fatemur sæpe in rep. vim & libidinē versari: fatemur multos esse iniustitiæ scditate deformes: sed ijs si similes omnes sint, nulli æquitatis patroni, nullo iniuriarum vindice singuli agant non quod fas est, sed quod collibitum, breui ea resp. dilabatur & concidet. Multa imperia scimus per vim constituta, aucta scelere, amplificata rapinis: sed & alia ex consensu multitudinis orta defendendo bello

bello, vindicandis iniurijs fines protulisse. ipsa iniusta imperia nisi latis legibus ciues frænent & in officio contineant, breui in præceptis ibunt. Nam & prædones nisi latrocinio & rapinis quæsitæ ex æquitate diuiserint, prauam societate legibus sanxerint, consistere non poterunt. Hæc in commune de iustitia dicta sunt: nunc singulæ eius partes considerandæ: atque illud confirmandum nisi eo præsidio muniatur, omnem potentiam fluxam esse. Omnino iustitia trifariâ à magnis Philosophis diuisa est: in legalem, & quæ commercio seruit, quæque in distributionibus versatur. vnde illis vulgo afficta nomina sunt. Legum obsequio legalis iustitia consumitur. quibus cum omnia virtutum genera sanciantur, legalis iustitiæ ambitu virtutes omnes continentur: legalis iniustitiæ, vitiorum vniuersitas. Finge nunc animo in vrbe aut oppido ciues probris omnibus sædatos, ignauos, crudeles, impios, alienis fortunis, vitæ, toro insidiantes, nullo rectore, nulla lege, timore supplicij nullo: an eos credas stare diu posse? Corruant necesse est nullo impellente pereantque. Homine soluto legibus, atque iudiciorum metu, quid truculentius fingi potest, quid immanius? quas non strages daret? cuius innocentia tuta esset ab iniuria? quod enim se continent quidam & prauos impetus frangunt, religio iniecta animis facit, aut metus supplicij. aufer

ollod

vtraque

utraq; de humana vita, omnia libidinibus, latro-
cinijs, cadibus, iniuria confundes. Quæ versatur in
commercijs iustitia, si de rebus humanis auferatur,
fides inter homines peribit, legesque & iura com-
mercijs. Si qui accepit, parem exolvere gratiam,
pactum pretium reddere recusat, quis illi fiden-
dum iudicet? Sublato commercio societas inter
homines peribit, & ad solitudinem cuncti mor-
tales redigentur: ut ne filius quidem patri fidat,
aut filio pater. Quæ societas ea maxime de causa
constituta est, ut quoniam vni non suppetunt, quæ
ad victum cultumque vitæ necessaria sunt, alter-
na ope cunctorum suppleatur inopia: uti in corpo-
re animantis videmus membra inter se suas fun-
ctiones participare quodam genere commercij:
quo sublato, quid vita humana calamitosius esset,
quid fædus? Honorum publicorum & præmij
equam distributionem esse debere, quæ postrema
iustitiæ pars est, satis indicat ab humano corde du-
cta similitudo. unde si spiritus, sanguis & vita non
diffunderetur proportionem quadam, ut cuiusque
membri meritum est, aut indigentia, sed in pau-
ca facultas vniuersa conferatur, vita consistere
non poterit, quæ ex omnibus partibus conflatur
in vnum reuocatis concentum. nisi discrimina or-
dinum dignitatumque constent, si confusa & per-
mixta sint omnia, nihil erit æqualitate ipsa inæqua-
lius.

Aa

lius.

lius. Iustitia enim æquitatem constituit sed ratione quadam impari. Ac vero quæ ferant æquo animo ciues, vt qui minores opes prudentie, dexterioris, virtutis attulit ad remp. is honores omnes & præsidia reip. vnus obtineat? Vides sine iustitia constare remp. haudquaquam posse neque imperia vigere? quod antiqui considerantes Iustitiæ templa quasi numini constituerunt, vti August. affirmat: intelligentes nimirum, vti Dei numine sola terrarum gubernantur, ita sine præsidio iustitiæ vrbes & regna non posse cōsistere. In diuinis etiam libris iustitiæ imprimis & sæpe cura commendatur ijs, penes quos est rerum potestas. Nulla ergo maior cura sit Principi quam innocentia tuenda, vindicandaque prauitatis. quod studium nostris Regibus fuit semper commedatum maxime. is cultus, illos in eam amplitudinem, qualem hodie cernimus, perduxit. Cuius rei multa exempla extant, vindices eos scelerum ab omni memoria fuisse. Sed vnum instar omnium sit. Miles quidam loco nobili ex eo numero, quos Hispani Infanfones vocant, in Calæcis regionum lōginquitate an temporum perturbatione confusus, rusticum quendam bonis omnibus euerterat. Monitus à Rege Alfonso eo qui dictus est Imperator, atq; prouinciæ Prætor, vt damna reponeret, ei qui pertulisset, obtemperare contempsit. Dissimulauit in præsentem iram

Rex:

Rex: & cæteris rebus prætermiſſis priuati habitu, quores tectior eſſet, Toletò in extremã Calæciam delatus, repente militis ædes obſedit, diſpoſitis circum militibus ne poſſet euadere. fugientemque ſupplicij metu cõprehendi, atque præ ipſis ædibus laqueo ſuſpendi mandauit. Magnum Principem atque præſtantem, qui vno factò imperij auctori- tatem ſanxit atque innocentiam, inſolentis homi- nis væcordiam vltus eſt, ſuo nomini immorta- lem laudem peperit. His atque ſimilibus ſeueri- tatis exemplis factum eſt, nulla vt in gente ma- ior iuſtiæ cultus ſit. ſummos cum infimis, atque cum his medios quodam ſocietatis iure deuin- ctos tenent, legibus & auctoriſate & populi fauo- re armati magiſtratus. Sed nimirum ſtultum eſſe ais, nocere tibi vt proſis alijs. eſtque inſitum ani- mantibus tuendæ vitæ ſtudium etiam cum alie- na perniciæ. Quid enim iuſtus faciet, ſi naufragio factò aliquis imbecillior viribus, tabulam occupa- rit? An peribit ipſe ne iuſtiã violet, an alium tabu- la deturbabit, vt ſaluti conſulat? Quid ſi acie ſuorũ fuſa, nactus aliquem fuerit ex infima plebe, adde vulneribus ſaucium, equo inſidentem: ei ne par- cet vt ipſe occidatur, an eiſciet ex equo vt ſe peri- culo eripiat, & ad meliora tempora reip. ſeruet? ſtultus ſit niſi id faciat, iuſtus ſi deſtiterit. quem lo- cum exequi licet quamlibet copioſe. Sed nimirum

qui ita disputant viam veritatis ignorant. atque cum cæteris animantibus propositum sit modo, vt vitam tueantur suam: non considerant hominē præterea humanæ societatis, sine qua viuere non potest, iura esse tuenda: quibus conseruandis salutis discrimen incurrat necesse est. cum sit præstantius bonum publicum bono cuiusquam priuato. Præterea qui ita disputant, ij morte hominē deleri putant, neque à rogo superesse aliquid, ex eaque persuasione is cum multis alijs error nascitur. Si enim post mortem nihil sumus, huic vitæ vel maxime consulendum fortassis esset: si autem superest vita melior, sapientis erit præsentia contemnere, quorum iactura immortalitate pensatur. Ergo vtraque de causa vir bonus & sapiens nullas suscipiet fraudes, nulli nocebit, vt maxime latere debeat: neque vitæ cupiditate turpitudinē admittet. Quod non solum nostris legibus sanctum est, sed etiam gentium moribus & prædicatione celebre. Themistocles Athenis in concione habere se fugato Xerxe dixit, consilium amplificando vrbis imperio salutare: sed id tamen vulgari non oportere. Itaque dari arbitrum postulauit, cum quo rem totam communicaret. datus est Aristides excellenti probitatis & virtutis opinione. is postquam cognouit classem Lacedæmonum (& erat cum illis amicitia) quoniā ad Gytheum subducta erat velle incen-

incendere, processit in publicum affirmavitque pro concione, Themistoclis consilium utile quidē esse, minime tamen iustum videri. Euestigio multitudo quod æquum non esset, neque expedire quidem proclamavit: iussitque desistere. Tantus enim virtutis & honestatis splendor est, ut se etiam imperitorum oculis mētique ingerat, ne vnquam à iustitia vtilitatem secernendam iudicent, commodum ab honestate. Quid nos facere conueniat, quibus spes est immortalitatis proposita, quorum mentibus cæleste lumen affulsit? Si rapiatur quis, vexetur, exterminetur, egeat, auferantur manus, effodiantur oculi: viuet tamen virtus atque vigebit, neque suum præmium perdet, primum in præfenti suo decore contenta, in futuro deinde mercedem maiorem Deo iudice accipiet, apud quem certa probitati merces est.

De fide. Cap. XII.

Oniuncta cum iustitia fides est: neque esse iustus potest, qui fidem datam violare non dubitat. Ergo Princeps & ipse fidem colet, qua maxime subditorum fides astringitur. nunquam ex commodo fallit, ne prouocatus quidem aliena calliditate. sit in dictis constantia, veritas, fides: in quibus maius

Aa 3

præsi

præsidium ponere debet quam in astutia. Et ministros omnes tum imperij tum aulæ, vt idem faciât, pro virili parte curare debet. Tempori seruire, verbis simulare, aliud pectore tegere, frõte ostentare aliud, in turpissimis rebus ponere debet. Neque temere Romani fidem in Capitolio iunctam Ioui sacrauerunt: sed ut indicarent Ioui caram esse fidem, vindicare perfidiam, neque posse imperium sine fide stare regiue. Verum de Principis fide paulo plura superius dicta sunt: de magistratibus quales creari opus sit plura. Nunc quod est reliquum, quod agimus, hac disputatione persequamur, Quibus hominibus habenda sit fides, quibus arcana credenda, aut omnino pars aliqua reip. Dicam enim & repetam sæpe, haudquaquam esse satis Principem omnes habere virtutes, fidem, constantiam, pudicitiam, continentiam. Sed esse circumspectiendum diligenter, vt in ea custodia reip. omnes ministros imperij, socijs, ciuibus, & subditis præstet, domesticos maxime & libertos. Non est hæc oratio mea huiusmodi, vt Principem velim durum in suos esse, aut nimis suspiciosum: neque nego multos apud Principem viros bonos esse posse. Sed nisi diligenter circumspectiat quantum cuique credendum, quibus nihil credendum sit, offendat sæpe necesse erit. Multis simulationum inuolucris natura tegitur, falluntque vitia,
quæ

quæ virtutes imitantur. Multi amare videntur ex animo Principem, de republica esse solliciti, cum potius sui commodi causa simulent, fortunam Principis non officium conſectantes. obſtat adulatio, blanditiæ peſſimum veri affectus venenum, ſua cuique vtilitas. Mihi quidem permagnum videtur inuenire aliquem Principis potius amatorē, quam temporis. præſertim cum ijdem priuatos homines nullos ament fere niſi vitijs ſimiles, Principem amare ſingant. Sed ſi cuius fides longo tempore perſpecta eſt, & magnis rebus explorata, nihil eſt quod illi credi nō poſſit. Quod quibus in dicijs faciendum ſit explicamus. Ac primum Perſarum inſtituto placet linguam cuiuſque diſpicere, ſi arcana credita cum fide ſeruat, non metus, non ſpes, non vinum exprimit vocem. Neque enim magnam rem ſuſtinere poteſt, cui tacere graue ſit, cuius magnam facultatem voluit eſſe natura. Homini loquaci dicenda tacenda promenti, nihil me quidem arbitro, committendum erit. Multo minus ei qui ſe violatum à Principe putat, iniuriam pertuliſſe. vindictæ cupiditas acres ſtimulos habet. Iuliano Comiti irrogata iniuria quantas Hiſpania clades attulit? Deinde, ſi quis fidem violauit quamuis prouocatus malo, ei quantum ſit credere dū Princeps diſpiciat. mutationi aſſuetus animus nunquam quieſcit. In quo genere quod Henricus

Castellæ Rex cognomento Nothus filio cōsiliū reliquit, imprimis memorabile est. Aderat moriēti Ioannes Manricus Seguntinus Episcopus. eo interprete inter alia hoc filio mandatum mittit. In prouincia tria hominū genera versari, qui sibi, qui Petro Regi hosti suo, qui neutris adhæsisent. Primis data beneficia conseruaret, honores, præmia. Sed ita fidei eorum credendum, vt perfidiam leuitatemque vereretur. alteris satis tuto res communes posse commendari constanti hominibus ingenio, offensam officio cōpensaturis, fidem diligentia atque industria approbaturis. Postremos in officio contineret iurisdictione, legum cura: regni ne vllam partem attingerent, quippe priuata commoda publicæ saluti potiora semper habituri. Hoc Henrici consilium eo prudentius ac mirabilius, quod à communi sensu atque cōsuetudine abhorere videatur. Quod si Petri desertores in causa iudicio orbis & posteritatis laude probata, haud satis fore fidos iudicauit, ei cuius erant partes secuti propter ingenij mobilitatem & inconstantiam: quid de manifestis proditoribus sentiret, qui nulla iusta de causa sed sua commoda secuti aut dolore vindicando, produnt quibus obstricti erant? & receptum ab omnibus est: proditorem exosum esse, eum etiam cuius proditio quia est utilis, probatur. Quod multis exēplis explicari potest. sed Alfonso

Castellæ

Castellæ Rege eo nomine octauo, cum ætate minor arces à proceribus occupatas partem vi, partē voluntate ad ditionem reuocaret, in his Zuritam obsideret locis præruptis positā, cuius radices Tagus amnis alluit: accidit vt Dominicus quidam arce egressus, quæ de causa incertum, sed in Regis tamen castris versaretur. is si operę pretium sit, arcē se redacturū in Regis potestatem pollicetur. Recōposita fugit in arcem rixa cum vno quopiam simulata. Lupus Arenius arcis præfectus fugitium quamuis famulum ad omnia iura familiaria, vt ante facere consueuerat, cum admisisset: ab eo venturi securus obtruncatur. Arx continuo cæso Præfecto deditiōem Regi fecit. Neque in milites, neq; in tecta est fauitū. Dominico tantū oculi effossi. Clarum id in proditores seueritatis exemplū fuit: tametsi vitæ necessaria subsidia, ne fides data violari videretur, cōpetenter tributa. Quæ tamen non multo post de geminato selere glorianti, Regis iussu cum vita erepta sunt. Iustissima proditiōis ea & susceptæ perfidiæ vindicta. Nulla ergo desertoribus proditoribusue fides à Principe habeatur, si remp. saluam cupit. Ne auaris quidem & pecuniæ auidis, qui omnes vias redigendæ pecuniæ norūt, & eius causa in omni vita ingentes fraudes suscipiunt. Quotus enim quisque est tanta integritate, ad quem aurum non perrūpat, quem non proster-

Aa 5

nant

nant munera? quid ij facient qui natura aut moribus sunt in avaritiam proclives? Neque avaritiam cauendam censeo, sed etiam omnia alia vitia. cui-cūque enim probro obnoxius est, ea parte impugnari animus ac vinci potest. Ut credam nihil maioris rei tuto credi, nisi qui omni probitatis laude conspicuus sit, habeatque deliberatum ac fixum, nullam turpitudinem nullum dedecus in omni vita suscipere, nulla libidine pollui, nulla ambitione mala transuersum agi: non esse in victu cultuque profusum: vnde resarcienda patrimonij iactura ad rapinas deuoluatur. quæ magna labes vitæ & morum est, certa pernicies. Alioqui Hispanos homines fidei constantia, præsertim erga suos Principes & rempublicam insignes esse, multa indicio sunt. neque vlla magis re tantas mari terraque res perfecimus, ipsisque orbis terrarum finibus imperium terminauimus, quam coniunctione animorum, morum integritate admirabili, atque constātia. Sed & ex superiorum temporum memoria illustria huius rei documenta exempla; extant: ex quibus pauca si attigero finem huic disputationi imponam. Vno tempore vixere, in Castella quidem Ansurus Vrracæ Reginæ nutricius, in Lusitania autem Egas Alfonsi & ipse Lusitani Regis eo nomine primi institutor, par hominum virtute præstās, neq; minus opibus. Vterque arces

suæ

suæ fidei creditas, Ansurus ab Alfonso Aragonio
 Rege, cui nupsit Viraca, Egas ab Alfonso Hispani-
 niæ Imperatore, mutatione temporum & quasi di-
 minutione capitis, sacramēto soluti veris dominis
 reddidere, ille Alfonso Imperatori, Egas Alfonso
 primo Regi Lusitano. quo officio functi cū satisfac-
 cissent cæteris, sibi non satisfecerūt: neque quieue-
 runt priusquam ultro ad veteres Principes veni-
 rent supplices laqueo gulam implicati, vt quando
 aliud non poterant, fidei datæ capitibus satisfacere-
 rent. Viros egregios, admirabilem fidem, vel ipsis
 quibus iniuriam fecisse videbantur. Duo alij ho-
 mines pari nobilitate posteriori tempore extite-
 runt, Alfonsus. S. Luciferi regulus, qui ne Tariffam
 hostibus proderet, filium iugulari in conspectu
 tulit, forte ab hostibus captū, gladio etiam de mu-
 ro deiecto, si crudelis animis sentētia staret: mox
 ad prandium abiit. Edito autem repente vlulatu
 ad tetrum spectaculum occisi pueri, cum se repen-
 te è mensa proripuisset, clamoris causa cognita, se
 datoque vultu, *Credebam, inquit, hostes in munitiones*
penetrassē: eoque dicto ad prandium rediit. Gasias
 Gomecius salutis anno millesimo ducentesimo
 sexagesimo secundo, aduersus Mauros amissæ nu-
 per Hispalis dolore in fines irruptione facta, arcē-
 que Cæsarianum, cui is erat Præfectus, obsidentes
 amissis socijs omnibus ad vnū, pugnandi finem nō
 ante

ante fecit, quam hostes viri virtutem fidemque admirati laqueo iniecto, de muro vbi propugnabat, præcipitem datum cepere: capto humanitatē omnem exhibuere vulneribus etiam magna diligentia curatis. O magnam probitatis vim atque constantiæ, quæ ab immanibus etiam pectoribus exprimis humanitatem & laudem. Verum ante omnes Lusitani hominis fides mihi prædicanda videtur. Flectiusis erat Sanctij Regis Capelli nomine Conimbricam obtinens. ea vrbs Sanctio fugato ab Alfonso eius fratre, qui ad procurationem regni Rom. Pont. consensu, & procerum voluntate euocatus erat, diuturna obsidione premebatur: & nunciata tamen is Sanctij mortē nō prius destitit, quam venia discedendi impetrata, aperto Tole ti tumulo, vbi erat extinctus, clauēs vrbs in manus daret, his vsus verbis. *Quandiu Rex viuere te iudicabam, extrema omnia sum perpeſſus: corijs famen toleraui, sitim lotio: ciuium animos de deditioe agitantium ad malorum patientiam erexi. Quidquid à fidei & constanti homine atque in tua verba iurato expectari debuit, præſtiti. Mortuo, tuæ tibi vrbs clauibus traditis, quod supremum officium est, sacramento me solutum ciuibz & decessisse te renunciabo: Alfonso fratri tuo ne amplius resistent, te concedere ero auctor. Viri fidē atque constantiam omnibus seculis prædicādam, propriam Lusitani generis & sanguinis laudem.*

De

De pauperibus. Cap. XIII.

Efecta iustitiæ atque pietatis opus
 est, imbecillum atq; egenorum inopi-
 am subleuare, orphanos alere, su-
 currere ijs qui egent auxilio. Præci-
 puum id inter Principis munera. Hic diuitiarum
 maximus & verissimus fructus est, non vti opibus
 ad propriam vnius voluptatem sed ad multorum
 salutem: non ad præsentem suum fructum, sed ad
 iustitiam quæ sola non interit. Hoc est verum hu-
 manitatis officium, copiarum promptuaria benignè
 omnibus patefacere, quas Deus omnibus vo-
 luit esse communes, quippe terram cunctis propo-
 suit, vt fruges, cibos, promiscue animantium in
 vsum funderet. rabida & furens avaritia diuina be-
 neficia interceptit, sibi que vendicauit: propriaque
 fecit alimenta opesque cunctorum. Non ergo mi-
 rum si tantopere in diuinis libris, pauperum cura
 commendatur: si præcipimus vt saltem partem ali-
 quam rei familiaris, quæ in superuacua impendi-
 tur, ad meliora conuertas: si vnde equos emis, hinc
 captos redimas, vnde canes pascis, hinc pauperes
 alas, quæ inani cultu consumis, ea ad subleuandos
 egenos conuertas. Nunquam tam maligne terra
 fruges & necessaria suppeditat, vt non omnibus
 sufficiât, si cumuli frumenti & pecuniarû à poten-
 tioribus

tioribus constricti, in commune ad alendosque inopes conferantur. Id enim Deus vult, id eius lege sancitum est: vt quando corrupta hominum natura, rerum diuisio necessario inuecta est, ne omnia pauci occupent, sed partem aliquam ad communes vsus conuertant. O quantum pauperum ali potuit, quātis miserijs succurri, eo quod in re: male atque in vsus inanes cōsumitur, vestem pretiosam qua alitur superbia, cupedias quibus irritatur palatum, & noxiorum morborum causa existunt: quod in venaticis canibus & eorum alimenta insumitur, quod parasitis & assentatoribus datur. Ergo vt ad rem redeamus, quod Deo placet, id sit Principi propositum, ne in repub. quosdam diuitijs & potentia crescere immensum sinat, extenuari, quod ex eo necesse est, supra modum alios. Nam & diuites potentia corrumpuntur, cum sint pauci qui prosperam fortunam ferre possint, res secundas sustinere: & quot sunt inopes in rep. tot hostes habeat necesse est, præsertim sublata emergendi spe. Ac vt quidam verissime ait. *Homini potentiam quarētī egentissimus quisque oportunissimus: cui neque sua cara quippe que nulla sunt, & omnia cum pretio honesta videntur.* Placetque quod Plato ait, vt in artibus contingit, vt diuitijs & inopia deferantur, cum neque diues artem amplius exercere velit, partis copijs &

otio

otio contentus, neque inops possit, parandi instrumenta sublata propter indigentiam facultate. Ita in republica putat contingere, perperam gerium copijs quidam redundant, alij extenuantur: vt præstet modum esse, & quandam in hoc genere mediocritatem. Multos extenuari in provincia, bonis euerti graue sit, neque sine motu contingat. lupos scimus fame cogente irruisse in oppida, perdere aut perire necessitate obstinatos. quod alijs contingat animantibus, hominibus multo magis. Princeps ergo vectigalia populis moderata imperabit, commercio seruiet & agriculturæ, artes vt in pretio sint diligenter curabit. potentioribus magistratus aut procuraciones publicas ipsorum sumptu demandabit: vt specie honoris obiecta partem diuitiarum cogantur consumere. singulis eos annis in bellum producet, cogetq; certum militum numerũ armare, quasi hostis lacessat de finibus, aut bello vltro inferendo. Eo denique curas & cogitationes referat, ne vlli potentia nimium crescant: quod reip. noxium sit, illis exitiale. inuidiosa enim potentia est, multosque scimus euersos inuidia populari, vt in Roderico Daualo & Aluaro Luna consideramus, immensas opes, ingentes principatus vtrique malo fuisse: nullaque maiori noxa confictis tantum de maiestate criminibus concidisse. Atque ea prima ratio sit inopiæ
succur

succurrendi, subleuandi plebem. si copiosi effunde
 re cogantur quæ sine modo aceruarunt, ad plures
 earum copiarum pertinebunt: neque decrit annona ulli,
 quæ omnibus nascitur. Atque utinam ò utinam
 tanta esset beneficentia ciuium, tanta liberalitas
 ut quod nascentis ecclesiæ temporibus memora-
 tur, & inter Iudæos diuino præcepto susceptum
 erat, nulli existerent in populo Christiano mendi-
 ci, qui porrecta ad stipem manu vitam miseram
 sustentaret. multo illustrior nostræ professionis &
 gentis facies esset. Sed quâdo nostri id mores non
 recipiunt in tanta præsertim gentium colluuiione,
 quanta Christiana sacra populariter suscepit: quod
 proximum est, detur opera diligenter, ut ij de pu-
 blico viuant. Quod trifariam fortassis accidat. Pri-
 mum si antiquum institutum reuocetur in mores
 (quod nescio cur fuerit antiquatum, nisi quod præ-
 clare sancita passim collabuntur, in peius nostri
 mores quotidie ruunt) ut sacris templorum redi-
 tibus alatur egeni. quod si primis temporibus fieri
 poterat in tanta tenuitate, cur modo non fiat, cum
 iam nõ magis mole sua & vetustate quam copijs
 templa laborât fatiscuntque? Reccaredus Rex cui
 inter Gotthos Principes gentis nostræ, Arii vasa-
 niarum cuncta ad catholicam religionem traductæ laus
 immortalis debetur, Gregorio Pontifici Maximo
 auri pondus & trecentas vestes misit in usus pau-
 perum

perum ecclesiæ Romanæ nimirum quoniam ege-
nos, templorum redditus & vectigalia sacra susten-
tabant. Ego sane nunquam ea mente sim, vt pu-
tem conuenire rebus communibus, sacratio ordi-
ni opes à maioribus traditas detrahi. illud tamen
contendo, saluberrimum fore, si ipsis sacerdoti-
bus administris curetur, vt ad meliores vsus ma-
gis antiquis consentaneos conferantur. & quis du-
bitat multo maiori fructu reipublice atque sacratio
ordinis quam nunc fiat, in pauperum vsum collo-
cari & quasi postliminio veris dominis restitui. Et
vero quantus numerus pauperum ijs redditibus ali-
poterat, populares eo grauissimo onere leuari,
quod iam vix ferunt, plerisque è sacratio ordine
luxu diffluentibus: vnde greges innumeri ege-
norum viuerent? Itaque nullis alijs hospitij, ad
alendos, curandos, excipiendos inopes & pere-
grinos esset opus, si eæ opes conuerterentur ad
vsus salutare. Quod si quibus locis tenues sunt
templorum redditus, id fieri non possit: cur non
tentaret id Princeps in præcipuis vrbibus Hispa-
niæ, vbi ingentes copię sacerdotum sunt: & su-
peruacaneis impensis detractis, ea salubriter in
pauperes consumi curaret? Verum desperatæ cu-
rationis vulnera, reipublicæ vetera carcinomata
stylo amplius contrectare, non vacat periculo &
inuidia: locum indicare intento in fontes digito

satis habeam. Admonere etiam non semel à Pa-
 tribus recentiori memoria fuisse ad minuendam
 mendicorum multitudinem excogitatum atque
 præceptum, ut vnaquæque ciuitas & oppidum
 suos inopes alat, ne tanta erronum turba sine fru-
 ctu tota prouincia vagetur, sine ope sine lare fa-
 miliari. Ita certe duobus concilijs Turonicis san-
 citum inuenio. Quod si excuset aliquis regionum
 quarundam sterilitatem, unde examina inopum
 prodire est necesse: temporum & annonæ carita-
 tem, quibus migrare pauperes opus habent auium
 in morem ex alijs locis in alia, vbi faginæ maior fa-
 cultas est: non negabo suppetere graues difficulta-
 tes rei perficiendæ. Sed quid vetat quodam tem-
 peramento tentare, an satius sit ut pauperes suos
 quæque ciuitas alat de publico: externis mendi-
 cis venia detur errandi, si qui nolint aut non pos-
 sint domi manere; ea lege tamē, ne vltra triduum
 in eodem oppido commorari externis fas sit, nisi
 forte ea vita abdicata, alicui arti aut ministerio
 se velint addicere? Fortassis ea ratio multo tole-
 rabilior erit, quam si ijsdem locis vbi sunt nati,
 herere semper quasi ad calamitatis scopulos co-
 gantur. Atque hæc ratio si teneretur, quod sæpe
 tentatum est, sæpe intermissum, quominus hos-
 pitia generalia præsertim in præcipuis tota ditio-
 ne vrbibus constitui possint, nihil vetabit. Ut
 enim

enim nunc res sunt, tanta mendicorum multitudine vaganti per vrbes & oppida, quæ ratio eos continendi imiri possit? si numerus minuatur, maior facultas existeret. ac præsertim velim annuos redditus designari, & constitui vnde sumptuum pars eerte aliqua toleretur. Alioqui quotidianis elemosynis publice collectis nõ facile omnes inopes alantur. Quos tamen proderit in classes esse distinctos, ac vero si facultas adsit domicilijs etiam discretos, quod antiquis temporibus factum puto, & eius rei in legibus Caroli Magni vestigium aliquod inuenio. Sic Xenodochium peregrinis hospitio excipiendis, Prochotrophium alendis pauperibus, Nosochomium ægrotis curandis, Orphanotrophium pupillis instituendis: ne paterna cura & ope destituti vitijs intempestiuis corrumpantur. Gerontochomium senibus alendis destinata domus. Bephotrophium denique, vbi expositi infantes datis nutricibus alantur ad iustam ætatem: ætas imbecilla & præsidio indigens conuenienti subsidio regatur. Quæ essent omnia Christianæ pietatis officia cælestibus grata, reipublicæ vniuersæ salutaria, verusque & honestissimus vsus daturum à Deo diuitiarum.

De prudentia. Cap. XVIII.

Bb 2

AD

D cætera ornamenta virtutum, quibus Princeps instructus esse debet, prudentiæ præsidium accedat, lumen præferens quod sequatur. Est enim prudentia vis animi in omnes partes prospicientis, ex præteriti memoria, instantia ordinantis, futura providētis, ex manifestis coniicientis arcana. Quod si privati difficile est in tanta rerum varietate, tam incertis hominum voluntatibus non offendere: quid summo rectori contingat, cuius providentiæ res publicæ & privatæ continentur, & quasi in altissima specula constitutus, inde debet prospicere in omnes partes? quanta cautione opus habet, quantis viribus ingenij, ne magnitudine negotij obruatur: ne capiatur insidijs multorum ad sua commoda rapientium quęcunque agunt & dicunt, ficta benevolentia specie fallaces? Omnibus præcipere, multis placere, dissidentes voluntates constringere, atque in pace & officio continere quantus labor? quam difficilis provinciæ ita severitatem cum benignitate miscere, ut neque facilitas aliquid de auctoritate detrahat, neque maiestate benevolentia in subditorum animis minuatur? Eo amplius attentio excitanda in re omnium maxima & difficillima est, iuvandaque aliquot documentis industria. Ratione plura & maiora efficit homo, quam vires eius exigue
patian

patiantur. Quis ingens palatium magnis camentis & molibus, vastis columnis ad culmen vsque perductum, crederet humanis viribus, qui nesciret ratione potius & artificio, quam humeris & lacertis fuisse factum? quæ incredibilia videbantur, ea sapientiæ præsidio præstatur. Omnino prudentia, ingenio, vsu, & præceptis paratur. Ingenium quidem cælo datur, nulla arte: frustra que labor sit, si Princeps tenui iudicio contingat, nullo acumine. natura insita vitia quis euellat? quis mutet in contrariū? quæ tamen ferenda sunt ac dissimulandum. quo modo soli sterilitatem, pluuiarum inopiam, & cætera naturæ mala, sic Principum vitia toleranda: neque enim continua sunt, sed melioribus succedentibus pensantur. Deinde, nō est continuo desperandum. sicut in arboribus & animantibus, sunt quædam peruenientia sero ad maturitatem. Sunt denique quæ diligenti cultura opus habent. ipsa naturæ vitia mitigantur recta institutione, frequenti vsu & præceptis castigantur, excitatur ingenium. nos inepti desperatione concepta initio, medicinam facere non curamus, ingenio indulgere damus. Verum de hac re paulo plura superius dicta sunt. Vsus certe multarum rerum Principi accedētibus annis deesse non potest, quo potissimum prudentia paratur: vix vt credam ingenium tam tardum contingere posse, vt non ex-

pergiscatur tandem, ac discat quid facto opus sit: ex memoria præteriti temporis & comparatione rerum, aut per se iudicare, aut ex erratis superiori bus alieno consilio & iudicio obtemperare, quod sit etiam acutissimis Principibus remedium salutare. Scite mihi Ioānes Lusitaniæ Rex eo nomine secūdus dixisse videtur. Imperium prudentes Principes accipere, aut facere cōmercio perpetuo hominū in omni sapientiæ parte præstantium, quales in aulis Principū ardenti ingenio versantur: & qui cū Principibus loquuntur, ij accurata prudētique oratione, quæ dicunt se quæ ijs vel maxime conantur probare. quod instar multarum præceptionum sit, secūdum diuinam opem, quam cælestē lucem implorando debet is Salomonis exemplo castissimis precibus dies noctesque flagitare. Adiungat etiam librorū frequentem lectionem, historiæ præfertim. quod Demetrius Phalereus præceptū dedit Ptolemæo Philadelpho. vt quando aulici ad gratiā loquuntur, castigare errata nemo audet: mutos certe magistros audiat sæpe salutaria monentes, le gentis vitia in alijs accusantes. Sed & omnia quæ hactenus de singulis virtutibus & omnibus vitæ principalis officijs sunt dicta, ad prudentiam cōparandam referri debēt, cui cætera subseruiunt: sine qua reliquæ vitæ partes iaceant in tenebris atque in cœno necesse est. Verum ne hac quoque parte

nostra

nostra disputatio defecta videatur, quædã proprie de prudentia adijcienda præcepta sunt, atque diligentia Principis in re omniũ grauissima adiuuanda. Atque illud imprimis frequenter inculcandũ, ne Princeps quantauis prudentia, quantocunque rerum vsu sibi fidat, quod esset certe noxium: sed potius rebus gerendis prudentium virorum consilia requirat, sententiam sciscitetur, iudicium sequatur. Multi ad gratiam loquuntur sat scio, vituperant quos odio habent, nihilque est in rebus humanis, quod periculo vacet: sed delectus consultorum tamen esse debet. Princeps si sui capitis sit, priuatos sapius affectus quam rationis momenta sequetur: aulicorum delationibus deceptus fertur in præcept. vt si optio sit, tardo ingenio Principem malim, audiat modo, quam acuto & perspicaci si præfracto. Non sunt quidem in consilium adhibendi præsertim re deliberata, quorum tanta auctoritas sit, vt quod dixerint, senserint, iudicarint, facto opus sit. Verum id priuatis salutare consilium sit, in Principem vix cadat: siue quod in ea vigilia constitutus nihil præiudicatum afferre ad concilium debeat, auditis potius sententijs quod in rem sit statuere: siue quod Principi ea maiestate nemo quantauis auctoritate imponat necessitatem. libera ipsi diiudicatio in omni deliberatione relinquatur. Ne quis

tantum sibi arroget apud Principem cauendum est, vt aliquam reip. partem, nedum vniuersa de rep. consilia ad suum arbitrium reuocet. *Iudicium non magni Principis est (quod sepe repetam) magnos habere aulicos.* Nam si quis suæ sortis, & maiestatis oblitus liberius æquo sententiam dicet, dissimulandum arbitror. nemo dicendi libertatem, ne stolidum quidem consilium luere debet. deerunt qui suadeant, si suasisse periculum afferat. Deinde commotæ multitudini repugnare non debet. instar torrentis est, obuia quæque subuertit. ad breue tamē tempus inflatur. vbi reuerentia excessit animis, ne Principi quidem parcūt. arte quadam componendi fluctus sunt. Dissimulandum tantisper, precibus concedendum etiā aliquid meo iudicio aliquando. Sedato tumultu quorum præcipua noxa erit, ijs irrogare supplicia nihil verabit, sed carptim ac singulis: quod ad consensum multitudinis extenuādum saluberrimum remedium est. Othone Imperatore salutato Romæ, interfectoque Galba, militum arbitrio, qui imperium detulerant, vertebantur omnia ad supplicium poscebantur, etiā innoxij. inter alios Marius Celsus Cos. designatus, cuius innocentia atque iudustria quasi malis artibus infensi erant. Eum Otho furentis multitudinis periculo, simulatione iræ vinciri iussu, emit. Qua arte recentiori memoria Carolus Salerni Prin-

Princeps seruatus est. Victus enim & captus à Rogerio Lauria in pugna nauali Messana tenebatur. In ea vrbe à Siculis capitis sententia damnatus est. Corradini necis exemplum ab eius patre Neapolitano Rege iniuria perempti, in eum vertere destinabant. Aragoniæ Regina custodiri iussu, consultoque Rege maiores pœnas daturum dicentans eripuit, exitio. Ne vitia quidem vno impetu conuellenda sunt, præsertim si altas egere radices. Ac si ueris vulgus libentius stat, etiam cum vsus manifeste arguit: putrida vlcera sæpe manu contrêctata sæuiunt amplius, & medicas auersantur manus. Impetus ergo furentis multitudinis arte potius quam vi aperta frangatur. Imo nunquam Princeps in rep. conabitur, quod ciuibz probare non possit. siue bellum gerendum sit, siue vectigalia imperanda, siue noxij plectēdi, multitudinis iudicium plerumque sequatur. neque enim vt corporibus sic animis vis afferatur. & debet Rex, nisi id nomē exuat, volentibus imperare. quod in imperio tam late fuso præceptum saluberrimū sit. Suum cuiq; nationi iudiciū est. id quoniam euelli non potest, Princeps sequatur: ne alienatis animis pacem turbare contingat. Sunt qui benivolētia duci amant, sunt qui suppliciorum metu cedunt. non paucae gentes viros clarissimos etiam extrema exempla promeritos, legi subijci crudele arbitrātur. Sapiēs

Princeps qui quare putat iuuari reimp. posse quam
 prouincialibus probari, ea utitur imperio guber-
 nando. Ad hæc præmio & pœna, metu & spe rem
 pub. quasi quibusdam neruis contineri superius
 est dictum. De vtraque re cum multa præcipi pos-
 sint, admonere id satis habeam: curandum dilige-
 ter ne in subditorum animis ij affectus consu-
 mantur, alatur potius arte. Constat etiam metum
 non esse prorsus idoneum officij magistrum, ne-
 cessarium tamen. In tanta enim collusione prauo-
 rum hominum, nisi metus contineat, inania om-
 nia remedia erunt. Curandum præterea, vt maio-
 ra singuli timeant, quam quæ patiuntur in præsen-
 tia. natura enim metus infinita res est: dolendi que
 modus quidam est, non timendi. nam dolemus
 quantum patimur, timemus quantum pati possu-
 mus. Nunquam ergo vim suam rector & potesta-
 tem exhauriat vindicandis sceleribus: sed ita fove-
 ritatem benignitate temperet, vt maiores singu-
 lis & vniuersis terrores, quàm pro præsentî conditio-
 ne proponatur. ea tutissima ratio est ne à subditis
 conténatur. nihil imbecillius crudelitate scilicet.
 Spem consumere contingat sane bifariâ. benefi-
 cijs omnibus in vnũ paucosue collatis, ita vt nihil
 amplius sperent. qua profusione præter alia incô-
 moda, segnes ij ad obsequia reddatur: cū homines
 spes magis moueat quam gratia. Deinde beneficia
 odio

odio mutatur. sublatū cupiunt quasi creditorem, unde nihil amplius sperant, accepta soluendo non sunt. Sint ergo dona frequētiora quam magna. sic enim maiorū spes stimulat beneficiorum, & in officio vigilantes subditos faciet: neque exhaurietur liberalitatis fons, copijs omnibus & honoribus in vnum collatis. Sed neq; e contrario spem exhaurire debet sublata alicui penitus spe emergendi. si cui ignoscēdum putabit, quamuis supplicium pro merito, neque crimina ab eo facta credere ostendat, & ad gratiam relictum aditum. alioqui quādam beneficia odiūus, meruisse mortem aut exilium fateri pudet. Supereſt vt malit iniuriam accepisse videri, quam vitam. ita exclusa spe insidijs & proditori opportunitatem captabit: reipub. aut Principis malo suum dolorem atque ignominiam cooperire studebit. In animis subditorum, quoad fieri poterit, benevolentiam excitare non desistat, bonis artibus popularis. vox illa tyrāni est: *Oderint dum metuant.* vix vnquam Princeps aliquis populi inuidiam sustinuit habitu & incessu & cultu modestiam præferat. Omnibus aut plurimis benefaciat. si qui petent, quod dare fas nō est, spem tamē faciat, & voluntatē concedendi ostendat, blandis verbis cōpellet: atque illud caueat, ne à conspectu eius quisquam tristis abscedat. in summo imperio verborum acerbicatem adiungere gravissimū est.

Iracun

Iracundiæ frenos laxare priuatis turpe est, Principis rationes vehementer labefactat. Si aliquid negandum est, si seueritate vindicanda peccata, per alios faciat. castigandis populi moribus, tumultu sedando, commodum erit aliquando iudices seueros dare: quos vindicata prauitate perfunctos officio, & ad examen vocatos, si quid in potestate deliquerint, seuerissime puniet. sic prauitate profligata, studia nihilominus multitudinis erga Principem constabunt. blandi magistratus sæpe Principis inuidia peccant, seueri nonnunquam gratia. Sit animo fixum, nulla re tum Principes tum priuatos moueri magis quam vtilitate: neque vlla firma fœdera putet, nullas amicitias, vnde nihil speratur commodi. Ea ergo spe cunctorum deuinciat voluntates, id fidei stabilimentum tutissimum credat: ut sunt hominum ingenia. Sed & homines ignobiles nulla insigni virtute repente quasi è tenebris in lucem productos, ab obsequijs domesticis & aulae sordibus ad summos honores transferre, sine inuidia & animorum certe motu non contingat. quæ labes in Castella potissimum viguit Henrico Rege eius nominis quarto. Michaelé Iratium equitum Magistrum creauit, Gometium Solisium nobili quamuis genere, tenui fortuna, vulgo Caceriũ à patria dictum, aulae Procuratorem primũ, deinde militũ suffragio Alcántaræ Magistrum: Aluarũ

Gome

Gometium à commentarijs multorum oppido-
rum possessione auxit, quales homines, quali indu-
stria, quibus parentibus? Eruditioni quidē eximia,
prudentiæ ac virtuti militari, nihil clausum esse,
nihil denegari debet: atque ut in equis, tauris, &
canibus propriam cuiusque virtutem & indolem
potius quam stirpem considerare debet, qua ex fa-
milia, quibus parētibus. Sed gradibus quibusdam,
meritis & industriæ præmia exequabit. Præstantis
virtutis in bello exemplum ponamus. Quo tempo-
re à Ferdinando Rege Sancto Hispalis obsessa te-
nebatur, Garfias Vargas ciuis Toletanus insitæ vir-
tutis magna & illustra documenta dedit. Ad ri-
pam fluminis is & socius diuulsi à cæteris, nescio
quo contendebāt: cum ecce septem Mauros equi-
tes conspiciunt. Socius cédendum monet. Garfias
si certa perniciēs sit, perstandum tamen affirmat:
neque turpi fuga, ignauiæ ignominiam suscipien-
dam. Simul dilapso socio arma sumit. hostes cog-
nito quis esset, certamine abstinent. Progressus ali-
quanto spatio erat, cum induenda galea decidisse
reticulum capitis animaduertit. iisdem vestigijs
redit. miratur Rex nam forte ex castris dispicie-
bat, certamenque repetere putat. ille sumpto reti-
culo Maurisque in detrectandi certaminis consi-
lio perstantibus incolumis ad suos se refert. Eo ma-
ior gloria fuit, quod socius quis esset prodere, quā

uis sæpe rogatus semper recusauit. Accidit aliquādo ut Garciam miles accusaret arcanò, quasi vandantem clypeum alienæ familiæ insigne gestaret. Nulli patientius vituperationes ferunt, quam qui maxime probro carent. dissimulat in præsentiam, deinde impetu à nostris in Triana (suburbium id Hispalis est) munimenta facto, tandiu incertamine perstat, donec lapidū & telorū imbre clypeo & armis concussis vix euadit. tum ad æmulum se tuto loco tenentem, *Insignia, inquit, gentis merito nobis detrahis, qui his obijciamus periculis, tu cautior cui integrasunt.* Ille pudore suffusus culpam agnoscit, veniam petit. dat ille nō inditus contentione virtutis ultus iniuriam. Tali virtuti quodcumque ex genere sine offensione, contra magno populi plausu opes dentur, honores & magistratus. Nunquam aduersus aliquem nullo crimine, nullo accusatore iudicis persona deposita ad vim dominationis conuertatur, quod est tyranni propriū. qui enim in alteram partem decernit inaudita causa, forma iudiciorum immutata, ius licet decernat, iniuriam tamen facit. Quo in genere Ferdinandi in ius vocati Regis exemplum memorabile plectendis Caruaiallijs fratribus superius commemoratum est. Iacobi Aragonij Regis consilium, quod Alfonso Regi Sapienti genero suo dedit adijcere placet. Venerat is Burgos ad nuptias Ferdi-

nandi

nandi Principis, nepotis sui honestandas. Ibi pro-
uita quæ imminabat, tempestate ex alienatione
Castellæ procerum, Alfonsum gravissimis verbis
castigavit, deditque præcepta ut à subditis amari
quam timeri mallet. Reipublicæ salutem in ci-
vium benevolentia esse, exitium in odio. Omnes
regni ordines sibi conciliaret: certe Præsules &
plebem imprimis complecteretur, quos procerū
insolentia opponeret. De nullo occulte suppliciū
sumeret, formidinis indicium, maiestatis dede-
cus. Ergo iudicum sententijs consentientibus at-
que suffragio, Princeps nefas putet secus de re pro-
posita statuere. alioqui certam pestem, gravia incō-
moda denuncio, si iudicium suum aut aulicorum
sequatur. Flagitia prohibere potius debet, quam
vindicare. eō cōsilia, instituta, legesque referātur.
Et est medicina præstantior quæ morbum prohi-
bet, quam quæ sanat ægrum. In quo Persarum le-
ges laudantur. Finis præcipiendi non sit. sed Prin-
ceps tamen ne minima quidē negligat, unde maio-
ris rei momentū existat. Quantulæ sunt guttæ? Sed
ex ijs tamen instantur amnes, evertuntur vrbes.
neglecta scintilla sepe incendiū excitavit. Alioqui
alta dissimulatione opus habebit, rep. administran-
da, colligenda civium benevolentia. mentiri & fal-
lere nunquam Principi concedam: sed nisi cōsilia
tegere edidicerit, omnibus etiā noxijs benignitatē
osten-

ostentare, multis sæpe difficultatibus implicabitur. Eo studio expeditionem sæpe adornabit, classem instruet, delectus militares habebit, si res foret inferēdi defendēdiue belli volūtate, sin minus excitāda suorū industria, vicinorū Principum animis suspendendis, viribus nouo sumptu debilitandis. Iplis etiam, quos mittit legatos, consilia intima cēlabit. hallucinantes melius exequentur sui Principis mandata. Mediam viam sequi vitatis extremis sit sæpe salutare, nisi tempora incidant, quibus in partem alteram sit necessario inclinādum. Multa huius rei exēpla ex nostra historia peti possunt. neque aliud Ioannem Castellę Regem eo nomine primum magnis calamitatibus implicuit, quā quod petendo Lusitaniæ regno post soceri mortem, quodam temperamento inermis ipse præcessit, copię militares longo intervallo sunt subsecutæ. & erat salutaris aut continuò Lusitanos inuadere omnibus vitibus: aut armis positis iure disceptare. illata armā hostes pararunt, mora se colligendi hostibus præbuit opportunitatem. Sed & ex historia Romana, quo tempore Romanæ copię ad furcas Caudinas à Samnitibus cinctę indagine tenebantur, nulla euadēdi spe, rogatus Pontius Samnites per legatos quid agendum videretur, dimittendos sine voxā censuit. eo consilio reprobatō cē fuit denuo ad vnum perimendos. in altero Romanorum

norum benevolentiam adiungere volebat, in altero hostium vires in multos annos debilitare. Confectum senio cum cæteri Samnites parum valere mente iudicarent, sub iugum missis Romanis copijs, hostes integris viribus in suam ipsorum perniciem ea ignominia irritarunt, atque inepti consilij pœnas breui dederunt, vanaque ea latitia euasit. In bello cauta potius cõsilia cum ratione probet, quã felicem temeritatem. Nihil à Principis rationibus magis alienum, quam reip. salutem in casum dare fortunæque permittere. Itaque victorẽ aliquando supplicio vindicabit, si modũ excessit: victum ducem subleuabit, si se caute & prudenter in pugna gessit. Placetque Carthaginienstũ ratio & mos in crucẽ agẽtium duces quamuis victoria parta temerarios: quæ Lacedæmone quoq; seueritas viguit. Postremo instar omnium præceptionũ sit, vt ita se Princeps in potestate gerat ac si precario data esset, neque hæreditaria neque propria. Sic aget tutissimus: optimusq; Princeps erit. in tràquillitate summaq; pace de tẽpestate cogitet, ne repente exorta dormientem, incautumque opprimat. feræ similẽ ferocis multitudinem credat: facile quamuis mansuefacta redit ad ingenium. equus indomitus est, incautum & sine regẽdi arte sessorem dorso excutiat. & est ea cõditio regiæ potestatis, quod Aristoteles monuit, vt facilius dissoluatur ceteris principatuum

Cc

patuum

patum generibus, quoniam volentibus ciuibꝯ constituta, volētibus imperat. Ergo suorum benevolentiam colligat, voluntates alliciat, offensas populi vitet, prohibeat iniuriā, det salutem, honores, præmia, opes quamplurimis largiatur. Ita denique se gerat, vt omnes intelligāt, plus illi quam suis singuli parētibus debere. In pace de bello cogitet: equos, arma paret, arces ædificet, præsidia disponat: cum propinquis, cū longinquis fœdera iungat. ita pacē amplectatur, vt de belli cura & subsidijs nihil remittat vnquam. quo maiori solitudine erit, eo aget securior, æternaque erit potestas. Et quoniam de cōciliandis externis Principibus dictum est, id potius per legatos præstet, quā vt ipse ad colloquiū accedat. quod vix vnquā sine offensione cōtingat. De qua re præstat Philippū Comineum audire, superioris quidē seculi Gallicum historicū sed cū veteribus cōparandum, ex Gallico meis verbis loquē tē latine. *Stulte, inquit, pari potētia Principes faciunt, cum in colloquium conueniunt ipsi, decursis præsertim adolescentiæ annis, iocisq; & lusibus, quibus ea ætas est dedita, emulatione succedente. neq; sine periculo inuicem contingat, neque si id absit, operæ pretium aliud sit, quam inuidia odiumque maius. Vt commodius sit controuersias inter Reges, & si quid aliud negotij est, per legatos viros prudentes componi. Multa me vsus docuit. ex ijs quedam exempla proferre commodum arbitror.*

arbitror. Nullæ provincie in piorum natione maiori
 federe deuinctæ sunt, quam Gallia Castella, amicitia
 Regum cum Regibus, gentis cū gente omnibus execra-
 tionibus sancita. ea amicitia freti Ludouicus Rex Gal-
 lia eo nomine undecimus, paulo postquam regium in-
 signe desumpsit, & Castellæ Rex Henricus ad fines
 vtriusque provincie conuenere. Henricus Fontera-
 biam accessit, septus splendido comitatu. magnus D. Ia-
 cobi Magister, Toletanus Archiepiscopus sequebatur:
 ante alios Ledesmiæ Comes Henrico intimus. Rex
 Gallus ad D. Ioannis fanum restitit, multis de more
 proceribus stipatus. plerique ex vtraque gente Baiona
 erant, primo aduentu rixati graniter. Affuit Regi-
 na Aragonie: cum Henrico lis erat de Stella, alijsque
 Vasconum oppidis Regis arbitrio permissa. Ad flu-
 uij quo ab Hispanis Gallia dirimitur, citeriorem ri-
 pam semel aut secundo sunt collocuti breuissime, quan-
 tum D. Iacobi Magistro & Toletano est visum, pe-
 nes quos rerum arbitrium erat. Eō d' Rege magnis
 culti officijs sunt, ad D. Ioannis oppidum accedentes.
 Ledesmiæ Comes auro intexto velo fluuium transmi-
 sit, cultus par, ocreæ elegantes gemmisque distinctæ e-
 rant. Henricus fæda facie, vestium forma ineleganti
 ingrataque Gallis. Rex noster vili cultu conspicuus,
 breui veste, galero vulgari plumbea imagine affuta.
 Inde dicteria sannæq; cum Hispani sordes & auaritiā
 interpretarētur sic nullo operæ pretio conuētus solutus

est, nisi quod inter utrosque procures eæ conspirationes sunt factæ, quibus Henricum ad mortem vexatū, desertum à suis & ad miseram conditionem redactum ipse vidi. Aragoniæ Regina pro Hērico, à Rege nostro pronuntiatur dolebat: tametsi bello Barcinouensi laborantibus tulit opem. excepit ex eo nouum inter Aragonios & Gallos bellum ad hanc diem sedecim iam annis continuatum. Ad alia est progrediendum. Carolo Burgundo amittente eius & Friderici Cesaris, qui nunc est superstes, Treueri colloquium fuit de rebus multis, ac nominatim de filiorum coniugio. Multis in ea vrbe diebus consumptis Cesar handquaquam reueritus iura hospitij, Carolo insulato discessit, magno eius probro ignominiaque. à Germanis splendidus cultus, cum quo Dux venerat, magna impensa facta ridebatur quasi superbiæ & arrogantia argumentum, & ad ostentandas principatus opes comparatus. Burgundis Cesar ob vilem cultum exiguumque aulae comitatum contemptui erat. Neque constitit inuidia priusquam in bellum prorupit, quod ad Nouesium gestum est. Eduardus Anglus cum Carolo Burgundo sororio in Atrebatibus ad D. Pauli sanum biduum modo fuit. visare fero. Regij in factiones scissi ad Carolum utrique suas querelas detulerunt: Eo ad alteros magis propenso inuidia creuit. Illud extitit congressus pretium. Eduardus ad regnum recuperandum, vnde à Vernicensi Comite erat pulsus, milite, pecunia

pecunia, navibus est adiutus: neque commota semel in-
 iudiā sedata eo officio est: neque inter se amplius bene
 senserunt inuicem, neque locuti sunt bene. Kili cum
 Comitē Palatinum Reni, Carolus Burgundus Brus-
 xellis splendide acceptum plures dies benigne habuit:
 neque fructus alius extitit, quam mutua obtrectatio.
 Germanos Burgundi quasi sordidos lectosque splendi-
 de stratos inficientes ocreis accusabant. Illi contra in-
 iudiā stimulati luxum Ducis & ostentationem vitu-
 perabant. Ergo neque inter se amarunt, neque vsui in-
 nicē fuerunt amplius. Venit ad Carolum Sigismundus
 Austriacus, aderam ipse. Psirtenses, cum ab Heluetijs
 tueri non posset, centum millium florenorum pretio
 vendidit, superiori Burgundiæ coniunctos. Idem, pace
 cum ea gente facta ditionem recepit retento pretio, vnde
 innumeramala Burgundo euenere. Interfui cū Rex
 & Eduardus Anglus ad Piceniam oppidū prope Am-
 bianos conuenerunt, de quo plura deinde dicenda sunt.
 sed positis quamuis inter eos Reges armis non conquie-
 uerunt tamen odia, neque quæ pacti sunt, magna ex par-
 te præstiterunt. Sic vt consultius putem, ea Principes
 vitare colloquia, si saluā amicitiam cupiunt, fieri enim
 non potest quin inter aulicos de præteritis sermo re-
 currat, nō absque molestia iurgijsque. Alijs splendidi-
 or sit cultus necesse est: inde ioci salesq; lingua, moribus,
 institutisque discrepantibus eadem placere quī possint?
 Principes alter altero honestiori facie, decentiorique

culta est illi predicari à multitudine incundum est, vi-
tuperari ingratum alteri, dimisso hæc conuentu iactan-
tur, primum occulte, deinde palam, & in circulis nihil
enim ita arcanum est quod non efferatur in vulgus, præ-
deatque. Hæc Comineus.

De spectaculis Cap. XV.

Vblicam ludorum insaniam, quæ spe-
ctacula nominantur, separata disputa-
tione pro virili parte castigauimus;
multisque argumentis & maiorum
testimonijs cōfirmauimus, theatri licentiā, de qua
potissimum laborandū est, nihil esse aliud quam
officinā impudicitiae atque improbitatis; vbi om-
nis ætatis, sexus & conditionis homines deprauan-
tur: simulatisque & ludicris actionibus ad vitia ve-
ra informantur. Admonetur enim quid facere pos-
sint, & inflāmantur libidine, quæ aspectu maxime
& auribus concitatur: puellæ præsertim & iuue-
nes, quos intēpestiuis voluptatibus infici graue est,
atque reip. Christianæ exitiale malum. Quid enim
continet scena, nisi virginum stupra, & mores
prostituti pudoris fœminarum, lenonum artes
atque lenarum, ancillarum & seruorum fraudes
versibus numerosis & ornatis explicata, senten-
tiarum luminibus distincta, eoque tenacius me-
morie adherētia, quarum rerum ignoratio mul-

to cōmodior est? Histrionum impudici motus & gestus, fracteque in seminarum modū voces, quibus impudicas mulieres imitantur, quid aliud nisi ad libidinem inflammant intuetes, per se ad vitia satis proclives? An maior vlla corruptela morum excogitari possit? Quæ enim in scena per imaginē aguntur, peracta fabula cū risu commemorantur: sine pudore deinde fiunt, voluptatis cupiditate animum titillante: qui sunt veluti gradus ad suscipiendam prauitatem, cum sit facilis à iocis ad seria transitus. Recte enim atque sapienter Salomō, *Quasi per risum, inquit, stultus operatur scelus.* Turpia enim atque inhonesta factu, dictuque dum ridemus, approbamus: suoque pondere prauitas identidem in peius trahit. Censeo ergo, moribus Christianis certissimam pestem asferre theatri licētiam, nomini Christiano grauissimam ignominiam. Censeo Principi eam rem vel maxime cure fore, ne aut ipse suo exemplo auctoritatem conciliet arti vanissimæ, si frequenter intersit spectaculis, audiatque libenter fabulas, præsertim quæ ab histrionibus venalibus exhibentur: & quoad fieri poterit, de tota prouincia exturbet eam prauitatem: neque concedat mores suorum ea turpitudine deprauari. Hoc nostrum votum est, destinataque sententia. Verum populi leuitas & peccantiū multitudo, quasi moles quædā opponitur: tū auctoritas

eorum qui communi errori patrocinantur. Et est excusatio furoris multitudo infanorum. hoc quoque nomine praua nostra natura, quod vitijs suis & cupiditatibus fauet: neque facile auelli se finit ab ijs quæ cū voluptate suscipiuntur, cuius sumus natura cupidissimi. Usque adeo vt si quis vanitati resistat, ei vehemēter irascatur populi multitudo. *Ille sit publicus inimicus, Augustinus ait, cui hæc felicitas displicet. quisquis eam auferre vel mutare tentauerit, eū libera multitudo auertat ab auribus, euertat à sedibus, auferat à viuentibus.* Excæcat nimirū praua consuetudo animos: & quæ passim fieri videmus, defendere conantur quidam licentiæ patroni, magni scilicet Theologi quasi iuri & æquitati consona, otio & litteris abutentes: quos redarguere facile erit testimonio & auctoritate veterum Theologorum in hac re non discrepantium: à quibus discedere nostræ ætatis Theologos velle non putamus. Has omnes simulatæ veritatis præstigias retegere non erit difficile. multitudinē à furore retinere difficilius erit, nisi publica accesserit auctoritas quorum interest magistratuum. Profecto curandum est, vt ea opinio publice suscipiatur, theatra, fane quibus obscœna argumenta tractantur, officinam vniuersæ improbitatis esse: qui concurrunt eo non secus facere quam qui ad ganeas, ad furta, ad cædes, ad lupanaria. qui suscepti laboris fructus

fructus erit multo maximus. Erunt enim qui prauitate cognita desinant peccare, salutemque suam turpi voluptate potiore habebant: neque prudentes & scientes in mortem ferantur furentes, rapidi, & miserabiles. Illud certe omni cura præstandū, vt hæc natio perditorum hominum à templis penitus exturbetur. quod Romanorum tēpore fuisse aliquādo factum, Tacitus libro quartodecimo his verbis indicat. *Ac ne modica quidē studia plebis exarsere, quia redditiquanquam scenæ pantomimi, certaminibus sacris prohibebantur.* Qua ergo fronte histrones de foro raptos è publicis diuersorijs in templū Christiani inducent, vt per eos sacra festorum lētitia augeatur? Aut quī conueniat, vtī Augustinus contra antiquos Romanos ait, histriones ignominia notare, atque in infamium numero ponere, per quos diuinus cultus honestatur? cur à sacris ordinibus repellantur, quod ecclesiasticæ leges faciunt, quorum opera dies festi & cælestium celebritates illustrātur? Sed obijcis fortasse, eos in templis non in turpibus argumentis versari, sed sacras historias referre. quod vtinam verum esset, & nō potius ad mouendum populi risum, obscenissimaqueque actitarent. Et est acerbū negare non posse, quod sit turpe confiteri. Scimus sæpe in sanctissimis templis inter fabulæ actus, chori adinstar adulterorum furta, amores turpes recitari. vt honestissi-

nestissimus quisque ea spectacula vitare debeat, si
 decori & pudori consultum velit. Et putabimus ta-
 men quæ à modestis hominibus fugiuntur, ea cæ-
 lestibus esse grata? Ego crediderim potius quasi sor-
 des & religionis ludibria, hos omnes ludos à san-
 ctissimis templis esse exterminandos. ac imprimis
 publicos histriones, qui cum turpi vita sint, re-
 ligionem fœdare potius sua ipsorum ignominia
 videntur: & assueti turpibus, etiam in sanctissimis
 locis odorem, quo imbuti sunt, ore, oculis & toto
 corpore exhalant. ac nescio an aliquando fabu-
 lam agant, quin verba turpia, vel imprudenti-
 bus sæpe excidant: & hos tamen contendemus
 diuinis celebritatibus adhibere? Sed fac, quod nun-
 quam accidisse probabis, histriones seuera aliqua
 lege constrictos, intra modestiæ fines contineri
 posse, ac sacras tantum historias cum dignitate
 referre: contendo non minus eum morem cum
 religionis sanctitate pugnare, neque minus dede-
 cus reip. afferre. Quæ enim conueniat ab homini-
 bus turpibus Diuorūres gestas referri, eosq; Fran-
 cisci, Dominici, Magdalena, Apostolorum, ipsius
 etiam Christi personas repræsentare? An non id
 sit cælum terre, aut cœno potius, sacra profanis mis-
 cere? Imagines in templis magna honestate depin-
 gi cauetur, & impudicam scēminam Mariæ aut
 Catherinæ, probrosum hominem Augustini, aut

Anto-

Antonij personam sustinere patiamur? Quod Arnobius certe, & antiquior Tertullianus ab antiquis factitatum accusant: ignominiosos homines in scena sanctissimorum Deorum personas induere. *Nonne violatur maiestas (Tertullianus ait) & divinitas constupratur laudantibus vobis?* Quæ verba ad nostros mores transferas licet, atque in antiquis interpreteris, nostrorum licentiam & turpitudinem accusari. Itaque si duorum optio danda esset, malletm ab histrionibus profanas fabulas agi, quam sacras historias: quoniam cum decore, ac honestate eos facere non posse, persuasum plane habeo: tum ob eorum vilitatem & dedecus, tum ob sædissimos mores, paremque actionum levitatem & turpitudinem. Et ipse cogitabam in templis, festisque Diuorum omnia ad pietatem & modestiam comparanda esse: quibus rebus animus excitatur ad religionem & ad rerum diuinarum contemplationem, ijs communiter & priuatim vacandum esse. Ritus, plausus, clamores an id præstent, per se quisque considerabit. Sequitur prauitas alia, neque minor superiori, neque minus procuranda. Mulieres excellenti pulchritudine, eximia actionum venustate & gratia inducuntur in theatrum: quod maximum est incitamentum libidinis, & ad corrumpendos homines potissimum valet.

sfuico

Deus

Deus enim (vti Basiliius ait libro de virginitate) cum cōderet animātes in vtrunq; sexum distinctas, æstrum matue cupiditatis inseruit, inter homines maxime, qua se inuicem appeterent, maiorem multo in viro, quoniā fœminam de eius latere formatam diligit vt proprium membrum, & ad eam toto impetu rapitur. Sic fœmina in se quandam virtutem habet, miramque potestatem trahendi ad se virum: non secus ac magnes, cū ipse non moueatur, ferrum ad se rapit. Contra hanc potissimū cupiditatem pugnare debent quicunque pudicitia dignitatem consequi student, nunquam interrupto vsque ad vitæ finem certamine. Quod an ij faciant, qui tanto studio ad theatra concurrunt, pius & modestus lector secum ipse consideret. Enim vero cū histriones studia omnia lucro metiantur, multitudine allicienda, quam non ignorant aspectu mulierum, & auditu maxime capi, omnes fraudes suscipiunt, nulla honestatis cura: vsque eo vt in templa etiam turpes has mulierculas inducant: quod his annis non semel factitatum est, neque vno loco in Hispania, quod horrescunt audire aures. de quibus rebus egerint, pudet, piget que dicere. Et est Principum munus resistere leuitati multitudinis, & perditorum hominum temeritati. Non ignoramus antiquis temporibus mulieres in scenas fuisse inuectas, quas insigni impudētia corpora etiam nudasse, omnemque ætatem obiecta

obiecta specie libidinis expugnasse passim atque corrupisse, sua quoque aetate Chrysostomus multis locis accusat. Nudas quidem in nostra theatra mulieres prodire non arbitror. tamen si nonnunquam in ipsa actione nudari audiebam, certe tenuissimis vestibus indutas prodire, quibus membra omnia figurantur, ac ferme subiiciuntur oculis. Mulieris autem aspectu pulchræ & ornatae, præterea gestus & verba in molliciem fracta adiungentis, quid potentius esse possit ad illicitas animas, atque in sempiternam mortem impellendas, inflammandasque libidine ego sane non video. Vincit officium linguæ periculi magnitudo: eo amplius quod hæc etiam turpitudine suos patros habet, non quosvis de populo, sed viros eruditionis & modestiæ opinione præstantes. Aiunt enim aut comædias in vniuersum abdicandas, aut mulieres inducendas in theatrum. quod maius periculum immineat si pueri substituantur in veste muliebri & ornatu: quo aspectu ad præposteram ac nefariam libidinem populus sollicitetur. Nimirum velamen malitiæ quærunt, aliud agunt, aliud agere videri volunt. Hispanorum nationi suspicio criminis imponitur, à quo natura abhorret (paucos excipio) & nos in provinciis quibus id malum viget, scimus sæpe pueros in scenam prodijisse sine periculo: variasque personas ut res se dabit, cum digni-

dignitate, elegantiæque actitasse. Cupiditas autem muliebris sexus latius patet, maioresque multo impetus habet, non solum in corruptissimis hominibus & prauis, quales sunt qui puerorum amoribus indulgent, sed in alijs etiam viris aliqua probitatis & modestiæ laude conspicuis. Mitto quod feminae scenicæ, quæ histriones consecretantur & adiuuant, forma sunt venali: siue quod tot viris procacibus & otiosis circumseptæ, miraculi instar esset si pudice viuerent: & ex turpi quæstu plerumque raptæ, posito amplius in theatro pudore ad ingenium redeunt. Ita vulgato inter plures corpore omnibus exitium afferunt. iuuenes otiosi & perditii (quorum magnus numerus vbique est) eo aspectu concitati feruntur præcipites: vnde rixæ graues, vulnera & cædes, contemptus parentum, & rei familiaris præ amore earum muliercularum. Quæ probra & similia multa alia, qui digna non putat quæ omni studio auertantur, ferreus sit, & cõmuni hominum cæterorum sensu, rationeque destitutus. Censeo præterea nullam certam sedem histrionibus extruendam publice, domum aut theatrum, quamuis lucri parte locatam vnde inopes alantur, aut quod in alias publicas vtilitates impendatur: ea enim species obtenditur ab ijs qui contra statuunt. Primum enim facto theatro occasio manifesta præbetur honesta conditione

viris

viris & fœminis inter se libere conueniendi, præ-
 fertim domus aut theatri magistro venali. nam
 qui emit magno, vendat necesse est omnem licen-
 tiã, quæ ab illo flagitare homines perditæ poterūt:
 fietque ex theatro lupanar multo exitius quam
 alia. Deinde frequentiores ludi erunt perpetua se-
 de publice designata, quam omnino sit opus. Alli-
 ciet loci opportunitas ad ludendum & spectan-
 dum, & præfectus cum magno eam sedem con-
 duxerit, histriones vndique conquiret, nullumque
 diem elabi sine ludo patietur: quin potius diebus
 noctes continuabit, quanta cum perturbatione
 reip. dicere non est necesse. Quis enim iuuenes a-
 uellat ab ea vanitate? opifices & agrestes relicto
 opere quotidiano concurrent. famuli heros con-
 temnent, fœminæ viros & familiam præ cupidita-
 te spectandi: quod scimus hoc etiam tempore ex
 parte contingere. Præterea histriionum numerus
 exstructo certe theatro per vrbes & oppida, immẽ-
 sum augebitur pondus iners atque inutile, cū sint
 enervati voluptatibus. nam & lucri aviditas exci-
 tabit multos, neque nisi magno numero poterunt
 tam multis theatris satisfacere. Postremo num iu-
 uenes ex his peruigilijs & bacchanalibus, aut stre-
 nuos milites, aut bonos senatores fore credimus?
 Discent illi quidem ea in inspectione amare: armo-
 rum pōdus, alias molestias sustinere non poterūt:

cum

cum totos dies residere in theatris consueuerint: quo tempore aut equos calcaribus incitare & flectere potuissent, aut alia ratione vires corporis exercere, aut certe pacis artis cōmentari. Scimus Romæ primū ex lapide theatrum à Gneio Pompeio fuisse extructum: nam antea scena ad tempus ex materia facta vtebantur, tanta ex eo opere populi gratia, vt Magni cognomen ex ea fabrica accesserit. Id fuit multitudinis iudiciū, quæ paleæ instar leuissimæ in omnes partes circūfertur: nam prudentiorum magnæ partis reprehensionem incurrit, vnde laudem captabat. Sic docet Tacitus libro quartodecimo, productis etiam in vtramq; partem probandi & improbandi theatra argumentis. vt quod in ea temporum fæce & morum labe dubitatum est, nobis pro certa lege esse debeat, ne quaquam populi Christiani moribus & sanctitati cōuenire, vt per vrbes & oppida, certa perpetuaq; sedes histrionibus detur. Scimus sæpe à Censoribus Romæ euerfa theatra nihilominus, quasi morum certissimam à lasciuiâ labem. & erit in populo Christiano, hac professione, qui restituenda contendat? Ad hæc, *Suscepta Christi religione per omnes pene ciuitates cadunt theatra, vt Augustinus ait, canee turpitudinū & publicæ professiones flagitiorum: & nos ea instauranda contendamus?* Vincit rei indignitas orationis facultatem. Neque excuses, nostra
theatra

theatra non esse conferenda cum antiquis, neque maiestate operis, neque ludorum apparatu. Turpitudinem loci accusamus, non structuræ modum. riuus tenuis, naturam continet, fontis unde manat: surculus arboris unde excisus est, succum habet. Nam si magno vectigali, sublato theatro rempublicam priuari accuses, risum tenere non poterō: neque enim tanti lucrum esse debet, vt mores populi & religio negligantur: neque deerunt aliunde rationes, si theatra repudiemus, ad egenorum inopiam subleuandam. Et mihi qui se cūs statuunt, Magni Pompeij factum imitari velle videntur. is enim vt reprehensionem euaderet, quasi theatro constituto turpitudinis scholam aperuisset, Veneris templo theatrum quasi appendicem adiunxit, religionis sanctitate nouam structuram velaturus. nimirum verebatur ne aliquando memoriæ suæ censoria ignominia accederet, quasi arcem omnium turpitudinum struxisset, vt Tertullianus ait. Ergo Pompeij imitatione cum templis, aut hospitij pauperum, theatrum iungatur, quo maius lucrum sit, honestius susceptæ improbitatis velamen. Censeo ergo cum multis fore e republica, si histriones pretio venales penitus remoueantur. Omnes enim pecuniæ vias norunt, & pecuniæ causa omnes turpitudines suscipiunt, instillantque alijs: quæstuarie arte exhauriunt pec-

iv)

Dd

cunias,

cunias, & veluti sopitis voluptate sensibus latenter extorquent, quas non minori turpitudine infumant. otio & desidia vt torpeant ciues, efficiunt: quæ omnium vitiorum radix est. Vitijs omnibus & fraudibus viam muniunt, libidini maxime, quæ auribus & oculis suscipitur. Diuinum cultum imminuunt diebus festis, cum vacandum esset rebus diuinis, populo ad spectacula attracto: quæ pestis omnibus piaculis procuranda videbatur. Quod si non obtinemus vt ludi scenici penitus amoueantur, & placet nihilominus eam oblectationem populis dare: quod ius & æquitas postulare videtur, impetrare certe cupimus, vt delectus aliquis sit, neque promiscue licentia quiduis agendi histrionibus concedatur: sed legibus certis circumscribatur & finibus, quos nemo impune transgrediatur. Tamen si nullis legibus putabam furorẽ hunc satis frænari. prudẽter quidam, *O here, inquit, quæ res nec modum habet neque consilium, ratione, modoque tractari non vult.* Sequamur tamen Platonis institutum, qui poëtarum carminibus examinandis præfici sanxit viros prudentes non minores quinquaginta annis. eorum iudicio quacunque agendæ erunt fabulæ examinentur. ipsi etiam intermedij actus, quibus maior turpitudine inesse solet. mulieres in theatra inducere nefas esto. theatrum nusquam publice constituatur. Diebus festis

(vri

(vti antiquis legibus sancitum meminimus) ludi scenici ne exhibeantur, ne temporibus quidem ieiunij Christiani. quid enim commercij squalori cum theatri risu, plausuque? A templis & sanctorum, qui cum Christo in cælo regnant, ac omnino diuinis celebritatibus amoueantur: ac præsertim ij modi & gestus, quibus turpitudine in memoriam reuocatur, & ferme oculis subiicitur: quæ sunt vulnera religionis nostræ, probra, monstraque immania: Hispanorum nationis dedecora, adeo fæda vt stylus contrectare vereatur, suoque se foetore tueri hoc genus mali videatur. Postremo quoad fieri poterit minori ætate pueri & puellæ arceantur ab ijs spectaculis, ne à teneris reipublicæ seminarium vitij inficiatur, quæ grauissima pestis est. Ad sint inspectores publice designati, viri pij & prudētes: quibus cura sit vt turpitudine omnis amoueatur, & potestas coercendi pœna si quis se inhoneste gesserit. Denique populus intelligat histiones non probari à republica, sed populi oblectationi atque importunis precibus dari: quæ cum non potest quæ sunt meliora obtinere, solet aliquando minora mala tolerare, & populi leuitati aliquid concedere.

Multas in vna prouincia esse religiones non est

verum. Cap. XVI.

Dd 2

Multa

Vltia de prudentia Principis dicta sunt
 superiori disputatione: sed summum
 tamē & maximum sapientis Principis
 officium, præceptumque saluberrimū
 est, cuncta ad pacem consilia referre, rempublicā
 à belli malis præstare. Quid enim pace pulchrius?
 Quid tetrius bello? Pacem appetunt omnes, eaque
 gaudent quasi bonorum omnium fonte: bellum
 auersantur quasi summum malum. Belli nomine
 mala omnia, pacis appellatione bonorū copiam
 solemus significare. Vnde illa frequens Hebræis
 salutationis forma, qua pacem quibus bene volu-
 mus, precamur. Contra Romani, qui tristissima nū-
 ciaret, cum bellum denunciare veteri prouerbio
 affirmabant. Pacem Græci pingebāt manibus ge-
 stante in puerum Plutum diuitiarum præsidem
 cū spicis, lauro, & rosa, redimito capite: significan-
 tes cum pace diuitias parari, & vitæ studia efflores-
 cere. Bellum ipsum etsi paci aduersatur, ad pacem
 referri debet: alioqui temere ambitioseque susci-
 piatur. Quid enim flagitiosius quam dominandi
 cupiditate, aut laudis & gloriæ ambitione, nulla
 præterea necessitudine humani generis tranquil-
 litatem turbare, orbi vastitatem afferre? Quare à
 Græcis olim Pallas oliua coronata pingebatur. In
 diuinis litteris filios Israel legimus, mente pacifi-
 ca solitos ad bellum procedere: nimirum inter
 cedēs

cades & vulnera & cadauera prostratorum nihil
 aliud quam de pace cogitantes. quod enim sanitas
 est in corpore animantis, id in republica est pax:
 & quemadmodum sæpe medicina facienda, cor-
 poreque debilitando recta valetudo quæritur: sic
 cum diligenter & accurate pacem tenendam iu-
 dicatum sit, concedimus tamen aliquando remp.
 armis cõcuti, omnia fursum deorsum agitari: quo
 profligatis grauioris mali causis, pax solida & fir-
 ma quærat. Paci autem nihil magis aduersatur,
 quam si in eadẽ republica vrbe aut prouincia vna
 plures religiones sint. Quod si recentes multarum
 vrbiũ atque prouinciarum clades, quam sit exi-
 tiale religionis dissidium non docerent, quæ in au-
 ribus & ante oculos versantur: si nulla huius mali
 ex veteri memoria exempla constarent, quæ pas-
 sim tamen occurrunt: communis omnium sensus
 & ratio ipsa declarat, nil magis dissoluendo rempu-
 blicam esse, quam vbi non patrio, sed externo ritu
 sacrificatur. Est enim religio humanæ societatis
 vinculum, cuius sanctitate fœdera, commercia, so-
 cietatesque sancuntur. Ex Deo enim orti ad Deũ
 redimus per religionem, atque in eo vniuersi con-
 quiescimus: non secus atque ad orbis medium li-
 neæ omnes, radijque copulatur. Quæ autem com-
 munio & societas inter eos esse potest, qui non ad
 eundem Deum certe non eadem cæremonia cul-

tuque recurrunt? cum alij alios vt impios auerſen-
 tur: ijsque violandis diuinum numen promereri
 ſibi perſuadeant. Prudenter Romanæ eloquentiæ
 parens, *Amicitia, inquit, eſt rerum humanarum &
 diuinarum cum beneuolentia & caritate conſenſio.*
 Quare qui rebus humanis conſentiunt, diuinis
 diſſentiunt: eorum amicitia claudicet potiori ex
 parte neceſſe eſt: atque inter quos amicos rerum
 diuinarum conſenſio non eſt, neque humana-
 rum plena erit & vera. Nulla ſanguinis propin-
 quitas, nulla morum ſimilitudo, vitæ genus aut
 patria tantum conſtringunt voluntates beneuo-
 lentia, quantum religionis diuerſitas labefactat:
 neque vlla fœdera tam ſancto iure vallata eſſe
 poſſunt, quæ non diſturbentur facile, ſi diuerſæ de
 diuinitate opiniones ſuſcipiantur. Nihil fallacius,
 nihil violentius, quam vbi diuinum numen ſeditio-
 ni præteditur. pars enim impune ſibi peccare vide-
 tur excuſante conſcientia: cæteri coercere petulân-
 tiam non audent, primum ſubeunte metu ne frau-
 dibus vindicandis diuini iuris aliquid admittum
 violetur. Deinde exacerbatis voluntatibus, vbi ma-
 lum ſemel inualuit, filij ipſi in parentes exurgunt:
 nullam fratribus humanitatem exhibent iſdem
 parentibus nati. Omnia dolis, ſanguine, cædeque
 propinquorum redundare neceſſe eſt. diſcordia,
 ciuili ſanguine imbuta homines reddit immanes,
 ipſoque

ipsoque naturæ sensu spoliatur. Est enim religionis amor cæteris affectibus potentior, repugnantibus alijs grauissimæ tempestates concitantur nullo cognationis respectu, ne magistratuum quidem reuerentia, nam ubi diuersa opinio mentem occupauit, id maxime veremur amittere, per quod salutem speramus. vim inferentes, atque eam persuasionem coercere satagentes, ut impios, cæloque inuisos detestamur. Hoc cum cacodæmon intelligeret, nihil æque dissociando mutuam caritatem, ferendis litibus inter homines esse, quam religionis dissidium: varios olim cultus toto orbe disseminauit: ne mortales coirent amplius in eandem societatem, & coalescerent in vnum corpus, secus quam cæteræ animantes ob naturæ communionē amicæ inter se. neque modo quietum singularum ciuitatum & prouinciarum statum nouis opinionibus, nouisque sacrorū ritibus sollicitare desistit, atque in nostris ruinis insultare: qua inuidia nostrum genus prosequitur. Scisso olim Iudæorum regno, Ieroboamus magna prouinciæ parte occupata, metuque sollicitante ne subditi noui principatus pertesi, Dauidisq; & Salomonis beneficiorum memores ad eorū posteros imperium reuocarent, nouo cultu inuecto, duobusq; vitulis excitatis effecit, ne publicus populi cōsensus amplius constaret: certus in vnā regni formā nunquam consensuros,

Dd 4

quorum

quorum animi & sententiæ de religione discrepant. Sic in Ægypto contigisse constat, Rege Serthone defuncto in duodecim nomos, seu præfecturas totidem & regulos prouinciam abiisse: eorum quemque diuersa sacra, nouosque Deos excogitasse (vnde Ægyptij tanta Deorum multitudo, vt pene omnes animantes consecrarent.) prouidebant nimirum ne rursus in vnum Regem, caputque vnum vniuersa prouincia cõsentiret. Contra Moses, qua erat sapientia, ad fundandam sue gentis felicitatem, legesque & iudicia sancienda, imprimis pertinere iudicauit sacrorum ritus & ceremonias sancire. Quod illi cum cæteris legislatoribus, qui postea sunt cõsecuti in varijs orbis partibus, commune fuit. Illud proprium, cõcordiam perseuerare diu non posse persuasus, si opinionibus de rebus diuinis populus variaret, priusquam leges scriberet, quid in omni tempore sentiendũ, credendumque esset de Deo, de orbis conditione, de felici hominum statu atque de lapsu per peccatum constituit. Prouidebat nimirum, ne nouis opinionibus enatis pax publica & trãquillitas turbaretur, vnde in omnia mala is populus præceps iret. Verum quo maior lux sit, singulas reip. partes consideremus. Regum, Sacerdotum, nobilitatis & populi rationes iri proculdubio labefactatũ veteri religione mota, nouis opinionibus natis. Re-

quorum

et

ges

ges quidem infinitis difficultatibus ea libertate implicari quis non videat, nō fateatur? Finge duas in vna provincia, aut ciuitate eadem vigere religiones, nobilium fauore, ferroque populi atque maras, numero sectatorum non impares. quid Princeps faciet? quo se vertet? quam rationem administrandæ reipublicæ explicabit? An consilijs regere populos, legibus astringere, emendare iudicijs possit? si quod propemodum necesse est, aut altera aut vtraque factio recusat obtemperare? Si vni parti fauerit, alios sentiet alienatos: quos vt suspectos, atque infideles ne quidem arbitro à reip. administratione, & militiæ muneribus arcebit: ne armis, auctoritate, gratiaque ad reipublicæ euersionem abutantur. quæ cautio necessario quamuis suscepta, magnam illis molestiam pariet: in republica, in qua nati sunt à publicis honoribus excludi, idque religionis susceptæ merito, quam verissimam existimabunt. Sed tantisper tamen dissimulabunt dolorē, dum opportuna occasio sese dabit collectum indignationis virus in publicā perniciem effundendi. quod maiori impetu facient quo se diutius continuerunt. Ac primum inter se conspirabunt, vt salutem tueantur contra vires factionis aduersæ. Vbi satis virium erit, religionis libertatem à Principe extorquebunt: precibus minas adiungent. id si successerit superbia mox elati, correptisq; armis

Dd ;

feroces

feroces in rempublicam impetum dabunt. Si vicerint, oppressos aduersarios, bonisque euerfos finibus deturbabunt. Deinde Regem suorum præsidio nudatum, atque in potestatem redactum, aut ad suam traducunt religionē, aut de gradu deiectū cæsumque, imperio spoliabunt. Quæ omnia connexa inter sese esse, atque alia ex alijs apta & colligata, secunda primis, posteriora medijs respondere, nostri nos temporis calamitates docuere. Si vtrisque fauere simulabit, vtrisque suspectus erit: mediumque se gerendo à neutris inibit gratiam, omnium odia, & acerbiter comouebit: atque ad instar aquæ tepidæ, quia neque calida est, neque frigida, sed ex vtroque temperata, cunctorum ingratus stomacho à cunctis pariter repudiabitur: & vtramque sellam occupare satagens, ab vtraque pariter ad terram cadet. Nam vtrique factioni satisfacere quî possit in tanta rerum & voluntatū colluione? Ne tyranni quidem, quibus expedire populum esse scissum, superius est dictum, in religionis dissidio rationes gubernandi, continendique populos explicare satis possint. Tentauit id quidem Iustinianus Imperator, nō minus militari laude, quam ciuili prudētia clarus. Eutythis enim secta Constantinopoli grassante, altioresque radices agente, quam vt extirpari facile posset, ipse catholicam religionē tenuit, uxori Theodoræ permisit

Euty-

Eutyichis tenere, seu simulare vefaniam, ne vtrique factioni præfidiū in aula deesse videretur ſcilicet, damnato exemplo. quod tamen noſtra ætate conſilium quidam Principes imitati ſunt. Atque illis quidem, ſi humana tantum ſpectes, non incommode cecidit pacato ad vitæ exitum imperio, pro latis finibus, Africa atq; Italia receptis: quod quaſſatum, atque ruinæ proximum erat, ſuperiorum Caſarum culpa videlicet. Ac præſertim Zenonis & Anaſtaſij, qui proxime Romanam remp. tenuerunt, Henotico, hoc eſt, lege de promiſcua religionis libertate, magnæ clades, funeſtæ ſacerdotum cædes conſecutæ ſunt: & orientis maximè eccleſiæ ferme ad exitum conturbatæ. Quanto melius & ſapientius Iouinianus, ad quem cum ſumma militum voluntate in ſuprema rerum difficultate hoſtibus à tergo à fronte inſultantibus poſt Iuliani Apoſtatæ cædem, imperium fuiſſet delatū, præciſe negauit ſe qui Chriſtianus eſſet, religione nō Chriſtianis imperare poſſe. Vocē immortalī laude, ipſoque orbis imperio digniſſimā. ſunt enim Principes partes rempublicam prudētia regere, fundare legibus, conſilijs ducere ad id quod opus eſt factu. ſubditorum autem munus eſt imperio parere, ſequi quā ducit gubernator: vnde concentus ille ciuilis exiſtit quaſi varijs interuallis, modulatis vocibus. Vt diuerſæ ergo religionis Principi obediāt

Chriſtia

Christiani, contingat sane. quî autem ab Imperatore pio alienæ religionis subditi regantur imperio, quod omnes intueâtur, cui cunctorum voluntates & cupiditates cedant? Et est potius verisimile legibus illos, quas eo nomine indignas iudicabunt, non fore obtemperaturos. Itaque piorum natio, quo tempore sub Romano imperio vixerunt, si humana spectes, inglorij, nullo tumultu per vrbes concitato, nullis correptis armis religionē vera tuenda, temporum cōditionem, miserasque omnes & cruciatus inuicta patientia, inculpatæ vitæ moribus vicerunt. At postquam dies ille felicissimus orbi terrarū illuxit, quo Deus summus euerfa impietate gentem nostram in rerum fastigio collocavit, ad impios Deorum cultus conuellendos, fundata ecclesiæ pace retulerunt animos. Atque quod Constantinus Augustus, qui primus Romanorum Imperatorum Christi Dei agnouit maiestatem, inchoavit: & consequentium Cæsarū culpa, Constantij socordia, Iuliani malitia disturbant, Theodosius Imperator perfecit, lata lege ne cuiquam impune esset Christianam religionē conuitio, calumniaque vexare. & merito. Nam si Babylone tribus pueris ab incendio ereptis Rex barbarus capite sanxit contumeliam in Deum illum, qui tam illustre argumentum dederat virtutis & maiestatis: æquius profecto erat vt tali Imperatore

ratore similis comprimeretur audacia. Qui contra
disputant, antiquis temporibus Deorum impios
cultus extirpatos fuisse dant, nascentes in Christia
no populo sectas, ferro excisas fuisse negāt. Ipsum
Constantinum ea vitę probitate, ijs moribus & po
testate, in Arij opinionibus dissimulasse: Theodo
sij Magni tempore in suburbij ab hæreticis con
uentus habitos. Nam Iustiniano Imperatore Euty
chis sectatoribus concessam suarum opinionum
libertatē, paulò ante dictum est. Nos quidem cer
te non quid fuerit factum quærimus, qui sciamus
multa perturbata olim temporum aut hominum
culpa fuisse: ne licuisse quidem bonis Imperatori
bus vitia omnia ab stirpe conuellere. quid iure &
ex ratione fieri debeat, quid è republica futurum
sit, inquirendum putabamus. Varia & commuta
bilis temporum ratio est. multaque aliquādo tole
rata in perniciem vertant, si nostro tempore con
cedantur. Dies & vsus & maior rerum cognitio
declarauit, rempublicam constare non posse, ciui
bus in cultu religionis discrepantibus. Quod si me
moriam veteris tēporis excutiatur diligenter, Con
stantinum inueniemus tentasse, si hæreticos cle
mentia sanare, beneficijs vincere posset: ne genti
bus scilicet nostra mordendi occasio esset. frustra
quidem, vti experimento probatum est, omnis ea
cura suscepta est. Et alioqui quid animi haberet
satis

satis indicauit, cum priores hæreses edicto vetuit.
 Arii sectatores Porphyrianos vocari mandauit, in
 uidiosum ea ætate nomen, atque ignominiosum:
 capitale fore si quis Arii libros penes se haberet.
 Quod sub vitæ finem Arium restituere voluit,
 Athanasium exilio mulctauit: nimirum hæreti-
 corum fraude circumuentus fecit, quæ sua volun-
 tate, suoque iudicio nunquam fecisset, nisi Arium
 ad saniora consilia traductum, Athanasium noua
 Alexandriæ moliri persuasus, falsus in utroque sci-
 licet, sed ita impostores calumniabantur. A Theo-
 dosio scimus legem promulgatam hæreticis om-
 nia vitæ ornamenta detrahentem, repellentem ab
 honoribus, exilio etiam addito non mutantibus.
 Præterea cum in occidēte Valentinianus Iunior
 in gratiam Iustinæ matris in Arii placitis dissimu-
 laret, atque Gratiano fratre in Gallia interfecto
 Maximi fraude, ex Italia fugatus ad eum se contu-
 lisset, ab utroque lex altera simili sententia contra
 hæreticos est lata, nimirum Stobis Macedoniæ
 vrbe Theodosio secundum & Cynegio Coss. hoc
 est, salutis anno trecentesimo octogesimo octa-
 uo. quo anno scimus Valentinianum ex Italia
 fuisse pulsum. Ijs nihilominus latis legibus, ex-
 tirpandi hæreses neglectam curam Amphilo-
 chius Iconij Episcopus artificiose accusauit, cum
 Theodosium salutasset, filium Cæsarem, qui patri
 21751
 als-

assidebat, negligere visus esset. Neque dissimula-
 uit prætermissi moris causam. rogatus enim cur
 ita fecisset. *Næ tu (inquit) Imperator præpostere de*
rebus iudicis, quando leui filij tui iniuria commotus
Arianorum contumelias, quæ iaciuntur in filium Dei,
vindicare negligis. Quibus ille verbis cautior &
 ex Valentiniani calamitate cæsi ab Eugenio, qui ex
 ludo litterario imperium inuaserat, septimo an-
 no postquam lex Stobis fuerat promulgata, hæ-
 reticorum licentiam nouis edictis coercuit. Pa-
 ternis vestigijs insistentes Arcadius veterem pieta-
 tem noua & ipse lege sanxit: Gainæ Gottho tem-
 plum Constantinopoli extorquere minis atque
 terroribus satagenti, vbi Arianorum conuentus habe-
 rentur, adiutore Chrysostomo restitit. Ergo quod
 sub Theodosio conuentus Arianorum in suburbijis ha-
 bebant: quod Arcadio Imperatore nocturnæ sup-
 plicationes, & hymnorum cantus ab ijsdem Con-
 stantinopoli agitabatur, malitiæ temporū tribuen-
 dum puto, potius quam de optima eorum Principum
 voluntate dubitandum. Omnino qui post Ar-
 cadij filium secutus est Martianus legem tulit, Eu-
 tychianorum adulterinos conuentus vetantem. De
 Iustiniano laborare non attinet: falli vt humanus
 potuit consiliū secutus in speciem prudens, re exi-
 tiale. Et fortasse tēporis conditio dissimulationem
 expressit, vt lex eius contra Anthemiū & Severū
 hæreti-

hæreticos grauis imprimis & seuera argumento est. Verum à Regibus ad sacerdotes abeamus, & cæteros ministros ecclesiæ: quam Optatus sane & Epiphanius, quia vnica est in toto terrarum orbe, vxori legitimæ, hæreticorum conuentus, quia innumeri, concubinis similes faciunt. Quod si in vna domo atque familia cum vxore pellex, idque pari penè cultu habitet, quanta futura sit rerum perturbatio, quanta calamitas dicere non est necesse: tacitus sibi quisque eam labem animo subiiciat. Quid vero domestici faciant, cum vtræque velit & mandet pro imperio fieri cōtraria? Quo se vertant? Quam rationem obsequendi explicabunt? Tanta impedita difficultate domus in factiones ibit: odio, inuidia, rixis perpetuo flagrabit. Domestice rationes negligētur. hauriendis voluptatibus heri exemplo famuli incumbēt: & quod de equo Troiano dicitur, discordia vsque ad intestina redundabunt: præsertim si pellex mariti fauore armata ausa fuerit vxori de nobilitate, pudicitia, ipsæque coniugij iure controuersiam facere. Vti Arius contrayeram ecclesiā, aliq; hæretici suis quisque temporibus se potissimum Christianos, & suam esse catholicā ecclesiā prædicantes, diuersa quis sentirent, quasi hæreticos repudiabāt. Veteri Romano more pellices Iunonis tēplo prohibebantur: vt quoniam Dea illa nuptijs præerat,

ritu illo indicarent, nihil esse nuptis grauius viro-
rum pellicatu. Ne Abrahamus quidem ea sapien-
tia & grauitate Saram cum Agare in pace ponere
potuit, vsque eo vt ancillam cum filio domo exi-
gere cogeretur, vti legitima cōiux flagitabat. Quę
res argumento sit, neque in vna domo vxori cum
concubina conuenire vnquā: neque in vna ciuita-
te, aut prouincia falsam religionem cū vera recte
tolerari. Collidant inter se necesse est, quorum na-
tura est contraria: longoque vsu intellectum, nouā
religionem nunquam fuisse in aliquam vrbem ad-
missam sine magna ciuium & rerum calamitate.
Circumfer mentis oculos per omnia tempora, ve-
terem ac recentē memoriam explica: videbis pro-
fecto vbicunque id malum viguit, iura honestatis
conuulsa, cædibus & latrocinijis misceri omnia: at-
que ea in veteris religionis cultores, & ministros
edita crudelitatis exempla, quę ab hesternis hosti-
bus nunquam exitissent. Quid Albigēses in Gal-
lia fecerint: quanta immanitate Hussitę in Bohe-
mia grassati fuerint scimus: quantum noua pestis
in Germania & in Gallia effuderit sanguinis, pe-
ne in oculis versatur & auribus, vt ea præterire
sit satius. Ac ne commemorare quidem attinet
Iuliano Imperatore, quam graua pij fuerint ab
Arianis, tum Heliopoli, tum in alijs imperij par-
tibus perpepsi: tametsi lege erat cautum ne di-

Ee uerſe

uersæ religionis cultus cuiquam fraudi esset. No-
 uatianorum minas Cyprianus retulit. Editæ in
 Africa à Donatistis strages, ab Optato & Augusti-
 no memoriæ sunt proditæ. Quas clades diu intule-
 rint locis omnibus Arianus nemo ignorat: etsi & hi
 initio de vno verbo controuersiam esse excusabāt,
 & illi ob affinitatem opinionum ab Optato voca-
 bantur fratres. Ab his Circuncellionū fera rabies
 prodijt: illi Georgij Alexandrini sæuitiam, Valētis
 & Vrsatij perfidiam, synodos Mediolanensem &
 Ariminensem, aliasq; sexcentas pestes excitarunt.
 Vt iure ecclesia ex ore Dauidis conqueratur, nun-
 quam se grauiora perpeffam, quam quæ à dome-
 sticis sunt illata mala. Neque temere Theodosius
 Imperator, Vel in re leuissima ab ecclesiæ placitis,
 & vera pietate vetuit discrepare: sed ex magna eo-
 rum temporū varietate, magnisq; motibus exper-
 tus paruis sæpe momentis haud leuem immutatio-
 nem fieri. etsi parū dici non debet, quod societatis
 mutæ vincula dissoluit, Christi tunicam, cui mili-
 tes pepercērūt, crudeliter lacerat in partes, quibus
 neutri tegātur. Populus enim vectigalium graui-
 te fessus, & multis difficultatibus implicitus in sa-
 cerdotum opimos redditus, templorum thesauros,
 quos maiores ad supremas rei publicæ difficultates,
 quasi in sacrum ærarium construxerunt, inuolare
 oblata occasione non dubitabit. Ergo cum primū
 Dux

Dux se temerariæ multitudini dederit, præsertim religionis specie armatus, si in sacerdotum mores inuehatur, facta seditione in republica pars infirmior, quales sacerdotes sunt, in prædam multitudini cedent, tēplis diuitias & ornamenta detrahēt tam multos accumulatas per annos. Quod malum nostro tēpore accidisse scimus, vbi cunq; religionis dissidia viguere. Adhæc scisso populo, & in duas partes diducto, geminos Antistites sacrorum creari in vna vrbe cōtra omnia exēpla vetustatis, & decreta necesse erit. Eam labē nulla erit facies mali, quæ non consequatur. Quanta confusio rerū erit? neuter enim satis seuerè suorū peccata vindicabit, ne secta deserta ad hostium castra transeant, vti in seditione intestina fieri amat. Ex ea impunitate scelerum licentia confirmabitur: perpetuum discordiæ & dissidiorū seminarium extabit. Hanc rerū perturbationem & flagitiorum licentiam, nobiliū clades excipiet. Quo enim alio profana hæc libertas qua plebs omni metu soluitur spectabit, nisi vt religione violata, sacerdotum ordine prostrato, templis direptis & incensis ad prosternendā nobilitatē serpente latius incēdio perueniatur? Neque enim in vno gradu resistet malum, sed primis prostratis per illos ad secundos & tertios & deinceps aucta flāma gradū faciet: & qui alienæ calamitatis spectatores extra fortunæ aleam esse videbantur,

continuò eisdē inuoluentur malis, eo amplius quo maiori inuidia Principes flagrare solent, quā sacerdotes. Argumento est bellum rusticorum ante annos septuaginta contra nobilitatem Germaniæ in Alsatia & vicinis prouincijs excitatum auctore & cōcitatore Phiphero obscuro quodā homine: qui cum per quietem somniasset, magnam se vim muriū per agros extirpare, immaniter somniū interpretatus, nobiles, quod ad instar muriū substantiam plebis arrodant, significari putans id bellum funestissimū concitauit: in quo multis Germaniæ oppidis euerfis, multa nobilitate perempta (quod fuit miserrimum) ipsi rustici supra centū millia feruntur trucidati. Extat Munceri oratio sub ipsum cōflictum ad rusticorum legiones metu consternatas, fugamque meditantes: qua studio illos libertatis Christianæ retinendæ, atque excutiendi iugum tyrannorum (sic nobiles vocabat) ad conferendas cum hoste manus, & collatis vexillis dimicādum, non minus temere, quam infelicitè excitauit. Est propemodum necesse vnā cum religione reipublicæ statum mutari. Sic potentiores, & quicunque diuitijs abundant, periculo proximi erunt, in prædam cedent armatæ plebis furori: quæ sua sponte nouādi res cupidissima, suam indigentiam & finem habendi plura, ex aliorum fortunis exple re tentabit. At legibus in officio continebuntur?

Verum

Verum id quidem esset, nisi in dissensione civili motuque, leges silere solerent, armorum fragore omnia circumsonare, fluxa nullaque auctoritate magistratuum. Et leges illæ iustæ, atque rationabiles sunt, quæ prouident multo ante, ne scelerum licentia vigeat, omnis tumultuandi occasio & materia tollatur. Ergo quemadmodum fastigia turrum, & cacumina montium cæli iniurijs, ventorumque procellis obnoxia maxime sunt: sic coorta in republica tempestas, eos primum inuoluet & prosteruet, qui sublimem honoris locum occupabunt, quo maxime quando religionis respectus parum mouet, principes reipublicæ monendi sunt, atque hortandi, si priuatis rationibus consultum cupiunt, vt hæreticorum prauitatem priusquam adolescat, furorem nascentem in ipsi incunabulis comprimant, ne priorem ignauiam dolere deinde frustra cogantur. Verum à disputandi subtilitate ad præcepta dilapsam orationem, ad ea quæ restant considerata restringamus: atque communis maliciæ religionis commutata, partem non minimam ad populum derivari doceamus: ne possit videlicet ex aliena calamitate iure lartari. Mutata enim religionis pax publica constare non potest, vti sæpe dictum est. In tumultu populari plebs bene esse quæ potest non secus quam corpore agrotante, morbi molestiæ per omnes

diffundentur partes. Tunc profecto tota respublica bonis omnibus cumulatur, cum omnia eius membra alia ex alijs connexa, cum capite amoris perfecti vinculis colligantur. neque inepte Pitharchiam, hoc est, magistratui debitam obediētiam, Iouis seruatoris esse cōiugem fingebatur, ex eoque coniugio felicitatem procreari. sed vt fabulæ integumento significarent, omnibus bonis cumulari populum magistratibus obtemperantem: contra ciuitate in factiones scissa, neque commune vnum imperium intuenti nihil esse infelicius. Iam vero religione conuulsa, neque cōcordiam inter ciues coalescere, neque aduersus magistratus reuerentiam existere, satis arbitror superius fuisse demonstratū. Quod si semel respublica in factiones abeat, discordia ciuili debilitata externę iniurię opportuna erit: nō secus atque lignum si rima, aut scissura cuneum admittat, facile finditur in partes, ceditque in alimētum ignis. Sic externus hostis ciuium concordia violata factioni alteri opem feret, vt altera prostrata vtramque subigat, opprimatque tyrannide. Sic magna corruunt imperia. Sic Cæsar Galliam subiecit. sic Turcarū Principes Græciam tumultuantem, orientis imperium debellarunt. Neque certius argumentum existat reipublicę exitio proximæ, quam cū opinionibus de religione ciues inter se impune cēperint discrepare. Omnino

Hebræo

Hebræorum res aliquando florentissimas id dissidium populo in Phariseos, Saducæosq; scisso labe factauit, atque sub Romanorū iugum misit. Pauci enim ciues inueniātur, qui prompto animo bellū propulsent, & coniunctis animis prodeant in acie: quin potius magna pars, vt agre aduersarijs faciat ijs, penes quos erit imperium, in pugna cessabit, & victoriam de manibus elabi sinet, ne laudē victoriæ aduersa factio ferat. Quod in exercitu Romano. L. Papirio Dictatore minori de causā euenisse notum est, alienato exercitu ob importunā Dictatoris seueritatem, Samnites, qui vno prælio debellari potuerunt euasisse, magna etiam strage edita in aduersarios. tantum aliquando in bello potest quauis ex causa voluntatum alienatio. Quod Romani olim providentes aciem instruere, nisi auspicato, litatoque nefas esse putabāt: exercitu lustrato sanguine hostiæ mactatæ, re diuina peracta, positis odijs, pari consensu, magna animorum alacritate ad manus & pugnam procedebatur. Ad hæc quis publicis consilijs, vbi de republica deliberabitur, locus erit? tota enim deliberatio ex altercatione, & obtrectatione composita, rixis, clamoribus, contentione plena erit: plerumque melior pars à peiori & audaciori superabitur. Et vt ad minima quæque veniamus, quid fiet si mali vis, & fatalis discordiæ virus in domos singulas penetrarit?

Ec 4

Quæ

Quæ forma rei publicæ tetrior, quis status populi
 funestior poterit excogitari? Aut quæ esse obedi-
 tiæ quæ cæcitas inter eos poterit, qui in religionis
 placitis discrepabunt? Vxor virum suum vt im-
 pium auersabitur, vir uxori adulteri crimen im-
 ponet, quæ se inconsulto ad diuersæ religionis
 conuentus proficiscatur. suspicabitur enim neque
 temere, neque sine exemplo, ibi non religionis
 castitatem vigere, sed libidinum impuritatem do-
 minari. Quot virgines à parentibus, quam multæ
 à viris coniuges religionis specie abducentur ad
 perditorum hominum libidinem? finis malorum
 non sit, vbi permissus fuerit ad nouam religionem
 aditus, atque quid dies nouis opinionibus dederit
 libertatem, idem rei publicæ felicitati finem im-
 neti, & libertatis nomen specie præclarum atque
 appellatione, quod ab omni memoria innumeros
 homines seduxit, re falsum & inane esse reperie-
 tur. Quod nisi in re minime dubia exempla affer-
 re superuacaneum videretur, nostrorum tempo-
 rum tragædias, tumultus ciuiles, bella nefaria,
 vnâ ob religionis causam suscepta temere, fu-
 renter administrata referre liceret: multasque vr-
 bes impetu ciuilibus belli deformatas: innumera
 templa ipsa opinione sanctitatis, moleque vene-
 randa incensa euerfaque: sacras virgines constu-
 pratas: multa sacerdotum millia cæsa: infinitam
 homi

hominum, militumq; multitudinem neci datam.

Veniunt in mentem illi Poetæ versus.

Hæc quantum terræ potuit, pelagique parari

Hoc, quem ciuiles hauserunt, sanguine dextra.

Verum hæc aliaque innumera mala ex religionis
dissidio nata prætereantur, quæ sunt omnibus te-
stata, & multorum historijs prodentur posterita-
ti. Præterita accusare non attinet: deplorare vanū
est, atque inane nullum præter lacrymas reme-
dium afferre: simul styli longa disputatione fatiga-
ti vela contrahenda sunt, & portus aliquis occu-
pandus: si prius tamen aduersariorum argumenta
fuerint explicata. Obijciunt enim nobis qui con-
tra sentiunt, Turcarum imperium, quod plures re-
ligiones, variasque sectas suo complexu continet,
neque vllis intestinis motibus agitur, contra om-
nibus fortunæ bonis indies augetur & efflorescit.
Sic in Bohemia à cætum quinquaginta annis duas
religiones vigere, neque ita pridem tertiam esse
publice receptam ex Martini Luteri placitis com-
positam. Heluetios gentem bellica fortitudine, &
rebus gestis clarā diuersas religiones in rempubli-
cam admisisse: idem fecisse Germanos. Sed hi pro-
fecto maximam nostris Principibus iniuriam fa-
ciunt, cum eorum imperia ex Turcarum tyranni-
de metiri volunt, & Christianorum mores ad le-
gum Turcicarum dirigunt immanitatem. Illi

Ec 5 enim

enim quibus iugum imposuerunt, cum ijs nullam reipublicæ partem communicant, neque arma tractare sinunt: sed potius seruire cogunt, ijsque grauiora, quam alijs imperant vectigalia: vsque adco vt filij in seruitutem, sædamque libidinem à complexu matrum rapiantur: vxores sæpe in suorum coniugum oculis impune constuprentur. Quod si ea ratione nouarum hæresum sectatores in reipublica Christiana viuere vellent, vt grauiora ferrent onera contenti conscientie, quam tantopere expectunt, libertate, fortassis esset ea conditio tolerabilis, magno redemptam libertatem in nostra reipublica dare. Nunc cum videamus eos, qui à patria religione discedunt, summa omnia efflagitare, primumque auctoritatis locum captare: quis nõ animaduertat eorum improbitatem, qui religionis libertatem volunt Turcarum exemplo tueri? Nam quod de Bohemis afferūt & Germanis, miror eos neque Angliæ exempla citasse, neque Geneuæ ad lacum Lemanium: quibus in locis non tantū nouæ sectæ vigent, sed Catholicis, quorum magnus utrobique est numerus, facultas profitēdi suam religionē præcisa est: minæ & terrores intentantur indices grauiores. Vides ergo eos ipsos, qui tam impudenter apud alias nationes religionis libertatem extorquere contendunt: & cū negatur impium facinus clamant, crudelē tyrannidem: longē aliam rationē sequi,

sequi, vbi cunq; rerum potiri ipsos contingit. Ne que enim tam sunt imprudentes vt non videant, vnam esse retinendæ ciuilis concordix, suaq; tuendi rationem, si religionis dissidiũ auferatur. Quis enim ignorat magnopere vires Germaniæ fuisse debilitatas, magnas clades pertulisse, ex quo nouis opinionibus agitari, scindique cœpit? Et quæ olim Romanis, neq; ita pridem Turcis formidini erat, modo vt corpus ægrum, & morborum causis afflictum, non modo in aliorũ labore openi ferre non potest, sed ne suis quidem pedibus consistere, nisi alieno præsidio adiuuetur. Quæ igitur incõmoda ex religionum diuersitate nascantur, postrema hac disputatione explicata sunt: eueritque resp. & priuatas necesse fore, si semel prouinciales de religione inter ipsos dissidere ceperint. Regum rationes & sacerdotũ eueriti: plebis & nobilitatis felicitatẽ eo malo vigente constare nõ posse. Quæ omnia si solis luce clariora sunt, si hausta è nature fontibus, antiquitatis exemplis, recentique memoria confirmata, si tota disputatio auctoritatem & fidem sibi à ratione sensibusque conciliat, si incorruptis testimonijs roborata est, si omnium ordinum voces exaudiuntur, nil esse in auita religione mutandum ijs, qui salui esse cupiunt: magnę profecto habẽdæ sunt gratiæ ijs, qui euersa impietate antiquæ religionis formam retineri præcipiunt: nouarum
autem

autem sectarum inuectores accusandi merito & iusto odio posteritatis dignissimi sunt iudicandi. monendusque Princeps atque hortandus, ut nascentis mali initijs se opponat, flammamque initio restinguat, vel sui corporis obiectu, ne si latius serpat contagio, serò remedium quærat: nomen ipsius, societatis & male gestæ reipublicæ maculis dehonestetur: ipseque (quod grauissimum est) post huius vitæ decursum deserti officij, & grauissimi ex eo sceleris, magnorumque malorum reus agatur: contemptæ salutis publicæ atque priuata iustissimas pœnas det.

Quo loco dicendi finem facimus. A contentione disputandi atque molestia, animum ad otium reuocare æquum est. Qualem principatus formam probe maxime, qualis sit optima Principis institutio, quantis virtutibus & quam multis opus habeat, explicui. Quam imagine expressa, vereor ne studia multorum tardentur: nam experiri fortasse nolint, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnia tentare, ei cuius humeris tanta rerum moles incūbit. Quod si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenij vis forte deficiet, quam requirimus: teneat tamē eum cūsum quem licebit: prima enim sequentem, honestum est in secundis tertijsque consistere. altiusque ibunt, qui ad fastigium contendunt, quam qui suscepta desperatione eo

ne eo perueniendi, humilia confectabuntur. Nam inter Reges non Dauidi tantum & Salomoni locus est inter Iudæos, aut inter Romanos Augusto, Vespasiano, Constantino & Theodosio Magnis, sed horum secundis vel infra secundos. Neque Annibal modo Pœnus, & Scipio, tum inter nostros Pelagius, Cidus, Ferdinandus Comes, Bernardus Carpenfis, atque superiori ætate Consaluus cognomento Magnus, copiarum eximij duces laudantur: sed & multi alij magnam sunt gloriam à re militari consecuti. Quare non est cur cuiusquam spes infringatur aut languescat industria. nam neque quod est optimum desperandum est: & in præstantibus & difficillimis rebus magna sunt, quæ sunt optimis proxima. Deinde nostrum de regno & Regis institutione iudicium fortasse non omnibus placeat. qui volet sequatur, aut suo potius stet, si potioribus argumentis nitatur. De quibus rebus tantopere asseueraui in his libris, eas nunquam veriores quam alienam sententiam affirmabo. Potest enim non solum mihi aliud, aliud alijs videri, sed & mihi ipsi alio tempore. Neque in hac modo disputatione quæ ad vulgi assensum spectat, nec validis radicibus nixa est: sed ne in subtilioribus quidem argumentis magnopere velim contendere. Suam quisque sententiam per me sequatur, neque nostræ subscri

subscribat. tantum exoratum cupimus eum qui
 nostra leget, vt præiudicium amoueat, quoniam
 mentis oculis officit. & memor conditionis hu-
 manæ, si quid erratum est, pio studio rem-
 publicam iuuandi veniam benignus concedat &
 facilis.

L A V S D E O.

INDEX RERVM, QVÆ IN hoc opere continentur.

A.

Abraham Saram & Agar cō-
ciliare non potuit. 433
Achan ob peccatum pūi-
tur populus. 358
Adulationis artificiosæ exēpla. 219
Adulatoris ingeniū. 212. eius & ve-
ri amici discrimen. 217
Aedificandi studium in Principe lau-
datur. 337
Aegistus caprino lacte nutritus. 142
Aegyptijs vnde tanta deorum mul-
tutudo. 424
Æsopi fabulas Faernus carmine ex-
pressit. 144
Æsymnetam antiqui tyrannum vo-
cabant. 98
Agnati quomodo succedant in reg-
no. 48
Agri omnes coli debent. 331
Aiōd Eglonem Regem occidit. 82
Alburquerquius institutor Petri Re-
gis Castellæ. 153
Alexander Severus magistratus pro-
clamabat. 257. ex curiosis merci-
bus tributum imperavit. 327
Alexandri Magni virtutes & viria.
170. se Ioue genitum dixit. 216
Alhagibi, hoc est, proreges Cordu-
bæ. 316
Alfonſi Imperatoris factum præcla-
rum. 370
Alfonſi Sapientis Regis vācordia.
184.
Alfonſus Aragonius & Neap. Rex.
175.
Alfonſus S. Luciferi regulus. 379
Aluatus Luna. 202. mortis causa 383
Amica Episcopi Regis nutrix. 148
Amicitia quid. 422

Amor sui adulator præcipuus cui-
que. 213
Amphilochij Episcopi factum. 430
Anaxarchi verba ad Alexandrū. 104
Annibal Pōnus. 10. eius dictum 297
Annonæ cura. 330
Anſurij fides. 378
Annus morbis insignis. 360
Aquæ potus frequēs Hispanis. 335
Aquilæ pennæ alias deuorant. 123
Aragonix Iustitia. 88
Arcades musicæ dediti erant. 176
Arces ædificandæ, muniendæ vrbes.
337.
Archimedes lineis intentus. 184
Argiūus Aristodemus tyrannus. 81
Arij sectatores didi Porphyriani. 430
Aristides quid de consilio Thēmi-
stoclis. 373
Aristoteles. 10. 30. 63. 88. 98. 134. 144.
162. 166. 267. 269. 322. 331. 401.
Aſenius filiorum Theodosij Magi-
ster. 152. 232
Artes propter inopiam & propter
diuitias deserantur. 382
Astrologiæ laudes. 190. Iudiciaria
ars vanissima. 250
Ateas Scytharum Rex. 178
Athenicaſes barbaris quasi seruis
imperabant. 296
Auaritia cauenda. 377
D. Augustinus. 89. 370. 408. 409. 416.
Augustus Romam ex lateritia fecit
marmoream. 340
Aulicorum iudicium ne Rex sequa-
tur. 34.

B.

Banda militia. 306
Bartholomæus Faccius. 176
D. Basilij locus de virginit. 412
Behc.

I N D E X.

Behetrix in Castella quid erant?	38	Chelidonia oculis medetur.	19
Belisarius capit Gilimerem Vandalorum Regem.	124	Chiron Achillis educator.	104
Bellum rusticorum in Alsatia.	436	Chrysippus nutrites sapientes esse vult. 143. eum cibi caput obliuio.	184.
Bellum se ipsum alar.	304	Cicero. 192. 246. 422. eius laudes.	173
Belli mala.	420	Cidus magnus dux.	7
Benadadus Rex Syriæ à quibus victus.	195	Circe homines vertebat in feras.	129
Benedictinorum Cœnobîa scholæ erant.	138	Ciues neque extenuandi multum neque locupletandi.	382
Beniamin tribus punitur ob vxorẽ Leuitæ constupratam.	355	Clades in Africa nuper accepta.	385
Berengaria Regina Blanca sorori prælata.	52	& ad Angliæ littora.	359
D. Bernardi locus.	283	Clearchus Ponticus tyrannus.	82
Blanca Galliæ Regina mater. D. Ludouici Regis.	53. 168	Clementia Principis.	227
Bona Principis trifariam.	323.	Clericos Galli vocant viros doctos & clericorum veste viuuntur scholastici in Hispania.	138
C.		Comites Principis sint multi.	193
C Alderonius nobilis Theologus 4. obiit. 361. eius Epitaphium	363.	Coniugiorum delectus esto.	134
Calisthenes ab Alexandro occisus.	216.	Constantiensis synodus.	79
Canino lacte qui fuerunt nutriti.	143	Constantij solertia.	289
Cantiones quibus nutrites vtantur	144.	Constantinus primus inter Imperatores Christianos.	428
Capitis vnus in ecclesia necessitas.	108.	Consus, Neptunus idem, sub terra colebatur.	211
Caroli Principes duo à parentibus capti.	47	Cornelia Gracchorum mater.	128
Caroli Magni lex. 169. quomodo annonam taxauit.	333	Cynethenses musicam contemnebant.	177
Carolus Salerni Princeps quomodo seruatur.	392	Cyri & Cambisis educatio.	198
Carolus Vasconum Rex cognomen 10 Crudelis.	83	Cyrus quomodo nutritus. 143. multus erat cum aequalibus. 198. laudis cupidus. 239. agebantur coram eo causæ sancte. 248. ipse, Alexander & Cæsar fuerunt tyranni.	24.
Carrionis reguli ignati.	230	D.	
Carthaginenses accusantur.	267	D Analus Magister equitum.	383
Caruiallij fratres præcipitati.	364.	David minimo filio regnũ reliquit. 45. licuit illi Saulẽ occidere. 78. milites in familiã legit. 307. curat agros colli. 331. ob eius peccatum punitur populus.	354
Caro Cos. venit in Hispaniam.	304	Debilitantur vires inter plures partita cura.	33
Cantum consilium melius quam felix temeritas.	401	Debora Iudæis præest.	47
Charondas Tyrius.	102	Demetrii Phalerei consilium.	390
		De	

I N D E X.

Desultoriae artis peritia.	164	Fernandus Rex Sanctus templorum	
Deus Sphingis forma pingebatur, tū		opes sumere noluit.	119
iuuenis seni assidentis.	109	Festis diebus comœdiæ ne agantur.	
Dialectica quid.	187		418.
Dictamum sagittas pellit.	19	Fides prope Iouem in capitolio.	206
Dionysius tyrannus.	81		255. 374.
Dominicus proditor.	377	Filij à parentibus degeneres.	133. à
Donatistarum seuitia in Africa.	440	matribus nutriantur.	139
E.		Filij Heli & Samuelis.	31
E cclesia Catholica vxor legiti-		Filij procerum in aula Regis educa-	
ma.	427.	bantur.	195
Ecclesiastici redditus alebāt pau-		Flagitiosis quæ procuratio demanda-	
peres.	384	ri possit.	284
Egas Alfonsi primi Lusitani institu-		Flectij Lusitani constantia.	380
tor eiusque fides.	378	Flumina nauigabilia vt sint an de-	
Egeni facile turbas concitant.	332	beat tenrari.	335
tuos quæque ciuitas alat.	386	Fœmina regni hæres esse potest.	46
Elisabetha Regina Catholica.	44	Fratres discrepantes moribus nutri-	
Eloquens sit Princeps.	185	cum vitio.	145
Enos primus Deum inuocat.	253	G.	
Epaminondas dux.	358	G abaonitæ vexant vxorem leui-	
Episcopi ne fiant repente ex profa-		ta.	355
nis. 271. è theologis & monachis		Gainas Corthus.	531
potius quam è iureconsultis. 272		Galliæ mala vnde.	330
273		Garfias Gometius Cæsariani Præfe-	
Episcopi Ferdinãdo Regi Sancto reg-		ctus.	379
num dedere.	113	Garfias Loaysa. s. G. Vargas Tole-	
Episcopi ad conuentus regni voca-		ta.	327
bantur. 96. 111. illis non sunt oppi-		Garfias Rex Vasconum cognō. Tre-	
da detrahenda.	97. 112	mulus.	230
Episcopis tribuitur quod manet in-		Gedeonis verba.	31
colume inter hæreticos.	113	Generandi tempora captanda.	134
Eugenius tyrannus.	431	Geometria & arithmetica viles.	188
Eunuchis ministris utebantur Re-		Germaniæ vires debilitatæ.	443
ges.	114	Gigantes Ieuem è cælo deturbare	
Exercitatio corporis qualis.	166	tentant.	63
Extrema consilia aliquando sequen-		Gloriæ studium. 233. quomodo ex	
da vitatis medijs.	400	citari debeat.	247
F.		Gometius Solisus Alcantaræ Mag.	
F ernandi Antolini pietas.	257		396.
Fernandus è Castella ad Arago-		Gordianus Imperator.	28
niæ regnum vocatus.	54. 86	Gratianus Imperator cæsus à Maxi-	
Fernandus Rex in ius vocatus cur		mo.	430
sic dictus.	364	Guifius Dux, & Cardinalis eius frater	
Fernandus Rex Catholicus.	7	occisi.	67
		ff	Gygis

I N D E X.

Gygis anulus.	60	Ilæ Regem.	67
H.		Iacobus Patriarcha iura primogeni	45
H Abidis nutritio.	143	ti transfert.	45
Hæreditas in regno quomodo		Iacobus Trezzus statuarius.	348
inuecta.	37	Ieroboamus cur virulos excitauit.	
Harmodius & Aristogiton.	73		423.
Henoticon lex causa turbatum.	427	Imperatores multi occisi à suis.	73
Henrici tertij Castellæ Regis factū.		Imperia quædam per iniustitiâ con	
325.		stituta.	365
Henrici Villenij vœcordia	184	Indoles Principum exolefcit.	41
Henricus Galliæ Rex occisus à mo		Infanfones in Castella.	370
nacho.	66	Institutores Principis quot esse de	
Henricus Nothus fratri regnum au		beant.	150
fert. 53. eius cōsiliū filio datum.		Ioannes Auifij Magister Rex Lus. 53	
376.		Ioannes primus Castellæ Rex vic	
Henricus quartus Castellæ Rex ab		tus ad Aljubarotam quæ de causa.	
dicatur 44. ignobiles repente eue		119. eius infantia. 186. mediam	
hit. 396. colloquitur cū Rege Gal		viam sequitur cum extrema debe	
lo.	403	ret.	400
Herbæ quibus bruta morbis mo		Ioannes secundus Castellæ Rex ma	
denrur.	19	le educatur.	158
Hercules Celticus.	186	Ioannis secūdi Lus. Regis dictū.	390
Hercules vulpinæ pellis partem af		Ioannes Paruus Parisiēsis Theol.	80
scit.	205	Ionathas gustat parum mellis.	354
Hierosolymitani templi vasa mul		Iouinianus Imperator.	427
tis exitio fuere.	123	Iracundiæ fæditas.	225
Hispaniæ status Roderico Rege.	200	Ismeriæ cantus.	178
Historiæ laudes. 192. legenda Prin		Iudices in veteri populo. 30. quales	
cipi.	390	debeant esse.	351
Histriones venales. 167. eorum tur		Iuliano Comiti facta iniuria causa	
pitudo. 406. à templis repellendi.		multarum cladium.	351
409.		Iulianum Apostatam occidere li	
Honores dādi etiam ignobilibus &		cuit.	79
plebeijs.	297	Iunonis templo pellices prohibet.	
Honorius Augustus stolam pontifi			432.
ciam primus repudiat.	109	Iureconfulti possunt fieri Episcopi.	
Hospitia pauperibus generalia insti			278.
tuendi ratio. 386. varia eorum ge		Iuppiter non fingitur canere.	181
nera.	387	Iusurandū insolens à Castellæ Re	
Hufsitæ in Bohemia vigent.	441.	ge exactum.	250
I.		Iustinianus vasa Hierosolymitana	
I acobi Aragonij Regis ira.	226	restituit. 124. plures religiones to	
Iacobus Abeniucephus Alfonso		lerat.	426
& Sanctio Regibus cedit.	39	Iustitia necessaria. 366. ea est tri	
Iacobus Clemens Dom. occidit Gal		plex. 368. ei templa constituta.	370
		Mars	

I N D E X.

Mars eidem & Minerua affingebantur. 321

L.

L Abam peccauit Liam pro Rachele substituens. 85

Lacedæmones Marti quid sacrificant. 83. quid Regibus iniuriò dedere. 88. barbaris quasi seruis imperabant. 296

Lac est sanguis colore mutato. 140

Lampridius de Alexandro Seuero. 182.

Laræ reguli turbant regnum. 254

Latina lingua quomodo tradenda Principi. 174

Laudis studium vltima tunica quæ exuimus. 235

Laurentianæ fabricæ descriptio par tesque. 341

Laurentius Valla. 176

Ledesmia Comes eiusq; fastus. 403

Leges scribendi causæ. 23. sint pau cæ & perspicuæ. 352. instituuntur cum promulgantur. 89. earum duplex vis. 106

Leges successionis regiæ in Aragonia sæpe mutata. 47. 54

Legis definitio. 23

Leones neque cædēdi neque demul cendi blandirijs. 152

Leonidis vitia Alexander suscepit. 149.

Leuctrica pugna famosa. 209. 358

Lex de annonæ pretio. 333

Liberalitas Principis. 228

Liberti multi exosti. 263

Lites breui finiantur. 270

Litteras docendi cura viris sacratis data. 138

Ludi qui Principem deceant. 166

Ludouici. 11. Galli Regis dictū. 204 eius & Castellæ Regis colloquiū. 403.

Ludouicus Aurelianensis à Ioanne Burgundo cæsus. 80

Lupinæ fides ouillas arrodunt. 123

Lutetia vrbs primaria rebellat. 67

Lycurgus duos canes instituit. 133. quid de puerorū institutione sanxit. 162

Lylandri Regis dictum festiū. 205.

M.

M Acedonum filij in Regia edibantur. 200

Magna sunt, quæ sunt optimis proxima. 445

Magistratus proclamandi mos. 265. an mutari debeant. 269

Magorum pudenda vanitas. 103

Maiorum gloria posteris quasi lumen. 129

Martiani Augusti lex contra hæreticos. 431

Martinus Aragoniæ Rex fit. 53

Matres filios suos nutriant. 139. ar dentius quam viri filios amant. 140.

Media via aliquando vitanda. 400

Medicamenta quæ à brutis accipi mus. 19

Mendacium an liceat. 205. eius tur pido. 206

Mendici nulli olim erant. 384

Michael Irantius Magister equitū. 396.

Militaria præmia militibus danda. 306.

Milites canibus similes. 314. 317. an externi aduocandi. 316

Minerua bello & sapientiæ præfeta 7. tibias inuentas abiecit 181

Ministri regij quales. 262. opū quæ sitarum rationem reddant. 324

Minois cum Ioue cōfabulatio. 256

Mompenferius Dux. 168

Monarchia iungi debet Aristocratia. 34

Morbus grauiissimus qui diffunditur à capite. 146

FF 2

Moses

INDEX.

Moses sacram eura à profana se-
iuaxit. 109. 275. curat ne sint di-
uersæ opiniones de Deo. 424
Mulieres scenicę 411. in scena nu-
dabantur. 412
Munceri oratio. 436
Manera ne iudices accipiant. 351.

N.

N Abuchdonosor punit cõrume
liam in Deum Iudæorũ 428
Nembrotus primus tyranni-
dem occupauit. 63
Nero in theatrum prodit. 243
Nicias quomodo tantas vires asit.
131.
Ninus, Cyrus, Alexander, & Cæsar
tyranni fuere. 24
Nobilitate ignaua nihil turpius.
293. eorum sanguis quĩ recoqua-
tur. 300.
Noui homines an honestandi. 298
Numæ cum Egeria congressus. 254.
eius religio & pietas. 257
Numeris constamus. 176
Nurrices quales esse debeant. 139
Nutricis vitio infectus quidam Prin-
ceps. 148

O.

O Bsequij genus imitari Princi-
pem. 102.
Oculus chelidonia medetur. 19
Opes sacro ordini ne detrahan-
tur. 385
Optimo opponitur pessimum. 34
Orcita Argolicus senex Lacedæmo-
nes execratur. 357
Orphei cantus vis. 177
Ostracismus Athenis. 105
Otho Imperator qua arte M. Cel-
sum liberauit. 392
Oxi lex laudatur. 323

P.

P Acis laudes. 420. ei nihil magis
aduersatur quam plures reli-
giones. 421

Pædonomus Lacedæmone. 136
Pallas oliua coronata. 420
Panormitanus Abbas. 284
Papirius Dictator. 439
Parasitos auerferat Princeps. 221
Paridis cithara. 180
Patriarchæ matrũ lacte nutriti. 141
Pauperes alendi ratio. 381
Pelagi nomea monti cuidam. 3
Pellices Iunonis templo cur prohibi-
bitæ. 432
Pelopidas Thebanorum dux. 358
Persæ linguam castigabāt. 212 375.
eorum Reges non cantabant. 181.
eorum leges. 285. 399
Perronilla Aragoniæ Regina. 54
Petri Aragonij Regis dictum. 211
Petri Castellæ & Lusitanæ Regum
ira turpis. 228
Petrus Castellę Rex ad Taurum cap-
tus. 153. ei regnum aufertur. 4453
Petrus Tenorius Archie. Toler. 325
Petrus Laræ Comes defendit nobi-
litem. 99
Pharao cur coegit Iudęos vrbes ædi-
ficare. 63
Philaster. 63
Philippi Cominei locus. 402
Philippi Regis epistola ad Arif. 169
Philippi secundi Hispani Regis lau-
des 6. ædificia. 340
Philistę Aegyptij latrones. 199
Philonida cohortem Scipio insti-
tuit. 195
Phipheri somnium. 436
Phœnix Achilles institutor. 209
Phormio de bello disputat coram
Annibale duce. 10
Pitharchia Iouis coniux mater feli-
citat. 440
Plato. 8. 44 134. 144. 198. 205. 227.
269. 300 352. 382 418.
Plutus quomodo pingebatur. 420
Poetæ lasciuĩ exterminandi. 172
Polemon a Xenocrate sanatus. 130
Polycle

I N D E X.

Polycleti liber & statua quam cano- na dixit. 150	Reccaredus Rex Romam mittit au- rum & vestes. 384
Pompeius vnde dictus Magnus. 416	Reditibus ecclesiæ alebantur paupe- res. 385
Pontes reficiendi & mœnia. 337	Regia maiestas vnde orta. 20. con- iungat cum monarchia optima- tes. 34
Pontifex Romanus maior concili- o. 94	Regis mores & ingenium. 57. mu- nus & partes. 154
Pontij Samnitis consilium. 400	Reges & sacerdotes iidem. 109. 257. 274.
Pœmio & pœna resp. regitur. 292. 394.	Regnum hereditarium esse debet. 44
Prauitas quorundam nulla arte sa- netur. 130	Reip quam Regis auctoritas maior. 92.
Primogeniti iura Iosepho data à pa- tre. 45	Religioni Princeps sit deditus. 224. 256. religiones plures tolerare nō debet. 421
Princeps est subditus legibus. 99 nō omnibus. 105. discat cum multis. 174. de religione nihil statuatur. 112 sit religioni deditus. 224. ne trada- tur mulieribus effeminandus. 156. ne vnum gratia multum crescere patiat. 202	Religio quid, & vnde dicta. 249. in- sita in natura nostra. 273 humanæ societatis vinculum. 421
Principatus sit hæreditarius. 37	Representatio iuris signum. 51
Principatum varia genera. 55	Roderico Daualo diuitiæ malo fue- re. 383
Principes medicata veste peremp- ti. 87. discrepant à theologis. 287 qualis eorum familia. 289. sit ex militibus. 307. per se bellum ge- rant. 311	Rodericus postremus Gotthorum Rex. 42
Principes cœlo dicabantur. 100	Romæus auxit vectigalia sui Prin- cipis. 324
Principes debent ad famam actio- nes dirigere. 249	Romanum imperium quando in præ- ceps abiit? 320
Principes multi puniti ob cōtractos sacros thesauros. 121	Romulus à lupa nutritus. 143
Principes olim sacra tractabant 108. in sacris vocantur sacerdotes. 259	S.
Prudentiæ laudes & præcepta. 388	Sacerdotibus ne opes detrahan- tur. 277. ob inopiam contem- nuntur. 114
Prytaneum Athenis. 309	Sacris ex redditibus maior utilitas constat quam ex profanis. 116
Prochotrophium & alia hospitiorū multa nomina. 387	Sacrorum cura quomodo & quando seiuncta est à reip. cura. 275
Pueri quomodo instituendi. 125. ne imagines turpes videant, neque theatris intersint. 144	Salomon externos vectigales fecit. 297. multa ædificauit. 340
Pyramides Aegypti quorsū factæ. 63 R.	Samuel à matre nutritus. 141
R aymundus Princiæ Comes. 324.	Sanctius Capellus Lusitanic Rex. 380
	Sanctius Maior Rex Vasconum 33
	Sanctius minor Alfonsi Regis Sa- pientia 3

INDEX.

piensis filius.	53	Tertullianus.	411. 417
Sanctius Rex Desideratus.	264	Theatra publice ne constituentur.	414. primum è lapide Romæ fit.
Satellites externos tyrannus aduocat.	64		416.
Saulis mens musica sedabatur.	177	Themis atque Iustitia assidet Ioui.	104.
Scedafus Leuctricus senex.	356	Theognis dictum elegans.	129
Scipionis Africani religio.	259	Themistoclis consilium reprobatur	373.
Scipionis Aemiliani dictum.	267	Theodora Augusta Eurychiana.	426
Scorialis descriptio.	340	Theodosij Imperatoris lex.	428
Scythæ timori sunt obnoxij.	319	Theodosius Imperator quid de filiis?	232
Secretum seruari debet.	375	Thrasibulus tyrannos aufert.	73
Seneca Neronis magister.	153	Thrasymachus Chalcedonius.	103
Sertorij cerua.	254	Tiberius Imperator dissimulator.	204
Sesostres Rex Aegypti quid fecerit nato filio?	197	Tibicines absenti etiam audiendi.	193
Sethone mortuo Aegyptus in duodecim nomos diuisa.	424	Timotheus musicus.	177
Sichimithæ in Abimelechum conspirant.	71	Titus Liuius.	321
Sigismundi Caesaris & Caroli Auda- cis colloquium.	405	Toletani templi copiarum quomodo auctæ.	117
Solon de corporis exercitatione quid? 161. de præmio & pœna.	292.	Toletanus Antistes Castellæ Can- cellarius fit.	117
Sorores duæ discrepantes ob diuer- sam nutritionem.	145	Torquatus excusat valetudinē ocu- lorum.	28
Spartanæ iuuentutis modestia.	162	Troianus equus.	432
Spectacula vitanda.	406	Torrentis instar multitudo est.	392
Spes magis mouet quā gratia.	394	Trapezuntius.	176
Sphingem pingebat in templorum aditu.	209	Turcæ quo pacto tolerant multas religiones.	441
Suasola sacerdos Cantaber.	5	Tyrannai mores & ingenium. § 6. 61. eum opprimere an liceat. 65. ferit inter suos discordias.	300. 430
Superstitio quid, & quotuplex?	249	V.	
Susanna à teneris annis recte insti- tuta.	132	Valentinianus Iunior Arianus.	430. casus ab Eugenio.
Synesij loca.	313. 317.	Valerius Hipponensis & Vale- rius Cæsaraugustanus Episcopi non concionantur.	278
T.		Vestigialia regia ne vendantur.	322.
Tacitus historicus.	64. 80. 104.	populi consensu imperantur.	89.
409. 416. legendus à Princi- pe.	172	ex curiosis mercibus exigatur.	327
Talauera multis nominibus dicta.	1	ne ijs Hispania grauetur.	328
Taxatio frumenti.	333	Vela-	
Templarij milites.	10		
Tenorius Toletanus Archiepisco- pus.	325		

I N D E X.

Veladæ Marchio.	6	Vnum & bonum connexa sunt in-	
Veneno tyrannum perimere non li-		ter se.	35
cet.	81	Vnum præesse quam plures melius	
Veneris imperio exemptæ tum Mu-		est.	26
sæ tum Minerva.	170	Voluptatis vires.	199
Veneris laudes in templis. 180. eius		Vtilitate mouentur homines.	396
templo theatrum Pomp. iunxit.		Vulpinæ pellis partem Hercules af-	
417.		suit.	205
Verrius Flaccus Grammaticus cum		Vxor Leuitæ à Gabaonitis vexata.	
schola transijt in palatium.	175	355.	
Via publicæ muniendæ.	337	Vxor Principis qualis.	147
Victus & cultus intemperantia in		Vuitiza & Rodericus posttemi Got-	
Hispania.	155	thorum Reges.	42.
Victus copiosus pueris dari debet.			
160.			
Villenij Henrici vœcordia.	184		
Virgilij varij versus. 129. 143. 165.			
240.			
Virtus in quocunque cohonestan-			
da.	295		
Vincentij & sororum fuga & tem-			
plum.	2		
Vindicta interdicta à Deo.	206		
Vites plantare olim vetitum in His-			
pania.	334		
Vni homini ne multæ procuratio-			
nes dentur.	267		

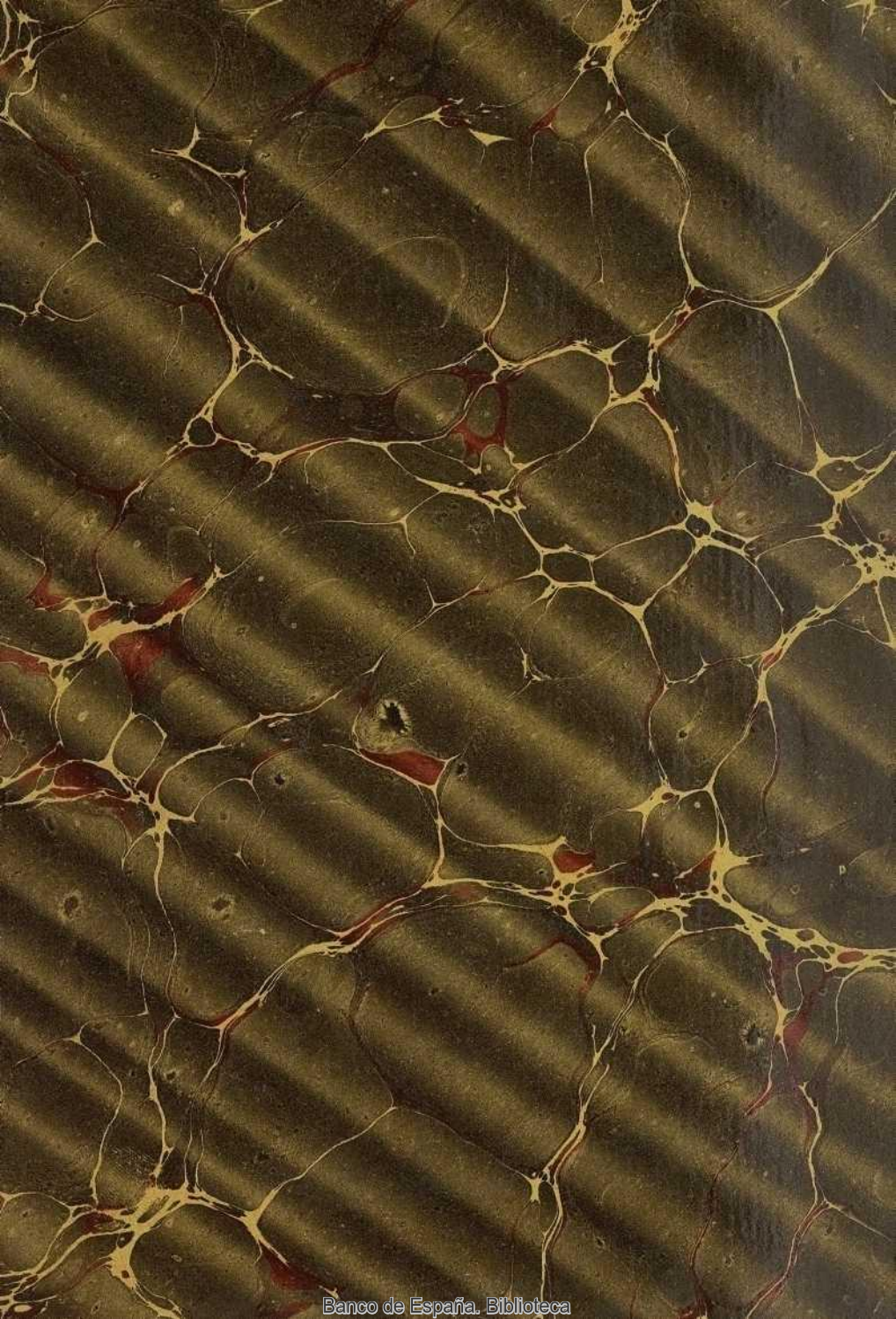
X.

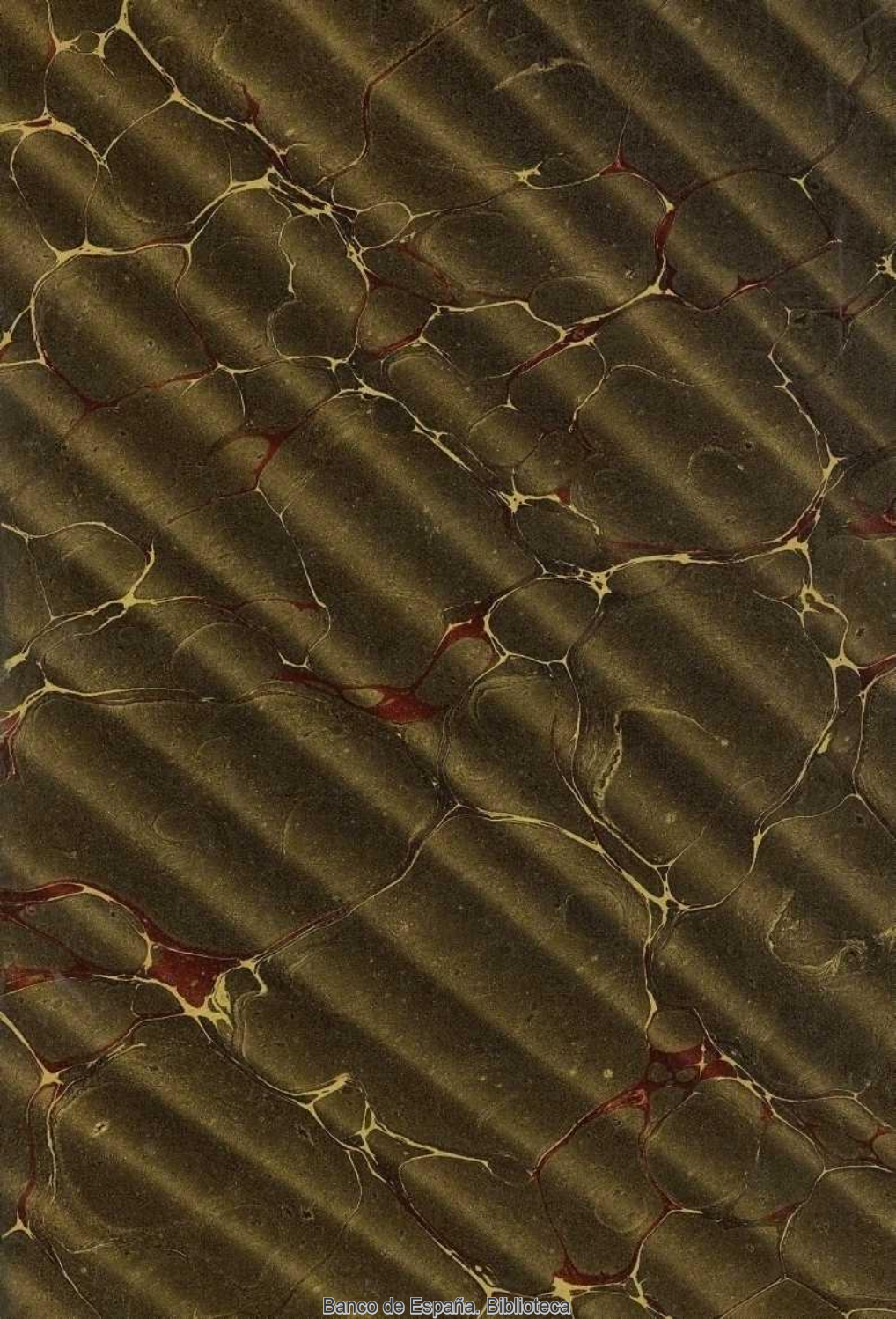
X enodochium & alia hospitio-	
rum multa nomina.	387
Xenocratis disputatio.	130
Xerxis educatio.	199

Z.

Z Aharæ à barbaro honos Alfon-	
so Sapienti habitus.	39
Zaleucus Locrensis.	102
Zenonis & Anastasij Imperatorum	
Henoticon.	427
Zozimus historicus.	109.

Finis.

MARIANA

DE REGE